

FILOSOFICKÁ BIBLIOTÉKA

VYDÁVANÁ

I. TŘÍDOU ČESKÉ AKADEMIE
VĚD A UMĚNÍ.

ŘADA II. ČÍSLO

ARISTOTELOVA METAFYSIKA.

PŘELOŽILI

JUDr. F. JOKLÍK a FR. KREJČÍ.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

1927.

FILOSOFICKÁ BIBLIOTÉKA

VYDÁVANÁ

I. TŘIDOU ČESKÉ AKADEMIE
VĚD A UMĚNÍ.

ŘADA II. ČÍSLO 5.

ARISTOTELOVA METAFYSIKA.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

1927

ARISTOTELOVA METAFYSIKA.

PŘELOŽIL, ÚVODEM A POZNÁMKAMI OPATŘIL

JUDr. F. JOKLIK.

REVIDOVAL

FR. KREJČÍ.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1927.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze,
knihtiskate České akademie věd a umění a Českého vysokého
učení technického v Praze.

ÚVOD.

Aristotelův životopis a působení.¹⁾

Aristoteles narodil se r. 384 př. Kr. ve Stageíře v Thrakii. Pocházel z rodiny lékařů; nejen jeho otec (Nikomachos) byl lékařem, i dřívější jeho předkové jimi byli. V 18. roce vstoupil do školy Platónovy (Akademie v Athénách) a zůstal tam po 20 let. Záhy vynikl neobyčejným nadáním a samostatným úsudkem. Platon prý jej přirovnal hříběti, které vyhazuje proti vlastní matce. R. 343, kdy už jeho sláva byla daleko široko rozhlášena, povolal jej makedonský král Filip velmi lichotivým dopisem ke svému dvoru a svěčil mu výchovu (neb aspoň hlavní výchovu) svého tehdy 13letého syna Alexandra, pozdějšího svého nástupce, známého pode jménem Alexandr Veliký. Brzo po dokončení toho úkolu (po r. 340) Aristoteles založil vlastní školu v Athénách a to v Lykeiu, kterou řídil po 12 let. Škola ta byla nazvána „peripatetickou“, protože Aristoteles tam užímu kroužku svých žáků přednášel, procházeje se s nimi ve stromořadí toho ústavu. Na sklonku života, r. 323 byl nucen uprchnouti z Athén, kde po smrti Alexandra V. dostala se k veslu strana protimakedonská, jejímžto vůdcem byl známý řečník Demosthenes, jenž však sám proti Aristotelovi agresivně nevystoupil a ta se chystala Aristotela obžalovati z „bezbožnosti“ (ἀσεβεία), to je z téhož zločinu (domnělého), který r. 399 odpykal smrtí Sokrates. Aristoteles odcházeje z Athén prý se vyjádřil, že nechce Athéňanům poskytnouti příležitost, aby se po druhé prohřešili na filosofii. Odešel do Chalkidy (na Euboji) a tam již příštího roku zemřel v 63 roce svého věku.

Budiž zde především věnováno několik slov poměru, v němž byl Aristoteles ke svému žákovi — králi Alexandrovi. Poměr ten se poněkud podobá poměru římského filosofa Seneky k Neronovi. Jako Nero počátkem své vlády Seneku, podobně Alexandr z počátku zahrnoval Aristotela přízní; posílal mu na př. z míst, kde válčil, materiál

¹⁾ Literární údaje obsažené v tomto úvodě jsou čerpány z Überwegovy Geschichte der Philosophie, pokud není naznačen pramen jiný.

k jeho bádání, zejména v celých karavanách zvířata, jichž A. potřeboval pro svůj „popis zvířat.“ Později však, když Alexandr V., po neobyčejných svých úspěších válečných zpyšněl velikášstvím, přátelství mezi učitelem filosofem a žákem králem se zkalilo, aniž k tomu Aristoteles zavdal sebe menšího podnětu. Alexandr dal se totiž především v Lybii prohlásiti za syna Joviše (Zevse) Ammona a žádal pak od vojáků, jimž velel, jakož i od družiny, která jej doprovázela na jeho výpravách (generálů, učenců, rétorů atd.), aby mu vzdávali pocty jako bytosti božské. Proti tomuto pošetilému velikášství zdvihla se oposice y družině Alexandrově; první padl jí za obět, jak z dějin známo, vojevůdce Kleitos. Brzo po tragickém skonu tohoto muže stal se mluvčím téže oposice filosof Kallisthenes, jenž tím ovšem proti sobě popudil Alexandra. Tento Kallisthenes byl však příbuzným (synovcem nebo bratrancem) Aristotelovým a hněv Alexandrův přenesl se z jeho osoby také na Aristotela. Filosof Kallisthenes byl v Baktře popraven, jako druhá vynikající obět tyranského velikášství králova; král jej dal křivě obviniti, že se činně účastnil jakéhosi spiknutí, jež proti němu zosnovalo několik mladíků z kruhu oposice: docela týž postup, k němuž později v Římě sáhl císař Nero, když chtěl zahubiti Seneku. Plutarch, jenž tyto události líčí ve svém životopisu Alexandrově (v kap. 52. — 55.) zachoval nám znění dopisu, který o tom Alexandr napsal svému generálu Antipatrovi (kterého zanechal jako místodržitele v Makedonii): „Jinochy, kteří se proti mně spikli, ukamenovali moji v Makedonii (vojáci). Ale sofistu (totiž Kallisthena) chci potrestati sám, *jakož i ty, kdo ho sem poslali*, a ty, kdo ve svých městech poskytují přístřeší mým nepřátelům“.¹⁾ Nelze o tom pochybovati, že slova „*jakož i ty, kdo ho sem poslali*“ míří proti Aristotelovi jako příbuznému Kallisthenovu, ačkoli Aristoteles toho muže za Alexandrem neposlal, nýbrž Kallisthenes se připojil k jeho družině proto, aby vymohl na králi povolení k znovuzřízení svého rodiště Olyntu od Makedonců zbořeného, jakého povolení se před tím podařilo dosíci Aristotelovi pro jeho rodiště Stageiru. Jest dosti pravděpodobno, že Alexandr V. byl by tehdy (r. 327) Aristotelovi v Baktře připravil asi týž osud, jaký Nero připravil Senekovi, kdyby jej byl měl v dosahu své moci, což by bylo pro kulturu lidskou ztrátou sotva nahraditelnou, jelikož Aristoteles byl tehdy na vrcholu své tvůrčí činnosti. Byloť ve starém Řecku zrovna tak, jako v Římě povážlivým údělem, míti za žáky příští vladaře. Aristotelovi sice dějiny neuštedřily jména „Velikého“ ale zasluhuje ho nejméně tímže právem jako Alexandr. Jak Alexandr

¹⁾ Tím jsou patrně míněni Athéňané. Srovnej také, co o tom příběhu vypravuje Grote ve svých „Dějínách Řecka“ v kn. XII. kap. 94. (něm. překl. 2. vyd. sv. VI. str. 533 a n.).

vynikal nade všemi svými současníky králi, tak Aristoteles vynikal (ovšem teprve po smrti Platonově) nade všemi tehdejšími filosofy a učenci. Byl také králem neb obrem ve svém oboru. A kdyby se někdo zeptal, komu je lidstvo více díky zavázáno, zdali Aristotelovi neb Alexandru Velkému, a či působení by bylo snáze postrádati v dějinách, myslím, že by značné procento osob vyzvaných odevzdalo svůj hlas Aristotelovi.

Jest dvojnásob zajímavo, že ani očividná nemilost Alexandrova neuchránila Aristotela od úkladů jeho nepřátel v Athénách a že jej z toho města vypudila právě strana protimakedonská. Byl tehdy proslavený kdysi stát athénský až na nejnižším stupni úpadku. Na tribuně, ze které kdysi mluvil k lidu Perikles, dávali mu brzo po té rady demagogové nejhoršího rázu, jako byl na př. pověstný Stratokles, o němž se dočtete podrobnosti v Plutarchově životopise Demetria (Potiosketa) a proti němuž byl Kleon bezmála bohatýrem. Leckomu bude s podivěním a snad byl ten podiv také vysloven, že Aristoteles neměl nijaké aktivní účasti na tehdejší politickém životě v Helladě, ačkoli byl žákem Platonovým, který sám se té účasti nezříkal (viz jeho pobyt na Sicilii u Dionysia) a jenž ve svém „Státě“ se dožadoval toho, aby v čele vlády stáli filosofové. Nepochybuji o tom, kdyby Aristoteles byl žil za Perikleia, nebyl by se dojistá stranil života politického (snad na úkor své činnosti vědecké), ale v tehdejší ovzduší politickém nebylo věru pro něho místa, ani nahoře, ani dole. Také výsledky, kterých došel Platon svým aktivistickým zasahováním do politiky, nenabádaly nikterak k napodobení. V tomto směru nelze tedy Aristotelovi činiti žádných výtek. Vždyť neušel úkladům, třebaže se neúčastnil života politického. Což teprve, kdyby se byl do něho vmísil.

Spisy Aristotelovy nejsou nám dochovány vesměs, dochovaly se spisy tak zv. akroamatické (přednáškovité).¹⁾ Spisy ty dohotovil Aristoteles skoro vesměs za posledních 12 let svého života v Athénách. Jest jich slušná řada a jsou obsahu přerozmanitého: pojmovědného (logického), přírodovědeckého mravovědného, státovědeckého a j. Lze tvrditi bez nadsázky, že Aristoteles ve svých spisech shrnul skoro vše, co se tehdy v oblasti kultury helénské vědělo. — Soubor *logických* spisů Aristotelových byl později označen jménem „Organon“; zahrnuje tato díla: kategorie, hermeneutiku, analytiku první a druhou, logiku a vyvrácení sofismat. Rázu přírodovědeckého jest především „fysika“, dále meteorologie, spisy pojednávající o nebesích, o pohybu, o vzniku a zániku a přírodopis zvířat; sem jest také zařaditi spis jednající o duši. Dále napsal Aristoteles rhetoriku,

¹⁾ Totiž spisy sdělané na způsob přednášek oproti spisům Platonovým, které mají formu rozprav (dialogů) a dílům nejstarších filosofů řeckých, které byly sepsány ve verších (jako básně).

poetiku, etiku, politiku a metafysiku. Do podrobného rozboru všech těch spisů se v tomto úvodu ovšem dáti nemohu, ale není toho také třeba, poněvadž o způsobu, jakým Aristoteles psal, se každý dostatečně poučí z jeho metafysiky, kterou tuto v překladu podávám; kromě toho tato metafysika (jako „základní“ věda) obsahuje jakousi tresť, ovšem velice zředěnou, toho, co Aristoteles podává ve většině ostatních svých děl. — Po Aristotelovi zdědil jeho spisy nejproslulejší z jeho žáků, Theofrast, jenž odkázal je zase svému žákovi Neleovi. Po tom dostaly se do rukou jakýchsi analfabetů, kteří je uložili neb ukryli ve sklepech, kde byly poškozeny vlhkem a odkud je až po 100 letech vyzvedl bibliofil Athénan Apollikon, jenž pak na svůj vrub opravoval místa poškozená, ovšem ne vždy správně a zdařile, jak se dá předpokládati. Z Athén odvezl spisy ty Sulla do Říma, kde je dostali do rukou filosofové Tyrannion a Andronikos, z nichž poslední je uspořádal tak, jak je dnes známe.

Ještě nutno obšírněji pojednati o *vlivu*, který měl Aristoteles, pokud se týče jeho filosofie na potomky. Tento vliv byl přímo obrovský a proto jsem Aristotela přirovnal Alexandru Velikému. Především trvala po jeho smrti asi po dvě století dále jeho škola „peripatetická“. Z jeho žáků vynikl nejvíce Theofrast, první epigonové jeho byli Eudemos, Aristoxeinos, Straton atd.; jedním z posledních byl Kratippos, jenž působil v době Ciceronově. Vlastního, dějinně významného vlivu filosofie Aristotelova nabyla však teprve ve středověku. Ve věku starém netěšila se větší vážnosti, než filosofie jiných škol, na př. Platonova nebo stoická. Ba lze říci, že ve světě helénském filosofie Aristotelova ponenáhu upadala v zapomnutí; aspoň v Alexandrii, tehdejšími to střediskem heléské kultury, si jí valně nevšímali. Když zanikla škola peripatetická, byla filosofie Aristotelova dále pěstována a potomkům předávána v komentářích, t. j. v knihách, obsahujících vysvětlivky k jeho spisům; nejvíce proslul v této činnosti Alexandr z Afrodisie, jenž žil koncem 2. stol. po Kr., a byl nazýván po výtce „exegetem“, nebo také „druhým Aristotelem“ a jehožto komentář bývá nejčastěji citován. Kulturou heléskou vzdělávali se, jak známo, ve středověku především Arabové. Již u těch těšil se Aristoteles veliké autoritě, největší slávy došel však teprve kolem 10. stol. na učilištích křesťanských, které vzešly ze škol arabských. Jako z filosofie Platonovy vznikla později tak zv. novoplatonská filosofie, tak z filosofie Aristotelovy vznikla ve středověku (10. stoletím počínajíc) filosofie tak zv. scholastická. Na učilištích křesťanských Aristoteles nabyt takového vlivu, že vzdoroval dokonce klatbám církevním, což za oněch „temných“ dob už něco znamenalo. O vlivu tom píše na př. angličan Whewell ve svých „Dějínách induktivních věd“ kn. IV. kap. 4. (str. 307 a n. 1. svazku něm. překladu Littrowova): „Lainoy (francouzský kněz) poučuje nás ve zvláštním spise o tom, jaký byl

osud Aristotelův na universitě pařížské. Různé spisy, jeho zejména metafysika, byly již počátkem 13. stol. překládány do latiny a přednášeny na vysoké škole pařížské. R. 1209 však církevní sněm pařížský zakázal učit dle spisů Aristotelových, protože by se mohly státi, ba prý se již staly semeništěm bludů kacířských. Ale logika Aristotelova odolala těm útokům a byla r. 1215 na téže škole docela veřejně přednášena. R. 1231 Řehoř IX. papežskou bullou prohlásil přírodovědecké spisy Aristotelovy a jeho metafysiku za knihy zakázané. Ale brzo po tomto dekrétu nejproslulejší učenci té doby, Albertus Magnus, ba i sám svatý Tomáš Akvinský vydávali komentáře ke spisům Aristotelovým nedbajíce toho, že tím jejich pravověrnost mohla býti brána v pochybnost. Po několik století nemohl na mnohých universitách nikdo nabýti hodnosti akademické (jako magistr, bakalář aneb doktor), leč když zkouškou prokázal, že se obeznámil se spisy Aristotelovými. To nařídil pro universitu pařížskou r. 1452 dokonce kardinál Totaril a když r. 1543 Petrus Ramus (profesor na universitě pařížské) se opovážil vystoupiti proti Aristotelovi, sklídil za to důtku od soudu i ode dvora. Král František I. (kterého jinak naprosto nelze počítati mezi tmáře) vydal o té příhodě zvláštní dekret, v němž sděluje, že sbor soudců od něho k prozkoumání toho případu zřízený prohlásil: Ramus jest „homo temerarius, arrogans a inprudens“ (člověk nerozvážný, drzý a nestoudný), protože v jakémsi spise zlehčoval Aristotela a tím dal pouze na jevo, jakým sám je nevědomcem. Král pak rozkázal, aby spis ten byl potlačen.“ Littron k tomu dodával, že na některých universitách, zejména v Itálii nebyla nikomu svěřena stolice učitelská, leč když se přísahou zavázal, že se ve svých přednáškách ve všem bude držeti — Aristotela.

Aristoteles tedy bývá nazýván otcem filosofie tak zv. scholastické. My však si této filosofie ani dosti málo nevážíme a bránili bychom se zuby nehty, kdyby snad měla býti opět zavedena na universitách. Filosofie scholastická vyrobila sice spoustu knih, ale obsahově prázdných a jalových, které trouchnivější v knihovnách a jimiž světová literatura nebyla valně obohacena, ani scientificky, ani methodologicky, třeba že jejich autoři se navzájem častovali lichotivými tituly, jako: doctor subtilis, d. mirabilis, d. seraphicus, d. universalis, d. angelicus, d. fundatissimus, d. resolutissimus, d. illuminatus a p. Mnozí pohlížejí na filosofii scholastickou jako na krunýř, který svíral po dlouhou dobu ducha lidského a bránil mu ve volném rozvoji. Nuže, není-liž tato skutečnost také na úkor autoritě Aristotelově, nevrhá stín také na jeho slávu, zasluhuje si skutečně toho obdivu, který mu všeobecně i dnes ještě jest věnován?

Především: postup, kterým jsou budovány vědy a vyvíjejí se nauky, jest pokládati za určený. V postupu tom musejí se vyskyto-

1) Cituji jen úryvky.

vati také zastávky. Duch jich potřebuje, podobně jako tělo potřebuje spánku. Dobu, kdy vládla filosofie scholastická, můžeme považovati za jednu takovou zastávku. Duch tehdy arcif nic nevytvořil, jako člověk nedovede nic vytvořiti ve spánku, ale posilnil se k napotomné tvorbě plodné. Duch prostě chtěj nechtěj musel projíti stadiem filosofie scholastické, než mohl přikročiti k moderní výstavbě věd.

Za druhé: Scientifická cena spisů Aristotelových nesmí býti odhadována dle toho, čeho jsme se do dneška dopátrali po intensivní, několik staletí trvavší práci, která za dob Aristotelových konána býti nemohla. Kdo chce vyřknouti spravedlivý posudek o spisech Aristotelových, musí se vmysliti do doby, kdy psal, a do poměrů, za jakých psal. Dovolil bych si známou průpovídku Protagorovu obměniti takto: Πάντων χρημάτων μέτρον χρόνος. Proto jest také počítati s tím, že potomci naši snad nebudou na věky sdíleti nepřiznivé mínění, které dnes máme o filosofii scholastické.

Za třetí: Ani za skutečné výstřelky filosofie scholastické nesmí býti Aristotele poháněn na soud, zrovna tak, jako nesmějí býti Platonovi přičteny na vrub výstřelky filosofie tak zv. novoplatonské (Plotinův: „dotek dobra“, „vnímání dobra naprosto nehybné, čili exstatické“ po způsobu indických fakirů; Porphyriova: „emanace hmoty nadsmyslná“; Jamblichova: „nevyslovitelná prabytost stojící nad samým dobrem“¹⁾) a téhož fantastická hierarchie bytostí nadsmyslných: andělů, demonů, heroů atd.) a jako nesmějí býti Kantovi přičteny na vrub výstřelky později od něho vyšedší tak zv. idealistické filosofie německé, (Fichteova identifikace přírody s rozumem světa s „Já“, nebo dokonce „Já“ s „Nejá“, jeho „absolutní Já“ atd.; anebo Schellingova identifikace předmětu a podmětu či objektu a subjektu, reality a ideality, přírody a ducha v absolutnu, téhož „reální či negativní a ideální či pozitivní pol absolutna“ atd., o kteréžto spekulace se opírala tak zv. přírodní filosofie, totiž idealistická zavládnuvší v Německu počátkem m. st., kterou Sachs ve svých „Dějínách botaniky“ na str. 456 a 457 charakterisuje takto: „Filosofie přírodní, totiž idealistická, působila počátkem 19. stol. přímo zlobně; badatelé jí zmámení nedovedli oceniti výsledků nejjednodušších pokusů, nedovedli pátrati po příčinách zjevů přírodních atd.“²⁾

Podobný byl nebo jest poměr Aristotelův k filosofii scholastické. On byl nejenom otcem té filosofie, ale byl také největším vševědem (polyhistorem) starého věku, jenž jak již pověděno, ve svých spisech shrnul takřka vše, čeho se do té doby Helenové vědeckou prací domohli.

¹⁾ Snad jakýsi blíželec Nietzscheova „nadčlověka“.

²⁾ Jeden ze stoupců té filosofie na př. dokazoval „apriori“, že rostliny nemohou býti pohlavně rozrůzněny.

Obsah spisů Aristotelových jest dnes arcíř po stránce odborně vědecké (scientifické) z valné části zastaralý, čili: spisy Aristotelovy, nehodí se dnes za učebnice, ani nelze dnes dle nich spisovati učebnice. Ale zastaralá jsou dnes na př. také didaktická díla Komenského, ač byla sepsána 1900 let po Aristotelovi. Pokládali bychom za nápad neodpustitelně pošetilý, kdyby dnes někdo chtěl na př. přednášeti mechaniku neb chemii dle Aristotelovy „Fysiky“. Ale zrovna tak neučí dnes nikdo mluvnicki dle Komenského „Brány jazyků“, ačkoli svého času byla to učebnice všeobecně rozšířená a oblíbená, do celé spousty cizích jazyků překládaná. Přál by si snad proto někdo z nás, aby díla ta nebyla nikdy bývala napsána? Díla Aristotelova, třeba dnes jsou obsahově zastaralá, tvoří velepodstatnou a veledůležitou součástku literatury světové. Třeba díla ta se dnes nehodí za učebnice (školské), přece z nich může čerpati a bude snad čerpati vždy heuristika, totiž věda, která nás poučuje o ponašlém vývoji nauk. Také noetika může čerpati z těch spisů a naše školská logika dokonce spočívá ještě dnes na nich.

Heuristika nám praví, že na Aristotela navázali, ba byli snad nuceni navazovati téměř všichni průkopníci moderního badání: buď si vyvraceli mylné domněnky obsažené v jeho spisech, jako výsledek tehdejšího vědeckého snažení Hellénů (jako na př. foronomické věty z jeho „Fysiky“ nebo chemické domněnky o prvkovitém rázu vzduchu, vody atd.) anebo těžili z jeho filosofie metodologicky. Velice poučný příklad v tomto druhém směru poskytuje nám na př. italský badatel Caesalpinus (1519—1603). Ten jest všeobecně uznáván za nejpřednějšího průkopníka moderní botaniky. Sachs, jenž ve své „Geschichte der Botanik“ na str. 40—63 líčí dosti dopodrobna vědeckou práci Caesalpinovu, jest nucen pořád poukazovati, jak Caesalpinus kráčel ve šlépějích filosofie peripatetické, ačkoli jen nerad uznává blahodárné metodologické působení té filosofie. „Používal ve všem všudy aristotelovských forem myslících“ praví o něm na str. 31; a dále (tamtéž): „v jeho práci (totiž metodě) jest podivuhodně sloučen induktivní výzkum vědecký s aristotelovskou filosofií“. A dále (na str. 45): „Caesalpin propracoval filosoficky metodou přísně aristotelovskou materiál nasbíraný empiricky.“ Samozřejmě dnes nesouhlasíme se vším, co Caesalpinus ve svých dílech (vlastně ve svém spise: *De plantis libri 16*) tvrdí, ale na tom nezáleží.

Chci v tomto úvodu jen ukázati, až do jakých pozdních dob sahal vliv Aristotelův a to vliv blahodárný (ještě velmistr botaniky Linné čerpal z Caesalpina a tím nepřímo vděčil také Aristotelovi za to, co vykonal). Jest to skutečnost dojísta velice zajímavá. Arcíř vliv ten nesmí také býti přeceňován, a při jeho oceňování nutno vždy a pořád míti na zřeteli, že Aristoteles byl vlastně pouze mistrným tlumočnickem všeho toho, čeho se jeho krajané (Hellénové) bádáním

vědeckým dopídili, a význačným mezníkem ukazujícím nám, až kam vývoj nauk v té době dospěl.

Snad se bude leckdo tázati, nač překládám toto dílo, které má na sobě zřejmě stopy zastaralosti. Bude tím česká literatura vědecká obohacena? Aristoteles odedávna byl nazýván otcem scholastiky. Nač křísiti scholastiku? Buďme rádi, že jsme se jí zbavili.

Překládáním spisů Aristotelových scholastika se nekřísí nutně. Lze z nich těžiti ještě způsobem jiným, než ona to učinila. Spisy Aristotelovy jsou součástí literatury všesvětové; a to velice cennou součástí, zrovna tak jako spisy Platonovy, Sofokleovy, Tacitovy, Horáciovy, Danteovy, Newtonovy, Geotheovy atd. atd. Všechny spisy důležitosti všesvětové — ať staré ať nové — stojí za to, aby byly překládány do jazyků živoucích a pokud nejsou přeloženy, literatura toho kterého jazyka zůstává kusou.

Co tedy jest metafysika a co se dá vytěžiti zejména z metafysiky Aristotelovy? Na metafysiku bylo v různých dobách pohlíženo různě. Byla přeceňována a byla podceňována. Někteří v ní viděli jakousi „nadvědu“, cosi, v čem je shrnuta trest všech věd ostatních, vědu, která dovede neb učí odpovídati na všechny otázky, která umí rozřešiti všechny záhady a která umí odhaliti tajemství. Jiní ji prohlašovali nebo pokládali za pouhou pavědu, viděli v ní pouhou snůšku definic více méně tautologických, tedy bezcenných, otázek a záhad scholastických, vět znějících hodně abstraktně a tedy bezobsažných a pod. Ani těm, ani oněm nelze dáti výhradně za pravdu. Metafysika arcíť není žádnou nadvědou (protože vůbec nic takového není), ale není také žádnou pavědou asi takovou, jako jest astrologie neb alchymie. Metafysice dnes ovšem nikdo neučí, ani na vysokých školách ji nikdo nepřednáší. Ale ze spisů nesoucích název „metafysické“, možno pořád těžiti; jen třeba uměti v nich čísti; kdo toho nedovede, bude arcíť pohrdati metafysikou, tak jako bude pohrdati brambory ten, kdo upravuje za pokrm jejich bobule a ne hlízy.

1) Vysoce cenil metafysiku na př. Komenský, jenž o ni praví ve své Škole pansofické č. 13: „Studium metafysiky bývá až do nebes vynášeno jako vši moudrosti základ nejpevnější a vrchol nejskvělejší, *čemuž, uvážíme-li dobře, tak jest.*“

Dále pak naříká, že tehdy (kolem r. 1640) „*tato královna nauk* takovým hloží se ježila a takovými mráкотami byla zahalena, že málo kdo ji chápal a dovedl využití ve prospěch, nižších nauk, tak že kromě chvilkového potěšení, jimž své pěstitele drobet polehtala, vědám lidským nižším neprosplvala“.

Počet nauk a věd ustavičně se množí. Brzo se ohlásí potřeba zejména dvou takových věd, pokud se týče nauk, totiž: noetiky a heuristiky. A právě pro ně lze čerpati ze spisů metafysických, i tak starých, jako je spis Aristotelův.

Nejenom novodobá matematika buduje na Eukleidovi Diofantovi a j., astronomie na Hipparchovi a Ptolomaiovi, fyzika na Archimedovi, ale i v chemii sáhli na počátku jejího vývoje k atomům Demokritovým, ba i v moderní zoologii a botanice setkáváme se s názory, jichž původ možno hledati v ideách Platonových. Zrovna tak též heuristika (která má líčiti vývoj nauk a budování věd) a noetika (která má učiti jasnému vyjadřování) budou čerpati ze spisů Aristotelových, jako z nich již čerpala na př. logika.

Že ve spisech starověkých a zejména také v metafysice Aristotelově najdeš mnoho zbytečného, čeho dnes nelze nijak potřebovati, a mnoho překonaného, to spisům těm neubírá ceny. Dlužno míti na zřeteli, že jsou už dva tisíce let staré. Kdo se zahlubá do metafysiky Aristotelovy, nehledej v ní něčeho, co v ní není a byti nemůže, ani nevkládej do ní ničeho, čeho autor do ní nevložil a vložit nemohl.

Aristoteles ve své metafysice vidí ovšem vědu. Předkládá spoustu všelijakých záhad a otázek („aporijí“), které věda ta má rozřešiti a rozluštiti. Tyto záhady se ovšem při překládání namnoze rozplývají pod rukou; jsou pouze rázu noetického nebo mluvnického a nikoli vědeckého (scientifického). Stará řečtina jest oproti jazykům moderním na výrazy (zejména kmenoslovné) poměrně chuda; téměř každé slovíčko starořecké může býti v každém moderním jazyku přeloženo spoustou výrazů. Mnoho těch Aristotelových aporijí má svůj základ právě jen ve mnohovýznamnosti slov, jimiž operuje. Nahradiš-li v překladu slovo výrazem patřičným, záhada ti zmizí pod rukama, jak pověděno, neboť co zní záhadně v řečtině, nezní tak v jazyku moderním, kde slovíčka mají význam určitější. Metafyzika Aristotelova mohla býti sepsána jen a jedině ve staré řečtině a nedá se doslova přeložiti. Ani latinský překlad nemůže se dosti uspokojivě krýti s originálem (po stránce slovesné nebo pouze gramatikální), tím méně překlad novodobý. Pokoušíš-li se mermomocí překládati doslovně, totiž nahrazuješ-li to které slovíčko řecké vždy tímtež slovíčkem jazyka vlastního, vyjde ti z pera galimatyáš, jemuž nikdo neporozumí. Překládáš-li však dle smyslu, totiž používaje pro to které slovíčko řecké střídavě různých slovíček domácích, rozplynou se ti, jak řečeno, mnohé záhady pod rukou a čtenářovi bude se proto nejedna záhada jeviti nepochopitelnou. Rozřešilať se záhada právě sama sebou jasnou stylisací věty, jak ji noetika vyžaduje a jak ji jazyk diferenciací dostatečně zdokonalený umožňuje.

Samozřejmě nesmí býti Aristotelovi připsána na vrub nedokonalost staré řečtiny; on mohl psáti jen v jazyku, jaký tehdy byl.

a nemohl jej přetvořiti. Jazyk vůbec není výtvořem umělým, nýbrž vyvíjí se sám od sebe spíše po způsobu organickém. Kdo se vmyslí v tehdejší dobu, totiž přes 2000 let nazpět, bude se diviti spíše tomu, jak staří Řekové uměli znamenitě hospodařiti se svým jazykem přes jeho tehdejší poměrnou nedokonalost, než tomu, že se jim nevyjadřovali dosti jasně a přesně, tak jak to teprve dnes je možno. Staří Řekové — a zejména Aristoteles je v tom mistrem — uměli každého slovíčka i výrazu využití až do krajnosti, kdežto my plýtváme marnotratně svým bohatstvím slovesným.

Aristoteles, jak pověděno, pokládal metafysiku¹⁾ za vědu; prohlásil za její úkol „prozkoumati a odhaliti podstatu toho, co jest dáno jako takové“ (jak, pokud, na kolik, čím to a to jest dáno). Úkol ten ovšem jest pokládati za nespílnitelný a natolik tedy (po stránce věcné) se metafysika arcíť dnes vzkřísiti nedá. Dnes nelze napsati knihy, která by se podobala metafysice Aristotelově. Proto však, jak pověděno, spis ten není bezcenný a nepozbude ceny snad na věky. Jsou totiž v něm jako v jádru obsaženy počátky věd, resp. nauk, které se teprve vyvinou resp. budou vybudovány, zrovna tak, jako v Aristotelově „fysice“ jsou v jádru obsaženy zárodky celé spousty věd novověkých; nejen toho, co i my nazýváme fysikou, nýbrž také chemie, geologie, ballistiky, astronomie atd. Metafysika Aristotelova jest snůškou (ovšem dosti pestrou) otázek, záhad, vět, domněnek, názorů, poznatků, pouček, problémů, axiomů, dogmat atd. rázu noetického, heuristického, logického, mathematického, ba i theologického.

Kdo z toho spisu dovede vyloupnouti toto jádro a rozkrájeti je v jeho částice, může z něho účelně těžiti.²⁾ — Podotýkám jen ještě že tento překlad jest pořízen dle Bonnitzova vydání Metafysiky Aristotelovy a že bylo použito také komentáře připojeného k tomu vydání. Bez komentáře nepodařilo by se dnes nikomu přeložiti ani několik stránek filosofických spisů našeho mudrce.

1) Název ten není od něho, nýbrž vznikl náhodou, protože ten spis v souborných vydáních spisů A. byl zařazován po (μετά) jeho „fysice“.

2) Budiž zde ještě připomenut úsudek, který Komenský vyslovil o Aristotelovi ve své „Škole pansofické“ (prodromu) v kap. 59. Kárá tam Aristotela, že „chtěje jaksí náhledy své utvrditi, zamítá staré filozofy, neposoudiv dosti přesně jejich názorů“ a že (dle jeho výkladu) „zdá se nestvůrným ledacos, co ani samo sebou nebylo neladné, ani se neprotivilo pravdě, ba snad i samým názorům Aristotelovým“. Zdá se mi, že Komenský nevníkl dosti hluboko do spisů Aristotelových (neměl na to také času při své mnohostranné zaměstnanosti), jinak by se byl o něm vyslovil pochvalněji.

Kniha první.

1. Všichni lidé přirozeným pudem prahnou po vědo- 980a
mostech. O tom svědčí rozkoš, kterou nám skýtá pozorování ;
také nehledíce k užitku z toho plynoucímu rádi se zaměst-
náváme pozorováním, nejvíce ovšem zrakovým. Nejen když
chceme pracovati, ale i když nehodláme pracovati, oddáváme
se dojmům zrakovým především ostatním. To proto, že
vjemů těch je nejvíce, a že nám odhalují nejvíce rozmani-
tého. Schopností vnímací jsou od přírody obdařena zvířata ;
z těch některá se nepamatují, co vnímají zrakem, jiná si to
pamatují. Tato druhá zvířata jsou čipernější a účelivější než 980b
ona, jimž nic neutkvívá ve vědomí; čiperní ale neúčeliví jsou
živočichové, kteří nemohou slyšeti zvuků, jako včely a snad
ještě jiné spřízněné rody; vycvičiti dají se jen zvířata, která
vedle vědomí mají i tento smysl. Jiná zvířata mají v hlavě
sice obrazy a vzpomínky, málo však mají ze zkušenosti;
člověk naproti tomu má i um i soudnost. Jemu totiž z paměti
vyrůstá zkušenost; ocitlo-li se v paměti často několik představ 981a
týkajících se téže věci, zhoustnou jaksi ve zkušenost. Zku-
šenost pak bezmála rovná se vědě a umění. Věda i umění
lidské mají své zřídlo ve zkušenosti; zkušenost, jak praví
správně Pólos,¹⁾ vytvořila umění, nedostatek zkušenosti
skrývá se pak za tím, co se zve náhoda.

Umění vzniká tehdy, jakmile z postřehů zkušenostních
utvoří se shrnutím podobností jeden všeobecný poznatek.
Zkušenost ti praví, že to a to (ten a ten lék) pomohlo v oné
a oné nemoci Kalliovi a také Sokratovi a snad ještě jiným
osobám; uměním však vládneš, jestliže víš, co pomáhá všem

¹⁾ Pólos, sofista, žák Gorgiův (v 5—4. stol. před Kr.); vystupuje
jako rozmlouvající osoba v některých dialozích Platonových.

takovým a takovým bytostem od určité nemoci, na příklad od zánětů nebo žloutenky nebo horečky.¹⁾

V praktickém životě, jak se zdá, netřeba valně rozlišovati zkušenost a umění; ba shledáváme někdy, že znalci, praktikové, provedou pro svou zkušenost všelicos lépe než odborníci (teoretikové) postrádající zkušenosti. To proto, že zkušenost se týká jednotlivých případů, umění však se táhne k čemusi všeobecnému a v praxi máme co činiti s případy jednotlivými; neboť lékař nepomáhá od choroby člověku vůbec, leda snad mimořádně, nýbrž pomáhá Kalliovi, nebo Sokratovi, neb někomu jinému, komu se přihodilo, že je také člověk. Ten, kdo má pouze vědomosti odborné bez zkušenosti²⁾ a vyzná se jen v obecnostech, ale v ničem podrobném, chybí se nezřídká léčby; tou totiž má býti pomoci jednotlivcům. Nicméně stavíme výše vědomosti a učnost odbornou než zkušenost, a pokládáme odborníky za moudřejší, než pouhé praktiky, neboť moudrost jde všude spíše za věděním. A to proto, že jedni pronikají až k samým příčinám, druzí však nikoliv Tito vědí pouze, „že“, ale nevědí, proč? onino však vědí také toto a znají příčiny. Pročež si vážíme více řidičů³⁾ než pouhých dělníků,⁴⁾ předpokládáme u nich více vědomostí a více odborné znalosti, jelikož vědí, jaké příčiny působí při tom kterém díle a počinu, kdežto dělníci se podobají spíše nástrojům bezduchým; pracují sice, ale nevědí to, co konají, neumějí třeba (sami) si vybrati vhodné prostředky, asi tak, jako ohně pálí nevěda o tom.

Činitelé bezduší působí prostě podle zákonů přírodních, dělníci pracují dle návyku, kdežto řidiče pokládáme za obeznalejší, protože mají více vědomostí a znají příčiny, třebas nevynikají zároveň praktickou dovedností. Obeznaľ jsi v něčem tehdy, když o tom můžeš jiné poučovati, a proto pokládáme umění za bližší vědě než zkušenost; kdo vládne

1) Horečka není vlastně nemocí, nýbrž jen příznakem.

2) Totiž čerpá z knih, přednášek a podobných pramenů.

3) Představených, náčelníků, podnikatelů a velitelů atd.

4) Podřízených, tovaryšů, úředníků a p.

uměním jakýmsi, dovede poučovati jiné, ne však ten, kdo se honosí pouze zkušeností; nepočítáme pouhé vjemy, postřehy a pod. mezi vědomosti, ačkoli ony zejména nám skýtají představy konkrétní, ale nedovídáme se jimi ničeho z příčin, na příklad proč oheň hřeje; praví nám pouze, že hřeje.

Vždy se lidstvo více diví těm, kdo vynalezli umění jakési, nebo nauku, a to ne jen pro užitek z něho plynoucí, ale pohlíželo na ně, jako na mudrce, vynikající nad okolí. Jakmile bylo vynalezeno více umění, jednak užitečných, jednak krásných, lidstvo pokládalo za moudřejší vždy ty, kdo vynalezali uměny krásné, než ony, a to proto, že výtěžky jejich nesloužily toliko potřebě.¹⁾ Teprve když tyto uměny byly opatřeny, obrátili badatelé zřetel ke vědám, které neslouží ani rozkoži, ani potřebám, a to se dělo především tam, kde měli s dostatek prázdně. Proto matematické nauky²⁾ mají svou kolébku v Egyptě; tam totiž kněží měli s dostatek prázdně.

V Etice jsem vyložil, čím se rozeznává nauka a věda a spřízněné pojmy;³⁾ zde povím o tak zvané moudrovědě, která podle obecného mínění se obírá prapříčinami a principy; jak již shora pověděno, ten, kdo nabyt již zkušeností, předčí (věděním) toho, kdo má nějaký vjem; nad onoho pak stavíme znalce tak, jako řidiče nad podřízeného; vědy teoretické pak předčí vědy praktické.⁴⁾

Je tedy zřejmo, že ona pravěda⁵⁾ jedná o určitých 982a příčinách a principech.

1) Doplň: všední, nýbrž sloužily čemusi vyššímu.

2) Aristoteles tu používá střídatě výrazů „umění“ (τέχνη) a „věda“, (ἐπιστήμη) ad libitum, nerozeznává je, jak by bylo žádoucí; nezřídka „τέχνη“ znamená „nauku“, jindy „řemeslo“.

3) Rozdíl je tam vytčen asi takto: věda (ἐπιστήμη) poskytuje učivo exaktní, kdežto umění (τέχνη) učí tomu, čeho třeba pro život praktický.

4) Máme tedy řadu: vjemy, postřeh, představu a p., zkušenost umění (nauka), věda.

5) Dnes: metafysika.

2. Jdouce za touto vědou, musíme především vyzkoumati, jakých to tedy příčin a principů se ona mudrověda týče. To vysvitne asi nejlépe, povíme-li především, koho obyčejně nazýváme mudrcem.¹⁾ Především předpokládáme, že „mudrc“ rozumí všemu co nejlépe ,aniž však zná podrobnosti jednotlivých věcí. Dále nazýváme „mudrcem“ toho, kdo vládne vědomostmi, jež si člověk jen stěží může osvojit (neboť vnímati dovede každý snadno, k tomu netřeba moudrosti); dále pokládáme za slovutnějšího mudrce toho, kdo ovládá dokonaleji tu kterou vědu a kdo umí poučněji hovořit o příčinách. Rovněž soudíme, že spíše to vědění je moudrostí, které hledáme pro ně samé, a z pouhé zvědavosti, než to, z něhož chceme těžit; rovněž, že moudrost je spíše vládnoucí než sloužící; neboť mudrc má voditi a ne nechati se voditi; nemá poslouchati jiných, nýbrž naopak. To tedy vyrozumíváme slovy: „pravěda“ (mudrověda) a „mudrc“. Podle toho tedy ten, jehož vědění týče se všeobecnosti, rozumí všemu nejspíše; neboť zná takřka všechno podřízené. Takové povšechné vědění osvojí si člověk jen velmi ztěžka, neboť je nejvíce vzdáleno vjemů smyslových.

Nejdokonalejší však jest vědění týkající se prapříčin; neboť čím vyšší nauka, tím zevrubnější vědomosti lze z ní čerpati i na příklad z aritmetiky proti geometrii. Také poučuje více věda pátrající teoreticky po příčinách; neboť ti poučují, kdo povědí o každé věci příčinu. Nejpřednější vědu jest znáti a rozuměti pro ni samu a pro poučení jež skýtá; 982b ten, kdo hledá poučení pro poučení samo, zvolí vědu nejvlastnější, totiž jednající o tom, co je nejpotřebnější věděti a to jsou základy a příčiny; jimi totiž a z nich vnikáme ve všechno ostatní, ony samy však nemají žádného podkladu. Zejména předčí nad nauky pomocné nauka ta, která nám praví, proč máme činiti to a to, totiž dobro v tom kterém případě a která nás poučuje o pradobru vládnoucím ve

¹⁾ Do toho výrazu (σοφός) jest vlastně zahrnouti nejen ty osoby, které my dnes nazýváme mudrci, ale také učence, badatele, snad i vzdělance i profesory a j.

veškeré přírodě. Svědčí tedy jméno naše¹⁾ nauce jediné totiž té, která prozkoumává teoreticky prvopočátky a příčiny; neboť také dobro a účelnost jest počítati mezi příčiny. Že není to věda technická, je patrné z nejstarších dob filosofie.

Lidé totiž počínali filosofovati jakmile shledali to a ono nápadným.

Z počátku se divili případům dosti všedním; ponenáhlu však postoupili k záhadám důležitějším na příklad k proměnám měsíce, slunce a hvězd a vůbec k původu vesmíru. Záhadným a nápadným jeví se tu býti, co není posud prozkoumáno, pročez filosofie stýká se s bájeslovím, neboť to záleží ze samých divů. Kdo se tedy dal do filosofování, aby vyběděl z nevědomosti, pěstoval patrně vědu pro poučení a nikoliv pro nějaký užitek. Také vývoj dějinný tomu nasvědčuje, neboť teprve po té začaly se pěstovati ony nauky, až když měli postaráno vším možným o živobyčí, pohodlí a zábavu. Nepěstujeme tedy pravědy (metafysiky) pro žádný účel vedlejší ani pro užitek postranní, nýbrž pokládáme ji za samojedinou svobodnou mezi naukami asi tak, jako za svobodného považujeme člověka toho, jenž žije a pracuje sám pro sebe a ne pro někoho jiného; jen ona pravěda trvá jaksi sama pro sebe. Proto se skorem zdá býti povznesená nad to, aby ji člověk pokladal za své vlastnictví, neboť to má do sebe mnoho otrockého a podle Simonida²⁾ takové vzácné statky hodí se jen pro bohy, kdežto člověk se má spokojiti jen věděním takovým, které mu svědčí.

Dáš-li za pravdu básníkům, kteří prohlašují bohy za závistivce, museli by lidé mnohovědoucí býti tvory nejnešťastnějšími.³⁾ Ale nesluší se bohy pokládati za závistivce; 983a básníci dle přísloví: „toho mnoho napovídají“ a nelze v pravdě žádnou vědu pokládati za vznešenější než tuto; neboť ona jest nejbožštější a nejvznešenější a to ze dvou důvodů:

¹⁾ Totiž pravěda (mudrověda) nebo metafysika.

²⁾ Básník lyrický z 5. stol. př. Kr., pocházel z ostrova Keu.

³⁾ Totiž, protože by závist nebo hněv boží na ně dopadal především a nejvíce.

věda, která nejvíce patří božstvu, sama je božská a za druhé se zabývá věcmi božskými. Jen o naší pravdě¹⁾ lze říci to obé; pokládáme všichni boha za prapříčinu a původ všeho a takovou vědu mohl by mít buď jenom anebo nejspíše bůh! Jsou snad všechny ostatní nauky užitečnější než ona, ve vznešenosti nepředčí jí však žádná. Avšak nelze jinak, než že se takto získané vědění obrátí v pravý opak toho, co jsme z počátku našli. Jak pověděno, počínáme vždy budovati vědy od toho, co se nám jeví nápadným a záhadným a to trvá potud, dokud se nezačneme domáhati příčin, na příklad oběhu slunce, nebo nezměřitelnosti úhlopříčny;²⁾ zdá se totiž každému nápadným, že se nedá něco vystihnouti číslem, třeba bychom vzali jednotku nejmenší.³⁾ Ale jakmile jsme pronikli až k jádru té věci, děje se nám jako podle známého přísloví: Na konec obrátí se všechno v opak a k lepšímu; jakmile si's osvojil důkladně geometrii, nedivil by ses právě naopak ničemu více, než kdybys shledal uhlopříčnu čtvercovou nebýti iracionální (v poměru ke straně). Takovýto ráz tedy má věda, kterou hledáme, takové je východisko a taková jest cesta vedoucí k ní.

1) Totiž metafysice.

2) Na tyto příklady se patrně nehodí výraz příčina a kromě toho není v nich souvztažnosti (korelace nebo paralelismu); lze se snad tázati po příčině způsobující oběh slunce (vhodněji bychom řekli: po zákonech), ale nikdo by se (dnes alespoň) netázal, proč uhlopříčna ve čtverci jest veličinou iracionální (čili nedá se v poměru ke straně vyjádřiti číslicí konečnou), jakož v geometrii vůbec nelze vhodně mluvit o příčinách.

3) My v této poučce neb skutečnosti nevidíme ovšem docela nic nápadného, ale jinak jevila se věc starým Řekům, když poučka ona byla vyslovena, jako cosi nového. Viz, co o tom praví Cantor v knize: „Vorlesungen über Geschichte der Mathematik“ I., str. 155—156: „Ve starodávném scholiu k X. knize Euklidových „Základů“ čteme: Jak vypravují, ten, kdo první iracionalitu z temna vyvedl na světlo denní, zahynul na moři jako trosečník, a to proto, že nevyslovitelné a neznázornitelné mělo zůstatí navždy skryto, a ten, kdo tedy se dotkl tohoto „obrazu života“ (vzpomeň obrazu Saidského) a odhalil jej, byl uvržen do podsvětí, kde naň doráží věčné vlnobití. S takovou úctou oni předkové pohlíželi na tneorii iracionality.“ Odhalení iracionality připisuje se dnes všeobecně Pythagorovi.

3. Poněvadž tedy, jak zjevno musíme v této vědě hledati prapříčiny (věděti něco značí nám totiž: znáti první příčinu toho) rozlišujeme příčin čtvero: předně věcný ráz a prapodstatu¹⁾ (otázka „proč“ vede nás totiž k pojmovým základům a poslední „proč“ odhaluje příčinu a původ); za druhé látku a podmětný podklad; za třetí to, co způsobuje pohyb; za čtvrté protiklad²⁾ toho, totiž účel a dobro jako to, co určuje vznik a kinetickou proměnu. — Ačkoliv jsem tyto „příčiny“ ve své „Fysice“ rozebral zevrubně, povšimnu si přece zde toho, co o těchto záhadách pověděli ti, kdo o nich přemýšleli přede mnou, hledající pravdy. Také tito předchůdcové, jak známo, uznávají jakési prvo-^{983b} počáteční základy, a příčiny; podrobnější výklad nebude na škodu, neboť buď nám odhalí nové ještě příčiny, nebo potvrdí tím přesvědčivěji naše roztrídění. Starší filosofové pokládali ponejvíce hmotné prvky za prvopočáteční původ všeho, z nichž se skládá všechno, co jest, z nichž všechno vzniká a v něž se všechno na konec rozpadá, jež tvoří podstatu nepomíjející, doznávající změn a to prohlašují za prvkový základ všeho daného. Pročež nepřijímají žádného vznikání ani zanikání, ježto přirozená ona podstata trvá napořád; jako na příklad řka: „Sokrates nabyl krásy a moudrosti“ nepravíš: „Sokrates počal (vůbec) býti“ ani netvrdíš: „Sokrates přestal existovati“, řekneš-li že pozbyl onech statků, to pro to, že Sokrates jako podmět tu trvá napořád. Tak prý je tomu vůbec; existuje prý buď jedinečná jakási hmota přírodní, nebo více jich, z nichž vzniká všechno jsoucí, kdežto ona sama trvá. O tomto však podkladu, totiž o jeho rázu a kolikosti badatelé se vyslovují různě. Thales, jenž kráčí v jich čele, praví, že to je voda (proto také zemi vykázal místo ve vodě); snad dospěl k tomuto náhledu seznav, že všechna potrava je tekutá, ba že také teplo vzniká z tekutosti a tekutinami se živí (prapodklad je totiž vždy hledati

¹⁾ τὸ τί ἦν εἶναι — dosti podivný to terminus technicus ryze aristotelovský.

²⁾ „Protiklad“ patrně proto, že síla se táhne k začátku, kdežto účel ke konci čehosi.

v tom, z čeho co vzniká); dále shledal, že semena mají vesměs podstatu mokrou a že pratekutinou jest voda. Mnozí se domnívají, že již předkové naši nejstarší, když v pravěku dávno a dávno před námi mudrovali o božstvu, vyslovovali takové náhledy; učinili totiž Okeana a Tethydu prarodiči a poukazovali k tomu, že bohové přísahajíce se zaklínají vodou, totiž tou, které básníci říkají Styx; nejstarší zajisté pokládáme za nejctihodnější; nejpamátnějším úkonem pak 984a jest přísaha. Dá se již sotva zjistiti, zdali v šerém pravěku přírodověda se zakládala na takovýchto náhledech, o tom však máme zprávy, že Thales se takto vyslovil o prapříčině; Hippona¹⁾ ovšem nelze zařaditi mezi tyto muže pro jeho povrchnost. Anaximenes však a Diogenes pokládali vzduch za dřívější než vodu a prohlásili jej za živél; Hipassos z Metapontu a Herakleitos z Efesu zase prohlásili zaň oheň, kdežto Empedokles uznával takovýchto živlů čtvero, přidruživ k výpočteným jako čtvrtý „zemi“; tyto čtyři živly prý trvají od věčnosti, aniž by vznikly, leč když vcházejí v sloučeniny ve větších nebo menších poměrech mnohostných.

Anaxagoras Klazomenský, věkem sice starší, ale působením mladší než Empedokles, tvrdí, že těch prazivlů jest nekonečně mnoho, že všechno jsou stejnorázové²⁾ jako voda a oheň sice vzniká a zaniká slučováním a rozpadáváním, ale prahmoty nevznikají a nezanikají, nýbrž trvají věčně. Z toho vysvítá, že mužové tito si všímali pouze hmotné stránky věcí. Ale při dalším postupu povaha věcí, již se zabývali, ukázala jim cestu sama sebou a nutila hledati dále. Neboť třebaže všechen zánik a vznik se pojí k jakémusi podkladu, ať již jedinečnému, ať rozmanitému, sama sebou se namanuje otázka: proč se to a to přihází a co jest příčinou takovýchto změn? Neboť podklad hmotný nemění se sám od sebe; totiž na příklad ani dřevo ani kov nezpůsobují jako

¹⁾ Patrně jakýsi předchůdce Thaletův; dnes o něm již ničeho nevíme. Ostatní mužové zde vyjmenovaní jsou proslulejší filosofové řečtí asi z V. stol. před Kr.

²⁾ Totiž složené ze součástí stejnorodých.

příčina samy od sebe v sobě samých jakýchkoli změn; dřevo nedělá samoze sebe prkna, ani kov sochy, nýbrž příčiny takových změn jest hledati jinde.

A tu přicházíme ke druhému z těch příčinných principů, které jsem shora naznačil, totiž činiteli hybnému (odkud má pohyb původ). Ti, kdo hned od počátku se dali touto cestou a uznávali pouze jediný hmotný prazáklad, neviděli tu celkem žádných potíží; ale někteří z nich, jakmile si uvědomili potíže v otázce té skryté, zarazili se jimi a prohlásili jednotnou podstatu¹⁾ a všecku přírodu za cosi nehybného, nejen při vzniku a zániku (o tom dávno již nikdo nepochyboval) nýbrž také při veškerých ostatních²⁾ změnách; a to jest jim vlastní. Ti, kdo prohlásili vesmír za jakýsi 984b jednotný celek, nepovšímli si tohoto činitele druhého, kromě Parmenida, jenž však jím vytkl dvě a ne pouze jedno.³⁾ Ti, kdo uznávali více praživlů, jako na příklad teplo a studeno, nebo oheň a zemi, nepomíjejí druhé té příčiny; neboť připisují ohni moc hybnou, a staví proti tomu vodu, zemi a ostatní. Ale to všechno ještě nestačilo. Zvídavost čili zájem vědecký podněcoval, jak pověděno, badatele, aby pátrali po dalších principech, jimiž by se dal vyložití původ daných věcí. Sotva který z těch filosofů spatřoval v ohni nebo v zemi, nebo v čemkoli podobném také příčinu, pro kterou cosi daného jest dobré a krásné, nebo se takovým stává; ale ani ze samočinného působení ani z náhody nemohly tak významné věci býti odvozovány. Tudiž ten, kdo vyřkl, že všechnu lepotvárnost a uspořádanost v přírodě způsobuje um podobný umu živočišnému, podobal se člověkovu jakoby vystřízlivěvšímu proti předchůdcům, mluvícím jakoby v opojení.⁴⁾ Určitě víme o Anaxagorovi, že tak učil, bezpochyby však již před ním Hermontios Klazomenský tvrdil totéž. Ti, kdo se přidali k tomuto učení, prohlásili tuto příčinu

1) τὸ ἕν.

2) Rozuměj: jednotlivých, přiházejících se ve světě zevním.

3) Totiž teplo a studeno (teplo jako činidlo hybné, studeno jako podklad).

4) Nebo: probudivšímu se ze sna.

dobra zároveň za činitele způsobujícího pohyb ve světě zevním.

4. Leckdo se snad domnívá, že přede všemi nalezl tuto příčinu Hesiodos, nebo také kdo vůbec spatřoval ji v čemsi podobajícím se lásce nebo chtiči¹⁾ jako Parmenides;²⁾ ten totiž líčí takto vznik všehomíra: „Ze všech bohů postaven Eros³⁾ na první místo“; Hesiodos pak praví: „především vyvstal Chaos ve vesmíru a po něm Země „širokoplecí“ a zároveň Eros, jenž vyniká mezi nesmrtelníky...“ jakoby věci dané ve světě zevním potřebovaly příčiny, která jimi hýbe a je pořádá. Komu z těch mužů jest přiznati přednost, o tom později. Jelikož se však v přírodě setkáváme s ledačím, co se přičií dobru, a nalezáme tam nejenom pořádek 985a a lepotu, nýbrž také nepořádek a ošklivo, ba více zla než dobra, a více oškliva než krásna, prohlásil kdosi jiný, že přitažlivost a odpudivost⁴⁾ vytvořily každá z oněch dvou jedno. Vystihně-li pravý smysl výroků Empedoklových a nedáš se zmásti nejasnou jeho mluvou, uznamenáš, že Empedokles vidí v přitažlivosti příčinu dobra a v odpudivosti příčinu zla; tak že ten, kdo tvrdí že Empedokles po nejprv prohlásil za pračinitele zlo a dobro, se neuchyluje od pravdy, na kolik příčinou dobra jest dobro samo a zlého zlo. Tito filosofové tedy, jak pověděno, dotkli se obou těch pračinitelů, které jsem také já určil ve své „Fysice“, totiž principu jsoucna a pohybu. Mluví však o nich nejasně a nedosti přesně, asi tak, jako se potýkávají v zápasech začátečníci nedosti ještě vycvičení; jako tito sice rozdávají v křížku pořádné rány, ale nikoli uvědoměle, tak, ani filosofové onino nejsou si vědomi, co mluví; nevyužívají totiž náležitě, čeho by mohli, aneb jen nedostatečně. Ana-

¹⁾ To jsou totiž metafysičtí předchůdcové naší přitažlivosti (atrakce, gravitace, afinity atd.).

²⁾ P., proslulý filosof, žil v V. stol. před Kr. a sepsal svou nauku v básni. Hesiodos, buď předchůdce nebo současník Homerův (básník, kolem roku 800 př. Kr.

³⁾ Eros = láska.

⁴⁾ φίλος a νεχός doslovně: přátelství a nepřátelství.

xagoras činí z rozumu jakéhosi boha na stroji¹⁾ a nedovede-li vysvětliti, proč se něco děje z nutnosti, volá na pomoc rozum, ostatně však vidí příčiny spíše v čemkoli jiném než v rozumu.

Empedokles mluví sice znalečtěji o příčinách, ale jistě ne s dostatek, a není sám sebou v těch věcech ve shodě. Nezřídka zajisté u něho přitažlivost způsobuje rozklad a odpudivost slučování. Jakmile totiž odpudivost všecko rozdrobila v prvky, sráží se oheň v jakýsi celek, a nejinak 985b také ostatní živly; jakmile zase naopak přitažlivostí se všecko sdružilo a shluklo v jednotnou sloučeninu, nastane nutnost, aby se z toho celku opět vyloučily součástky. Empedokles tedy vynikl nad ostatní své předchůdce tím, že předvádí činitele základní podvojně a zakládá pohyb na dvou různých se principech a nikoli pouze na jednom. Kromě toho prohlásil první, že prvků je čtvero; ale netrvá důsledně na tomto počtu a mluví v dalších výkladech, jakoby jich bylo jen dvě, totiž jednak oheň (o sobě) a jednak země, vzduch a voda jako prvky stejnorodé proti ohni, jak můžeš vyčísti z jeho básně. Empedokles, jak pověděno, zná takovéto praživly a tolikero jich; *Leukippos* pak a jeho přítel *Demokritos* prohlašují za základní principy „plno“ a „prázdno“ užívajíce výrazů těchto na místě „jsoucna“ a „nejsoucna“; i nazývají „plno“ a „pevno“ jsoucnem, „prázdno a řídko“ nejsoucnem (pročež také tvrdí, že nejsoucno existuje právě tak, jako jsoucno, nejinak než jako prázdno existuje vedle pevná). To jsou pak principy jsoucna. A proto ti, kdo pokládají podstatu za jednotnou, uznávají přece různé stavy její a prohlašují „řídko“ a „hutno“ za základní takové stavy, podobně také tito filosofové vidí v protivách příčinu všeho ostatního. Protiv těch pak kladou tré: podobu, pořadí a polohu; tvrdí, že jsoucno se liší pouze přitažlivostí, nebo dotekem, nebo obratem. Přitažlivost znamená tvar, dotyk pořadí a obrat polohu. Liší se na příklad *A* od *N* podobou, *AN* od *NA* pořadím a *Z* od *N* polohou.²⁾

1) „Deus ex machina“.

2) *Z* jest totiž o 90° otočené *N*.

Pohyb však odkud pochází a sděluje se věcem, toho tito mužové zrovna tak, jako ostatní, si prostě nepovšimli. Tolik tedy naši předchůdcové pověděli o obou těchto základních principech.

5. Současně ba z části ještě dříve obrátili tak zvaní Pythagorovci zřetel svůj především k matematice a posunuli ji hodně do popředí, ale uvázli jaksi na cestě učinivše z jejich prvků prazáklad všeho jsoucna. Jelikož čísla jsou v matematice prvotinami, shledali v nich jakýsi vzor toho, co jest a vzniká, aspoň význačnější, než jest oheň země a voda; takový a takový poměr číselný značil jim tedy spravedlnost, jiný zase duši a rozum, třetí čas atd., takřka pro všechno měli jakýsi poměr takový; také viděli v číslech podstatné vlastnosti a pojem harmonie hmoty a jelikož takto všechno se zdálo býti v jakémsi vztahu k číslům a čísla se jim jevila býti prvotinami v celé přírodě, pokládali je za praprvky všech věcí, vesmír pak za jakýsi číselný souzvuk; kdekoliv jen mohli, zjišťovali souzvučnost a podobnost mezi čísly a zjevy i věcmi na nebi i na zemi. Kde se vyskytla mezera, tam ji vyplnili, aby všecko bylo v náležitém souladu. Na př. jelikož se jim desítka zdála býti číslem nejdokonalejším, jako by v sobě soustřeďujícím prapodstatu všech čísel, tvrdili, že musí býti také deset těles nebeských; protože však oko naše vidí jich jen devět, vyplnili ten počet „protizemí“ (antichthon) jako tělesem desátým. Zevrubně jsem o tom pojednal jinde,¹⁾ a učinil jsem tak proto, abych ukázal, na jakých základech také tito (*Pythagorovci*) stavěli a jak tyto základy jejich jest umístiti mezi principy shora vypočtenými. Tito mužové považovali čísla i za hmotný základ jsoucna i za určující jejich znaky a stavy; za prvky číselné pak prohlašovali „suda“ a „lichá“; ono jako cosi ohraničeného, konečného, toto jako cosi neohraničeného (nekonečného), oboje dohromady pak prý skládá jedničku²⁾ (neboť ta prý jest zároveň sudá i lichá); čísla po-

¹⁾ Ve spise o Pythagoreovcích, nedochovaném nás.

²⁾ Žv.

cházejí od jedničky a celý vesmír dá se vystihnouti čísly, jak již pověděno. Někteří z nich vypočítávají desatero prazákladů a to dvoučlenných, totiž konečno a nekonečno; sudo — lichy; jedno — více; pravo — levo; mužství — ženství; nehybno — hybno; rovno — nerovno; světlo (jasno) — tmavo (temno); dobro — zlo; čtvercovito a obdélníkovito.¹⁾

Podobně si počínal také Alkmaion Krotónský; buď on převzal tu řadu od oněch, nebo oni od něho; Alkmaion byl ještě ve věku mužném, kdy Pythagoras již hodně sestárl a napodoboval metodu jejich; přisoudil totiž dvojčlennost všemu, co má pro člověka důležitost²⁾ neuvedl však těch protiv určitý počet jak onino, nýbrž vypočítává je docela námátkou jako: bílo — černo, sladko — hořko, dobro — zlo, velko — nepatrné. Nedbal tedy o úplnost a zůstavil mnoho nevysvětleného, kdežto Pythagorovci řekli (přesně) 986b kolikero jest protiv a které. Podle obou, principy jsoucna jsou dvojčlenné, ale jen jedni udávají jejich počet a jména. Nikdo z nich však nevyložil jasně, kterak tyto principy se mají k prazákladům shora vypočteným; podle všeho je však považují za hmotné, neboť tvrdí, že z nich jako z čehosi podstatného záleží a vzniklo vše jsoucí.

Tolik o těch, kteří tvrdí, že prvků přírodních je více. Vystoupili však jiní, kteří tvrdili, že všechno má podstatu jednotejnou; ale nevyslovují se o tom všichni stejně ani po stránce správnosti ani obsahu. Jejich vývody se však nehodí k tomu, o čem zde je řeč, pokud se zabývají příčinami. Oni totiž netvrdí, že to, co je dáno, pochodí materiálně z toho jediného a jednotného praprku, jak to činí někteří přírodopytci, nýbrž líčí věci jinak; tito totiž při-

¹⁾ Tato poslední dvojčlenka odpovídá asi protivě, kterou my označujeme slovy iracionalita a racionalita; totiž ve čtverci jest poměr úhlopříčný ke straně iracionální ($\sqrt{2} : 1$), v některých obdélnících jest však racionální (na př. v obdélníku o stranách 3 a 4 jest úhlopříčna rovna 5). Řada ona jest ovšem sebrána nazdařbůh; jakéhosi soustavného třídidla se v ní sotva kdo dopátrá.

²⁾ Čili udává všechny kategorie po páru.

bírají do svých úvah pohyb jako činitele vesmírotvorného, onino však prohlašují vesmír za cosi nehybného. O tom budiž pověděno aspoň tolik: U Parmenida má ten jedinečný praprvek ráz pojmový, u Melissa však hmotný, pročež jeden z nich jej prohlašuje za cosi konečného, druhý mu přiznává nekonečnost. Xenofanes pak, jenž zahájil řadu těchto filosofů (neboť Parmenides nazývá se jeho žákem), nepověděl o té věci nic určitého, ani nic nezpodobnil, nýbrž mluví jen o vesmíru celistvém a prohlašuje jednotnou celistvost za boha. Tyto muže, jak podotknuto musíme v tomto výkladu spíše pominouti a Xenofana a Melissa na dobro, protože promlouvají o věci neznalecky; kdežto Parmenides mluví poněkud odborněji; on nepřikládal nejsoucnu existenci vedle jsoucna a považoval vše nutně za jedno, o čemž jsem obšírněji pojednal ve Fysice.¹⁾ Jsa nucen stopovati zjevy, přiznal jim jednotnost a ucelenost toliko pojmově, kdežto po stránce smyslové jim přiznává rozmanitost; a položil za základ opět dvě principů, totiž teplo a studeno, jak nazýval oheň a zemi; pod teplo vřadil všecko jsoucno, pod druhé 987a nejsoucno.²⁾ — Z vylíčeného vysvítá, že staří nám dali princip tělesný (neboť voda, oheň a p. jsou tělesa) a to jedni jediný, jiní více jich. Ti i oni kladou jej do hmoty, nástupci jejich přidali k tomu činitele pohybotvorného a to opět jedni jediného jiní dvě. Až do vystoupení italských filosofů,³⁾ tyto mezi ně nepočítaje, ostatní vyslovili se jen povšechně o těch věcech leda, že jak pověděno, se dovolávali dvou příčin, z nichž pohybotvornou někteří prohlásili za jedinou, jiní za dvojitou. Pythagorovci uznávali podobným způsobem dvě principů, ale k tomu připojili, což jest pro ně charakteristické, že konečno a nekonečno a jedino nejsou přísudky nějaké jiné

1) Fys. I. 3. 186.

2) Z této soustavy můžeme i dnes ještě vyloupnouti jakési jádro, totiž nahradíme-li slova „jsoucí“ a „nejsoucí“ slovy „oživené“ a „neoživené“ nebo lépe „ústrojné“ a „neústrojné“ (příroda organická a anorganická); všeobecně se dnes uznává, že ona ve své existenci závisí na teplu.

3) Pythagorovců.

podstaty jako oheň nebo země a pod., nýbrž „nekonečno“ samo a „jedno“ vkládají jako cosi podstatotvorného do toho, čemu to přisuzujeme, pročež prohlásili číslo za cosi všeobecně podstatotvorného. Vyslovivše se takto o těchto věcech počali také rozebíratí a vymezovati podstatu samu, ale jen povrchně. Vymezovali pojmy jen povrchně a kde který znak, jenž se jim namanul, na první ráz prohlašovali za podstatný, na příklad jako kdysi ztotožňovali „dvojnásobno“ a „dvojku“, protože ono se vyskytuje ve dvojce. Ale to není patrně jedno a totéž, nemá-li „jedino“ býti uznáno za mnohost, kteréžto námitce skutečně také neunikli. Tolik tedy o starých a jejich nástupcích.

6. Tyto filosofické soustavy vystřídala soustava Platonova, která namnoze v nich pouze pokračovala, ale také lecos vlastního přidala proti tomu, čemu učili Italikové. Jako mladík se totiž Plato obeznámil s Kratylem a náhledy Hera-kleitovými, že všechno dané ve světě zevním napořád plyne, takže o tom nemůžeme míti vědu. Toho náhledu se Platon nevzdal ani později. Když pak Sokrates se dal do badání^{987b} na poli etickém, pomíjeje prostě přírodovědu, a když pátral po všeobecných pojmech na poli onom a pokoušel se dle toho vymezovati pojmy, Platon schvaloval toto počínání a měl za to, že všeobecné pojmy třeba hledati kdesi jinde než ve světě vnímatelném, z něhož nelze nic pojmově zachytiti, protože se pořád mění. Nazval tedy tyto všeobecniny ideami a položil je mimo vněmy a teprve podle nich že vše smyslové se jmenuje; mnohost (pluralitu) pak odvozoval z toho, že cosi druhově stejnojmenného má účastenství v ideách. Ale tu je pouze výraz vyměněn za jiný; kdežto Pythagoras tvrdil, že v jsoucnu jsou zpodobněná čísla, Platon praví, jsoucno má účastenství (participuje) na ideách; změnil tedy jen jméno. Jaké jest vlastně toto účastenství, pokud se týče zpodobnění ideové, přenechal pověděti jiným. Uprostřed mezi věci vnímatelné a ideje klade (Platon) poznatky matematické, které se od věcí vnímatelných liší věčností a neměnitelností, od idejí pak tím, že zahrnují mnoho stejného, kdežto každá idea existuje pouze samojediná. Jelikož Platon

vidí v ideách příčiny všeho ostatního, pokládal jejich prvky za prvky všech věcí;¹⁾ za hmotný základ prohlásil „veliko“ a „nepatrno“, za základní podstatu pak „jedno“; účastenstvím „jedna“ ve „veliku“ a „nepatrnu“ stávají se prý z ideí čísla. V tom, že prohlásil „jedno“ za cosi majícího vlastní podstatu a co se nedá přisouditi ničemu jinému danému,²⁾ shoduje se s Pythagorovci a neméně v tom, že prohlásil čísla za činitele určující podstatu všeho ostatního; sám však postavil na místo „jedinečného“ „nekonečno“ dvoje, totiž „veliko“ a „nepatrno“, kromě toho vykázal číslům místo mimo svět smyslný, kdežto onino vkládají věci samotné do čísel a nevykazují pojmům mathematickým místa středního. Platon tedy postavil „jedno“ a čísla mimo svět smyslový jinak než Pythagorovci a dospěl ke svým ideám, protože rozbíral věci pojmově (jeho předchůdcové neznali ještě dialektiky), „dvojito“ pak prohlásil za druhého pračinitele, protože, jak se domníval, ostatní čísla kromě prvotných se z něho dají snadno vytvořiti, takřka jako 988a z vosku. V skutku je tomu zrovna naopak a nelze souhlasiti s Platonem, neboť oni (totiž Platonikové) vkládají do látky mnohost, kdežto idea dle nich tvoří jen jedenkrát; z určitého kusu dřeva dá se arcif zrobiti jen jediný stůl, ale ideu jeho můžeš míti několikrát, ač jsi jen jedinec. V podobném poměru jest samčí k samičímu; samec oplodňuje ústrojí samičí jediným úkonem, ale může oplodniti samic několik; a přece jest tu zpodobněn poměr ideje k látce. Tak tedy řešil Platon tuto záhadu; zabýval se pouze dvěma principy; jeden se týká otázky „co?“ a druhý otázky „z čeho“. Ideje dle něho jsou příčinou toho „co?“ a příčinou „idejí“ jest pak to „jedno“ Také vykládá, čím jest ona látka, k níž se táhnou idee věcí a „jedno“ v ideách; jest to dvojice totiž „veliko“ a „nepatrno“. Také prohlásil tyto dva prvky³⁾ za

1) Zdá se, že tu Aristoteles netlumčí správně učení Platonovo; ideje jako cosi prvkovitého (elementárního) nemohou samy míti prvků (στοιχεῖα).

2) Čili učinil z něho podmět (samostatný).

3) Totiž „jedno“ a „látku“ (ὄλη).

příčiny dobra a zla, jako to učinili, jak řečeno, již někteří jeho předchůdcové zejména Empedokles i Anaxagoras.

7. Vyložil jsem tedy stručně v hlavních obrysech co, kdo, kdy pověděl o prazákladech a pravdě; z vývodů těch vysvítá, že nikdo z těch, kdo pátrali po původu věcí a po příčinách,¹⁾ nepověděl ničeho, co bys nenašel již v mé „Fysice“, nýbrž že všichni probírají jen totéž a to méně přesně. Někteří kladou původ do materie a to buďsi jedinečné, buďsi rozmanité; Platonovi jest tím „veliko“ a „nepatrno“, Italikům „nekonečno“ a „nezměrnó“ a Empedoklovi oheň, země, voda i vzduch, Anaxagorovi spousta všeho stejnorodého. Tito všichni chápou jen tuto jedinou příčinu základní; také ti, kdo za ni prohlašují vzduch, nebo oheň, nebo vodu, nebo cosi, co je hustější nežli oheň, ale řidší, než vzduch; neboť také cosi takového někteří prohlásili za praživel; kdežto tedy tito přestali na této jediné základně, jiní připojili princip hybný jako lásku (přitažlivost) a nenávisť (odpudivost) nebo um nebo eróta. Ale nikdo nevyložil kloudně, co jest podstata jsoucna²⁾ a bytnost věcí; nejlépe ještě ti, kdo hledají původ věcí v ideách; nevkládají totiž idee jako látku do světa zevního ani „jedino“ do nich; a nedělají z nich původce pohybu (vidí v nich spíše příčiny nehybnosti a klidu), nýbrž tvrdí, že prapodstatu všeho tvoří idea, ideám pak že ji poskytuje „jedino“. Také o účelu, za nímž se dějí skutky, změna i pohyb, zmiňují se jako o jakési příčině, ale nikoli v našem smyslu³⁾ a nikoli přiměřeně povaze věci. Ti, kdo prohlašují rozum nebo přichylnost za příčiny, spatřují v tom jakési „dobro“; ale nikoli proto, že by skrze ně ve skutečnosti něco trvalo nebo vznikalo, nýbrž aby z toho vysvětlili pohyb. Také ti, kdo „jednu“ nebo „jsoucnu“ přiznávají podobný ráz, vidí v obojím jen příčinu podstaty, nikoli však účel, pro nějž by něco trvalo nebo vznikalo. Brzo tedy kladou a brzo nekladou „dobro“ za příčinu, jestiž jim pouze

¹⁾ Totiž metafysických.

²⁾ τὸ τὶ ἦν εἶναι (doslovně: bytí toho, co bylo) výraz čistě Aristotelovský.

³⁾ Totiž jako účel (princip teleologický).

příčinou nahodilou, nikoliv pravou. Všichni tito badatelé, tuším, dotvrzují, že jsem s hora správně vyznačil příčiny, jak co do počtu, tak co do povahy; neboť neznají žádných jiných. Též vysvítá, že příčiny musejí býti hledány buď takto, nebo způsobem podobným. Teď povím, co asi lze namítnouti proti tomu, co tito učenci tvrdí o prapočátcích.

8. Ti, kdo vesmír pokládají za „jedino“¹⁾ a hmotu za stejnorodou i po stránce tělesnosti i rozměrnosti, chybují patrně v několikerém ohledu. Pátrají totiž pouze po prvcích těles, nikoli také netěles, ačkoli jsou také netělesa. Hledajíce pro všechno pouze přírodovědecké příčiny vzniku a zániku, odstraňují příčiny pohybu. Dále neuznávají ani podstatu ani bytnosti²⁾ za příčinu něčeho a konečně dělají z jakéhokoli jednoduchého tělesa mimo zemi základní prvek, nevysvětlujíce nikterak, jak prvky ty samy co do vzniku k sobě se mají, totiž oheň, země, voda a vzduch; vytvářejí se totiž ze sebe jednak slučováním, jednak rozkladem. Na tom výkladu však mnoho záleží, máš-li rozřešiti záhadu prvkovitosti a odvozenosti; za prvek nejzákladnější jest považováno, co tvoří počáteční podklad slučování, a to jest ono těleso, které má nejmenší a nejjemnější částčky. Tento náhled bude se nejvíce líbiti těm, kdo kladou oheň za praprvek, ale také podobný ráz přiznávají všichni ostatní svým žívlům. Arcif nikdo z pozdějších neprohlásil za prvek zemi patrně pro její hrubozrnost, kdežto pro každý z prvků ostatních se prohlásili přívrženci; někteří pokládají oheň, jiní vodu, třetí vzduch za všeprvek; proč tedy ne také zemi, jak to činí většina lidí, považující všechno za zemi? Již Hesiodos tvrdil, že země vzešla jako první těleso; tak starý a obecně rozšířený je ten názor. Podle toho nebylo by lze dáti za pravdu někomu, kdo uznává za prvek něco jiného než oheň, ani tomu ne, kdo by zaň prohlásil nějaké těleso hustší než vzduch a řidší než voda. Jestli však živelnost přiznali spíše

¹⁾ ἓν τὸ πᾶν (lapidární výraz unitarského názoru metafysického).

²⁾ τὸ τί ἐστίν.

tomu, co teprve později vzniká,¹⁾ a to jsou sloučeniny a složeniny, bylo by tomu zrovna naopak; pak by vodě slušela živelnost před vzduchem a zemí před ohněm.

Tolik o těch, kteří uznávali jednu příčinu všeho; nelépe se to má s těmi, kdo kladli těch živlů více, jako Empedokles, jenž prohlašuje hmotu za složenou ze čtyř živlů. Také jemu se nemohlo jinak dařiti, neboť zříme nezřídka, kterak oheň a země se mění v sebe navzájem, nezachovávajíce tedy povždy své podstaty (o čemž jsem pojednal ve Fysice); také nelze říci, že by se byl přesně a správně vyslovil o příčině pohybu — totiž zdali jest jen jedna nebo dvě. Vůbec kdo má takovýto názor, odstraňuje změnu; neboť studeno nevznikne nikdy teplem, ani naopak. Empedokles nám nepraví, na čem byly by tyto stavy sobě protivné, ani co vlastně vzniká sloučením ohně a vody.

Kdo by soudil, že Anaxagoras uznával dva prvky, činil by závěr, který onen sice neučinil, ale který z jeho předpokladů nutně plyne. Nelze ovšem tvrditi, že by na počátku všecko bylo chaoticky smíšeno²⁾ a to proto, že pak cosi nesmíšeného muselo předcházeti, dále, že nemohla náhoda 980b cokoliv smísiti nazdařbůh a že by vlastnosti a znaky byly odloučeny od podstat, (neboť to, co se slučuje, to se také

1) Zde máme nový doklad pro to, co v úvodě (na str. XIII.) pověděno o podstatě záhad tak zv. metafysických; totiž mnohovýznamnost výrazů starořeckých; zde jde o slova „πρότερον“ a „ὕστερον“, která se táhnou buď k posloupnosti časové nebo k rázu podstatovému nebo pojmovému nebo k původu (tím také k pořadí hodnotnímu), takže „πρότερον“ značí jednou přednost časovou (prioritu), jindy živlovost (elementaritu), pak zase původnost (originalitu) a „ὕστερον“ potomnost (posterioritu), složenost (komponentu), odvozenost (derivativnost) podružnost (sekundárnost) atd. Rozdíly tyto jsou tak význačné, že sám Aristoteles rozeznává na př. na tomto místě πρότερον a ὕστερον γενέσει a φύσει. Ale ať to přeložíš kterýmkoli ze slov shora udaných, žádné se v moderních jazycích nehodí na podmět: živel (prvek) a pod.

2) Anaxagorův metafysický názor jest zhuštěně vyřknut ve větě: πάντα μεμῖχθαι (τῆν ἀρχὴν) to jest: všecko tvořilo na počátku chaotickou změteninu (vzpomeň Kantova das Mannigfaltige der Anschauung).

odlučuje): nicméně ten, kdo se snaží proniknouti to, čemu Anagaxoras učí, nalezne tam ledacos nového a zajímavého. Pokud totiž nebylo ještě nic odloučeno, nedalo se o té směsi patrně nic určitě říci, totiž na př. ani že je bílá ani černá ani šedá ani jakékoli jiné barvy, nýbrž nebyla z počátku vůbec zabarvena, sice by byla musela býti zabarvena tak nebo onak a podobně nebylo z téhož důvodu lze přisouditi jí chuť a vůbec jakýkoli znak nebo vlastnost. Neměla ani jakosti ani kolikosti ani svého rázu, vůbec v ní nemohlo býti nalezeno nic jí vlastního, pokud byla pouhou směsí; toho mohla nabýti teprve po jakémsi rozkladu; dle náhledu Anaxagorova bylo však v ní zahrnuto všecko kromě rozumu, který samojediný prý trval pro sebe a ryzí. Podle toho měl tedy za prazáklad prohlásiti jednak „jedino“ (neboť to je jednoduché a nesmíšené), jednak cosi jiného, jakési „neurčito“, jak je klademe tam, kde věci nejsou ještě s dostatek vymezeny a nenabýly ještě svého rázu. Anaxagoras se sice nevyjádřil zřetelně ani podrobně, ale přibližuje se ve mnohém svým nástupcům a dnešním názorům.¹⁾ Tito ostatně zabývají se více méně pouze vznikem, zánikem a pohybem, neboť jen k takovéto podstatě hledají příčiny a základy. Kteří pak rozšířili své bádání na všecko dané, jež rozlišují ve vnímatelné a nevnímatelné, zabývají se patrně oběma druhy; u nich je třeba se déle pozdržeti, abychom vyšetřili, možno-li jim dáti za pravdu nebo ne. Tak zvaní Pythagorovci jednají o prazákladech a prvcích podivněji než přírodopytcové, protože je nenašli ve světě vnímatelném: neboť vztahy matematické nemají co činiti s pohybem²⁾ leda v astronomii.

990a Přes to hloubají teoreticky a prakticky o všech možných záhadách přírodovědeckých; vykládají jak vznikla nebesa, pozorují, co se na jejich částech mění a děje, a uplatňují při tom své prazáklady a příčiny, jakoby souhlasili s přírodopytci, že existuje pouze vnímatelné, co obepínají tak zvaná nebesa. Své principy a příčiny pokládají však za dostatečné, jak pověděno, aby postoupili k věcem nadsmyslným, na

¹⁾ τοῦς φαίνομενοις; dle jiného výkladu: názorům nyní platným.

²⁾ Mathematika nezabývá se kinesi (pohybem).

které se vskutku lépe hodí, než na zjevy přírodní. Ale nepraví nám, kterak může trvati pohyb, je-li za podklad dáno toliko konečno a nekonečno, sudo a licho, ani nevyložili, kterak může bez pohybu něco vzniknouti a zaniknouti, nebo zjeviti se na nebesích. I kdybychom jim přiznali ba i kdyby se dokázalo, že z těchto jejich principů a příčin pochodí rozměrnost, od čeho však odvodí lehkost a tíže v tělese? Neboť své předpoklady uplatňují nejenom na předmětech matematických, nýbrž také na věcech vnímatelných; pročež také nepověděli ničeho zvláštního o ohni, zemi a jiných podobných věcech, ježto, jak myslím, o vnímatelnu (smyslunu) nic podstatného neřekli. Dále: kterak to přijde, že číslo a jeho poměry prý způsobovaly odjakživa a do dneška způsobují jako příčina všechny zjevy a proměny odehrávající se na nebesích, když není jiných čísel než těch, která vytvářejí vesmír? Jestliže totiž podle nich v tom kterém pásmu nebeském sídlí „domnění“ a „včasnost“ o něco níže nebo výše však „nespravedlivost“ a „pochybnost“, nebo „zmatek“, což odůvodňují tím, že každý jednotlivý z těch pojmů je číslem jakýmsi, pak jest na každém místě celé množství veličin, protože každou z nich doprovázejí její vlastnosti; zdaž jest to totéž číslo na nebi jako jest smysly vnímatelné, anebo jest to číslo nějaké jiné? Aspoň Platon tvrdí, že je jiné. Ačkoli také on se přidrzuje tohoto názoru příkládajícího číslům moc tvořivou, rozeznává přece jednak příčiny pomyslové, jednak vnímatelné.¹⁾

9. Nechme však Pythagorovce; pověděno o nich dosti. Ti, kdo kladli ideje za příčinu věcí, stanovili jich bezmála tolik jako věcí, asi tak, jako kdyby někdo chtěje něco spo- 990b
 čítati domníval se, že to nebude možno, pokud je toho málo,

¹⁾ V originále: αἰτίαι τῶν ὄντων doslovně: příčiny věcí (causae rerum), srv. známý verš: felix, qui potuit rerum cognoscere causas. Také Kant užívá rčení: Ursachen der Dinge (jedes Ding hat seine Ursache); pokládám ty výrazy s hlediska noetického vesměs za pochybené; ježto výraz „příčina“ se hodí jenom na děje (události a p.) a nikoli na věci (předměty a p.); „příčina věcí“ zní tak jako „příčina osoby.

ale že to bude moci počítati, až to rozmnoží; pro každou věc položili cosi stejnojmenného jako všeobecninu vedle podstaty a to pro věci vezdejší jakož i pro nepomíjející.¹⁾ Dále: nelze nijakým způsobem prokázati, že by eksistovaly ideje; někdy důkaz, o nějž se pokoušeli²⁾ nepřesvědčuje, jindy vede důkaz k ideám také tam, kde se nepředpokládají. Podle těch, kdo viděli důkaz takový v existenci věd, budou ideje všeho, o čem věda jedná; podle těch, kteří hledají jedno v četných jednotlivinách, byly by také ideje záporné;³⁾ konečně podle těch, kteří poukazovali ke schopnosti představovací, trvaly by také ideje věci pomíjejících; neboť si je můžeme představit. Ba v podrobnějších výkladech nalezněš také ideje vztahů, jichž nikdo neuznává za samostatný rod; jiní zkonstruovali „třetího člověka“.⁴⁾ Těmito výklady odůvodňujícími existenci ideí ruší se ostatně to, čemu jejich přívrženci přisuzují ještě více jsoucnosti než ideám samým; neboť z toho plyne, že není dvojka první, nýbrž číslo vůbec a relativnost dřív než absolutno a co podobných nesrovnalostí je více, jimiž bourají základy, na nichž sami svou nauku vybudovali. Dle této nauky máme nejen ideje věci, ale také ideje všelichého jiného, neboť známe jako „jedno“ nejenom věci, nýbrž i všelicos jiného⁵⁾ a také vědy zabývají se nejen věcmi, nýbrž také jinými předměty (do tisíců lze nahromaditi takových námitek). Ale má-li rčení: „míti účastenství v ideách“ jakýsi kloudný obsah, mohou se ideje táhnouti pouze k věcem, neboť účastenství to není ničím náhodilým, nýbrž trvá jen, na kolik pohlížíme na věci jako na podklad. Na příklad: je-li něco

1) Tato věta vyskytuje se také v knize XIII. kapit. 4.

2) Totiž stoupenci Platonovi, jichž se tento odstavec týče.

3) Na příklad: idea nečlověka a pod. jichž Platon neuznával.

4) Tento „třetí člověk“, s nímž se ještě častěji setkáme, jest jakési pojítka mezi ideou a bytostí, k níž se idea táhne; je-li totiž určitý člověk jako bytost (osoba) čímsi pro sebe a idea (člověk vůbec) také čímsi pro sebe, musí býti cosi, co zprostředkuje účastenství (μέθεξις), které onoho jedince pojí k idei; toto cosi nazývají někteří „třetím člověkem“, jakási „semidea“ zpola idea, zpola věc.

5) Bezpochyby tu má Aristoteles na zřeteli své kategorie; snad také čísla jednotlivin, hlásky artikulované a pod.

účastno ideje dvojitosti, jest také účastno věčnosti, ale jenom případně, neboť je to jenom náhodou, že dvojitost se pojí k věčnosti. Tedy ideje jsou podstaty a slovo „podstata“ značí zde totéž jako tam.¹⁾ Neboť co by znamenalo, když se praví, ^{991a} že všeobecnina²⁾ existuje mimo jednotliviny. Mají-li ideje a jejich nositelé týž druhový ráz, jest oběma cosi společného, neboť proč bychom měli říkati, že dvojitost v pomíjejících zjevech a v četných nepomíjejících podstatách je spíše jedna a táž, než když ji máme na zřeteli samostatnou a v jednotlivých případech? Nemají-li však ideje a jejich nositelé téže podstaty druhové, dáváme jim pouze totéž jméno, nejinak, jako kdybys nazval Kalliem i určitou kterou osobu i dřevěnou její sochu, nedbajíce toho, co mají vlastně společného. V největších rozpacích však se octneš, máš-li pověděti, nač vlastně potřebujeme idejí, ať je vztahuje k tomu, co jest jako nepomíjející dáno ve světě zevním, ať k tomu, co jako pomíjející vzniká i zaniká; neboť nejsou nikterak příčinou ani pohybu ani změny. Ale také k poznání jiných věcí nijak nepřispívají (netvoří jejich podstaty, sice by byly v nich,³⁾ ani k jejich jsoucnosti, ježto nejsou obsaženy ve svých podmínkách (nositelích), leda že bys je snad prohlásil za příčiny jsoucna, asi podobně, jako na př. bělost obsaženou ve věcech bílých. Tento názor, který vyslovil ponejprv Anaxagoras a po něm Eudoxos a pak ještě několik jiných, dá se snadno vyvrátiti, poněvadž lze uvéstí proti němu mnoho vnitřních sporů. Vůbec se nedá ideami nic obvyklým způsobem vysvětliti. Řekneme-li „ideje jsou pravzory pro všechno ostatní a toto jest jich účastno“ mluvíme na plano nebo po básnicku. Co je to vlastně, co tvoří po vzoru ideí? Vždyť se může sobě ledacosu podobati, aniž to bylo zpodobněno dle ideje jakési: na příklad ať Sokrates jest nebo není,⁴⁾ může se zroditi taková a taková osoba, jako Sokrates; a tak tomu je též, kdyby Sokrates žil věčně. Ostatně tatáž věc by pak měla několik pravzorů

¹⁾ Totiž ve světě daném jako ideovým.

²⁾ ἕν ἐπὶ πολλῶν, patrně totéž, co ideové.

³⁾ A nikoli mimo ně, jak tvrdí Platonikové.

⁴⁾ Doplň: „v ideí.“

a ideí; na příklad: člověk „živočišnost“ a „dvounohost“ a kromě toho ještě „člověckost“ o sobě; a ideje by byly pravzory nejen věcem vnímatelným, nýbrž také sobě samým, na příklad: rod samotný jakožto idea; bylo by tedy totéž zároveň vzorem i odlikou. Kromě toho lze sotva pokládati 991b podstatu za odloučenou od podkladu jejího; kterak tedy idey mohou býti mimo věci, jichž podstatu představují? Ve „Faidonu“ čteme, že z ideí jako příčin jest také odvozovati vznik i bytí. Ale třebaš trvají ideje, jejich odlika nevznikne, leda když působí nějaká příčina a naopak vidíme vznikati spoustu věcí všelijakých na příklad budovy a prsteny, jimž nepodkládáme ideí;¹⁾ proč by nemohly také ostatní věci trvati a vznikati týmiž příčinami jako tyto? Jsou-li ideje čísla, kterak mohou působiti jako příčiny? Snad proto, že věcem přidělujeme různá čísla, na příklad „člověkovi“ číslo to a to, Sokratovi ono a Kalliovi jiné? Kterak mohou býti čísla jejich příčinami? Na tom přece nezáleží, že tato pomíjejí a onano ne. Jest-li však ta příčinnost založena na tom, že věci jsou číselné poměry jako na příklad souzvuk, existuje patrně ještě jakýsi celek jednotný, k čemuž se poměry ty táhnou. Je-li to materie, jsou také čísla idejí patrně poměry něčeho k něčemu jinému. Na příklad: shledáš-li v Kalliovi jakýsi číselný poměr ohně, země, vody a vzduchu, bude idea číselným poměrem jiných jakýchsi podmětů; a v pojmu samočlověka, ať jej nazveš, ať nenazveš číslem, najdeš lečjaké číselné poměry, ale nikoliv číslo samé a nikdo nestane se proto číslem.²⁾ Z několika čísel dá se složiti číslo jiné, ale kterak

1) Ideje se (dle Platona) táhnou pouze k tomu, co jest dáno v přírodě, nikoli k umělým výrobkům lidským.

2) Těmito vývody neoplývajícími zrovna jasností chce Aristoteles snad říci asi toto: Dojista se dá vyšetřiti, že Kallias — pokud se týče tělesna — jako bytost nebo podstata se skládá z tolika procent vody země, v zduchu, ohně (nebo v naší mluvě: z tolika a tolika procent kyslíku, uhlíku, vodíku, kostíku, vápníku, ze síry atd.). Ale proto nelze přece tvrditi, že čísla vyjadřující ona procenta by tvořila Kalliovu tělesnou podstatu samu. A zrovna tak ideje. Dlužno míti pořád na paměti, že jako Aristoteles budoval na Platonovi, ten zase budoval na Pythagorovcích, jimž byla čísla vším, a kteří přiznávali poměrům

chceš složití jednu ideu z několika jiných? Nepokládáš-li snad číslo za složené z čísel samých, nýbrž pouze ze sčítanců, jako na příklad desítisícovka, kterak se pak mají jednotky k sobě?¹⁾ Narazíš na spoustu nesrovnalostí, ať pokládáš ty jednotky za stejnorodé, ať nikoli, atsi všechny, afsi jen některé; čím pak je rozeznáš od sebe, ježto nemají žádných vlastností? Taková domněnka nedá se dokázati, ani důsledně mysliti. Jest pak třeba uznati ještě jiný druh čísel, totiž ta, jimiž se zabývá matematika, a k nimž se táhnou tak zvaná mezičísla,²⁾ kterak a z jakých prvků však vznikají čísla tato? A proč mají prostředkovati mezi věcmi vezdejšími a oněmi (ideami?) Dále: každá z obou jednotek skládajících dvojitost 992a (dualitu) by pocházela od jiné jakési dvojky přednější, což dojista nemožno. Dále: kterak by mohla matematickými operacemi vzniknouti čísla tvořící jednotný celek? A dále: liší-li se jednotka od jednotky, měly by býti podobně rozlišovány jako prvky ve čtveré nebo dvoje; neboť nikdo nenazývá prvkem celek na příklad tělo, nýbrž nazývá tak oheň a zemi, afsi jest složené z nich nebo není. Arcif kladou (někteří) „jedno“ vedle vody a ohně, jako cosi stejnorodého; ale pak nemohou čísla býti podstatou, nýbrž existuje-li jakési „jedno“ (ἐν) o sobě jako živel a původ, užíváme slova toho v několikerém významu; jinak by tomu nemohlo býti.³⁾ Chtějíce se věci dopátrati až k prvopočátečnému

číselným moc podstatotvornou. Platon sice čísla (poměry číselné) zbavil funkce té a přikázal ji svým ideám, ale nicméně číslům při tvorbě podstaty přece ještě ponechával dosti široký obor působnosti. Aristotelovi jsou poměry ty již něčím docela vedlejším. Ještě třeba poznamenati, že Aristoteles snad nepodává ve všem učení Platonovo zrovna tak, jak ten je hlásal, že je snad v leckterém kusu upravil pro svou potřebu (na příklad: zapomíná často, jak se zdá, že Platonovy ideje se táhnou toliko k věcem), a že mnohými ze svých námitek nepostihuje tak Platona, na něhož míří, jako spíše jeho předchůdce, zejména Pythagorovce.

1) μονάδες — slovo mnohovýznamné: znamená někdy prvočísla, jindy sčítance, jindy jedničku atd.

2) τὰ μεταξύ.

3) O různých významech slovíčka „ἐν“ pojednává Aristoteles obšírněji v knize V.

původu, tvoříme čáry z „dlouha“ a „krátka“ čili z čeho malého a velikého, plochy že „široka“ a „úzka“ a tělesa z „vysoka“ a „nízka“. Ale může-li pak plocha zahrnovati čáru, nebo těleso čáru a plochu? Neboť „široko“ a „úzko“ liší se rázem svých příčin nadobro od „vysoka“ a „nízka“¹⁾; také v oněch pojmech není nic číslovitého, protože „mnoho“ a „málo“ je cosi docela jiného, než ony, a není tedy patrně v pojmech spodnějších obsažen nižádný znak pojmů hořejších. A „široko“ nezahrnuje v sobě „vysoko“ jako druh; jinak by těleso bylo vlastně plochou. A odkud pak se berou body? Platon sám nepřiznával bodu rodové bytnosti, nýbrž pokládal jej pouze za něco výpomocného v geometrii; ale viděl v bodech původ čar, ač prohlásil čáry samy za nedělitelné. Ale existují-li čáry, existují také jejich konce, totiž body. Nevyložili jsme²⁾ žádně z příčin zjevů,³⁾ ač to jest vlastní úlohou pravědy (neboť nebyly odhaleny příčiny, v nichž je původ změny, tomu pak, co nazýváme podstatou, podkládáme podstatu jinou,⁴⁾ nevyslovujíce se jasně o jejich poměru; neboť rčením: „to a to má účastenství v onom a onom⁵⁾“ není nic vysvětleno, jak jsem již pověděl.

Také nám nepraví ideje, čím a z čeho vznikají poznatky, čím působí rozum a čím příroda, což jsem prohlásil za jednu ze základních příčin; nýbrž pro dnešní dobu matematika stala se filosofií, ačkoli uznávají, že se má spíše pěstovati pro
 992b jiné účely.⁷⁾ Dále: to, co oni (Platonikové) prohlašují za podstatu hmotnou, jest spíše míti za něco blízkého matematice, a za pouhé znaky, jimiž se liší podstata a hmota, než za hmotu samu, jako na příklad „veliko“ a „neveliko“, podobně jako přírodozpytci prohlašují „řídko“ a „hutno“

1) „Dlouho“, „široko“ atd. jsou totiž idey tvořící (dle Platoniků) čáru, plochu atd.

2) Totiž „my“ = Platonikové, k nimž se hlásí také Aristoteles, zák Platonův, ač jeho učení na každé stránce potírá.

3) Totiž z těch, které Aristoteles vypočítává v kapitole 3.

4) Totiž ideovou.

5) V ideách.

6) Totiž účelovou (finální).

7) Totiž jako nauku služebnou (výpomocnou) a ne panující.

za přední rozlišovací znaky předmětů ; neboť máme tu jednak nadbytek, jednak nedostatek. Závisí-li pohyb na těchto základních pojmech, idee prodělávají patrně pohyb ; nezávisí-li však na nich, odkud se béře? Takto se znemožňuje všecko badání přírodovědecké. Také se nedodělalš toho, co se zdá býti snadněji dosažitelno, totiž dokázati, že vesmír jest jednotným celkem ;¹⁾ neboť tím výkladem nedosáhneš žádného „jedna“ všeobecného, nýbrž jen jakéhosi určitého ; třeba jim přiznáme všechno možné ; ba ani toho ne, leda že uznáš všeobecniny za rody, což v některých případech nelze. Také z toho mnoho nezískáme, co po číslech praví o délkách, polohách a tělesech, o tom jak existují a jak vznikají a jak působí. Neboť nejsou to idee (protože nejsou číslly), ani látkou střední (neboť tou jest učivo matematické), ani věci pomíjejí- jicné, nýbrž jeví se spíše býti jakýmsi čtvrtým druhem. Ostatně rčení „hledati prvky toho, co je dáno“ má význam několikerý, třeba tady rceznávati, sice ničeho nenajdeš ; zvláště jde-li o to, z jakých prvků jsoucno záleží. Nepoznáš z idejí, z čeho pochází činnost nebo trpnost, nebo přímo- čarost, nýbrž to se dá odpozorovati leda jen věcem vnímatel- ným ; nelze jim tedy dáti za pravdu, tvrdí-li, že hledali prvky všech věcí daných, anebo dokonce že je našli. A kterak bychom také mohli nadobro znáti všechny prvky? Takové vědění by se na ničem nezakládalo.²⁾ Jako ten, kdo se učí geometrii, musí dříve míti jakési vědomosti,³⁾ arcif ne ty, kterých tam teprve chce nabýti, zrovna tak každý jiný, kdo se přiučuje vědě jakési. Kdyby tedy eksistovala jakási nauka všeobecná, jak někteří tvrdí, nebyla by založena na nižádných vědomostech předcházejících. A přece se můžeš dáti do učení teprve, když již cosi předem víš jaksi povšechně, ať zevrubně, ať názorně, ať pomyslně ; neboť nutno věděti, a znáti předem, z čeho záleží definice. A nejnak při vyučování názorném. Kdyby tato nauka všeodborová nám snad byla vrozena, ^{993a} jak to, že bychom to ani nevěděli, a že bychom neměli ani

1) ἔν ᾧπαντα.

2) Čili bylo by apriorní, tedy bezobsažné.

3) Dopln: než se může do ní odbornicky zahloubati.

poněť o takové nauce nejznamenitější ze všech? Dále: kterak vypátrati, z čeho všeho se nauka ta skládá, a jak to učiniti zjevným? I zde narážíme na samé potíže; je tomu podobně, jako když rozbíráme některé slabiky; někdo totiž tvrdí, že na příklad slabika ($\zeta\alpha^1$) se skládá z „ts“ i „e“²⁾ jiní zase prohlašují „c“ za hlásku docela svéráznou. Dále: může-li někdo poznati, co je dáno ve světě zevním, postrádá-li ústrojí smyslových? A přece by mohl, kdyby se věci nikterak nelišily od svých prvků, podobně jako v hláskosloví.

10. Z toho, co posud pověděno, vysvítá, že všichni badatelé vypátrali pouze příčiny takové, o jakých jsem pojednal ve „Fysice“; nevím, o jaké jiné bych se ještě mohl zmíniti. Ale promlouvají o nich jen z hruba a nejasně; jednak lze prohlásiti všechny za jaksi již probrané, jednak toho nelze dobře. Pravěda totiž mluví³⁾ s počátku jen jaksi koktavě, pokud se nevpravila náležitě do svého předmětu. Empedokles praví na příklad, že kost existuje svým pojmem; pojmem pak jest její prapodstata a věčná bytnost. Ale pak existuje pojmem buď také maso a všechno ostatní, nebo nic; dle Empedokla by tedy kost a všechno ostatní existovalo jen pojmově a nikoli hmotně, totiž nebyly by příčinou té existence oheň, země, voda a vzduch. Byl by to musil uznati, kdyby mu to byl někdo jiný vytknul; sám na to nepřišel, Však o tom jsem mluvil již dříve, teď se budu zabývati již předem některými námitkami, které by se mohly později namanouti.

1) Jakoby = tse; vhodnější příklady: eň = enj, eř = erš, que = kve a j.

2) V originále α , dle jiné četby.

3) Jako všechny vědy, respekt. nauky.

Knihá druhá.¹⁾

Pátrání po pravdě jest jednak obtížné, jednak snadné. Ono proto, že nikdo jí nedovede dokonale odhaliti, toto proto, že se jí také nikdo zcela nechybí, nýbrž každý něco 993b správného o přírodě řekne; a třeba každý jednotlivec sám o sobě nepřispívá k ní nic nebo málo, shrneme-li všechny výroky a vývody, je toho dohromady hodně. Je tomu jako dle přísloví: „Kdo by se chybil vrat?“²⁾ Na tolik není zatěžko hledati pravdy, ale když jsme se jí dopátrali ve velkém, neznáme jí ještě nikterak dopodrobna; a potud je hledání její obtížnější. Potíže naskytující se tu jsou rázu dvojího³⁾ a namnoze nalézáme zdroj jejich spíše v sobě, než ve věci. Neboť to, co nám příroda podává nejzřetelněji a nejmakavěji, působí v duševní náš zrak podobně, jako denní světlo působí v oči netopýří. Proto jsme k díkům zavázáni nejen těm, s nimiž můžeme vezkrze souhlasiti, nýbrž také těm, kdo se vyslovovali méně přesně a přesvědčivě, neboť také ti přispěli něčím k věděni; chodili jsme k nim jaksi jako do přípravné školy. Kdyby se na příklad nebyl narodil Timotheos, neměli bychom ledačehos v hudbě; Timotheos nebyl by vyvstal, kdyby nebyl před ním Frýnis. Zroyna tak, jako když

¹⁾ Co zde následuje jako kniha druhá, jeví se v některých vydáních (zejména také Bonitzově) jako pouhý dodatek nebo přívěsek ke knize první; jestiž kniha ta v poměru k ostatním příliš krátká, a rozbor slíbený na konci knihy první následuje až ve třetí. Někteří považují dokonce celou tuto (druhou) knížku za podvrženou a připisují ji jakémusi Pasikleovi žáku Aristotelovu; většinou však kritické ji uznávají za nepodvrženou, jen na nepatřičné místo vsunutou.

²⁾ Vrata pro jejich velikost najde snad i poloslepý.

³⁾ Totiž: subjektivní, založené na intelektu lidském a objektivní založené na věci.

se pídíme po pravdě; někteří nám posloužili těmi a těmi náhledy, jejichž zdroj zase třeba hledati u jiných. Právem prohlašujeme pravědu za vědu pídící se po pravdě; vědění zajisté jde za pravdou, kdežto umění sestruje díla; praktické i když zkoumají jakostný ráz věci, přece hledí jen k tomu, co je dočasné, a nikoli k věčnému. Pravdu pak poznáváme pouze skrze příčiny a původ. A nejvíce dodává věcem rázu jejich to, co v nich nalézáme stejnojmenného. Na příklad: oheň je věcí nejteplejší proto, že je příčinou teploty vůbec; pročez také za nejpravdivější jest prohlásiti to, co pro všecko jest zdrojem pravdy. Proto principy¹⁾ věci nepomíjejících spočívají nutně na pravdě, neboť nejsou jednou pravé jindy nepravé, ani nemají původ svého bytí v něčem jiném, nýbrž samy jsou příčinami všeho ostatního. Pročez všecko má na pravdě tolikéž podílu, jako na jsoucnosti.

994a 2. Že příčiny mají jakýsi počátek a že nejsou bez konce a to ani co do posloupnosti, ani svým rázem, je zjevno. Neboť nelze původ čehosi hmotného odvozovati z čehosi jiného do nekonečna. Na příklad maso od země, zemi od vzduchu, vzduch od ohně atd. do nekonečna; a nejinak původ pohybu jako: člověk závisí ode vzduchu, vzduch od slunce, slunce od repulse atd. do nekonečna. Ani účel nemůžeš stopovati do nekonečna. Jako: na procházku chodíš pro zdraví, zdraví si hledíš pro dobré bydlo, po tomto prahneš zase pro cosi jiného a tak dále stále cosi pro cosi jiného. Zrovna tak prapodstata: kde je něco ve středu mezi dvěma konci, tam je v předcházejícím viděti příčinu následujícího. Máš-li pověděti, v čem z toho trojího²⁾ jest hledati příčinu, prohlásíš za ni počátek a ne konec, neboť k tomu se nic více nepojí; také ne střed, neboť k tomu se pojí jen jedno.³⁾ Nezáleží na tom, je-li příčin více, nebo jen jedna a v onom případě, je-li či není jich nekonečně mnoho; neboť nekonečno

1) ἄρχαι.

2) Totiž: prvního konce, prostředku a druhého konce.

3) Totiž druhý konec, kdežto k prvnímu se pojí i střed i zadní konec; nelze upříti, že ve středu lze hledati příčinu alespoň zadního konce, arcit ne prapříčinu.

souvisí s nynějškem vesměs s částkami středními; takže neuznáš-li nic za cosi prvního, není vůbec žádné prapříčiny. Ale také dolů nelze pokračovati do nekonečna tam, kde počátek je dán;³⁾ jako na příklad voda vzešla z ohně, z vody vzešla země atd.⁶ ostatní druhy. Rčení: „vzejíti z čeho“ má význam dvojí ne snad „toto po onom“ na příklad: „hry olympijské byly zavedeny po istmických“, nýbrž příkladno budiž: „vzešel muž z jinocha“, anebo „vzduch vzešel z vody“. Rčení „z jinocha stal se muž“ praví nám, v jakém poměru je vznikání ke vzniku a vyvíjení k vývoji; jako vznikání je vždy uprostřed mezi bytím a nebytím, zrovna tak to, co vzniká jest uprostřed mezi tím, co jest a tím, co není. Žák stává se učencem; tak rozumíme výroku: „z toho, kdo se učil, vzešel učenec“, jinak je tomu, řekneš-li: „pára se proměnila ve vodu“; tu totiž ona zmizela. Onano proměna nedá se zpáčiti: muž nepromění se zpět v jinocha; neboť co se vyvíjí, není z toho vznikání, nýbrž po něm. Podobně také den jest z rána, protože po něm následuje, kdežto ráno není^{994b} ze dne. Proměna druhá však dá se zpáčiti.⁴⁾ Ale ani zde, ani tam nelze jíti do nekonečna. Neboť proměna věcí středních musí dojíti konce a v druhém případě jedno přechází v druhé; vznikne-li to, zanikne ono. Prapočátečné nemůže zaniknouti, protože se honosí nepomíjejícíností; jelikož vznik se nedá do nekonečna stopovati nazpět, nemůže býti pokládáno za nepomíjecné něco, co by samo zaniklo, kdyby z toho vzniklo cosi jiného. Dále účelem slove konec, pro který se cosi podniká; tím pak není něco, co by se podnikalo pro cosi jiného, nýbrž naopak, toto jiné se podniká pro účel; je-li účelem cosi konečného, nelze jej nazvati nekonečným; a to, co nemá konce, nesluší se nazývati účelem. Ti kdo hledají účel v nekonečnu, neuvědomují si, že tím odstraňují dobro. Vždyť by se nikdo nedal do žádné práce, kdyby neviděl jejího konce; ani rozum by neschvaloval takového počínání; každá bytost honosící se rozumem, pracuje za

³⁾ Čili ani recessus ab infinito, ani recessus ad infinitum nikam nevede.

⁴⁾ Totiž: voda se dá proměnit v páru a tato zase opět ve vodu.

jakýmsi účelem, ten pak znamená konec; dosažením účelu zakončuje se práce. Také prapodstatu nelze vymeziti jakousi definicí pojmově obsažnější; neboť základní definici jest vždy přiznati více jsoucnosti než podružné; kde nic nepředchází, tam také nic nenásleduje. Též nelze dle těch¹⁾, kdo tak mluví¹⁾ osvojiti si vědomosti; neboť není vědění dřív, než se dojde k čemusi nedělitelnému. Také poznávání maří se tím názorem; kterak bys mohl pochopiti něco, co nemá takto počátku, není zde obdoby s nekonečnou dělitelností čáry, neboť pokud čáru dělíš, není ničím ustáleným, a co není ustáleno, nedá se poznati; pročez když stopuješ jakousi čáru,²⁾ nespočítáš nekonečnou spoustu jejich dílů. Také nelze si představití pohyb bez hmoty; pojem nekonečna nezahrnuje pak nic jsoucího; a kdyby zahrnoval, nebylo by vskutku absolutním to, co tak slove. Ba i kdybys tvrdil, že je nekonečná spousta příčin, nezachrániš tím poznávání. Neboť jen tehdy se domníváme, že něco víme, jakmile jsme poznali příčiny; avšak čeho do nekonečna přibývá, nemůže býti vystiženo v době konečné.

3. Výklady řídí se zvyklostmi. Neboť žádáme, aby k nám 995a bylo mluveno dle zvyku a neděje-li se tak, výklad nás poučuje nevalně a připadá nám pro nezvyklost svou cizím a málo srozumitelným; nejsnáze chápeme, co je v souladu se zvykem. Jakou moc mají nad našimi myslimi zvyky, dosvědčují zákony; napomáhať po zvyku bájeslovný a naivní jich původ nemálo pochopení jejich obsahu. Některým lidem se zamlouvají přednášky, vyznačující se přesností matematickou, jiným přednášky oplývající příklady a podobenstvími; třetí zase si přejí, aby bylo hojně citováno básníků. Někdo chce míti látku probránu hodně důkladně a co nejzevrubněji, jiným se důkladnost protiví, buď že jí nedovedou s dostatečným pochopením stopovati, nebo, že se jim zdá býti puntíčkářskou; důkladnost má v sobě ledaco, pro co někteří ji zavrhnou při výkladech tak jako při smlouvách. Třeba tedy ve škole zaříditi se dle toho, kterak učivo se dá nejlépe po-

¹⁾ Zakládají své učení na absolutnu (nekonečnu).

²⁾ Očima.

chopiti; zvráceně si počíná, kdo hledá metodu vyučovací teprve, když již vyučuje, ani toho, ani onoho¹⁾ se takto nedoděláš kloudně. Přesnosti matematické nelze požadovati všude a ve všem, nýbrž jen v oboru nehmotném. Nehodí se ta metoda pro bádání přírodovědecké²⁾, neboť příroda je vázána ke hmotě. Nutno především vyšetřiti, co zahrnuje příroda, pak vysvitne také, co jest učivo přírodovědecké. Kromě toho jest arcí vyšetřiti, zdali výzkumem příčin se zabývá věda jedna, nebo více jich.

1) Totiž ani výsledků učebných, ani metody.

2) Dnes soudíme právě naopak.

Knih třetí.

1. Především jest ve vědě kterou hledáme, přesně vytknouti záhady (problémy). Tak slove všecko, o čem se rozcházejí náhledy a názory a nebo, co posud vůbec není prozkoumáno. Kdo se chce dobře s něčím obeznámiti, musí především věděti, o jaké otázky tam jde; neboť poznávati, toť řešiti záhady; z těchto pout nevyprostíš se dříve, než jsi poznal. Kdo řeší záhadu jakousi, snadno se o tom přesvědčí; pokud řešíš záhadu, podobáš se člověkovu spoutanému; ani ten, ani onen se nedostane ku předu. Pročež především třeba seznati všechny potíže, jednak z důvodů právě pověděných, jednak proto, že ti, kdo se dávají do badání, aniž si dříve zformulovali záhady, podobají se poutníkům nevědoucím, kudy vlastně mají jíti a konečně pak také proto, že si neuvědomí, zda-li již našli, nebo ještě nenašli, 995b co hledají; neznajíť totiž ani cíle, kdežto ten jej zná, kdo předem si vytýčil záhady. Jako v rozepřích právních, také zde rozhodne nejsprávněji ten, kdo vyslechl všecko, co se dá říci pro i proti.

První otázka zamanula se nám hned v úvodu, totiž: zda-li zkoumáním prapříčin se zabývá věda jediná, nebo více jich; dále, zdali věda pátrá pouze po prvopočátečním původu věcí daných, nebo také po pramenech dokazování,¹⁾ jak na příklad odpovědět na otázku; může-li totéž²⁾ býti zároveň přiznáno i nepřiznáno čemusi, a podobné záhady. Zabývá-li se pravěda naše pouze podstatou jsoucna, jest jediná pro věci všechny, nebo jest jich několik?³⁾ A v tomto

1) Ve vědách eksaktních, jinými slovy, zdali metafysika se táhne pouze k věděni empirickému nebo také k inteligibilnímu (dle Kanta).

2) Totiž znak.

3) Srozumitelněji asi: je-li rozvětvena, nebo ne.

druhém případě: jsou-li všechna odvětví rovnocenná, anebo jest jen některá z nich zváti moudroslovnými, ostatní však jinak? Také se namanuje otázka: jest nazývati věci pouze něco smysly vnímatelného, či také ještě něco jiného; dále zdali jest podstatě přiznati pouze jediný ráz, nebo jest uznati několik druhů jejich, jak to činí na příklad ti, kdo třídí takto: *a)* idey, *b)* věci, *c)* objekty matematické mezi ideami a věcmi uprostřed. To tedy, jak pověděno, jest všecko vyšetřiti, a dále zdali výzkum se má táhnouti pouze k tomu, co tvoří podstatu, nebo také k tomu, co se k ní přidružuje. Dále: která věda se zabývá zkoumáním podobnosti a různosti, stejnosti a nestejnosti, totožnosti a protivnosti, toho, co je dříve a co je potom a pod. pojmů, s nimiž jednak pracují dialektikové, ale jen v obecném významu jich. Dále: co přináleží věcem o sobě? Totiž nikoliv pouze: co jest každá věc jednotlivá, nýbrž také, zdali jest také vždy jen „jedno“ postaviti proti „jednu“, pak: zdali živly a prvky jest viděti v rodech nebo v posledních součástkách, z nichž se skládají jednotliviny a v onom případě, zdali je za ně pokládati spíše to, co jest bližší jednotlivině, nebo prvotinu vzdálenější, totiž na příklad: zdali jest spíše a ve větší míře „živočichu“ přiznati původnosti oproti jednotlivinám než „člověku“. Zejména třeba také vyšetřiti, zdali působí nebo nepůsobí jakési příčiny o sobě mimo hmotu; a v onom případě, svědčí-li jim samobytnost, nebo ne, a je-li pouze jediná, nebo je-li jich několik. Dále: zda-li kromě věcí celistvých (toho výrazu používáme, když přisuzujeme cosi hmotě), trvá ještě cosi pro sebe, nebo ne; anebo trvá-li to pouze kdesi, jinde však ne, a jaké to jest. Dále: zdali praživlové¹⁾ 996a afsi pojmoví nebo látkoví jsou určeni početně nebo druhově, a zdali věci pomíjejícné mají tytéž praživly, jako věci nepomíjejícné, nebo nemají; a konečně, zdali praživlové sami jsou vesměs nepomíjejícné, nebo zdali pomíjejícné mají také takové též praživly. Nejobtížnějším úkolem však jest vyzkoumati, zdali „jedno“ a „jsoucno“, jak Pythagoras a Plato

1) ἄρχαί — αἱ ἐν λόγοις, αἱ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ.

tvrdí, není ničím jiným, než sama podstata toho, co je dáno ve světě zevním, nebo, je-li tomu jinak, totiž, je-li podmínkem cosi jiného, jako na příklad přitažlivost¹⁾ podle Empedokla, neb oheň, neb voda, neb vzduch dle jiných. Dále: zdali prazlivly jsou rázu abstraktního, nebo konkrétního, a zdali trvají pouze v možnosti (potenciálně), nebo ve skutečnosti (reálně). Dále, zdali jsou rázu kinetického, nebo jiného, neboť také o to možno se příti. Kromě toho: zdali číslům, délkám, obrazům a bohům jest přiznati substancialitu nebo ne, a v onom případě, zdali samostatnou, jako čemusi trvajícimu mimo svět zevní, nebo zdali jen v něm. Tyto záhady dají se jen těžko rozřešiti, ba nedají se ani snadno formulovati.²⁾

2. Začneme s tím, co jsem vytkl na prvním místě, totiž, zdali ve všech druzích příčin, počátků, principů atd.,³⁾ pojednává věda jedina nebo více jich. Může-liž o nich pojednávati věda jediná, ježto nejsou uclánkovány jako protivy? Kromě toho neshledáváme je všude všechny. Kterak můžeš hledati příčinu pohybotvornou něčeho, co není podrobno kinesi, co se vyznačuje nehybností, nebo příčinu dobra, ježto dobro o sobě, nebo dle vlastní své podstaty samo je vždy konečným účelem a tím příčinou, takže ostatní se děje a trvá pro ně; kdežto plán a účel jest zakončením jakési činnosti, činnost pak je vždy vázána k pohybu; nemůžeš tedy v tom, co není podrobno kinesi hledati takovýto původ, ani jakési dobro o sobě. Pročež také v matematice ničeho nedokazuješ takovou příčinou, ani se v ní nikdo nedovolává rozdílu dobra a zla, nýbrž nikdo se tam o něčem takovém ani nezmiňuje. Proto někteří sofisté jako Aristippos opovrhovali matematikou; v každém řemesle, tvrdil, i v nejsprostějších, jako v tesařině nebo v ševcovině rozeznáváme všecko⁴⁾ v lepší a horší, jenom v matematice se s tím rozdílem

1) φιλία.

2) Otázky jsou tu sestaveny nazdařbuh, jak se právě namanuly. Ani v dalším postupu neřeší jich Aristoteles snad v pořádku zde naznačeném.

3) Jejich výčet viz v knize první, kap. 3.

4) Surovinu, výrobky, nástroje, samu práci, atd.

nikde nesetkáváme. Pojednává-li však více věd o našich 990b příčinách, totiž o každé z nich věda jiná, kterou z těch věd jest pokládati za tu, kterou hledáme, a koho prohlašujeme za odborníka vyznajícího se v ní nejlépe? Neboť v tom kterém oboru mohou se vyskytnouti všechny naše příčiny, principy a pod. na příklad, jde-li o dům, máme příčinu pohybotvornou v umění a ve staviteli, příčinu účelovou v díle, příčinu jsoucnosti ve hlíně, v kameni a vůbec ve stavivu, konečně příčinu tvarovou v plánu. Dle výkladu hořejšího lze za pravědu prohlásiti každý odbor, který se táhne k některé z těch příčin. Za pravědu můžeš především prohlásiti onu vědu, která hledí k účelu dobrotvornému (neboť pro ten se děje všecko ostatní), to na kolik jsme řekli, že pravědě náleží úloha vůdčí a že jí všechny ostatní vědy pouze vypomáhají a slouží jako podřízené; za pravědu však můžeš zrovna tak prohlásiti onen odbor, jenž hledí k příčině podstaty; to, na kolik jsme řekli, že pravěda odhaluje podklad nejspodnější a to, co se dá nejdokonaleji poznati, neboť vědění může býti všelijaké a prohlásíme zajisté za odborníka znajícího lépe věc toho, kdo ví, jaká věc ta je, než toho, kdo dovede pověděti, jen jakou věc ta není; z těch odborníků pak jeden bude věc znáti lépe, než jiný; za odborníka znajícího nejlépe věc však prohlásíme toho, kdo nám dovede pověděti, čím jest¹⁾, nikoli toho, kdo nás dovede poučiti pouze, kolik jí jest, nebo jaká jest, nebo jak působí nebo reaguje. Vůbec ve všech vědách snažíme se pro poučení eksaktní odhaliti, čím to a to jest, jako na příklad: nalezněš, čím je střední úměrná, proměníš-li rovnoběžník²⁾ ve čtverec, a tak vůbec všude. Vznik, vývoj, činnost a vůbec proměny vystihl jsi poznatkově tehdy, dovedeš-li určití pohybotvorný původ, ten však je cosi jiného, než původ účelový, ba protiví se mu přímo. Dle toho se tedy zdá, jakoby každou z těch příčin bylo přiděliti vědě jiné. Dále může vzejíti spor o to, zdali příčiny přesvědčivosti³⁾

1) Totiž: odhaliti její podstatu.

2) Sestrojený z obou daných čar.

3) $\pi\epsilon\rho\lambda\ \tau\omega\upsilon\upsilon\ \acute{\alpha}\pi\omicron\delta\epsilon\iota\chi\tau\iota\chi\omega\upsilon\upsilon$ Bonitz překládá Principien der Beweise.

jest hledati ve vědě jiné, anebo v několika jich. Mním tím věty obecné, z nichž činíme závěry při dokazování. Na příklad větu: Každý znak buď se dá, nebo nedá přisouditi tomu kterému podmětu; nebo větu: nic nemůže současně býti a nebýti a pod.; pojednává o těchto větách tatáž věda, která jedná o podstatě anebo jiná? A jiná-li, která z obou je tou pravědou, po níž se teď pídíme? Tatáž věda to sotva může býti, neboť proč bychom měli čerpati znalecké vědomosti spíše z geometrie,¹⁾ než z kterékoli jiné vědy. Skýtají-li nám však znaleckého vědění vědy všechny, ale jen porůznu, nemůže věda poučující nás o podstatě podávati věty ony stejně jako vědy ostatní. Kterak také by nás o nich poučovala? Víme totiž předem, k čemu se každá věda táhne, neboť jich používáme jako čehosi známého v jiných naukách. Prikážeš-li je však jakési vědě dokazovací,²⁾ potřebuješ především jakéhosi podkladu, potom nějaké určení jeho a aksiomata (neboť nedá se všechno dokázati); neboť důkaz totiž musí býti proveden z čehosi, o čemsi a čím si a všechny výsledky jím vydobyté, náležejí témuž rodu; aksiomů používají všechny vědy dokazovací²⁾. Jestliže se však věda zabývající se takovými větami různí od vědy odhalující podstatu jsoucna, které z nich jest přiznati přednost? Aksiomy jsou poučky nejvšeobecnější a nejzákladnější. Kdo jiný nežli filosof má tu rozpoznávati, co se nepřičí a co se přičí pravdě? A pojednává-li o podstatě všech věcí věda jediná nebo více jich? Více-li jich, čeho podstatu odhaliti přisoudíme naší pravdě? Nezdá se však, že by se jediná věda mohla zabývati vším, neboť pak by se taktéž jediná věda zabývala všemi nepodstatnými znaky, ježto každá věda dokazovací dle obecných předpokladů zkoumá, co nepodstatného o sobě svědčí tomu kterému předmětu. Jediná tedy věda pátrá dle všeobecných předpokladů po tom, co nahodile svědčí o sobě témuž druhu. Jediná věda jest o podstatě, jediná o původu, ať je to jinak věda tatáž, ať vědy různé. Jediná věda totiž zkoumá také podstatné znaky věcí, buď spolu s jejich podstatou, anebo odvozeně.

1) Na které se totiž aksiomy nejdříve uplatňují.

2) ἀποδεικτική.

Máme tedy pátrati¹⁾ pouze po podstatě věcí daných, nebo také po znacích nepodstatných? Totiž jsou-li tělesa, plochy, čáry, věci podstatné, zkoumá tatáž věda jejich podstatu i jejich nepodstatné znaky odhalované jinak matematikou, nebo vědy různé? V onom případě odhalovala by to věda dokazovací o podstatě, avšak dokazovat podstatu se nezdá býti možným. V druhém případě: která z nich táhne se ke znakům vedlejším? To je velice těžké pověděti. Dále: jest 997a uznati za podstatné pouze věci vnímatelné, nebo kromě nich ještě něco jiného? A je podstata pouze jediná nebo několikera, jak tvrdí ti, kdo rozeznávají ideje a předměty prostřední (uprostřed), které příkazují naukám matematickým? Dříve již²⁾ jsem vyložil, na kolik lze ideje prohlásiti za cosi podstatného a za příčiny; ačkoli v tom tvrzení je mnoho nejasného, nelze nijak přisvědčiti těm, kdo tvrdí, že kromě těles nebeských jsou ještě jiné věci, které se od věcí vnímatelných liší pouze svou nepomíjejností, kdežto věci vezdejší pomíjejí. Tvrdí Platonikové, že existuje člověk o sobě (jako takový) nebo kůň, nebo zdraví o sobě jako takové, podobně jako někteří tvrdí: jsou bohové, ale popisují je jen jako bytosti podobající se lidem; jako tyto pouze obdařili lidi nesmrtelností, tak onino věci vezdejší nepomíjejností. Do rozporů se zapleteš také, položíš-li vedle ideí a věcí vezdejších ještě předměty uprostřed.³⁾ Neboť podobně, jako máme čáry o sobě a vnímatelné a ještě třetí, je tomu tak u všeho ostatního; a je-li k těm předmětům středovědným počítati také to, čím se zabývá hvězdářství, měli bychom ještě jakási jiná nebesa, kromě viditelných, neméně také měsíc, slunce a cokoli jiného je na nebi. Ale kdo by mohl přisvědčiti k tomu náhledu? Takováto nebesa by bylo nutno pokládati za nehybná, ale pokládati je zároveň za pohybuující se naprosto nelze. A nejinak je tomu v optice a matematické harmonice (akustice); také předměty těchto věcí nemohou z těchže důvodů býti položeny mimo svět vnímatelný. Jsou-li jakési

1) Totiž v metafysice.

2) V knize první kap. 9.

3) Totiž to, čím se zabývá matematika.

střední věci a postřehy, budou patrně také jacísi živočichové mezi smrtelnými těmi bytostmi a jejich ideami. Také se namanuje otázka, ze kterých vnímatelných věcí mají se získati takové poznatky. Jestliže na příklad geodesie (zeměměřictví) se liší od geometrie (tvaroznalství) pouze tím, že ona se táhne ke věcem daným ve světě smyslovém, kdežto tato k věcem mimo ten svět, pak budeme míti obdobně vedle lékařství ještě jinou vědu uprostřed mezi lékařstvím vlastním a tímto lékařstvím pomyslovým, a tak ve všech vědách. Ale může-li tomu tak býti? Neboť pak bychom měli také cosi zdravotnického mimo svět zevní a zdravotnictví o sobě.¹⁾ Ale v pravdě geodesie se netáhne k veličinám ve-
 zdejším a pomíjejícím; sice by pominula, když tyto po-
 minou, ba ani astronomie nepracuje s veličinami vezdejšími
 998a a s nebesy. Čáry geometrové liší se od čar vnímatelných.²⁾ Neboť ve světě zevním není čar tak (dokonale) přímých
 neb oblých; a kružnice nedotýká se pravítka pouze v jediném
 bodu, nýbrž, jak již Protagoras tvrdil ve svých vývodech
 protigeometrických, ani pohyby oběhové na nebesích se
 odehrávající se nekryjí s astronomickými. Ani souhvězdí se
 nedají stotožňovati s hvězdami. Někteří tvrdí, že to, co
 kladou mezi idey a věci vezdejší, není vlastně mimo tyto
 věci, nýbrž, že to je v nich. Nebudu zde obsírně vyvraceti
 tento náhled. Postačíž toto: proč bychom měli přestati jen
 na těchto věcech středních, a proč bychom neměli také
 ideám přiznati existenci ve světě smyslovém? Pro to i ono
 mluví tytéž důvody. Pak by mohlo v témže místě býti
 současně dvě těles a věci prostřední nemohli bychom pro-
 hlásiti za nehybné, když by byly ve věcech vezdejších, které
 se pohybují a mění. A vůbec, nač potřebujeme takových
 věcí, jsou-li obsaženy ve věcech vezdejších? Nevyhneme se
 ani takto výtkám vyloženým dříve; vytvoříme si pak kromě
 vesmíru jakýsi vesmír jiný, a to nikoli mimo onen, nýbrž
 oba přímo v témže prostoru, což je ještě nemožnější.

3. S nemalými nesnáze se tedy pídíme po pravdě

1) Tedy čeho by se zdravotnická opatření nedotýkala.

2) Na papíře.

a to také, když zkoumáme, co jest pokládati spíše za prvopočátečné živly a činitele: zdali obecniny, nebo součástky skládající jednotliviny; na příklad zdá se, že za prvotiny jest prohlásiti spíše hlásky, z nichž se skládá mluva, a nikoli mluvu samotnou, jako jejich souhrn. Taktéž nazýváme prvkovitými takové obrazce, jichž důkaz je obsažen v důkazu ve všech nebo v největší části ostatních. Neméně i ti, kdo uznávají více prvků tělesovitých, i ti, kdo uznávají jen jediný, prohlašují za původní živly¹⁾ to, z čeho ta tělesa se skládají, jako Empedokles prohlašuje vodu, oheň a ostatní živly vytvářející věci za prvky a nikoli za rody věcí.

Ostatně každý zná dozajista podstatu té které věci, na příklad lehátka, dovede-li pověděti, z jakých součástek se 998b skládá a kterak součástky tyto souvisejí. Dle toho nebylo by tedy hledati původ věcí v jejich všeobecninách;²⁾ ale na kolik známe jednotliviny pomocí definic a rodů, (jsouť původem definic) je v nich přece také hledati původ aspoň toho, čeho se definice týče. A určujeme-li věci jich druhovým pojmenováním, musíme rodové všeobecniny vzíti také za původ druhů. Z těch, kdo prohlašují za prvky věcí „jedno“ nebo „jsoucno“ nebo „veliko“ nebo „nepatrno“, používají patrně někteří výrazů těch, jakoby značily totéž, co rody. Ale nesluší výrazu prvotiny dávatí více významů. Výraz „podstata“ je pojmově jednoznačný; něco jiného je výrok vymezující něco všeobecninou a výrok odhalující, z čeho něco se skládá. A i když už hledáš původ v rodech, jsou to ty obecniny, které se nejdříve o jednotlivinách propovídají, nebo ty, které naposled? I v tom je jakási nesnáž. Jestliže pak dlužno za princip položiti, co je obecnější, pak musí zřejmě principem býti nejvyšší obecniny, protože ty přisuzujeme všemu. Bylo by pak tolikéž prvotin věcí, kolik je nejvyšších rodů. Takto bys udělal prvotinami jsoucnost a jedinečnost, protože tyto přívlastky platí o všem. Ale ani jedinečnost, ani jsoucnost nedá se prohlásiti za rod věcí daných, každý rod totiž má jakési znaky rozlišovací, které

¹⁾ ἄρχαίς

²⁾ γέννη.

jsou čímsi pro sebe ; druh rodový nemůže však býti přiznán znakům rozlišovacím, ani není rodů bez druhů v nich obsažených ; prohlásí-li se tedy jedinečnost nebo jsoucnost za rody, nemohou býti znaky rozlišovacími.¹⁾ Neuzná-li se však jsoucnost a jedinečnost za rody, nelze je ani prohlásiti za prvotiny, jimiž přece mají býti rody. Dále: rody byly by také podřády, odrudy a pod. spolu s druhovými rozdily až po jednotliviny ; což lze někde uznati, ale jinde ne. Takto by druhové rozdily byly spíše prvotinami než rody a pak bychom měli takřka nekonečnou spoustu těch prvotin, aspoň kdybychom vyšli od rodu nejvyššího. Pokládá-li se pak jedino spíše za prvotinu a je-li jedino nedělitelné a nedělitelnost se týče kolikosti nebo jakosti, a této je přiznati přednost, a jestliže se dělí jakostně v druhy, pak by jedinečnost bylo přisouditi spíše druhům nejnižším ; neboť „člověk“ není rodovou všeobecninou lidí.

Dále: kde rozeznáváme „dříve“ a „potom“, nemůže co je „nad“²⁾ býti vedle oněch. Na příklad je-li dvojka prvním číslem, není „číslo“ mimo ostatní čísla ; a podobně neexistuje „obrazec“ (o sobě) mimo druhy obrazů. A jestliže ne zde, nejsou ani jinde rody mimo druhy ; neboť zrovna jinde³⁾ shledáváme spíše rody ; v tom, co je nedělitelné, není žádného dříve a později. A tam, kde je „lepší“ a „horší“, jde lepší vždycky před horším ; takže ani zde bychom nenašli rodu. Podle toho zdá se to, co přisuzujeme jednotlivinám, spíše býti prvotinou a příčinou, než co se táhne ke všeobecninám. Ale ani to, že tyto prvotiny by byly příčinami, nelze snadno

1) Smysl tohoto místa je asi tento: Řekneš-li (v definici na příklad) člověk je živočich dvounohý a dvouruký, tedy nemůžeš ani „člověka“ ani „živočicha“ prohlásiti za druh dvounohosti a dvourukosti, nýbrž tyto znaky mají rod jiný. Nemohou tedy jsoucnost a jedinnost býti buď nejvyššími rody, anebo znaky rozeznávajícími ; byly by pak rody sobě samým, ježto nad nimi ničeho více není. Také tato „záhada“ má ráz čistě noetický ; jestli rčení: τὸ ὄν, τὸ ὄν ὄντων (jsoucnost toho co jest) zhola tantologické a prohlásiti ono za rod tohoto, znělo by zrovna tak, jako kdybys řekl: člověckost je rodem člověka.

2) Nadřaděné nemůže býti souřadné.

3) Totiž mimo veličiny matematické (čísla obrazce a pod.).

pochopiti. Prvotina musí totiž býti zároveň příčinou těch věcí, jejichž původ v ní hledáme a musí se dáti od nich odloučiti; můžeš však míti za to, že cosi takového trvá mimo jednotliviny, aniž by se to dalo všeobecně přisuzovati ledačemu? Je-li tomu však tak, třeba všeobecninám přiznati ráz prvotin a nejvyšší rody by byly prvotinami.

4. K těmto záhadám pojí se jiná, a to nejobtížnější ze všech a zároveň nejnaléhavější, k níž se teď obrátím. Neexistuje-li nic kromě jednotlivin,¹⁾ těch pak je nekonečná spousta; kterak může tato nekonečná spousta býti probádána vědou? Neboť poznáváme věci, jen na kolik jsou čímsi pro sebe, a na kolik se jim dá cosi všeobecného přisouditi. Je-li tomu tak a trvá-li nutně cosi mimo jednotliviny, pak jest asi třeba rodům buďsi nejnižším, buď nejvyšším přiznati jsoucnost mimo jednotliviny; ale to se dle výkladu shora podaného zjevilo býti nemožným. Dále: mimo věc celistvou²⁾ mohlo by trvati nejspíše to, co přisuzujeme hmotě, jako druhová zvláštnost; nuže, trvají tyto zvláštnosti mimo všechny jednotliviny, nebo jen mimo 999b některé a nebo mimo žádnou? Není-li ničeho mimo jednotliviny, nebylo by nic rozumem poznaného, nýbrž samé vjemy a nebylo by vědění, leč že by se vjemy nazvaly vědou; také bychom dále nemohli uznati nic za nepomíjejcíné a ani za nehybné, neboť ve světě vezdejším všecko pomíjí a jest v pohybu. Není-li však nic věčného, nemůže také býti vznikání; neboť všecko vzniká z čehosi jiného, toto pak musí konečně pocházeti z čehosi, co samo nevzniklo; ježto nutno přece kděsi ustati a z ničeho nic vzejítí nemůže. Uznáváš-li, že je vznik a pohyb, musíš uznati také, že to i ono má jakýsi konec; žádný pohyb³⁾ netrvá na věky, nýbrž každý má jakýsi konec a nikdy nevzniklo, co nemůže vzniknouti; co však vzniklo, musí býti uznáno za jsoucí, protože to již trvá. Uzná-li

1) Totiž: daných ve světě zevním.

2) Celistvou slove věc, jak je dána v přírodě; skládá se dle Aristotela z hmoty (ὕλη) a tvaru (εἶδος).

3) Dopln: pozemský, neboť tělesa nebeská pokládá a prohlašuje Aristoteles sám za pohybující se věčně.

se hmota za cosi nevzniknuvšího, musí tím spíše býti od věčnosti, také podstata, kterou se ona stává; kdyby totiž nebylo ani této ani oné, nebylo by vůbec pranic. Eksistuje-li však cosi, trvá nutně kromě věci celistvé také podoba a tvar. Uznáš-li to, naskytá se také otázka, čemu jest, a čemu není přisouditi podobu a tvar. Všemu to patrně přisouditi nelze. Neboť nikdo nepřiznává na příklad „domu“ (o sobě) existenci mimo domy viditelné. Dále: má snad všecko¹⁾ jedinou podstatu, jako na příklad všichni lidé? Nikoli; neboť vše co má tutéž podstatu jest „jedno“ (ἓν), nuže je tedy těch podstat více a rozmanitých? Ani to nelze tvrditi. A kterak proměňuje se hmota v jednotliviny, a kterak hmota i tvar se slučují ve věc celistvou? Také tato další otázka se naskytá stran prvotin. Jsou-li ony jednotkou jenom podle rodu, nebylo by žádné početní jednotky, ba ani sama jedinnost a jsoucnost. Možno se něčeho dopátrati vědou, není-li nějaké „jedno“ nade vším?²⁾ Je-li každá prvotina jednopočetná, a jedincem a nerůzní-li se tak jako věci vezdejší, jako na příklad: ty a ty slabiky druhově stejné mají také prvky stejné, kdežto počtem se jeví různým,³⁾ není-li tedy tomu tak, nýbrž prvotiny jsou jednopčetné, pak není ničeho jiného, kromě nich; neboť slovo „jednopčetné“ znamená totéž co slovo „jednotlivina“;⁴⁾ nazýváme totiž jednotlivinou to, co je dáno, jako jediné co do počtu, kdežto všeobecninou to, co je společno několika jednotlivinám. Jsou-li tedy prvotiny hláskové počtem určeny,
1000a může býti jen tolikéž písmen, kolik prvotin hláskových, ani více, ani méně.

Jiné záhady neméně závažné nepovšímlí si ani současníci ani předkové, totiž zdali věci pomíjející a nepomíjející mají tytéž prvky nebo jiné. Jsou-li tytéž, proč

1) Doplň: stejnorodé.

2) ἓν ἐπέ πολλῶν.

3) Podrobněji je ten příklad rozveden v knize XIII. kapit. 10.

4) „ἄριθμῶ ἓν“ a „τὸ καθ' ἕκαστον“. V češtině dá se rozlišovati „jedinec“ a „jednotlivina“; již v latině „individuum“ a „concretum“.

některé věci pomíjejí, jiné však nikoli, a čím se liší ony od těchto? Vrstevníci Hesiodovi co jich bylo, a bohoslovci všímali si pouze toho, co mělo vztah k jejich víře a nestarali se o nás; prohlásivše prvotiny za bohy nebo za cosi, co svůj původ odvozuje od bohů, říkají, že co se neživí nektarem nebo ambrosií, zrodilo se smrtelným a patrně používají těchto výrazů jako srozumitelných. Ale není mi jasno, co se vlastně takto dá vysvětliti. Slouží-li bohům nektar nebo ambrosie pouze za pochoutku, nelze přece tyto požívatinny pokládati za příčinu jejich existence; jsou-li však takovou příčinou, kterak mohou bohové býti prohlášeni za nesmrtelné, ježto potřebují potravy? Ale netřeba zevrubně se zaměštnávati takovými bájeslovnými výklady; za to těch, kdo mluví odborně, nutno se tázati, proč některé věci se vyznačují nepomíječností, kdežto jiné pomíjejí, jestliže ty i ony mají též původ? Jelikož toho nedovedou vysvětliti a předpokládati se to beze všeho nedá, nelze patrně těm oběma druhům věcí přiřknouti též původ příčinný. To platí také o Empedokleovi, ač ze všech mluví logicky nejsouvisleji; prohlašuje totiž svár za příčinu zániku, ale připisuje mu také moc tvořivou mimo „jedina“,¹⁾ všechno kromě boha pochází prý odtud, praví:

„ všechno co bylo, co jest a co kdysi ještě bude,
od nich pochodí: stromy a mužové, jakož i ženy
ssavcové, ptáci a ryby oživující moře,
ba i bohové dlouhožijící . . .“

to všecko je více méně samozřejmé; kdyby totiž nebylo 1000b.
sváru, splynulo by všechno v „jedno“, jak praví; kdekoli se sejdou tělesa, odpudivost na kraji již na ně číhá. Pročež nejbláženější božstvo má méně rozumnosti než ostatní; neznáť totiž všech živlů, neobjímá odpudivosti, ježto podobné dá se poznati jen podobným. Dí:

¹⁾ Toto místo komentátoři objasňují takto: Dle Empedokla jsou čtyři (známé nám již prvky) v tak zvaný „sféros“ sdruženy přitažlivostí („přátelstvím“, atrakcí); v tomto kruhu odpudivost nemá moci, ale mimo něj působí tvořivě zrovna tak, jako přitažlivost v něm.

„. . . zemí poznáváme zemi a vodu zas vodou,
vzduchem dýchaným vzduch a ohněm záhubný oheň
lásku láskou a svár jen bĕduplodivým svárem.“

Pro naši otázku z výroků těch je vyčísti, že svár způsobuje zrovna tak bytí, jako zánik a nejinak láska, neboť svádějíc vše v jednotu ruší ostatní. (Empedokles) neudává tu příčiny způsobující změnu, nýbrž praví prostě, že tomu tak jest:

„. . . jakmile svár pak zmohutněl, značně v údech a svalstvu
vzchopil se k vládě, když čas jeho nyní se naplnil,
jenž střídavě po obou dostaviti se měl ve smyslu přísahy
mocné“.

Dle toho tedy ke změně dojití nemuselo; avšak v tom aspoň (Empedokles) si neodporuje, jenže nerozeznává v jsoucnu pomíjející a nepomíjející, nýbrž prohlašuje všecko za pomíjející kromě prvků; a tak nesnáz, o níž mluvíme, je v tom: proč jedny věci pomíjejí, jiné však nikoli, když mají týž původ. O tom budiž zde povĕděno jen, že původ ten bezpochyby není týž. Různí-li se však prvopříčiny¹⁾ namanuje se otázka, zdali samy jsou nebo nejsou pomíjející. Jsou-li pomíjející, pocházejí dojista z čehosi jiného, neboť pomíjením se všechno promĕňuje zpĕt v to, z čeho to vzešlo, takže by tomu, co bylo prohlášeno za prvopočáteční základ předcházelo cosi jiného prvopočátečního, což však nemůže býti na věky.²⁾ Kterak může trvati pomíjející, odmyslí-li si počátkový jeho původ. Jsou-li však všechny prvotiny nepomíjející, čím to, že z některých vzchází něco pomíjejícího, z jiných zase cosi nepomíjejícího? To není dobře řečeno, nýbrž buď tomu vůbec tak není, nebo třeba to obšírně vyložiti. Ostatně všichni kladou pro všechno tytéž a nikdo ještě se nepokusil je roz-

¹⁾ ἄρχαι.

²⁾ Počátkem totiž může slouti jen něco, čemu právě nic nepředchází; není počátku, začátku.

různí. Námitky naší však si nikdo nevšímá, jako by nestála za to.

Veleobtěžná, ale pro toho, kdo hledá pravdu nejnalé-^{1001a}havější jest otázka: zdali jsoucno a jedino¹⁾ tvoří samy neodlučně podstatu věcí a žádné z nich nevztahuje se k druhému, nýbrž zdali je třeba hledati pro ně jiný podklad.²⁾ Jedni se přidržují tohoto, jiní onoho náhledu. Platon a Pythagorovci neuznávají jsoucna a jedina za pouhé přívlastky, nýbrž myslí, že podstata vlastním svým rázem tkví právě v jedinosti a jsoucnosti. Přírodovědci však, jako Empedokles, pokoušejí se pověděti, co jest „jedno“ a odvoditi je od čehosi známějšího. Za „jedno“ pokládá (Empedokles) dle všeho lásku³⁾, neboť ta dodává věcem jedinečnosti. Jiní opět prohlašují oheň a zase jiní vzduch za „jedno“ a „jsoucno“ jako základy, z nichž vzešly věci. Tak soudí také ti, kdo tvrdí, že je prvků několikero. Také oni musí uznati tolikerou jsoucnost a jedinečnost, kolik jmenují prvků.³⁾ Neuznáš-li jedinosti a jsoucnosti za podstatu, nemůžeš za ni uznati ani žádnou jinou všeobecninu; neboť ony pojmy jsou nejvšeobecnější ze všech. Není-li jedinosti o sobě, ani jsoucnosti o sobě, můžeš sotva uznati cosi mimo jednotliviny dané porůznu. Neuzná-li se „jedno“ za podstatu, nelze také ani číslům přiznati svébytnosti mimověcné, neboť čísla skládají se z jednotek; jednotka pak je cosi jediného. Uzná-li se jakési „jedino“ a „jsoucno“ o sobě, musí se jim přiznati také podstata; neboť nelze je pak ničemu přisouditi.⁴⁾ Uznává-li se však jakési „jedno“ a „jsoucno“ o sobě, namanuje se otázka: kterak může kromě toho býti cosi jiného a kterak se s tím dá uvésti v soulad mnohopočetnost věcí. Neboť kromě jsoucného nic neeksistuje a dle Parmenida všechno^{1001b} jest „jedno“ a toto jest zároveň „jsoucno“. Proti tomu i onomu náhledu dá se všelicos namítnouti. Neboť ať se

1) Τὸ ὅν καὶ τὸ ἕν.

2) To jest: zdali „jsoucno“ a „jedno“ je podstatou (substancí) samotnou, nebo, zdali to jsou pouze přívlastky (akcidencie) podstaty.

3) Několikerá jedinnost je však zřejmý odpor.

4) Text je zde patrně zkomolen.

„jedno“ nepokládá za podstatu, ať se uzná jakési „jedno“ o sobě, číslům nelze nikdy přiznati podstaty. Proč ne v případě prvním, bylo právě shora vyloženo, v případě druhém narazíš na tytéž obtíže, jako když jde o „jsoucno“. Neboť z čeho by kromě „jedna“ jako takového, vzešlo ještě jiné „jedno“? Nemohlo by to býti něco jediného, neboť všecko jest dáno buď jako jediné, neb ve množství. Množství pak se skládá pouze ze samých jednotek. Pokládáš-li „jedno“ o sobě za cosi nedělitelného, není dle náhledu Zenonova ničím. Neboť Zenon praví: „Co jsouc přidáno k něčemu, toho nerozmnožuje a jsouc odňato něčemu, toho nezmenšuje, to nelze prohlásiti za jsoucné, neboť všecko má nějakou velikost a velikost jest cosi tělesného, neboť jen tělesům lze vždy přisouditi jsoucno; všecko ostatní někdy způsobuje zvětšení, jindy ne; způsobuje je plocha a čára,¹⁾ nezpůsobuje je ani bod ani jednotka.²⁾ On však probírá otázku tu jen zhruba, a lze uznati i obhájeti proti němu také nedělitelno totiž to, co jsouc přidáno k něčemu to rozmnožuje, ale nezvětšuje. Ale kterak může z takového jednoho aneb z mnoha takových vzejíti veličina tělesná?³⁾ Pak bys také musil uznati, že čára se skládá z bodů. Avšak, i kdybys dal za pravdu těm, kdo tvrdí, že číslo pochází z jedničky a z čehosi jiného, co není jedničkou, je přece vyložiti, proč se tu někdy vytváří veličina číselná a jindy rozměrová, jelikož onou „jedničkou“ jest vždy cosi nerovného ale stejné podstaty. Není tedy vyloženo, kterak může veličina rozměrová vzniknouti z jedničky a nestejnosti, ani jak může vzejíti z jakéhosi čísla a nestejnosti.

5. K záhadám posavad probraným druží se tato další: mají-li čísla, tělesa, plochy a body podstatu věcnou nebo ne? Nemají-li jí, nedá se pověděti, co vlastně je „jsoucno“ a jakou podstatu mají věci. Neboť stavy, pohyb, vztahy a poměry neodhalují zdá se podstaty té které věci; všecko

¹⁾ Ovšem jen, položíš-li je vedle sebe.

²⁾ Μόνας, tedy počtářské (aritmetické) analogon bodu.

³⁾ Na příklad: Nedá-li se z ploch nakupených na sebe složitě těleso, ač jsou jeho součástkami, odkud se bere rozměr tělesový.

to totiž pouze přisuzujeme něčemu podloženému, ale nic z toho není tím podloženým. To, co se nejspíše dá prohlásiti za mající podstatu, jako: voda, země, oheň, prvky to, z nichž^{1002a} se skládají sloučeniny, přejímá teplotu a chladnotu a pod. jen jako stav a nikoli jako cosi dodávajícího podstatu samu; pouze těleso, jako nositel těchto stavů trvá nepochybně jakožto nějaká podstata. Nicméně tělesu jest přiznati méně podstaty než ploše, této zase méně, než čáře a čáře zase méně než jednotce i bodu neboť tyto útvary ohraničují tělesa a mohou, jak se zdá, trvati bez tělesa, kdežto těleso bez nich býti nemůže. Proto mnozí staří filosofové vkládali podstatu věcnou do těles, pokládali všecko ostatní za pouhé vlastnosti a stavy a považovali prvotiny těles za prvotiny všeho, co je dáno, kdežto nástupcové jejich zdánlivě moudřeji za ně považovali čísla. Jak tedy řečeno: nejsou-li tato podstatami, není vůbec žádné podstaty a jsoucna, neboť jejich přívlastky nelze přece tak nazvati. Přidáš-li se však k náhledu, dle něhož hrany a body mají do sebe více podstatnosti než tělesa, nezbývá taktéž nic podstatového, protože nevíme, kterým tělesům máme ony čáry a body přidělit (aspoň vnímatelným nikoli). Všecko to¹⁾ zdají se spíše býti pouze rozměrová měřítka šířková, hloubková a délková. Kromě toho jest v tělese nějaký tvar nebo není; takže není-li v tom a tom kameni obsažen Hermes,²⁾ pak skutečně není ani v krychli obsažena její polovice totiž ohraničená, ani žádná plocha; sice by mezi nimi byla nutně ta, která ohraničuje polovičku a totéž se týče také čar, bodů a jednotek (číselných).

Je-li tedy těleso především považováno za podstatné, a ona měřítka však za cosi ještě podstatnějšího, ale nikoli za věci, pak nelze pověděti, co vlastně je jsoucno, a v čem záleží podstata všeho jsoucího.³⁾ Neboť kromě vyložených

¹⁾ Totiž hrany, plochy (stěny) a rohy.

²⁾ Totiž jako socha.

³⁾ V této záhadě, zdánlivě tak hlubokomyslně vybadané, tají se prostě noetický spor, jehožto odhalením záhada rázem zmizí. Řekneš-li totiž, tělesa jsou nejvíce (μάλαστα) věcmi, nedovoluje noetika

potíží naskýtají se ještě jiné; stran vznikání a zanikání. Neboť podstata, které dříve nebylo, ale která teď jest, nebo která dříve byla, ale které teď již není, se tím vznikem a zánikem tak neb onak proměňuje trpně, o bodech však, čarách a plochách nelze nic takového říci, protože brzo trvají a brzo 1002b netrávají. Jakmile se dvě těles k sobě připojí, nebo jedno se rozpojí, splývá tam dvě ploch v jednu,¹⁾ zde pak se plochy objevují v počtu dvojitém; tam netrávají více všechny plochy, nýbrž některé zmizely, zde pak se objevují plochy, jichž jsme dříve neviděli. Ale bod, jako cosi nedělitelného nemůže býti rozpoltěn ve dvě. Vznikají-li ona měřítka rozměrová a zanikají-li, tedy vznikají dojistá z čehosi;²⁾ podobně dopadne soubor „přítomna“; také to ani nevzniká, ani nezaniká, nýbrž zjinačuje se jenom napořád a nemá podstaty trvající. Tak také body čáry a plochy a to, z téhož důvodu, neboť slouží vesměs buď jen za mez nebo za dělidlo.

6. Namanuje se vůbec otázka, nač kromě toho, co jest smysly vnímatelno a kromě středního³⁾ třeba hledati ještě něco jiného, totiž to, co nazýváme ideami. Děje se tak snad proto, že předměty matematické se sice od věcí smyslových liší v ledačems, ale nikoli v tom, že mnoho jejich předmětů má stejný ráz. Pročež nejsou ony prvotiny početně určeny, zrovna tak, jako nejsou co do počtu určeny prvotiny našich písmen, nýbrž pouze co do rázu; leda že bys hleděl pouze k té které jednotlivé slabice nebo hlásce; pak ovšem jest možno pokládati je za určené také co do počtu. Podobně předměty střední. Také těch je nekonečná spousta stejno-

tvrditi po té, že cosi jiného jest ještě více ($\mu\alpha\lambda\lambda\omicron\nu$) věcí; neboť nad superlativ ničeho více není a superlativ nemůže přece býti překonán komparativem. Aristoteles řeší tuto záhadu tím, že rozeznává, co je dáno pouze v možnosti ($\delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota$), a co ve skutečnosti ($\acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\gamma\acute{\epsilon}\iota\alpha$); tvrdí, že tento rozdíl je v potírání argmentaci setřen; v návěšti mají na zřeteli ono, v závěru však toto.

1) Na příklad: když přitlačíš k sobě dvě kostek voskových, těleso tím vznikající má jen šest ploch, kdežto obě kostky měly dříve dohromady dvanáct ploch.

2) Dopln: ale z čeho?

3) Totiž toho, čím se zabývá matematika.

rodých; pročež neuznáš-li kromě věcí smyslových a matematických již žádných jiných, jako snad tak zvané ideje, nezbude žádné jedinečné podstaty samorázovité, ani prvotin věcí nebude tolikero co do počtu, nýbrž jen co do druhu; proto třeba přiznati existenci druhům. Ačkoli se o tom nevyjadřují dosti jasně, přece to patrně chtějí pověděti a nemohou se vymknouti důsledku, že každá idea zahrnuje v sobě jakousi podstatu, a že není pouze přívlastkem nepodstatným. Ale přiznáš-li ideám existenci a prvotinám jedinečnost sice početní, ale nikoli druhovou, vyplývá z toho spousta nesrovnalostí, jak již bylo vyloženo.¹⁾ K tomu se pojí další otázka: jsou-li prvky dány pouze v možnosti, nebo jinak?²⁾ Jestliže jinak, předčí je jakási jiná prvotina, neboť příčině³⁾ předchází vždy její možnost, ale možnosti 1003a neodpovídá vždy skutečnost. Jestliže však prvky jsou dány pouze v možnosti, nemusí třebas nic býti skutečného, neboť to, co není, může býti; co ještě není, stává se; jenom nemožné nevzniká nikdy. Tyto záhady musí se rozřešiti, když jde o prvotiny a konečně také ta, zdali jest prvotiny pokládati za všeobecniny, anebo za tak zvané jednotliviny. V onom případě nebudou míti podstaty věcné (reální), neboť co jest společno více věcem, značí vždy jen jakost a nikoli však podstatu; podstata však týče se toho „co“ Kdybychom tuto podstatu kladli a vyloučili, co přisuzujeme společně, bude Sokrates několikanásobným živočichem⁴⁾ jednak o sobě (jako osoba), jednak jako člověk a jednak jako tvor, jestliže každý z těch výrazů značí něco určitého a „jedno“. K takovým koncům dojdeš, pokládáš-li prvotiny za všeobecniny; pokládáš-li je však za jednotliviny, kterak o nich nabudeš poznatků?, neboť vědy se táhnou vesměs k všeobecninám. Jen tehdy by prvotiny (takové) mohly býti prozkoumány vědami, kdyby spočívaly na prvotinách jiných, všeobecných.

1) Totiž v kapitole čtvrté této knihy.

2) Totiž ve skutečnosti.

3) Působící skutečně (aktuálně)

4) Čili bude míti několikerou podstatu.

Knihá čtvrtá.

1. Známe vědu, která zkoumá, dané jsoucno jako takové¹⁾ a to, co mu přináleží samo o sobě.²⁾ Tato věda liší se ode všech ostatních, neboť žádná jiná věda nehledí vůbec k danému jsoucnu, jako takovému, nýbrž každá vybírá si tu, neb onu část a zkoumá přívlastky nepodstatné, jako činí na příklad vědy matematické. Prvotiny a příčiny prvopočátečné, které hledáme, patrně musí vyplývati z povahy podstaty samé o sobě. Jestliže ti, kdo pátrali po prvcích věcí daných hledali také tyto prvotiny, pokládali je dojistá za cosi podstatě náležejícího a nikoli za pouhé přívlastky nepodstatné. Také já se pídím po prapříčinách toho, co jest dáno jakožto takové.

2. Slovo „dané jsoucno“ má několikery význam, jenž se však vždy táhne k jediné podstatě; nemyslím tu na význam stejnojmenný, nýbrž používám toho významu asi podobně, jako na příklad výrazu „zdravotnický“ používáme o všem, co se táhne ke zdraví: ať se to týká jeho záchrany, ať jeho zjednání, ať jeho rozpoznání, ať jeho nositele; anebo jako slova „lékařský“ (léčebný a pod.) používáme o všem, co se táhne k léčbě, aťsi je to člověk vládnoucí tím uměním, ať je to věc hodící se pro léčbu, ať účinek způsobený léčbou a podobně.³⁾ Rovněž také slovo „dané jsoucno“ má význam

1) Kantovo „Ding an sich“.

2) Jako přívlastky podstatné. Kant ovšem prohlašuje své „Ding an sich“ za cosi nepoznatelného.

3) V moderních jazycích máme tu však po ruce všelijaké odborné výrazy, jako: profylaktický, medicinský, pathologický, diagnostický, pokud se týče příslušná jména podstatná; řecké slovo „ιατρικόν“ nutno vlastně zčešťovati několika jmény přídavnými: lékařský, léčebný, léčivý (třebas i „lázeňský) a pod.

několikerý, jenž se však vždy táhne k jedinému prvotinnému základu:¹⁾ to a to slove „dané“, jako něco podstatu tvořícího, jiné zase jako stav podstaty, nebo zase jako příprava podstaty nebo ujma její nebo ničení; jindy tak slove, co znamená vlastnost podstaty, nebo její ráz, nebo její sílu tvůrčí a plodící, také co se k ní vztahuje, nebo jí odporuje; pročež také: co není „dáno“, prohlašujeme za nejsoucí.²⁾ A jako všechno, co se táhne ke zdraví, je shrnuto v jediné vědě, tak také o všem ostatním. Ta která věda nevšímá si pouze podstaty jedné, nýbrž všeho, co se k ní přimyká svým rázem; neboť také to se dá prohlásiti za spadající do téhož oboru. Z toho vysvítá, že jediná věda zkoumá též jsoucno dané jako takové. Každá věda především vyšetřuje základy, na nichž vše ostatní spočívá, a dle nich je pojmenována. Také ten, kdo chce poznati co jest „dáno“ (t. j. filozof), musí probádati především prvotiny a základy jsoucna. Ovšem co spadá do téhož oboru, máme jednoho druhu vněmy a je o tom jedna jen věda, jako na příklad jediné mluvnické pojednává o zvucích.³⁾ Pročež také jediná věda vyšetřuje všeobecně, v jaké druhy lze roztržiti, co jest dáno, její odbory pak zabývají se těmi druhy. Pokládáš-li jsoucnost a jedinečnost za cosi obsahově totožného, protože se doprovázejí tak, jako prvotiny a příčiny, třeba se pojmově liší, pak nechybíš, používáš-li těch výrazů střídavě, ač se dá to někdy doporučiti. Řčení: „jeden člověk“, „daný člověk“ a „člověk“ praví totéž a zdvojenina obsažená ve větě „jest (dán) jeden člověk“ nepraví nic více, než věta: „jest člověk“.⁴⁾ Ani při vzniku ani při zániku není „jsoucno“ odloučeno od „jedina“, a to platí také o jedinu. Je tedy zřejmo, že přídavek zde značí

¹⁾ Totiž k podstatě.

²⁾ V řečtině: „τὸ μὴ ὄν εἶναι, μὴ ὁ φάμεν“, to zní ovšem zcela tautologicky.

³⁾ φωνάξ; avšak také o psaném! S onou větou lze sotva souhlasiti ve znění tak všeobecném; platí sice pro některé odbory vědní, na příklad pro akustiku, optiku a pod, ale nikoli pro chemii a docela ne na příklad pro dějepis.

⁴⁾ Zdvojenina v oné větě záleží v tom, že se v ní vyskytují vedle sebe oba zahadné výrazy „jeden“ a „jsoucí“ (daný).

totéž a nikoli, že by se „jedino“ lišilo podstatně od daného „jsoucna“ Každá pak věc má nutně podstatu jedinečnou, zrovna tak, jako jsoucno, nikoli pouze někdy; takže kolikeré jest „jedino“, tolikेरé jest také „jsoucno“ a jedna i tatáž věda zkoumá povšechně povahu jsoucna toho, jakož i souvisících pojmů: totožnosti, stejnosti a podobně, i protiv 1004a příslušných. Skorem všechny protivy dají se odvoditi od těchto prvotin,¹⁾ jak jsem zevrubněji vyložil ve svém spise: „O protivách“.²⁾ Pravěda bude tedy míti tolik odvětví, kolik jest rozlišovati druhů podstaty; bude tedy nutně jedno odvětví první a jiné po něm následující.

Jsoucno a jedino rozpadává se bezprostředně v rody, a těm se musejí přizpůsobiti vědy. Filosof zajisté podobá se tak zv. matematikovi, neboť i tato nauka má odvětví první, druhé a další. Jelikož jedna a tatáž věda probírá vždy jakési protivy, a proti „jedinu“ stojí „mnoho“, zkoumá také jediná věda zápor a odepření,³⁾ protože v ní jest předmětem to, čeho se týče zápor a odmítnutí (pravíme totiž, že něco čemusi „jedinému“ nesvědčí nebo jeho rodu; onde se „jedino“ záporem odstraňuje, neboť jím něčemu nepřiznáváme jsoucnost; odmítnutí však jest vždy připoutáno k jakémusi podkladu, jehož se týče). Proti „jedinu“ stojí vždy „mnoho“. Pročež pravěda probírá také příslušné (souvztažné) pojmy jako: jinakost, nepodobnost, nestejnost a všecko ostatní takové, co se táhne k poměru mezi mnohostí a jedinstvím; sem náleží zejména také protiklad, neboť znamená rozdíl a tím také různost. Jako slovo „jedino“ mají také tyto výrazy několikerý význam, ač náleží vesměs do jediné vědy; nerůzníť se vědy dle významu slov, nýbrž dle obsahu svého; do té které vědy náleží totiž vše pojmově jednotné. Jelikož všecko spočívá na jakémisi základě prvotinném, tak také vše, co nazýváme jednotným, musí míti

¹⁾ στέρησις.

²⁾ Spis ten se nedochoval.

³⁾ Zápor týče se samotné existence čehosi, odepření jen vlastnosti; zápor zní: není toho a toho, odepření pak: nedostává se toho a toho.

totožnost, různost a protivnost. takový základ. Tudiž nutno rozeznávati, v kolika významech se slova užívá a udati, k jakému prvotinnému základu se každá z těch kategorií táhne; dle jednoho významu totiž něco *má* to a to¹⁾ dle jiného *způsobuje* to a to a tak dále. Jak jsem pověděl již dříve, když jsem vypočítával záhady a otázky, o něž tu jde,²⁾ všiml jsem se zabývá jediná věda a to táž, která tyto věci zkoumá a podstatu. To totiž byla jedna z těch záhad. Filo-1004b sofovou³⁾ věcí jest moci všechno probádati. Kdo jiný, než filosof má poučiti, zdali „Sokrates“ a „Sokrates sedící“ jest jedna a táž osoba, nebo zdali proti „jedinu“ může býti postaveno zase jen „jedinu“, nebo co je vlastně protivnost, kolikový význam to slovo má a podobně.⁴⁾ Jestliže pak přívlastky⁵⁾ takové svědčí všemu jedinému a jsoucímu jako takovému, a nikoli na příklad pokud to je číslem nebo čarou neb ohněm, náleží oné vědě zkoumati patrně zrovna tak podstatu, jako její přívlastky. A ti, kdo na tomto poli bádají, nechybují snad tím, že by nevnášeli ten úkol na filosofy, nýbrž proto, že nic kloudného nepraví o podstatě, ač je základem všeho. Jako čísla mají svoje přívlastky svérázné: sudost a lichost, úměrnost a rovnost, nadbytečnost a nepostačitelnost, které svědčí číslům i o sobě i ve vzájemném poměru; a jako také tělesa mají své přívlastky: nehybnost a pohyblivost, lehkost a tíži, zrovna tak také podstata o sobě má svoje přívlastky, jejichž skutečný ráz má filosof vyšetřiti. Proto také dialektikové a sofisté chtějí býti počítáni mezi filosofy, ačkoli sofistika je pouze lži-

1) Totiž, co vyrozumíváme tím slovem v jeho významu základním (protivným); viz příklady shora na stránce 34 a 35.

2) Totiž v knize III. kapitola 2.

3) Ten, kdo se zabývá pravědou, nebo metafysikou.

4) Srozumitelněji vyjádřeno: ve kterých výrazech se setkáváme s předložkou „proti“ jako součástkou; na příklad: protiklad, protilehlost, protičlen, protipojem a podobně, s čímž třeba srovnati: protějšek, opak, kontradikce, kontrast, kontrární a podobně; takové zkoumání náleží do netiky nebo ontologie.

5) $\pi\acute{\alpha}\theta\eta$.

mudrctvím a dialektikové rozumují o všem možném¹⁾ neboť jsoucnost je společná všemu. Ale ti i oni pojednávajíce o tom, co je „dáno“, pokládají patrně to za náležitější do filosofie. Sofistika a dialektika obírají se vlastně toutéž látkou jako filosofie, která se od dialektiky liší pouze mohoucností, od sofistiky pak cílem, o něž jí jde. Dialektika pracuje s poznatky, kterých pravěda se již dodělala, kdežto sofistika zdá se býti vědou, ale není. Dále je dlouhá řada protiv základní privace a všecko uvádíme konečně na jsoucnost a nejsoucnost, jakož i na jedinnost a mnohost; na příklad klid na jedinnost, pohyb na mnohost.²⁾ Téměř všichni uznávají souhlasně, že podstata věcí daných se skládá z protiv; neboť všichni vypočítávají prvotiny o dvoučlenných protivách jako: sudo a licho, teplo a studeno, konečno a nekonečno, příťažlivost a odporivost. Tyto a všechny ostatní dvojice podobné dají se však patrně odvoditi od jedinství a mnohosti, což budiž vzato za dokázané. Pod tuto dvojici rodovou spadají vůbec prvotiny také od jiných vytčené, z čehož tedy vyplývá, že prozkoumati jsoucno, jakožto takové, jest úkolem jen jedné vědy. Všechno je totiž dáno buď jako článek protivy, nebo pochodí od protiv; prvotinnými protivami pak jsou: „jedno“ a „mnoho“ a těmi pojmy se zabývá věda jediná; ať těm výrazům přiznáváme pouze jediný význam, ať více jich, toto asi správněji. Ale i když používáme slova „jedino“ ve významu veškerém, vyjítí nutno vždy od významu základního a podobně, jde-li o protivy. Ať si tedy slova jsoucnost nebo jedinnost nemají všude týž význam přesně ohraničený a samostatný, jako asi zpravidla, nýbrž to a to se táhne k jedinu a jiného něco k tomu, co následuje;³⁾ a proto také geometrie nerozbírá, co jsou protivy, a co jest účelnost ani co jsoucnost, ani co jedinnost, ani co totožnost, ani co rozmanitost, nýbrž předpokládá

1) Takže bychom dialektiku snad mohli nazvati „všemudrctvím“.

2) Známe totiž spoustu pohybů všelikých, přímočarý, oběhový, kyvadlový, vlnovitý, pádový, létací, stejnoměrný, urychlený atd., kdežto klid se takto rozlišovati nedá.

3) Dopln: Proto tyto pojmy náležejí přece do jediné vědy.

všecky ty kategorie.¹⁾ Jak tedy vidno, zabývá se jediná věda zkoumáním jsoucna, jako takového a toho, co se k tomu pojí, kterážto věda nesmí přestati na tom, co jest dáno, nýbrž musí si všímáti také přívlastků toho dříve vypočtených, jakož i kategorií: dříve a později a potomnosti, rodu a druhu, celistvosti i částkovitosti a pod.

3. Třeba se vysloviti také o tom, zdali o aksiomatech tak zvaných matematických má pojednávat jediná věda, která jedná o podstatě, nebo jiná. Zjevno, že jedna a to věda filosofů²⁾, neboť ona aksiomata týkají se všeho jsoucna a nikoli pouze toho kterého oboru mimo ostatní. Též se o ně opírají téměř všichni, protože se táhne ke všemu, co je dáno jako takové, a každý rod je něco jistotného. Používají jich všudy, kde a na kolik jest třeba, totiž tam, kde se dokazuje něco o druzích.

Jelikož tedy, jak zjevno, ona aksiomata se týkají všeho jsoucna, jako takového (neboť vyslovují cosi všemu společného), tatáž věda, která zkoumá dané jako takové, musí se zabývat také jimi. Pročež nevyjadřují odborníci, na kolik se ty aksiomy shodují nebo neshodují s pravdou, ani geometři ani počtáři, nýbrž leda někteří fysikové a to právem, na kolik totiž se domnívají, že prozkoumávajíce přírodu prozkoumávají všechno dané. Ale nad fysikou je ještě cosi vyššího, ^{1005b} (neboť příroda jest pouze částkou daného jsoucna), pročež se tím zkoumáním má spíše zabývat ten, kdo vyšetřuje prapodstatu nejvšeobecněji. Jest ovšem také jakási filosofie přírodovědecká, ale to není pravěda. Pokud se někteří pokoušeli vyšetřiti, jakým způsobem jest asi hledati pravdu, učinili tak jen proto, že se nevyznali v analýze,³⁾ kterou nutno si osvojiti dříve, a ne teprve dodatečně ji hledati. Filosof tedy, a ten, kdo chce probádati všeobecně podstatu danou, musí, jak patrně, znáti také základní poučky logické (sylogistické). Jako vůbec ten, kdo se nejlépe vyzná v ja-

¹⁾ Jako již prozkoumané (v jiné vědě).

²⁾ Čili metafysika.

³⁾ Analytiku probral Aristoteles ve dvou knihách tvořících součástku tak zvaného jeho „Organon“.

kémsi oboru, umí také nejlépe odhaliti jeho základy, tak také ten, kdo prozkoumal, co jest dáno jako takové, zná základy, na nichž všechno co nejjistěji spočívá; a to jest filosof. A nejjistější jest základ takový, o němž je nemožno se klamati, ježž známe nejlépe ze všeho (klamati se dáváš totiž jen v tom, čeho neznáš) a jenž sám je nepodmíněný. Kdo chce něco pochopiti,¹⁾ nesmí se spoléhati na předpoklady a čeho potřebuje pro poznání čehokoliv, to si musí předem osvojiti. Takový je tedy nejjistější základ vědní; teď jej rozeberu podrobněji. Jedna a tatáž věc nemůže v tomtéž vztahu jakýsi znak míti a zároveň nemíti (rozebírám tuto větu jen podrobněji pro některé pochybnosti rázu logického);²⁾ Tato základní věta má mezi všemi největší jistotu a má všechny přívlastky udané shora. Naprosto nikdo nemůže pokládati cosi za jsoucí a zároveň za nejsoucí.³⁾ Pokládají-li někteří takový výrok Herakleitovi, nesmíš bráti vždy všechno do slova, co kdo vyřknu. Nemohou-li témuž předmětu býti současně přiznány přívlastky protivné (pojato v obecném významu), a jestliže protiklad takový dvě členů v sobě zahrnuje, nemůže patrně nikdo⁴⁾ prohlásiti totéž za jsoucí a nejsoucí; kdyby to omylem učinil, souhlasil by se dvěma výroky sobě odporujícími. Pročež všechno dokazování se konečně opírá o tuto větu; na ní jsou přirozeně založeny také všechny ostatní aksiomy.

1006a 4. Nicméně, jak jsem se zmínil, někteří filosofové tvrdí, pokud se týče, připouštějí jako předpoklad, že totéž může býti a zároveň nebýti;⁵⁾ ba také mnoho přírodozpytců se přidržuje tohoto náhledu. Shora jsem však vzal za jisté, že tomu tak nemůže býti,⁶⁾ a dokázal jsem, že věta vylučující

1) Rozuměj: dokonale.

2) Toto jest tak zvaná věta protikladná (principium contradictionis, Satz des Widerspruchs).

3) Přesněji snad: za mohoucí a zároveň za nemohoucí býti.

4) Totiž: mluvící rozumně.

5) Zřetelněji: že se něčemu dá a zároveň nedá přiznati jakýsi přívlastek.

6) Totiž: že s tím výrokiem nelze souhlasiti.

protiklad jest nejjistějším základem všeho. Někteří se pokoušejí pošetile také tuto větu podepříti důkazem; neboť věru svědčí to o pošetilsti, nevíš-li, kde jest a kde není usilovati o důkaz. Nelze všecko utvrditi důkazem, jinak by tomuto počínání nebylo konce¹⁾ a dokazování sama nebylo by více. Nedá-li se však všecko podepříti důkazem, pak věru nevím, o čem by se to mohlo říci větším právem, než o oné pravěťě. Onen protivýrok však²⁾ může býti však vyvrácen důkazem,³⁾ pakliže odpůrce vůbec jen o něm mluví; neboť kdyby toho neučinil, bylo by směšné uváděti důvody proti něčemu, co nemá smyslu; bylo by tomu tak, jako kdybys mluvil k rostlině.⁴⁾ Rozeznávám dokazování vlastní a dokazování vyvracející; tam dokazující přeje si dotvrditi větu jakousi, zde chce větu jakousi zvrátiti a nikoli utvrditi.⁵⁾ Nesmíš však v takovém případě trvati předem na tom, aby druhá strana tvrdila: to a to jest, nebo není (neboť to by mohlo býti pokládáno za přisvědčení), nýbrž pouze, aby něco nadhodila sobě i tobě; to však musí se státi, má-li vůbec dojíti k rozhovoru jakémusi, jinak by nebylo předmětu pro úvahu vlastní ani s někým jiným. Jakmile však učiníš výrok, může se o tom rozpřísti dokazování, neboť pak strany mají cos určitého, čím se mohou obírat. Dokazováním jest povinen ten, kdo tvrdil to neb ono, nikoliv odpůrce; popíráním se pouze rozprádá rozhovor. (Pak to také přiznáváš, že lecos může býti pokládáno za pravdivé i bez důkazu a že nic tedy není a zároveň jest takové a takové). Především lze, jak zjevno, prohlásiti: všecko co je označeno jménem (pojmenované), buď existuje nebo neexistuje; nelze tedy říci: má se to tak a tak a zároveň nemá se to tak a tak. Jméno „člověk“ ve významu specifickém značí: živočich dvou-

1) Čili zabředl bys v tak zvaný recessus in infinitum.

2) Totiž: něco může zároveň býti a nebýti.

3) Tak zvaným dokazováním ad absurdum.

4) Či jak my bychom řekli: potýkal by ses s větrnými mlýny, totiž s pouhou snůškou slov.

5) To jest: dokazováním vlastním chci tě přiměti, abys věřil, že je tomu tak, jak tvrdím já; vyvracením chci tě přiměti, abys nevěřil (respektive přestal věřiti), že je tomu tak, jak tvrdíš ty.

nohý; slovy „značiti ve specifickém významu“ chci říci: to a to (tato bytost) jest člověk, totiž: jest člověk svou 1006b podstatou, ač-li vůbec co takového existuje. Nevytočíš se, namítáš-li snad, že jména mívají několikerý význam, jenom když není nekonečně rozmanitý; pro každý význam dá se přece vytvořiti jméno (výraz). Totiž namítneš-li: jméno „člověk“ znamená všelicos, odpovím: jen když pokaždé cosi určitého a v počtu omezeném; „živočich dvounohý“ je jedním takovým významem; pro každý jiný význam volno přece vytvořiti příhodné jméno jiné. Neuznáš-li toho, nýbrž namítneš dále, že takových významů je nekonečná spousta, znemožňuješ všecek rozhovor vědecký; neboť řekneš-li: to a to nemá významu určitého, je tomu zrovna tak, jako kdybys řekl: neznačí to vůbec nic; jestliže však jméno (slova, výrazy) neznačí nic, odstraňuje se podklad veškeré rozpravy; ani ty pak sám pro sebe ničeho nesvedeš, neboť nemůžeš nic poznati, leda jako cosi určitého; za tím účelem však musíš předmětu dáti jméno o významu specifickém. Značiž tedy, jak na počátku pověděno, jméno cosi určitého. Rčení: „býti člověk“ co do podstaty nemůže pak značiti totéž, jako: „nebýti člověkem“ co do podstaty, přiznáš-li jménu člověk skutečně význam určitý a nikoli pouze jednovýznamný. Výrazy specifický (či určitý) a jednoznačný neznamenaají totéž, neboť, pak by také výrazy: vzdělaný (vzdělanec) bílý (běloch) a člověk znamenaly¹⁾ cosi specificky totožného tak, že by všechno bylo „jedno“ neboť jsou to výrazy stejnoznačné;²⁾ jenom jako výrazy stejnojmenné³⁾ lze slovo „býti“ a „nebýti“ směšovati, na příklad: kdybys ty nazval „nečlověkem“ něco (někoho), čemu (komu) já říkám člověk. Záhada naše však nezní: zdali někdo může býti pojmenován člověkem a zároveň nečlověkem, nýbrž zní: zdali něco svou podstatou může býti člověk a zároveň nebýti. Značí-li výrazy: „člověk“ a „nečlověk“ totéž, pak také vazby „býti člověk“ a „nebýti člo-

1) Rozuměj: dohromady.

2) Synonyma i ve významu Aristotelově spadají pod týž rod.

3) Homonymní.

věkem“ se nerůzní; „býti člověk“, = „nebýti člověkem“ neboť jest to „jedno“. Tak jest rozuměti rčení: „býti jedno“; na příklad plášť a kabát, když totiž pojem jest týž.¹⁾ V onom případě tedy rčení „býti člověk“ a „nebýti člověkem“ by znamenalo totéž. Ale v pravdě to není totéž, jak dokázáno. Lze-li vůbec po pravdě něco nazvati člověkem, jest to počítati mezi dvounohé živočichy; neboť tak jsme vymezili to slovo. Je-li tomu tak, pak člověk nemůže býti dvounohým živočichem;²⁾ rčení „býti nutně něčím“ shoduje se se rčením „nemoci tím nebýti“. Nelze tedy po 1007a. pravdě prohlásiti, že tatáž bytost jest zároveň a není člověkem. A také nelze říci, že zároveň jest a není „nečlověkem“. Býti člověk a nebýti člověkem znamená cosi se různícího, zrovna tak, jako rčení: „býti bílé“ a „býti člověk“, ba rozdíl je ještě větší tam, než zde, protože tam jest protiklad. Prohlásíš-li také „bělost“ za cosi značícího totéž jako „člověk“, odpovím, jako shora, že pak všecko bude „jedno“ a ne pouze protivy. Nemůže-li tomu tak býti, musíš uznati, co shora pověděno, ač-li chceš odpověděti na otázku. Připojíš-li však něco, co se dá popříti,³⁾ neodpovídáš na otázku. Totéž může přece býti člověkem a věcí bílou a tisícerym jiným; ale táži-li se tě, správně-li to a to se nazývá člověkem nebo ne, musíš odpověděti jednoznačně⁴⁾ a nesmíš připojiti, že také jest bílé a veliké; přívlastků nepodstatných je spousta nekonečná, takže je nelze vesměs vypočítati; ty pak musíš vypočísti buď všechny, nebo žádný. Třeba by stotisíckrát totéž bylo a nebylo⁵⁾ člověkem, nesmíš tomu, kdo se tě táže: je toto člověk? odpověděti: jest a zároveň není člověkem, pakli v odpovědi nezpodrobíš všechny nepodstatné přívlastky skutečné a nesku-

1) Synonyma v našem významu „plášť“ čili „kabát“.

2) Nelze člověka zařaditi mezi to, co není živočichem dvounohým (nebo jinam, než mezi takové živočichy).

3) Čili: doplníš-li otázku čímsi takovým.

4) Tak nebo oňak, totiž ano nebo ne, tedy něco, co může býti také nečlověkem.

5) Doplně asi: nazýváno.

tečné; učiníš-li však to, znemožňuješ diskusi; vůbec ti, kdo takto mluví odstraňují podstatu i prapodstatu; neboť musí tvrditi, že všecko je nahodilé (nepodstatné) a rčení: „býti člověk“ nebo živočich, netáhne se dle nich k žádné podstatě. Jestliže totiž ono rčení „býti člověk“ má jakýsi smysl, nemůže znamenati: „býti nečlověkem“ nebo „nebýti člověkem“, protože se to tím popírá. Neboť výrok se táhnul k jakémusi „jedinu“, a to je toho něčeho podstata. Podstatou pak jest vyrozumívati to, co nemůže býti jiné, než jaké to jest. Má-li však platiti o něčem: že to jest člověk, a pak: že to jest nečlověk, anebo že to není člověk, pak se z toho dělá cosi jiného.¹⁾ Jest tedy uznati, že tu máme pouze samé nepodstatné přívlastky a žádné podstaty; tím totiž se liší podstata a přívlastky. Bělost přísluší člověkovu, nakoľik jest bělochem, a nikoli, protože člověk o sobě jest bělostí.²⁾ Prohlásíš-li všecko za nepodstatné, dají se přisouditi 1007b vždy jen jakémusi podmětu, a nedošel bys takto nikdy ke konci.³⁾ Nemůže tedy tomu tak býti. Nelze splétati více než dvou znaků; nepodstatný znak nepřisluší nikdy čemusi jinému nepodstatnému, pouze oba mohou příslušetí témuž předmětu. Totiž prohlašuji bílé za vzdělané a naopak toto za bílé, pouze proto, že obojí se vyskytuje u člověka. Ale rčení „Sokrates vzdělanec“ nedá se přisouditi čemusi třetímu. Jelikož výraz „nepodstatné“ užíváme brzo tak, brzo onak⁴⁾ nemůže bělost přisouzená Sokratovi býti do nekonečna stopována na tom, jako by se dala opětně přisouditi Sokratovi-bělochovi; takto by ze všeho nevzešlo nikdy nic jednotného. Také bělosti nepřisluší žádné znaky „nahodilé“⁵⁾

1) To jest: upíráš tomu totožnosti.

2) Nebo součástíou bělosti; jinak: bělost přisuzujeme člověkovu, protože ji na něm postřehujeme, a nikoli proto, že by tvořil společnou podstatu její.

3) Zabředl bys v recessus in infinitum.

4) Totiž brzo jako jméno přídavné (ve znacích, přívlastcích a pod.) a brzo jako podmět: co nemá podstaty.

5) Protože jest jím sama; není žádných přívlastků přívlastků, jako není na příklad základ základů, příčina příčin a podobně, respektive nesluší se tak vyjadřovati.

na příklad vzdělanost; první jest druhému zrovna tak málo znakem, jako druhé prvnímu. Zároveň tu vysvítá rozdíl, zdali něco přísluší jako znak takto,¹⁾ aneb jako na příklad vzdělanost Sokratovi. V tomto druhém případě nepřisluší cosi jako znak nepodstatný čemusi, co je samo znakem. Nedá se tedy všechno pouze přisuzovati jako znak nepodstatný, nýbrž zbývá cosi, co slove podstata²⁾ a tomu nemůže, jak shora dokázáno, zároveň býti přisouzeno to, co se protikladem vylučuje. Kdyby protiklad nebránil přisouditi vše možné té které věci, splynulo by patrně všechno v „jedno“. Tatáž věc byla by pak lodí válečnou i zdí i člověkem, jestliže totiž o každé věci se dá totéž tvrditi i popříti, jak musejí uznati stoupenci Protagorovi. Jestliže se někomu člověk nezdá býti korábem, není jím, ale také jím jest, je-li protiklad pravdivý.³⁾ Také s Anaxagorou bylo by pak nutno souhlasiti, že svět je chaotická směs, takže by nebylo nic pravdivého. Zdá se, že mluví o něčem neurčitém, a domnívajíce se, že rozebírají, co jest dáno, rozebírají vlastně, co není dáno; postrádáť totiž určitosti, co je dáno pouze v možnosti a nikoliv ve skutečnosti. Musejí všechno buď uznati

1) Totiž doplňujíc se se znakem jiným.

2) Čili vše podstatonosné; Ding an sich.

3) Protagoras byl proslulý sofista; dle něho pojmenoval Platon jeden ze svých Rozhovorů. Aristoteles zde naráží na známý výrok Protagorův: Πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος, doslovně: člověk je měřítkem všech věcí. Aristoteles vkládá do toho výroku smysl tento: Řekneš-li N. N. člověk není korábem, dáš mu dojistá za pravdu; ale řekne-li M. M. člověk je korábem, musíš mu také dáti za pravdu, neboť osoba jak osoba a měřítko jako měřítko; jak se ta která věc té které osobě jeví, takovou také jest; zdali to je skutečné učením Protagorovým, nedá se dnes již zjistiti. Pochybuji však o tom, že by byl Protagoras věc mínil takto. Spíše lze si jeho neurčitý výrok jasněji vyložiti asi takto: i tomu, kdo praví, že člověk a koráb mají cosi společného, i tomu kdo praví, že nemají ničeho společného, jest (nebo lze) dáti za pravdu. Anebo snad chtěl Protagoras pouze říci: není (pokud se týče nemáme) objektivního měřítka pravdy, posuzování není se od osoby k osobě, v čemž by se skrýval hluboký smysl. Nesluší se pohrdati Protagorou, protože mu Aristoteles (snad neprávem) podkládá tak nesmyslné učení i zrovna tak, jako nesmíme pohrdati Platonem proto, že Aristoteles na každé stránce potírá jeho ideje.

nebo neuznati; neboť, kdo popírá, že věci jakési není, musí tím spíše uznati, že není tím, čím skutečně není. Dá-li se dle pravdy popříti, že člověk není člověkem, dá se tím jistěji popříti, že není korábem válečným. Co kdo tvrdil kladem, dá se popříti zápořem, nelze-li však něco tvrditi; popřeš to¹⁾ spíše než věc samu. Smíš-li popříti věc samu,²⁾ smíš popříti také, že člověk není korábem a smíš-li toto, musíš připustiti také klad. V této slepé uličce octne se, kdo tvrdí, že netřeba něco buď uznati nebo popříti. Lze-li dle pravdy říci, že člověk není člověkem, můžeš patrně také říci, že není ani člověkem ani nečlověkem; dvojímu tvrzení odpovídá dvojí popření. Kdybys však v tomto výroku viděl tvrzení jediné, prohlásím také já protivětu za zápor takovýtěž.³⁾ Dále: ona věta (Protagorova) platí buď všeobecně, tak že to jest bílé a zároveň také není bílé, to, co jest dáno, zároveň není dáno a pod. ve všem ostatním a nebo věta ona platí jen v některých případech, v jiných ne. Neplatí-li ve všech, bylo by aspoň pro tyto uznáno, co tvrdím já; platí-li však vesměs, můžeš se tázati, zdali kladu odpovídá pokaždé zápor a naopak záporu klad, anebo zdali kladu sice vždy odpovídá zápor, ale ne naopak vždy záporu klad. V tomto druhém případě bylo by již cosi „nejsoucío“ uznáno za základ výrokem nezvratným; uznáš-li však za nesporné a poznatelné něco, čeho není, tím spíše musíš uznati za poznatelný toho protiklad.⁴⁾ Jestliže však vždy záporu odpovídá klad, pak ne-

1) Patrně přívlastek jakýsi.

2) Ἀπόφασις αὐτόν: rčení nám téměř nesrozumitelné; vadí tu zase mnohovýznamnost slova ἀπόφασις (respektive ἀποφάναι); výraz ten může totiž znamenati: 1. popříti, že něco existuje, 2. popříti, že něco jest tím, zač to prohlašuješ, či že tomu skutečně svědčí jméno, které tomu dáváš, 3. popříti, že něco má vlastnosti, které tomu přikládáš. Tím, že lze slovo to dáti brzo ve významu tom, brzo v onom, vzniká pouze nejasnost, ale není v tom skryta nějaká záhada metafyzická.

3) Všecky čtyři věty: člověk je člověkem, člověk není člověkem, člověk je nečlověkem, člověk není nečlověkem, jsou dle toho názoru stejně správnny.

4) Poněvadž dle Aristotela tomu co, jest, patří přednost před tím co není; tuto větu Aristoteles pokládá za cennou metafyzicky.

chtěje se uchýliti od pravdy myslíš, buď že nutno odloučiti oba výroky a říkati na příklad jednou: to a to je bílé a po druhé: to a to není bílé, a nebo že toho netřeba. Neshledáš-li takové odloučení za potřebné, odporuješ si a mluvíš nesmyslně. Můžeš-li o tom, čeho není, cokoli pověděti slovem nebo písmem, tu by se všechno smísilo, jak jsem již řekl, a člověk, bůh, válečná loď a příslušné protipojmy, všecko to by bylo jedno. Platí-li to pro všecko, pak nijak se neliší jedno od druhého, neboť kdyby se cosi lišilo, bylo by to pravdivé a určité. Ale také když tvrdíš, že jen odloučeně lze něco tvrditi a popříti (o témže podmětu), vyplynou tytéž důsledky. Kromě toho pak všichni lidé by mluvili pravdu a zároveň by nemluvili pravdu a každý by o druhém uznával, že nemluví pravdu.¹⁾ S takovým člověkem nebylo by lze dáti se do rozpravy; neboť netvrdí nic (určitého). Nepraví totiž: věc má se tak a tak, nebo: věc nemá se tak a tak, nýbrž praví: věc má se i nemá se tak a tak. Ba i to oboje ještě popírá řka: že věc nemá se tak ani onak; sice by tu byl jakýsi výrok více méně určitý. Jestliže pak zápor se přičí pravdě, 1008b kdežto klad je pravdivý a naopak klad se jí přičí, když se zápor s ní shoduje, nemůže po pravdě zároveň totéž býti tvrzeno a popřeno. Avšak tu by se mohlo říci, že tvrdím, co má býti dokázáno.²⁾

Dále: jaké má podrobné ponětí o pravdě ten, jenž praví: Mýlí se ten, kdo tvrdí, že něco se buď má, nebo nemá tak a tak, ale tomu, kdo tvrdí oboje, jest dáti za pravdu? Pravda-li toto, co pak znamená rčení: to a to má takovou a takovou podstatu? Není-li to však pravda, nýbrž opak, pak věci dané mají určitou podstatu, která se shoduje se skutečností, aniž se jí zároveň protiví. Jestliže však všichni stejně mluví a nemluví pravdu, nemůže býti rozumné rozprávky; neboť pak něco tvrdíš a zároveň to popíráš. A jestliže se na ničem určitém neustanovíš, nýbrž přidáš se k tomu kterému náhledu a zároveň se k němu nepřidáš, čím pak se lišíš od rost-

¹⁾ Doplň: ať tvrdí cokoliv.

²⁾ Viz této kapitoly 4. na straně 58. a nás.

liny?¹⁾ Z toho je velmi zřetelně patrné, že nikdo se nemůže řídití takovýmíto náhledy,²⁾ ani ten, kdo takto mluví, ani ostatní. Neboť proč osoba ta a ta jde skutečně do Megary a nespokojí se pouze představou toho? A nebo proč se nevrhneš hned do studně nějaké, nebo rokliny, když tam máš co činiti, nýbrž dobře si dáš pozor, soudě patrně, že není stejně záhodno tam spadnoutí a nespadnoutí? Patrně pokládáš jedno za lepší než druhé. Je-li tomu tak, pak musíš také v té a té bytosti spatřovati člověka, v oné ho nespátřovati a to a to musíš prohlásiti za sladké, něco jiného pak za takové nepokládáš. Není to patrně vše jedno, když se ti chce píti a sejíti se se známým člověkem, nýbrž hledáš vodu a toho známého, což bys dojistá nečinil, kdyby ten známý byl a zároveň nebyl člověkem. Ale jak pověděno, každý člověk se něčeho vystřihá a něčeho ne. A v tom, tuším, počínají si všichni lidé stejně, ne-li nazkrze, tedy aspoň tam, kde rozeznávají prospěch od škody. Jednáš-li takto z pouhého pudu a nikoli z poznání, musíš tím více pátrati po pravdě, jako člověk churavějící pátrá spíše po zdraví, než ten, kdo nechuraví; kdo se řídí pouze tušením, oproti znalci takřka „stoná“ na pravdu. Ale třeba bys sebe houževnatěji trval na tom, že všecko se tak a tak má a zároveň nemá, toho nemůžeš popřítí, že všecko dané se rozeznává početně,³⁾ neboť nemůžeš trojku stejně jako dvojku prohlásiti za číslo sudé a jest v tom dojistá velký rozdíl, zdali zaměňuješ čtverku za pětku neb za tisícovku. Je-li však takový rozdíl, pak se v jednom z těch případů mýlíš méně a zůstaneš blíže při 1009a pravdě. Shledáš-li něco bližším pravdě, dojistá cosi uznáváš za pravdu a pak najdeš snad něco, co se jí více blíží. A všecko se nedá prohlásiti za naprosto pravdivé, je přece to a to uznati za jistější a pravdě podrobnější než ono a ono, a tím již jsme zbaveni onoho učení neudržitelného a znemožňujícího všecko logické myšlení a snažení.

1) Které se nedostává schopnosti rozeznávací.

2) Rozuměj: v životě, v praksi, ve všem počínání a pod.

3) Že toho a toho jest více a onoho a onoho méně.

5. Na tomto náhledu spočívá také učení Protagorovo; obě soustavy¹⁾ společně buď ob stojí nebo padají. Je-li totiž všecko ve skutečnosti takové, jakým se nám to zdá a jeví,²⁾ pak nutně všecko zároveň jest a není pravdivé,³⁾ neboť lidé vyslovují často náhledy rozcházející se a každý se domnívá, že je na omylu ten, kdo s ním nesouhlasí. Takže by tedy totéž zároveň platilo a neplatilo. Je-li tomu tak, nutno všecky domněnky uznati za pravdivé; třeba ti, kdo se mýlí a ti kdo se nemýlí, soudí docela jinak o téže věci, bylo by všem dáti za pravdu. Obě soustavy spočívají patrně na téže myšlence, nesluší se však proti jejich stoupencům bojovati tímže způsobem, na některé třeba jíti s důkazy, na jiné násilím. Ti, kdo se těch náhledů přidrží pro jakési kloudné pochybnosti, dají se od nich odvrátiti poučením, utkáš-li se totiž s nimi, dovolávají se důvodů a nebojují pouze slovíčkářskými výklady; ti však, kdo lpějí pouze na slovíčku, vyžadují spíše výkladů slovesných. Onino dospěli ke svému náhledu, totiž, že protiklad se neslučuje, zkušeností, jakou nám poskytují smysly, ježto seznali, že protivy pryští z téhož pramene. Jelikož nemůže něco vzniknouti z ničeho, bylo oboje, bytí i nebytí předem obsaženo ve věci;⁴⁾ pročež Anaxagoras prohlásil všecko dané za jakousi smíšeninu. A původně Demokritos tvrdil, že prázdno se zrovna tak vyskytuje ve všech částech věcí daných jako výplň, ačkoli tato jim přece dodává jsoucnost kdežto ono nikoli. Těm, kdo takto argumentují, řekneme, že do jisté míry mají pravdu ale ne naskrze. Výraz „dané“ má totiž dvojí význam; zna-

1) Totiž Protagorova a Anaxagorova.

2) Ten smysl vkládá Aristoteles v Protagorův výrok citovaný shora.

3) To odvozuje Aristoteles z výroku Anaxagorova, že všecko dané tvoří smíšením změteninu.

4) Jelikož cosi může vzniknouti jen z čehosi a nikoli z ničeho, a bytí vzniklo z nebytí (správněji: bytí vystřídalo nebytí), tedy také nebytí jest pokládati za cosi daného, a jako takové bylo ve věci zároveň s bytím (správněji: před bytím); nebytí a bytí se tedy nevyklučují, ač to jsou článkové protiklady.

menář jednak: nejsoucí (z čehož může vzejít něco jsoucího¹⁾, a potom z čehož nic takového vzejít nemůže; můžeš sice totéž prohlásit za jsoucí a za nejsoucí, ale nikoli v téže významu; protivy mohou se totiž sejít, jako dané možnosti, ale nikoli, jako dané ve skutečnosti. Dále musím trvat na tom, aby oni²⁾ uznali, že jest ještě jiný druh věcné podstaty totiž taková, která není podrobena ani kinesi, ani zániku, ani vzniku.

1009b Některé svedl k jejich mylnému náhledu ráz našeho smyslového vnímání; protože nelze uznati, že by pravda závisela na tom, zda-li něco tvrdí mnoho, nebo málo lidí, neboť nezřídka chutná něco jednomu sladce, druhému hořce; kdyby tedy všichni lidé byli stíženi neduhem jakýmsi tělesným nebo duševním a jenom dva nebo tři ne, bylo by pokládati tyto za churavější a nikoliv ostatní. Nejen zvířatům, nýbrž i nám jeví se³⁾ totéž různým, nýbrž i témuž člověku jeví se všelijak tatáž věc, dle způsobu, jakým ji vnímá.⁴⁾ Není zjevno, kde jest a kde není pravda, a rovněž proč mám přisvědčiti spíše tomuto než onomu; oba výroky váží stejně. Pročež Demokritos tvrdí, že buď vůbec není pravdy, anebo alespoň my že jí nemůžeme odhaliti. Protože pokládá vnímání za poznávání, ono pak za stálou změnu, tvrdí, že to, co se nám zjevuje vnímáním, nutně je pravdivé;⁵⁾ z těchto příčin i Empedokles i Demokritos praví, že názory naše se mění dle rozpoložení duševního: „Moudré rady přibude lidem dle potřeby včasné“ a jinde: „Kdykoli tělo prodělá změnu, myšlenky také jiného nabudou rázu“. A Parmenides vyslovuje se podobně: „Nejenom tělo nám skládají údové, ale též mysl; totéž, co živí tvé údy i umovou schopnost ti živí; jenže si myšlenek ceníš více“.⁶⁾ — Také Anaxagoras

1) Co bylo jsoucí.

2) Totiž stoupenci Protagorovi, Anaxagorovi a Demokritovi.

3) Smyslovým vnímáním.

4) Či dle subjektivní dispozice.

5) Dopln: anebo, že není vůbec ničeho takového, co by se dalo nazvat pravdou.

6) Rozuměj: než úkonů tělesných. Předzvěst moderní tak zvané psychofysiky.

dle pověsti prý se vyslovil ke svým přátelům, že věci jsou takové, jakými se komu jeví býti. Také Homerovi podkládají tento názor, jelikož o Hektorovi pozbyvším po ráně⁷⁾ vědomí, praví, že: „zůstal ležeti mysle na jiné věci“, jako by také lidé pozbyvši vědomí ještě mysleli, ovšem, že jinak. Vidíš-li v tom i onom poznání, pak se každá věc má tak a tak a zároveň nemá. K tomu se druží ještě tato potíž: jestliže takto soudí a vyslovují se o pravdě ti, kdo se s ní nejlépe obeznámili (to jsou ti, kdo ji nejudilovněji hledají a nejvíce milují), nemají pak pozbývati mysli ti, kdo teprve počínají filosofovati? Neboť hledati pravdu bylo by pak totéž, jako hnáti se po přeludech.

Onino mužové pak dospěli k tomu náhledu proto, že^{1010a} sice hledali pravdu o tom, co jest dáno, ale za dané pokládali pouze vnímatelné, jež však oplývá samou neurčitostí a má podstatu takovou, jak jsme řekli; jest tedy jejich názor nanejvýš pravděpodobný, ale ne pravdivý. Takto s nimi mluvíti jest účinnější než tím, jak Epicharmos odvětil Xenofanovi.¹⁾ Vidouce přírodu neustále v pohybu a přeměně a vědouce, že pravdy se nelze domakati tam, kde se ustavičně setkáváme se samou změnou, tvrdili, že to, co se pořád a skrz na skrz mění, vylučuje pravdu. Toto filosofování vybočilo v krajních výstřelcích do toho, co nazýváme „herakleitováním“, jako na př. u Kratyly, jenž na konec prohlásil, že netřeba vůbec mluvení, nýbrž že stačí pouze pohybovati prstem, a jenž vytýkal Herakleitovi, že člověk nemůže dvakrát vstoupiti do téže řeky; dle něho se to totiž nemůže státi ani jedenkrát.²⁾ K tomu podotýkám: ne docela bez důvodu prohlašují za nejsoucne to, co se mění, pokud se tak děje; ale je pochybné i to; neboť pozbývá-li něco něčeho, má pořád ještě něco z toho, čeho pozbývá a také z toho,

Achilleově.

¹⁾ Epicharmos byl básníkem, satyrikem, a dobíral si asi na jevišti Xenofana, podobně jako Aristofanes Sokrata. Výrok, na nějž tuto Aristoteles naráží, jest neznám.

²⁾ Jde tu o Herakleitův výrok: „πάντα ῥεῖ“ (t. j. všecko se nalézá v usta vičném toku a pohybu) provedený do krajních důsledků.

čím se stává. Kdekoli něco zaniká, musí tu něco býti a vzniká-li cosi, musí býti něco, z čeho vzniká, nebo se vytváří, ale to nejde do nekonečna. Než to necháváje stranou podotýkám, že změna kolikostná se liší od změny jakostné; nechť si při změně kolikostné, třeba nic nezbude, my všechno poznání čerpáme z jakosti tvarové. Také jest vytknouti, že takto soudící rozšířili své učení tak, jakoby se týkalo celého vesmíru, ačkoli sami shledali, že to platí i o věcech vnímatelných jen po menšině. Neboť pouze to, co vyplňuje prostor nás obklopující, prodělává ustavičnou proměnu od vzniku k zániku. Ale to jest takřka jen pranepatrná částka vesmíru, takže bychom větším právem měli podle tohoto souditi o onom než naopak. Opakuji, co jsem pověděl již shora: třeba se vynasnažiti dokázati, že existuje jakési jsoucné nehybné. Ti, kdo tvrdí, že něco může býti a zároveň nebýti něčím, měli by spíše tvrditi, že všechno se nalézá v klidu, než že se to pohybuje; nemá se v co proměnit; protože všechno platí o všem.

Abych dotvrdil, že se nezjevuje všechno takovým, jaké to dle pravdy jest, podotýkám především, že neklame smysl, podávající nám cosi vjemem, nýbrž mate nás obrazotvornost. Právem tedy se divíš, když se prou o to, zdali rozměr a barvy jsou takové, jakými se jeví stojícím v dálece, anebo jakými stojícím na blízku; anebo jakými se jeví onemocněvšímu, anebo jakými zdravému; zdali tytéž věci jsou těžší slabochu jako siláku, a zdali pravdivě soudí spíše člověk spící než bdící. Patrně sami nedbají takových námitek; nikdo, komu se zdá v Libyi v noci, že je v Athénách, nepůjde do odeu. Také když se ptáš po předpovědi zdravotní, nemá, jak již Platon praví, výrok laikův tutéž váhu jako lékařův. Taktéž co se týče vjemů, neváží stejně vjem smyslu příslušného, jako smyslu jiného, třeba nejbližšího; na příklad: o barvách nás poučuje zrak a ne chuť, o jakosti nápojů však chuť a ne zrak. Žádné smyslové ústrojí nám o té které věci pro tu kterou chvíli nepraví, že věc ta se má a zároveň nemá tak a tak. Ba i v různých chvílích to které ústrojí smyslové kolísá jen ohledně nositele přívlastku, nikoli ohledně přívlastku samého.

Shledáš-li totiž totéž víno¹⁾ napřed býti a potom nebýti sladkým, usoudíš, že se změnilo cosi v jeho podstatě; ale neřekneš, že se změnila sladkost jako taková, nýbrž přisuzuješ ji vždy dle pravdy; jestiž nutně sladkost tam kde ji vnímáš smyslem. Ale oním rozumováním se všechno toto zpěvračí; jako popírají existenci podstaty vůbec, popírají také nutnost; neboť co uznáváme za nutné, nemůže býti prohlášeno za takové a takové a zároveň za onaké. Pravda-li, že existuje pouze jsoucno vnímatelné; pak by neexistovalo vůbec nic, protože by pak nebylo bytostí majících duši;²⁾ nebylo by pak vůbec žádného vnímání. Pravda, v tom případě nebylo by ničeho vnímatelného ani vjemu (neboť ten jest stav vnímajícího) ale proto, když není žádného vnímání, nelze říci, že by neexistoval podklad, jenž se jinak nezjevuje než vnímáním. Není totiž žádného samovnímání, nýbrž jest cosi mimo ně a před ním;³⁾ neboť to, co způsobuje pohyb jakýsi, musí přirozeně býti dříve, než to, co jest v pohyb uváděno 1011a a nic na tom nemění, že jsou to věci souvztažné.

6. Z těch, kdo hlásají takové náhledy z přesvědčení i z těch, kdo je po nich pouze opakují, mnozí jsou v pochybnostech, tážíce se, kdo vlastně má rozhodnouti o zdravoti úsudku nebo vůbec o správnosti. Ale to zní asi tak, jako kdyby ses, tázal, zdali teď spíš nebo bdíš. Všecky takové otázky jsou jednoho druhu; pro všechno hledá se výklad jakýsi; požadují základních vět jakýchsi přesně dokázatelných, kdežto svým počínáním dávají na jevo, že o nich nejsou přesvědčeni. Ale jak již pověděno, to již je jejich slabost; hledají základ a důvody tam, kde ničeho takového není; neboť princip důkazu není sám důkazem. S těmito lidmi nebylo by snad těžko se domluvit, neboť věc jest dosti jasná. Za to ti, kdo lpějí pouze na výkladech slovíčkářských,

1) Přesněji: víno načerpané z téže nádoby.

2) Správněji vyjádřeno: Kdyby existoval pouze zevní svět (hmotný), neznal by ho nikdo, protože . . . atd. Aristoteles chce říci: kromě hmotného třeba uznati za jsoucí také nehmotné, jako na příklad duši, intelekt, mysl, vůli a pod.

3) Čili nepostihujeme něčeho sami od sebe, nýbrž mimo bytost vnímající musí býti cosi, co má býti vnímáno.

pachtí se po nemožném, žádajíce, abys je usvědčil z odporů, kdyžtě odpory ty bijí přímo do očí. Není-li všecko pouhým vztahem, nýbrž trvá-li cosi samo o sobě, nelze souhlasiti s výrokem: všecko je v pravdě takové, jakým se to zjevuje; neboť všecko se zjevuje někomu a kdo tvrdí, že všecko se zjevuje jako pravdivé, uvádí všecko ve vztah k něčemu.¹⁾ Pročež ti, kdo vidí všecku sílu ve slovíčcích, ač se domnívají, že bojují důvody, neměli by tvrditi: „co se zjevuje, jest“, nýbrž spíše pověděti: „komu se co zjevuje, kdy se co zjevuje, na kolik a jak se co zjevuje“. Nepočínají-li si takto ve svých výkladech, zaplétají se hned do odporů. Může se totiž něco zrakem jeviti jako med, chutí však ne, ba jelikož máme dvě oči, můžeš třeba každým totéž viděti jinak, ovšem jen, má-li každé z nich jiné ústrojí. Jestliže tedy oni filosofové z příčin shora udaných tvrdí, že všecko jest v pravdě takové, jakým se to jeví, musejí všecko uznati za klamné a zároveň za neklamné; neboť totéž nejeví se všem lidem vždy stejným, ba ani témuž člověku ne, a nezřídka jeví se něco různým v tutéž chvíli; na příklad: dotkneš-li se něčeho skříženými prsty, zdá se ti to býti dvojité, ale zrak ti to po-
 1011b dává jako věc jedinou; nemůžeš tedy onu větu pokládati za skutečnou ani pokud se týče téhož smyslu a téhož předmětu a pro tutéž chvíli. Proto asi ti, kdož se pouštějí do takových sporů pro nic a za nic a nikoli z věcné potřeby, měly by se vyjadřovati takto: „to a to se zdá pravdivým tomu a tomu“ a nikoli: „to a to jest pravdivé“.²⁾ Jak již pověděno nahoře, proměňují všecko ve vztah a vjemy ve zdání, takže nic nevzniká nebo netrvá, leč by si to dříve někdo představil. Jestliže však skutečně cosi vzešlo nebo trvá, nemůže to patrně býti prohlášeno za něco, co se pouze zdá. Trvá-li něco jako jednotný celek, vztahuje se to zase k jinému celku nebo k něčemu určitému; a je-li něčeho z polovice tolik a stejně mnoho, nerovná se to dvojnásobnému.³⁾ Namítneš-li: člověk

¹⁾ Rozuměj: jako cosi subjektivního vymizí objektivní ze světa.

²⁾ Slovní hříčka: „ἀληθές τουτῷ — ἀληθές τουτο“.

³⁾ Z toho, že $a = 2\frac{a}{2}$, neplyne, že $a = 2a$; ale a se nemůže rovnati $2b$ nebo $2c$ a pod.

je zároveň bytostí posuzující i posuzovanou, odpovídám, že zde jde o člověka jako předmět posuzovaný, a nikoli jako o předmět posuzující; a budeš-li si všechno určovati dle vztahů posudkových, rozmnožíš druhový počet toho do nekonečna.

Tolik o větě nejjistější ze všech znějící: výroky odporující sobě nemohou zároveň býti uznány za pravdivé; dále o rozporech, do nichž zabředne každý, kdo něco takového tvrdí, jakož i o důvodech, proč cosi takového tvrditi. Jelikož záporu nelze přiznati pravdivost současně vedle kladu, nemohou patrně na téže věci býti současně shledány krajní protivy. Neboť jednou částí protikladu je zápor,¹⁾ který se může týkati také podstaty, zápor však odnímá něčemu nějaký rodový znak. Nelze-li pravdivě něco tvrditi a zároveň upírati, nelze ani, aby se vyskytovaly najednou v něčem protivy, nýbrž buď obě nějak obmezeny anebo některá z nich.²⁾

7. Také nemůže býti nic třetího uprostřed mezi články protikladu,³⁾ nýbrž nutno něčemu určitému něco určitého buď přiznati nebo nepřiznati. To vysvitne, vymezíme-li především, co je pravda a co klam. Klamem jest, řekneš-li „nejsoucno existuje“ nebo „jsoucno neexistuje“; pravdivé jsou výroky: Jsoucí existuje a nejsoucí neexistuje; pročez každý, kdo řekne to a to existuje, nebo to a to neexistuje nutně má pravdu nebo nemá. Ale nelze říci: jsoucno buď existuje nebo neexistuje a rovněž tak o nejsoucnu. To, co bys kladl jako střed mezi články protikladu, mohlo by se k nim míti asi tak, jako se má šedé k čemusi bílému nebo černému, nebo jako se má k člověkovu a koni to, co není ani tím ani

¹⁾ στέργεις.

²⁾ Na příklad: jedna jako cosi podstatného (inhaerens), druhá jako cosi výjimečného (accidens).

³⁾ Protikladem nazýváme správně jen výroky jako: jíti a ne jíti (jdu — nejdu; půjdu — nepůjdu; mluvíti — nemluvíti a pod.) nikoli však kterékoli slovo, na příklad jméno podstatné, přídavné a podobně s předložkou „ne“ proti témuž slovu bez té předložky; není tedy protiklad na příklad mezi slovy štěstí a neštěstí, šťastný a nešťastný, vysoký, nevysoký a pod. Tím méně mezi výrazy jako na příklad: sudý lichý, pravda klam.

oním. V tomto případě nebylo by přechodu¹⁾ (proměňuje se totiž v dobré, co není dobré a naopak); ale ten je zde patrný; není jiného přechodu než v protivu nebo prostředek.
 1012a V tomto případě byl by přechod do bílého z nebílého, ale nikoli z bílého; čehož teď nevidíme.

Dále: rozum buď přiznává nebo popírá všechno, co se dá pochopiti nebo poznati; z definice pak seznáš, zda-li právem nebo neprávem. Spojí-li totiž to a ono kladně nebo záporně, tak je to pravdivé; spojí-li to však jinak, nepravdivé. Takový střední článek musel by potom býti vedle každého záporu, leč že bys mluvil na prázdno, takže by to nebylo ani pravdivé ani nepravdivé. Také by mezi jsoucím a nejsoucím bylo něco středního, takže pak bychom měli ještě nějakou třetí změnu kromě vzniku a zániku.²⁾

Takového něco třetího bylo by dále tam, kde záporem vzniká jeho protiva, tak mezi čísla byla by nějaká ani sudá ani lichá; takových však nemůže býti, jak vysvitá z definice čísla;³⁾ octli bychom se pak na scestí vedoucím do nekonečna a měli bychom pak nejen věci jsoucí z polovice, nýbrž ještě spoustu jiných; mohli bychom zrovna tak cosi čtvrtého vsaditi mezi tento třetí článek a klad i zápor a dostali bychom zase něco s jinou podstatou. Odpoví-li se na otázku, zdali to a to je bílé, slovem „není“, nebylo tou odpovědí nic popřeno leč jsoucno.⁴⁾ Záporem tvrdíš: toho a toho není. Někteří došli tohoto náhledu⁵⁾ z téže příčiny, jako k mnohým jiným paradoxům; nevědí-li si s některou spornou otázkou rady, dávají odpůrci za pravdu v jeho vývodech. Kdežto jedni tedy se přidržují takových názorů z toho důvodu, jiní tak činí proto, že pro všechno hledají nějaký důkaz. Nutno jim čeliti definicemi. Požaduješ-li na nich definic, donutíš je,

¹⁾ Od toho v ono.

²⁾ Totiž cosi, co by nebylo ani vznikem, ani zánikem.

³⁾ To platí arciť jen o číslech celistvých, nebo veličinách celočíselných, kdežto veličiny zlomkové skutečně takovými mohou býti na příklad; $\frac{2}{3}$.

⁴⁾ Rozuměj: bělosti v tomto případě (o tomto předmětu).

⁵⁾ Totiž že mezi články protikladu může býti cosi středního, jako protějšek výroku, že článku protikladu se nevyhneš.

aby pověděli, co znamená ten který výraz. Kdo přizná tomu kterému výrazu určitý význam proměňuje jej v definici. Výrok Herakleitův: „Všecko jest i není“ zdá se všecko dělati pravdou, kdežto učení Anaxagorovo, dle něhož mezi články protikladu jest cosi třetího, činí všecko nepravdivým; neboť ve změtenině takto vznikající není nic ani dobrého ani nedobrého, takže o ní nelze vůbec nic pověděti pravdivého.

8. Po tomto výkladu bude snad uznáno, že nelze nějakými výroky všeobecnými odbýti všecko možné, jak někteří tvrdí: jedni řkouce, že není vůbec pravdy, neboť lze ve všem předpokládati něco podobného jako změřitelnost průměru,¹⁾ druzí řkouce, že všecko je pravda. Tyto výroky se téměř neliší od výroků Herakleitových, jehožto výrok: „všecko je 1012b pravdivé i nepravdivé“ může býti také rozloučen ve dvě věty; takže neobstojí-li věty ony spojené ve výroku jediném, neobstojí také žádná z nich pro sebe. Patrně nemohou se oba protivýroky shodovati s pravdou. A zrovna tak můžeš všecko prohlásiti za klamné a mylné, ačkoli výrok ten dle posavadních výkladů na první pohled méně zaráží. Při všech těchto sporech nelze, jak je shora podotknuto, tázati se: jest něco, nebo není toho, nýbrž: co znamená ten který výraz a především, co jest vyrozumívati klamem. Je-li klamem buď uznati nebo popříti pravdivost, nemůžeš všecko prohlásiti za klam; neboť ten nebo onen článek protikladu musí býti pravdivý.²⁾ Třeba-li ke všemu buď přisvědčiti, nebo nepřisvědčiti, nemůže to i ono býti prohlášeno za nepravdivé; nýbrž jen jeden článek protikladu jest takový. Stihá tedy také tyto výroky nehoda již přetřásaná, totiž, že samy sebe potírají. Ten, kdo prohlašuje všecko za pravdivé, zahrnuje v to také opak toho, co tvrdí, a zbavuje tedy i výrok pravdivosti (střetne-li se totiž s někým, kdo onen výrok jeho popírá); kdo prohlašuje všecko za klamné, tvrdí to také

¹⁾ Rozuměj: průměru kružnice v poměru k jejímu objemu.

²⁾ Toto místo jest očividně zkomoleno, protože „uznati pravdu“ nelze prohlásiti za klam. Pravého smyslu se domakati nemohu, ale doporučuji větu tuto prostě vyškrtnouti; nezbude po ní mezery.

o svém vlastním výroku. Vyjmeš-li však tyto výroky jednotlivé, a řekneš buď, že jedině výrok odpůrcův se neshoduje s pravdou anebo, že pouze tvůj výrok se s ní shoduje, musíš to přece opíratí o nekonečnou spoustu základních výroků pravdivých a nepravdivých; neboť prohlašuješ-li pravdivý výrok dle pravdy, za shodující se s pravdou, ocitáš se na scestí vedoucím do nekonečna. Patrně balamutí také ti, kdož tvrdí, že všechno se pořád mění a pohybuje. Neboť trvá-li všechno pořád nezměněné, bude pravdivé a klamné na věky takové, ač se to patrně mění; vždyť i ty, jenž to tvrdíš, kdysi jsi nebyl sám a zase nebudeš. Jestliže se však všechno mění, nezbude nic pravdivého, nýbrž všechno bude klamné; bylo však dokázáno, že tomu tak nemůže býti. Také musí to, co se mění, býti jsoucno; neboť vždy se mění něco v něco jiného. Též se přičí pravdě výrok: všechno trvá nebo mění se a pohybuje jen někdy, nikoli však věčně, neboť jest cosi, co uvádí v pohyb věci jiné a původ pohybu není sám pohybem.

Knihá pátá.

1. Počátek ($\alpha\rho\chi\eta$), slove především to, odkud se něco pohybuje;¹⁾ máme-li čáru jakousi, nebo dráhu, jest z této strany začátek tady, s opáčné tamto. V jiném významu 1013a slove $\alpha\rho\chi\eta$ to, odkud se něco nejlépe daří; na příklad při studiu nezačínáme vždy poznatky nejzákladnějšími, nýbrž počínáme tím, co se dá nejsnadněji pochopiti. Dále slove tak to, odkud se něco vytváří jako na příklad loď od spodku, dům od zdiva základového, a zvířata od srdce nebo mozku, nebo cokoli jiného tu vezmeme za základ. Dále slove $\alpha\rho\chi\eta$ to, z čeho něco vzniklo, co v tom dříve nebylo, jakož i to, čím se zahajuje pohyb a změna, jako na příklad dítě se počíná od otce a matky, a rvačky počínají se nadávkami. Dále hodí se slovo to na to, co může svou vůlí způsobiti pohyb (děje) a změny, jako vrchnosti a mocnáři, králové a tyrani ve městech. Také na ty, kdo vládnou uměnamí, zejména výtvarnými. Dále to, od čeho vycházíme při poznávání předmětů, jako na příklad navěsti důkazů.²⁾ Tolikerý význam má také slovo příčina $\alpha\lambda\tau\iota\omicron\nu$, neboť co zveme tak, můžeme nazvati také $\alpha\rho\chi\eta$. Všecko, nač se hodí slovo $\alpha\rho\chi\eta$, má za znak společný „prvenství“, ať se to týče existence, vzniku, poznávání; ať to jest obsaženo v předmětu, ať to trvá mimo něj. Proto se hodí výraz ten také na přírodu, na prvky, na vědění, na předsevzetí, na podstatu i na účel; neboť krásno a dobré vede namnoze k poznání a k pohybu.

¹⁾ Tato pátá kniha jest jakýmsi — abych tak řekl — ontologickým slovníčkem. Nedá se nikterak přeložiti doslovně, protože pro výrazy tu definované máme v češtině spoustu výrazů technických. Proto bylo někdy nutno ponechati výrazy definované v řeckém znění.

²⁾ Aksiom v dnešním významu.

2. Slovo příčina (αἴτιον) značí někdy látku podstatovou, z níž něco vzniká, jako na příklad kov, z něhož je socha, stříbro, z něhož je pohár a pod. Pak slove tak tvar a vzor, totiž to, co po stránce pojmové tvoří prapodstatu,¹⁾ jakož i rody k tomu náležející, jako na příklad poměr jedničky ke dvojce, pak vůbec číslo a znaky pojmové. Příčina slove dále to, čím se započíná změna jakási nebo klid; na příklad se hodí slovo to na toho, kdo něčemu chce, na otce splodivšího dítě, vůbec na sílu vzhledem k tomu, več působí a na činitele vzhledem k tomu, co se jím mění. Dále nazýváme tak účel, totiž to, pro co se něco koná; na příklad hodí se výraz ten na zdraví vzhledem k procházce, neboť tážeš-li se proč N. N. chodí na procházku, zní odpověď: aby si uchoval zdraví, a tčouto odpovědí chce udati příčinu. Příčinou slove též, co zprostředkuje mezi činitelem a výsledkem, jako na 1013b příklad zhubnutí nebo čmýra, nebo použití léků nebo chirurgických nástrojů vzhledem ke zdraví; všecko to slouží totiž účelu jakémusi a má se k sobě jako nástroj k dílu. V tolikerém významu tedy používáme slova příčina a proto se hodí třeba několikrát na týž předmět a to nejenom pokud máme na zřeteli přívlastky nepodstatné; na příklad: jde-li o sochu, hodí se slovo to na umění sochařské i na kov a to, pokud jde o sochu jako takovou, ale ovšem ve významu různém tu i tam, neboť tu slove tak jakožto látka a umění sochařské jakožto původ.²⁾ Dvě věci může tak slouti také navzájem; jako: práce vzhledem k blahobytu a ten vzhledem k práci a to opět nikoli ve významu stejném; neboť jednou slove tak jako účel, podruhé jako původ pohybu. Jindy se výraz ten hodí také na protiklad; neboť je-li přítomnost něčeho příčinou, vidíme příčinu opaku v nepřítomnosti toho; na příklad vidíme v nepřítomnosti kormidelníkově příčinu lodní záhuby a

¹⁾ Řecky: τὸ τί ἦν εἶναι.

²⁾ Z toho příkladu vysvítá, do jakých chyb by zabředl ten, kdo by Αἴτιον překládal vždy „příčina“. Nikdo neřekne v češtině: kov je příčinou sochy. Latinské rčení: „causa rerum“ známé z verše „felix, qui potuit rerum cognoscere causas,“ jest s hlediska noetického nepřesné.

v jeho přítomnosti příčinu záchrany. To i ono, přítomnost i nepřítomnost slove působící příčinou. Všechny uvedené významy slova αἴτιον spadají zcela zřejmě do čtyř druhů.¹⁾ Slovou tak prvky slabikové (hlásky), materiál nástrojový, oheň, země a podobné věci, dále součástky celkové a návěstí závěrové; ve všem tom vězí totiž jakýsi původ: buďsi podmětu, jako jsou na příklad součástky, nebo prapodstaty, nebo utvoření celku, nebo složení, nebo podoby. Na semeno však, lékaře, poradce a vůbec cokoli působí činně, hodí se výraz ten, na kolik značí příčinu způsobující změnu nebo klid. Na jiné věci se hodí potud, pokud značí účel nebo dobro; neboť za účelem pro který něco konáme, volíme si, co pokládáme za nejlepší, ať to jinak je dobrem skutečným, ať pouze zdánlivým. Tolikerý a takový jest význam slova αἴτιον co do druhu. Co do počtu je příčin sice velice mnoho, ale důležitějších způsobů jest méně. I mezi příčinami stejnorodými rozeznáváme bližší a vzdálenější; jde-li o zdraví, jest kausálníním činitelem bližším lékař jako umělec, jde-li o oktávu, jest bližším činitelem dvojnásobek, a číslo, a tak vždy širší obecnina pro jednotlivinu. Někdy přihlížíme jen k činitelům nepodstatným nahodilým i jejich rodům; tak prohlašujeme-li za kausálníního činitele sochy jednou Polykleita, jednou sochaře, když sochař náhodou se nazývá 014a Polykleitos; a nejinak, když běrme, co jest pojmově nadřazeno takovému činiteli (jako rod); také člověka lze nazvati kausálníním činitelem sochy, ještě všeobecněji živočicha, neboť Polykleitos je člověkem a člověk jest živočichem. Také mezi těmi nepodstatnými činiteli jest rozeznávati vzdálenější a bližší; jako na příklad: kdybys prohlásil za kausálníního činitele sochy bělocha umělce a nikoli jen Polykleita nebo člověka. Oba tyto činitelé i podstatné i nepodstatné lze dále rozlišovati ještě v dané pouze možnostně, a dané skutečně; na příklad máš-li na zřeteli stavitele jako osobu umějíci zřizovati budovy, nebo jako osobu zřizující ji (skutečně). Podobně dá se rozlišovati také to, k čemu se

¹⁾ I kap. 3.

táhne činitel kausalitní. Na příklad: zdali k té které soše (určité), nebo k soše (vůbec), nebo k uměleckému dílu; anebo k tomu kterému kusu kovu, nebo ke kovu vůbec, nebo k materiálu; a nejinak také, jde-li o činitele vedlejší. Též dají se tyto způsoby označovací ve výroku sdružit; můžeme prohlásiti za činitele kausalitního sochaře Polykleita zrovna tak, jako Polykleita nebo sochaře (o sobě). Všichni tito činitelé dají se roztržiti na šestero druhů, z nichž každý jest o dvou člancích totiž: činitelé kausalitní, a) jako jednotliviny, nebo b) jako rody jejich, nebo c) jako nahodilosti, nebo d) jako vady jejich, nebo e) sdružené, nebo f) nesdružené a to každý ten druh buď jako daný skutečně, nebo daný pouze v možnosti. Rozdíl nalezněš v tom, že činitelé působící jednotliviny trvají současně s tím, v co působí a netrývají, když se nic nezpůsobuje. Na příklad: lékař je současně s tím koho uzdravuje; a stavitel existuje současně s budovou, kterou buduje; u věci, daných pouze v možnosti, není tomu vždy tak; neboť stavitel a dům nepřestávají současně existovati.

3. Prvek (στοιχεῖον živel a p.), nazývá se to, z čeho se cosi skládá, a co samo se nedá rozkladem v nic jiného proměnití, na příklad řeč má takové prvky; to z čeho se skládá, v co se dá rozložiti a konečně co samo odolává dalšímu rozkladu takovému. Některé věci dají se rozebrati v částice (stejnorodé), jako voda v kapky, které jsou zase vodou, ale ne tak slabiky. Přírodopytci nazývají prvky těles to, v co tělesa se při rozkladu konečně proměňují a co samo se již v nic jiného druhově rozdílného nerozpadá, ať se to jinak vyskytuje jen v jediném, ať ve více způsobech. Podobně 1014b hodí se výraz ten na obrazce a vůbec na důkaz; prvkovými můžeme nazývati návěsti, na nichž spočívá více jiných výroků; takovými jsou obě první návěsti v závěrech, v nichž dokazujeme něco skrze cosi prostředního.¹⁾ Přeneseně můžeme tak nazvati to, čeho, ač to jest jedinečné a malé, lze mnohostranně použiti. Proto slove tak také malé a jednoduché a nedělitelné. Odtud označovali výrazem tím také pojmy nejvšeobecnější, neboť ty jsou jedinečné a jednoduché a obsaženy ve mnohém buď vesměs, nebo po většině; obdobně

jako leckdo také o jedničce a bodu používá výrazu počátek.¹⁾ Ježto tak zvané rody jsou čímsi všeobecnějším (abstrakta) a nesloženým (neboť jsou pojmově jednotny), nazývají je mnozí prvky a to spíše než druhové rozdíly, kterým se nedostává tolik všeobecnosti; neboť kde se vyskytuje druhový rozdíl jakýsi, tam je také rod, ale ne naopak. Ať již užíváme slova prvek ve významu tom či onom, vždy máme na zřeteli cosi prvkovitého, obsaženého ve věcech.

4. Slovem přirozenost (φύσις) vyrozumíváme v jednom významu vznik toho, co se tvoří, na příklad, vyslovuješ-li hlásku „y“ prodlouženě.²⁾ V jiném významu slove tak to, z čeho cosi vzrostlo, jako ze základu; také to, odkud pochází prvotný popud k pohybu, který je vlastní věci samé o sobě. Růstí čili vyvíjeti se z něčeho znamená zvětšovati se o cosi jiného buď dotekem (přiraděním, připojením), nebo splynutím nebo přičleněním, tak jako na příklad zárodky. Splynutí a dotek se rozeznávají; při doteku nemusí býti ničeho více; kde se vyskytuje splynutí, má každá věc v sobě ještě cosi zvláštního, co způsobuje, že věci ty nezůstávají prostě vedle sebe, nýbrž že se pronikají navzájem a tvoří pak jediný celek co do souvislosti a velikosti, ale ne co do jakosti. Dále nazýváme přirozeností také prapodklad (substrát) ještě neuspořádaný a nezměnitelný o své ujmě, z něhož se skládají nebo vznikají dané věci, na příklad: kov vzhledem k soše a nástrojům kovovým a dřevo vzhledem k nástrojům dřevěným a t. d. Jestliť totiž všecko z jakési pralátky nezaměňující se; v tomto významu užívají slova toho také ti, kdo tak nazývají prvky věcí daných v přírodě, jako oheň, zemi, vzduch, vodu nebo cokoli podobného, ať pouze něco, ať všecko to. — Zase v jiném významu nazývají φύσις, podstatu věcí, totiž ti, kdo v ní vidí prvopočátečné sloučení, jako Empedokles, když tvrdí: „Není žádné přírody stálé ve světě“^{1015a} nýbrž pouze se mísí věci a rozkladem míjejí opět; přírodou zvou to jen lidé. “ Proto pravíme o něčem co již trvá

¹⁾ V tak zvaných syllogismech.

²⁾ Aristoteles tu naznačuje etymologickou souvislost slova „φύσις“ se slovesem „φύω“.

nebo se tvoří, že to ještě nemá svého rázu přirozeného, pokud se tomu nedostává tvaru druhového, ač již jest dána látka, ze které to jest, nebo se vytváří. Přirozeného rázu dodává věcem jen oboje,¹⁾ jako na příklad zvířatům a jejich ústrojům; totiž jedna pralátka, kterou jest rozeznávati v látku určitou a pralátku jako takovou (na příklad: kov jest látkou určitou, pokud je v předmětech kovových, pralátkou jako takovou jest snad voda, totiž pokud tak můžeme zváti všecko, co se dá roztaviti) a jednak podstata, tvar, jehožto nabytím se tvorba dovršuje. — Obrazně slove φύσις také všecko podstatonosné, protože také příroda jest čímsi takovým. Dle toho hodí se tedy ten výraz především a zejména na věci obdařené samohybností, neboť látka slove tak jen pro tuto vlastnost a také na vznik a vzrůst hodí se to slovo jen, protože to jsou výsledky té vlastnosti. Tato samohybnost pak svědčí věcem přirozeným buď v možnosti nebo ve skutečnosti.

5. Nutným, ἀναγκαῖον nazýváme, bez čeho jako spolu-podmínky nelze žíti; na příklad: dýchání a stravování, pokud jde o zvířata, neboť bez toho by neobstála. Dále slove tak to, bez čeho nemůže býti dobra a bez čeho se nedá odstraniti nebo odčiniti zlo; na příklad: nutno užívati léků, abys ne-onemocněl, a jeti do Aiginy, chceš-li si vypůjčiti peněz. Dále používáme toho slova o násilí a nucení bránícím uskutečniti to, co chceme. Násilím vynucené považujeme také za nepříjemné, a Euenos praví: „Všecko nucení se nám protiví“; a násilí zahrnuje v sobě nucení, jak Sofokles praví: „násilím donucen to vykonám“. Nucení zdá se míti do sebe také cosi protizákonného, a to právem; neboť učiněné
1015b z donucení jest opak toho, co činíme dobrovolně a po úvaze. Slova toho používáme dále o tom, co nemůže býti jinaké, než jaké to jest, a dle toho nazýváme tak zpravidla také všecko ostatní; násilím vykonané nebo vytrpěné nazýváme tak proto, že se to nemohlo díti jinak pro nátlak vykonaný na naši vůli; nejinak, jde-li o něco životodárného nebo dobro-

¹⁾ Totiž látka i tvar (materie i forma).

plodného, neboť označujeme tím slovem to, bez čeho nemůže býti ani dobra, ani života a sama příčina obsahuje cosi označovaného tím slovem. Také na důkazy hodí se ten výraz, protože tomu, oč tam jde, nemůže býti jinak, zdařil-li se důkaz úplně. To proto, že z návěstí, na nichž spočívá závěr, nemůže vyplynouti nic jiného.

Někdy používáme výrazu toho o něčem, co čerpá nutnost odjinud, jindy o tom, co odnikud, samo propůjčujíc nutnost něčemu jinému. Proto hodí se výraz ten především a zejména na jednoduché, neboť to nemůže býti všelijaké, teď takové a potom onaké, sice by toho bylo několikero způsobů. Trvá-li cosi věčně a beze změny, není to podrobena cizí moci a něčemu, co se přičí jeho podstatě.

6. Slůvka „jedno“ (ěv) používáme jednak po případě, jednak ve významu vlastním; na příklad: pravíme-li: „Koriskos a vzdělání“ a nebo „vzdělanec Koriskos“; neboť rčení: „Koriskos a vzdělání“ a rčení „Koriskos vzdělanec“ praví totéž. Podobně pravíme-li: „Koriskos, vzdělání a spravedlivost“ a nebo: „spravedlivý vzdělanec Koriskos“. Na všecko to hodí se slůvko „ěv“ po případě; na spravedlivost a vzdělání proto, že to je totéž pojmovým rázem, a na „vzdělání a Koriskos“ proto, že jedno značí nositele druhého. Jinak také se výrazem tím označí, že „vzdělanec Koriskos“ a „Koriskos“ jsou totéž, protože se oním slovem určuje toto jméno, totiž „vzdělání“ „Koriskos“, anebo, že vzdělanec Koriskos jest za jedno s Koriskem zvaným spravedlivým, protože oba ty přívlastky svědčí téže bytosti. — Nejinak lze slovíčka toho použití po případě také o všeobecninách a jménech rodných, má-li býti na příklad pověděno, že „člověk“ a „člověk vzdělanec“ jsou totéž; totiž buď to, že vzdělání si může osvojiti pouze člověk, anebo, že to i ono lze přiznati jednotlivci, jako osobě, na příklad Koriskovi. Ale nepřiznáváme tu oboje stejně, nýbrž jednou jako rod obsažený v podstatě, po druhé jako vlastnost nebo stav té podstaty. Takto používáme slovíčka „ěv“ po případě.

Ve významu vlastním nazýváme tak především to, co tvoří celek jednotný, na příklad otýpka svázaná páskem

1016a a prkénko sklížené; také čáru prohlašujeme za ξv , třeba jest lomená, jen když není přerušena a podobně také údy, jako stehno a rameno. Z těchto věcí hodí se výraz ten spíše na to, co souvisí jako nepřetržité od přírody, než na to, co uměle učiněno takovým. Souvislým slove, co se dá uvést v pohyb jen jako celek, a jinak se v pohyb uvést ani nedá; pohyb jest jediný nedá-li se časově rozdělit. Souvislým ve vlastním významu slove, co netvoří celek než pouze dotykem; neboť položíš-li několik dřívěk vedle sebe tak, že jedno se dotýká druhého, nesmíš je prohlásiti za ξv , totiž za celek, ani jako dřevo, ani jako těleso, ani jako cokoli jiného. Co prostě souvisí, nazýváme ξv také, když to jest ohnuté, a tím spíše, když to není ohnuté; na příklad na holeň nebo kyčli hodí se slovíčko to spíše, než na nohu, neboť tato se nemusí celá pohybovati jediným směrem. Také na přímku se hodí, ten výraz lépe než na křivku. Je-li křivka lomena v úhlu, buď se to slůvko na ni hodí nebo nehodí, protože se snad pohybuje v celosti, snad ne; přímka se pohybuje vždy v celosti, a žádná její rozměrová součástka není v klidu, když se pohybují součástky ostatní;¹⁾ jinak křivka.

V jiném významu slove „ ξv “ to, co má podklad stejnorodý; stejnorodé slove, v čem nepostřehujeme rodových rozdílů; podkladem jest tu buď cosi prvopočátečního nebo konečného. Tak lze nazvati „ ξv “ víno i vodu, protože to jsou věci stejnorodé, pak vůbec všechny tekutiny, jako olej, víno a látky rozpuštěné, protože mají vesměs totéž za prvkovitý podklad, neboť je to vesměs buď voda nebo vzduch.²⁾

¹⁾ Ale pohyb otáčivý? Zde je arci v klidu pouze jediný bod v přímce, který dle Aristotela snad není rozměrovou součástkou přímkou: Co tu Aristoteles praví o křivce, týče se asi na příklad případu, když z čáry lomené jen rameno BC se otáčí kolem bodu B, kdežto AB jest v klidu (klika!).

²⁾ Dle známého učení Aristotela jest čtvero prvků: voda, vzduch, oheň, země. Prohlašuje-li zde Aristoteles víno nebo olej nebo rozpuštěný vosk a pod. za vodu, bere slovo to v jiném významu (mohli bychom to vyznačiti uvozovkami [„vodu“]), než když staví vodu v dle země, ohně a vzduchu. Dnes ovšem ono učení Aristotelovo je

Také se hodí to slovo na to, co náleží k témuž rodu, a liší se pouze druhově; „ěv“ to slove, protože to má za podklad týž rod. Můžeme nazvati „jedno“ koně, člověka, psa, nakolik jsou vesměs živočichové; podobně prohlašujeme hmotu za „ěv“. Jindy slove tak rod nadřaděný, jestliže totiž něčeho jest několikero způsobů, na příklad: trojúhelník rovnoramenný a rovnostranný, jsou jeden a týž obrazec, protože ten i onen jest trojúhelník, ale neslovou stejnými trojúhelníky. Dále označujeme tím slovíčkem to, co se svou prapodstatou nedá pojmově odloučiti od něčeho jiného, táhnoucího se k témuž předmětu; samo o sobě se dá arcíť všecko odloučiti pojmově od všeho jiného. Nazýváme také „jedno“ to, čeho přibývá a ubývá, protože to je pojmově jedno, obdobně jako všecko plošné jest tvarově jednotné. Vůbec 1016b nejvíce se hodí toto slovíčko na to, čehož prapodstatu známe jako nedělitelnou, a to jak časově, tak i místně, tak pojmově, zejména na podstaty.

Všeobecně slove „ěv“ něco, pokud se to nedá rozdělití, jako člověka, živočicha, veličinu nazýváme ěv, pokud se to nedá dělením přejinačiti jako takové. Často prohlašujeme dvě věci za ěv, čili jsoucí za jedno, když jedna působí v druhou, nebo dává druhé působiti v sebe, nebo má ji v sobě, nebo jest k ní v jakémsi vztahu. Tak zejména slovou věci, když se shodují v podstatě. Podstata pak jest „jedna“ buď souvislostí nepřetržitou, nebo tvarem nebo pojmem; neboť počítáme za vícenásobné to, čemu se nedostává souvislosti nebo jednotnosti tvarové nebo pojmové. Co se kolikostně různí, ať to jinak jest souvislé, někdy prohlašujeme za ěv, jindy ne, totiž jestliže to buď není uceleno náležitě, anebo se liší tvarem; na příklad součástky, z nichž se skládá střevíc neprohlásíme za ěv čili celek vždy, ať jsou jakkoli rozloženy, nýbrž jen tehdy, když právě tvoří střevíc, tedy cosi, co má svůj tvar. Proto také kružnice jest ze všech čar „nejjednot-

překonáno, ale z jeho myšlenky posud cosi trvá, neboť dle některých hypotes přírodovědeckých všechny ty naše prvky (v chemickém významu) mají za podklad jedinou jakousi pralátku a jsou jen jejími obměnami.

nější“, protože jest ucelená a dokonalá. Jedinost jest počátkem, principem čísla ; počátek jest zajisté první mírou ; první měrou v každém rodu jest to, čím počínáme poznávati ; všecko však počínáme poznávati od „jedina“. „Jedino“ není však totéž ve všech rodech ; zde je to čtvrtton, tam samohláska nebo souhláska, jiná jest jednotka tíhy, a jiná pohybu. Nikdy však jedino se nedá dělití kolikostně, ani jakostně. To pak, co je tak nedělitelné a neumístitelné slove „jednotka číselná“ (μονὰς) ; bod, jestliže se to nedá sice nijak dělití, ale je to umístěno kdesi ; čarou pak slove, co se dá dělití pouze v jediném směru ; plochou, co se dá dělití ve dvojím směru, a tělesem, co se dá dělití nadobro a ve směru trojím. A naopak, vycházíš-li od druhého konce, to, co se dá ve dvojím směru dělití, slove plocha, co jen v jednom čára, co se nedá kolikostně dělití nijak, slove bod, je-li to kdesi umístěno a jednotkou číselnou, není-li to umístěno nikde. Něco slove ěv co do počtu, něco co do rázu, něco co do tvaru, něco dle obdoby ; jednotkou početní jest, co jest z jediné látky ; jedno druhové, co se shoduje pojmově ; jednorodé, co spadá pod tutéž kategorii a jednoměrné, co se sobě podobá. Při tom se s tím, co teď vypočteno, klade vždy dříve vypočtené.

1017a Jednotka početní je vždy zároveň jednorázová, ale ne také naopak ; jednorázové je vždy také jednorodé, ale ne naopak ; za to jednotvárné je vždy také jednoměrné, ale opět nikoli naopak. Jinak, jak zřejmo, stojí proti ěv (jedno) — τὰ πολλὰ (mnoho) ; tak slove něco buď proto, že to postřádá souvislosti, anebo proto, že se to látkou jakostně různí, ať jako surovina, ať jako výtvar (výrobek), anebo že se to různí pojmově co do prapodstaty.

7. Slovem jsoucno (ὅν) označujeme něco buď po případě, nebo ve významu vlastním. Po případě na příklad, nazveš-li vzdělance spravedlivým, nebo člověka vzdělanecem, nebo vzdělance člověkem ; podobně jako pravíš: „vzdělanec ten a ten staví dům“, protože náhodou někdo, kdo staví dům jest vzdělanecem, anebo naopak vzdělanec to po případě činí ; neboť „býti tím a tím“ znamená býti takovým v daném případě. Zrovna tak v hořejších případech ; prohlásíš-li totiž

toho kterého člověka za vzdělance, nebo vzdělance za člověka, aneb prohlásíš-li buď bělocha za vzdělance nebo naopak za tohoto, činíš tak buď proto, že obojí ten přívlastek svědčí případně něčemu třetímu, nebo proto, že jeden z těch přívlastků svědčí náhodou čemusi danému; nazýváš člověka vzdělancem, protože si náhodou osvojil vzdělání; obdobně řekneme, že nebílé existuje, jestliže toho znaku případně na něčem jsoucím nepostřehneš. Mimochodem (ve významu vedlejším) tedy užíváme slovíčka „*čv*“ (dané) jak pověděno buď proto, že to neb ono případně svědčí něčemu třetímu danému, anebo že cosi svědčí čemusi jinému danému, a nebo že jest to samo dáno jako podmět, jemuž výrokem něco připisujeme. — Ve vlastním významu slove jsoucím (*čv*) vše, co se táhne k jakési kategorii; kolikero kategorií, tolikový význam má slovo býti.¹⁾ Kategorie pak značí podstatu, nebo jakost, nebo kolikost, nebo vztah, anebo činnost pokud se týče trpnost,²⁾ nebo místo, aneb dobu; na všecko toto se hodí tedy také slovíčko býti. Neboť není rozdílu, řekneš-li člověk jest žijící, nebo člověk žije, anebo: „člověk jest na procházce,“ nebo „jest zaměstnán řezáním“ místo: „člověk se prochází, nebo řeže“; a tak vesměs. Dále slovíčko býti značí někdy: býti něčím dle pravdy a nebýti značí nebýti něčím v pravdě, domnívati se čeho mylně, ať výrok zní kladně, ať záporně. Praviš-li: „Sokrates je vzdělanec“, chceš tím říci, že vskutku jím jest, a praviš-li: „Sokrates není běloch“ chceš říci, že jím vskutku není; praviš-li: „průměr kružnice není souměřitelný,³⁾“ chceš říci, že opak byl by lež. Slovíčko býti hodí se 1017b v případech vypočtených i na to, co je dáno možnostně, i na dané skutečně; na příklad: nabýti vědomí značí i moci viděti, i viděti skutečně; nebo býti dovedný značí jak pouze moci využití vědomostí, tak i skutečně jich využívat; býti nehybným značí i to, co se skutečně nepohybuje, i to, co může ustati v pohybu. Podobně také jde-li o věci podsta-

1) Srovnej *εἶναι*: význam tu někdy rovná se „existovati.“

2) *ἔχειν*: působivost (schopnost) a p., to vlastnost.

3) Totiž vzhledem k objemu (kružnice), čili poměr $1 : \pi$ jest irracionální.

tonosné; neboť pravíme: „Hermes je dán v kameni (v soše kamenné) a polovice jest dána v čáře a obilí nazýváme daným také, když ještě neuzrálo. O jsoucnosti možné promluveno na ném místě.¹⁾

8. Podstatou (Οὐσία) a pod., nazýváme jednak tělesa jednoduchá jako: zemi, oheň, vodu a t. d., jednak tělesa vůbec, jednak živočichy jakož i božské bytosti z toho složené i jejich součástky; všecko to slove podstata, protože je nepřisuzujeme ničemu jinému, nýbrž naopak jim přisuzujeme všecko ostatní. Jiný význam slova toho užíváme v příčině jsoucnosti něčeho, jež jest v podstatě obsaženo tak, jako duše v živočichu. Dále označujeme slovem tím to, co jako součástka cosi ohraničuje a určuje, a co se nedá oddělití, aniž by celek pomínul, jako dle některých plocha u těles a čára u ploch; snad sem náleží vůbec číslo, neboť odmyslíme-li toto, nezbývá nic a číslly všecko se určuje. Dále slove tak, prapodstata, která činí věci takovými, jaké jsou dle pojmu svého; vůbec slova podstata můžeme použití dvojím způsobem: buď o hmotném podkladě, jež nelze ničemu jinému ve výroku přisouditi aneb o něčem, co ve své určenosti může existovati samo o sobě, totiž o tvaru a podobě těch kterých věcí.

9. Totožným (ταύτα) nazýváme něco především případně jako na příklad bělost a vzdělanost, protože oboje svědčí téže osobě; také člověk a vzdělanost, protože jedno svědčí druhému; také vzdělanec-člověk, protože tu jde o člověka. Každá z obou náleží k druhému navzájem: s člověkem vzdělaným lze prohlásiti za totožného člověka i vzdělance, jakož i obráceně. Proto také neplatí to vždycky; neboť není správné o každém člověku prohlásiti, že jméno to značí totéž jako vzdělanec; neboť obecně se dá přisouditi jen, co čemu svědčí o sobě (dle podstaty), po případě to, co svědčí
1018a pouze jedinci. Sice se zdá, že: „Sokrates“ a „vzdělanec Sokrates“ je totéž, ale „Sokrates“ neznačí nic universálního a proto nemůžeš říci: „Každý Sokrates“ podobně jako pra-

¹⁾ V knize II. kap. 7.

víme „každý člověk“. Něco tedy nazývá se totožným v tomto smyslu, jinak užíváme toho slova ve významu vlastním zrovna tak, jako slova „jedno“. Neboť slove totožným, co má jednu látku, buď co do druhu, nebo co do počtu a ne jinak, co má jednu stejnou podstatu. Totožnost shoduje se tedy jaksi s jedností, totiž s jedností týkající se mnohých věcí, nebo rozšířenou na mnohé věci na příklad pravíš-li, že něco se rovná samu sobě jako totožné, děláš tu (v myšlenkách) z jediné věci cosi dvojího.

Jinými (ἕτερα) nazýváme věci, které se různí co do druhu nebo látky, nebo pojmové podstaty; vůbec slovo to značí opak toho, co totožnost. Odlišné (διάφορα) slove, co jest podstatně jinaké, totiž nejen početností, nýbrž podobou druhovou nebo rodovou, nebo obdobou. Dále slove tak to, co náleží do jiného rodu, pak protivy a všecko, co se vyznačuje podstatovou jinakostí. Podobným (ὅμοια) nazývá se, co se shoduje buď ve všech vlastnostech, neb aspoň ve více vlastnostech, než se různí, a co se shoduje jakostí. — ; dále slove tak, co se shoduje s čímsi jiným buď ve většině znaků proměnlivých nebo nejhlavnějších z nich. Protiva podobného je nepodobné.

10. Protikladným ἀντικείμενα slove sporné (ἀντιφάσις), protivné (τ' ἐναντία), vztažné, odpírané (στερησις) proti přisvojenému (ἔξις) a původ proti konci, jako na příklad: vznik proti zániku; dále tak slove to, co nemůže zároveň býti v předmětu, jemuž to jinak o sobě svědčiti může; a to i znak ten sám i jeho zdroj. Neboť šedost a bělost nemůže zároveň svědčiti témuž předmětu, příčíť se to sobě původem. Protivami (ἐναντία) nazýváme znaky nemohoucí se zároveň vyskytnouti v předmětech lišících se rodem, dále, co v témže rodu jest nejvíce od sebe vzdáleno, pak čím se nejvíce rozeznává, co se nachází v témž předmětu přijímajícím, nebo čím se nejvíce různí činitelé působící a vůbec, kde shledáváme největší rozdíly buď o sobě nebo rodové nebo druhové. Jinak slove tak něco buď proto, že to takové znaky má nebo, že jich nemůže nabýti, nebo, že jich může způsobiti nebo vytvořiti kdesi, nebo že jim dává působiti v sebe a vůbec hodí

se slovo to všude, kde takové znaky se vytrácejí nebo vytvářejí, kde je shledáváme nebo postrádáme. Protože pak slovíčka *εἷν* a *δυν* mají význam několikerý, různí se důsledně významem také to, co se k nim vztahuje,¹⁾ tudíž také výrazy totožné a jinaké a opáčné, protivné a t. d., mají dle kategorií
 1018b různý význam. Druhově rozdílným (*ἕτερα τῶ εἴδει*) slove to, co náleží témuž rodu, ale není si podřízeno, dále to, co náležejíc témuž rodu se od sebe liší a co ve své podstatě chová protivu. Dále jest druhově rozdílné také protivou a to buď vesměs, nebo co výhradně tak nazýváme, dále poslední druhy rodu jakéhosi, pokud je ještě rozeznáváme pojmově; na příklad člověk a kůň jako bytosti rodové nedají se dále rozrůzniti, ale dají se pojmově pooddělití; také to, co jest obsaženo v téže podstatě, ale se různí. Proti druhově rozdílnému stojí pak druhově totožné.²⁾

11. Dřívější a pozdější („*πρότερα*“ a „*ὑστερα*“), používáme na označenou, toho co v nějakém rodu, v němž vždy se vyskytuje něco prvního a počátečního, jest blíže u toho počátku, ať prostě dle povahy, ať vztahem, ať místem, ať pořadím; na příklad něco slove prostorově přednější, když se to nalézá blíže, než nějaké místo určené přírodou nebo náhodou, jako prostředek nebo kraj; pozdějším pak slove, co se nalézá dále. Jinak užíváme těchto slov, jde-li o rozdíly časové. Dřívějším nazýváme, co je vzdálenější přítomnosti, totiž minulé (na příklad: trojanská válka byla dříve než medská, protože ona je vzdálenější od nynějška); anebo co je přítomnosti blíže, totiž budoucí, jako: nemejské hry budou dříve, než pythické, protože jsou bližší nynějšku, jež tu берeme za první a počáteční. Jiné věci slovou dřívějšími zřetelem k vývoji; co je totiž blíže původu, je

¹⁾ Pokud se týče k předmětům jimi označeným.

²⁾ Bohužel, Aristoteles v této kapitole neudává příkladů (kromě právě uvedeného: člověk a kůň, jenž není mnoho platen), proč nelze vystihnouti, který český výraz by se nejlépe hodil na každý význam tuto předvedený. Ostatně se slovem *ἐναντιον* potkáme se ještě častěji v Metafysice. Podrobněji jest výraz ten rozebrán v Kategoriích Aristotelových.

dřívější; na příklad: jinoch proti muži; neboť tady také máme jakýsi počátek. Jindy vztahuje se to k možnosti. Co je mocnější a působivější, je prvotnější; takovým však jest to, jehož úmyslu se podřizuje něco jiného pozdějšího, takže nepohybuje-li se ono, také toto se nehýbá, a pohybuje-li se ono, hýbe se také toto. Úmysl je tu počátkem. Jindy týče se to pořadí; dřívější v řadě slove vše, co je od něčeho určitého vzdáleno v určitém poměru na příklad soused proti třetímu a předposlední struna je přednější než poslední; v prvném případě jest počátkem náčelník, zde struna prostřední. Kromě způsobů právě vypočtených používáme výrazů oněch také na označení toho, co je v poznání dřívějším, rozeznávající však při tom stránku pojmovou a smyslovou. Po stránce pojmové náleží přednost všeobecninám, po stránce smyslové však jednotlivinám; po stránce pojmové náleží přednost přívlastku před celkem jej obsahujícím na příklad „vzdělanost“ před „člověkem vzdělaným“, neboť pojem není ucelený, schází-li mu částka; přece nemůže býti vzdělanosti bez vzdělanců. Přednější jsou také přívlastky a znaky, jež 1019a svědčí prvotnému; na příklad: přímočarost oproti hladkosti; neboť ona svědčí čáře jako takové, tato však ploše. Některé věci tedy zveme v tomto smyslu dřívější — pozdější, jiné tak nazýváme majíce zření k rázu a podstatě, pokud totiž něco může býti bez čehosi jiného, ale ne toto bez onoho; takový rozdíl činil Platon. Ježto však slovo „býti“ má několikerý význam, lze jednak za dřívější prohlásiti podklad, pokud jej přiznáváme také podstatě, jednak jest rozlišovati dané možnostně a dané skutečně. Někdy přiznáváme přednost onomu, jindy tomuto; na příklad potenciálně je dřívější polovina před celkem a díl před celkem a látka před podstatonosnou věcí; ve skutečnosti však je to vše pokládati za pozdější; neboť poznáváme to teprv, když skutečně dané rozebereme. V určitém smyslu lze kterýkoli význam slov těch vztáhnouti k tomuto rozdílu; jednak totiž může něco vzniknouti bez čehosi druhého, jako celek rázem a ne po částkách, jednak však může něco zaniknouti bez čehosi jiného, jako částka bez celku. A tak i ostatek.

12. Mohutnost (δύναμις) nazývá se původ pohybu nebo změny pokud tkví v čemsi jiném nebo zjinačujícím; na příklad: stavitelské umění nepřikládáme tomu, co bylo vystavěno; lékařské umění může arcif býti nalezeno také u vyléčeného, ale nikoli pokud byl vyléčen. Vůbec slove mohutností původ změny nebo pohybu shledávaný v čemsi jiném, nebo zjinačujícím, neb odvozený od čehosi jiného nebo zjinačujícího; cokoli prodělává změnu jakousi, slove změnitelné, ať si změnu jakoukoliv, ať i jen změnu směřující k lepšímu (zlepšování). Jindy používáme toho výrazu, když někdo něco provedl dobře, nebo tak jak chtěl; neboť o tom kdo sice se prošel anebo promluvil, ale ne dobře, nebo ne také jak chtěl, nepravíme, že dovede mluvit nebo chodit. Podobně jde-li o afekci. Dále označujeme slovem tím stav, v němž něco jest buď docela nedotknutelné, nebo nezměnitelné, nebo alespoň se nezhoršuje snadno; neboť věci se lámou, rozmělnují, ohýbají a vůbec kazí nikoli mohutností jakousi, nýbrž nemohoucností a nedostatečností; odolávají-li věci takovým změnám, nebo prodělávají-li je jen z těžka, a poněnáhu, přikládáme jim vlastnost neb stav, na kterou se hodí to slovo.¹⁾ Jako tedy používáme slova dynamis v několikolikerém významu, zrovna tak slovo mohoucný hodí se jednak 019b na to, co může způsobiti pohyb nebo změnu čehosi jiného nebo zjinačeného (také to, co ruší pohyb sám sem náleží), jednak na to, co se takto dá zjinačiti, jednak na to, co se dá změnit jakkoli v horší nebo lepší; i na to, co zaniklo, se hodí to slovo, neboť nebylo by to zaniklo, kdyby to nemělo příslušných vlastností. Má to tedy v sobě způsobilost k tomu, nebo příčinu, nebo počátek takového stavu. Někdy jest hleděti na to, co ta která věc má, jindy na to, čeho nemá. Také nedostatek jest jakýsi stav daný, hodí se tedy slovo mohoucný také naň pro mnohovýznamnost slovíčka ὄν, můžeme naopak zvatí tak něco i proto, že se honosí jakousi vlastností a schopností i proto, že se tomu toho nedostává, pokud se týče, že to může scházeti. Jindy označujeme slovem

¹⁾ Totiž pevnosti, stálosti, odolnosti a pod.

tím to, co se čímsi jiným, neb zjinačujícím nedá zničití. A to máme tu na zřeteli buď vzejití nebo nevzejití vůbec, nebo vzejití náležitě. I tomu co nemá duši, dá se přisouditi, co označujeme slovem mohutnost, na příklad nástrojům;; prohlašujeme tu kterou lyru za zvučnou¹⁾ jinou, však ne, jestliže totiž nezvučí ladně. Nemohoucnost (ἀδυναμία) jest zbavení mohoucnosti a příčina jeho, jak bylo řečeno, a to vůbec, nebo tam, kde to náleží k přirozené podstatě aneb, kde to pominulo; neboť pohlavní nemohoucnost značí něco jiného u chlapce, u muže a u kleštěnce. Proti každému významu slova mohoucnost stojí určitý význam slova nemohoucnost, ať mám na zřeteli pohyb vůbec, ať pohyb správný. Slova „nemohoucné“ pak užíváme buď se vztahem k nemohoucnosti ve významu tomto a nebo ve významu jiném, jako když klademe proti sobě možné a nemožné. Nemožné slove, co má za opak něco nutně pravdivého; nelze na příklad prohlásiti průměr za změřitelný v poměru ke kružnici, protože to jest výrok chybný, ježto opak je nejen pravdivý, ale zahrnuje nezměřitelnost nutně; změřitelnost příčí se tu pravdě, nejen prostě, ale nutně. Proti tomu je možné, co nemá za opak cosi nutně neskutečného; na příklad možno člověku, aby si sedl, protože nemusí nutně neseděti. Slovo „možné“ tedy, jak pověděno, v určitém významu značí to, co není nutně skutečné, ve významu jiném, to, co se shoduje s pravdou, ve třetím, co se s ní dá uvéstí v soulad. Obrazně (metaforicky) značí slovo mocnost čtverec v geometrii; zde tedy nevztahuje se slovo „možný“ ke slovu mohutnost. Tam kde se k němu vztahuje, třeba míti na zřeteli slovo to významem prvním, v němž značí původ jakékoli změny, nebo jakéhokoli zjinačení. Neboť ostatní nazývá se mohoucným buď pro to, že to je podrobno něčemu takovému, nebo, že mu podrobno není, a nebo, že jest mu to podrobno určitým způsobem. A obdobně to platí o nemohoucném. Hlavní definice mohoucnosti v prvním významu zní tedy: je to původ vší změny a každého zjinačení.

¹⁾ Přesněji: libozvučnou nebo liboznější.

13. Kolikostním ($\pi\acute{o}\sigma\omicron\nu$) nazýváme to, co se dá dělití v díly, z nichž každý je pro sebe něco určitého. Množství slove kolikost číselná, velikost však slove kolikost měřitelná. Množství slove, co se dá rozebrati v částice nesouvisící; veličina ($\mu\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\theta\omicron\varsigma$) co se dá rozebrati v částice souvisící. Co souvisí jen v jednom směru, má pouze délku, co ve dvou směrech, má také šířku a co ve třech směrech má také hloubku. Určité množství slove číslem; co má délku slove čarou, co má také šířku slove plochou, a co kromě toho má hloubku slove tělesem. O kolikosti mluvíme jednak ve významu vlastním, jednak ve vedlejším; na příklad čára má kolikost ve významu vlastním, vzdělanost však jen ve vedlejším. Kolikost přiznáváme ve vlastním významu co se týče buď podstaty, jako na příklad při čáře (neboť pojem tu zahrnuje kolikost jako znak podstatný), anebo jakési vlastnosti nebo stavu té podstaty, na příklad pravíme-li mnoho a málo, dlouhost a krátkost, širokost a úzkost, hlubokost a mělkost, těžkost a lehkost a pod. Také pojům velikost a malost jakož i jejich stupnicím jest přiznati kolikost ve vlastním významu a to jak o sobě, tak vzhledem k předmětům jiným. Přenášíme totiž tyto výrazy také na věci jiné. Ve významu podružném přiznáváme něčemu kolikost jednak proto, že to, k čemu se ono vztahuje, jest kolikostné, jako na příklad, jak pověděno, vzdělanosti, bělosti, jednak v té způsobě, jako pohybu a času; neboť také k pohybu a času se táhne kolikost a to souvislá, protože nositelé těch kategorií se dají dělití. Nemám tu na zřeteli věc uvedenou v pohyb, nýbrž dráhu; protože této přiznáváme kolikost, svědčí také pohybu a protože tomuto, svědčí také času.

14. Jakostí ($\tau\omicron\ \pi\omicron\iota\omicron\nu$) nazýváme v jednom významu to, čím se věc od věci liší, na příklad co do jakostí je člověk živočichem dvounohým, kůň čtyřnohým a kruh je jakostně obrazec nemající úhlů, jelikož zde jde o podstatové rozdíly 1020b jakostné. V tomto významu slove tedy jakostí ($\pi\omicron\iota\omicron\tau\eta\varsigma$) to, čím se věc od věci liší, v jiném významu táhne se slovo to k předmětům nehybným a matematickým, na příklad přiznáváme jakost číslům některým, totiž složeným a to nikoli

jak jdou v řadě prostě za sebou, nýbrž těm, která se dají zobraziti plochou a tělesem (jako jsou čísla čtvercová a krychlová),¹⁾ a vůbec slove jakostí, co mimo kolikost přísluší podstatě; podstatu pak příkládáme předmětům o sobě (prostě). Na příklad „šestka“ má svou podstatu v sobě samé, totiž na kolik je prostě „šestkou“, nikoli ve dvojce nebo trojce.²⁾ Za jakost jest prohlásiti také to, co berou na sebe věci, když se mění, jako teplost a studenost, bělost a černost, těžkost a lehkost a pod., dle čehož nazýváme tělesa zjinačenými. Také používáme toho slova o cnosti a špatnosti a vůbec o špatném a dobrém. Lze tedy slovu jakost přiznati asi dvoji význam, a to jeden především, totiž, pokud značí to, čím se liší věci od věcí. Čímsi takovým je také jakost přiznávaná číslům; neboť tu jde o rozdíly svědčící věcem nezměněným a pokud se nemění. Jinak označujeme slovem tím stavu, v nichž se ocitá to, co se proměňuje, na kolik se to proměňuje a dále to, čím se liší změny. Cnost a špatnost jest počítati k takovým stavům, neboť odhaluje nám rozdíly změn a činností, a nazýváme dle nich všecko, co prodělává nebo způsobuje změnu (jakousi) dobře nebo zle jednajícím; neboť dobrým nazýváme to, co může vzejíti ze změny nebo činnosti takové a takové, zlým pak, co onaké a onaké, totiž opačné. Zejména rozeznáváme dle jakosti dobré a špatné bytosti mající duši a mezi těmi především ty, které mají vůli.

15. Vztah ($\pi\rho\acute{o}\varsigma\ \tau\iota$) značí dvoji: jednak věci, jež se mají k sobě jako dvojnásobné a poloviční, trojnásobné a třetina, mnohonásobné a zlomek, jakož i převyšující k převýšenému (nadprůměrné k průměrnému); potom věci v poměru, jaký je mezi oteplitelným a otepleným, mezi rozřezatelným a rozřezaným, mezi způsobujícím a způsobitelným, činným a trpným; také mezi změřitelným a mírou, mezi pochopitelným a rozumem, mezi postřezitelným a smysly. Vztah prve naznačený slove číselný a to buď prostě, neb určeně navzájem nebo vzhledem k jedničce, jako na příklad dvo-

1) $n^2 - n^3$.

2) Jejichž působením vznikne.

jitost jest k jedničce v určitém vztahu číselném, mnohonásobnost jest sice k jedničce také ve vztahu číselném, ale nikoli v určitém, nýbrž jen k tomu onomu číslu; větší o polovici jest k menšímu o polovici (dvoutřetinovou)¹⁾ také v určitém vztahu číselném, mezi nadbytkem a schodkem není však vztahu určitého, zrovna tak jako mezi mnohonásobným a jedničkou. Vztah mezi nadprůměrným a průměrným nedá se vůbec číselně určit; neboť čísla vyznačují se v souměřitelnosti, tam však jde o cosi nesouměřitelného; neboť nadprůměrné jest proti průměrnému tolikéž a ještě něco; toto (něco) však postrádá určitosti; dle okolností jest toho snad tolikéž, snad není. Ve všech těchto případech vztah má ráz číselný, pokud se týče číslovitý; a nejinak, ač s jakýmsi rozdílem také při stejnosti, podobnosti a totožnosti, neboť vše to se táhne k jednosti. Totožné slove totiž, co má jednu podstatu, podobné co má jednu jakost, stejné, co se shoduje v kolikosti. Jelikož „jedno“ je začátkem a měrou všech čísel, lze také v těchto pojmech (totožnosti, stejnosti a podobnosti) shledati vztah číselný, třeba ne vesměs shodný. Mezi činným a trpným je vztah možnostní, jednak skutečnostní. Na příklad: oteplitelné jest ve vztahu potencialním k teplému, oteplené však proti oteplujícímu a rozřezané proti řezajícímu je ve vztahu skutečnostném. Poměry číselné nemají rázu skutečnostního leda ve významu přeneseném, jak jinde pověděno; ale skutečnosti dějové nemají. K vztahům možnostním jest počítati také časové, na příklad vztah mezi něčím učiněným a tím, co to učinilo a vztah mezi něčím, co bude učiněno a tím, co to učiní. Tak sloveš otcem ve vztahu k synovi; jedna strana tu působila, na druhé straně byl způsoben výsledek. Někdy se vztah zakládá na upření potenciality, na příklad jde-li o nemožné a podobné pojmy, jako je neviditelné. Vztahovost číselnou a možnostnou příkládáme tomu, co musí dle něčeho jiného býti označeno a ne tomu, dle čeho označujeme něco jiného; změřitelné a pochopitelné i poznatelné však je vztažné, poněvadž se

¹⁾ Totiž poměr $\frac{3}{2} : \frac{2}{3}$.

na ně samé vztahuje něco jiného. Neboť pochopitelné znamená, že cosi se dá pochopiti; ale nikdo neřekne: chápu, co chápu, neboť pak by řečené prostě opakoval. Obdobně vidění táhne se k čemusi viděnému, ale neřekneš vidím, co 1021b vidím, ač by se to nepřičilo pravdě, nýbrž řekneš to o barvě aneb o čemsi podobném. Jinak bys pověděl dvojmo totéž řka, že vidíš viděné. Příkladáme-li tedy něčemu vztahovost o sobě, činíme to buď takto, nebo zkrze rod příslušný, jako na příklad lékařství je vztažného něco, protože věda jakožto jeho rod, je také vztažná.¹⁾ Jiné pojmy mají vztažnost samy v sobě, na příklad rovnost, protože obsahuje „rovno“ a podobnost, protože obsahuje „podobno“. Jiným předmětům příkladáme vztahovitost po případě, na příklad člověku, protože může býti po případě dvakrát takový jako něco jiného a to je cosi vztahového; nebo bělost je vztažná potud, pokud snad něco může býti bílé a zároveň dvojité.

16. Dokonalým (τέλειον) slove něco, k čemuž se nedá zvenčí již přidati žádný díl. Na příklad čas jest dovršen, nedá-li se k němu připojiti již žádná dílčí doba. Výrazu toho používáme také o bytostech nepředstižitelných v dovednosti a vycvičenosti nazývajíce dokonalými lékaře nebo pištce, které v jejich umění hned tak někdo nepřekoná. Ba přenášíme výraz ten také na zločince nazývajíce dokonalými udavače a zloděje, tak jako je nazýváme „chlapíky“;²⁾ také o přednostech používáme toho slova, neboť za dokonalé prohlašujeme něco obdařené předností, jestliže příroda té přednosti ničeho neodepřela. Dokonané nazýváme dále to, co řádně dospělo svého konce; nazýváme to tak právě proto, že je to dokončeno. Jestliže konec je něco posledního, přenášíme výraz „dokonalý“ také na neštěstí a zkázu, pravíce, že něco bylo dokonale zničeno, nebo, že něco zaniklo dokonale (na dobro), jestliže totiž nezbylo z toho nic, co by mohlo býti ještě zničeno, nýbrž záhuba dospěla krajnosti. Pročež také konec značí obrazně cíl, protože to i ono je nejzazší,

¹⁾ V češtině se ovšem kategorie ta na slovo lékařství nehodí; již ani v latině ne.

²⁾ V řeckém originále: „dobrymi“ (ἀγαθός).

Cílem slove však konečný účel. V tolikerém tedy významu používáme slova dokonanost o sobě: proto, že něco nepostrádá 1022a svých předností, nebo že se to nedá překonati ani ještě něčím dovršiti, doplniti a pod., a to buď že to vůbec je takové svým rázem, anebo, že to něco takovým činí, nebo, že to v něčem takovém má účastenství, nebo s tím je v souladu, nebo aspoň se tak neb onak k něčemu vztahuje, co po přednosti nazýváme dokonalým.

17. Hranicí (πέρας) slove kraj každé věci, za níž ničeho z ní nenalezneš, ale v němž všechno z té věci je uzavřeno, dále to, co určuje tvarovou velikost a to, k čemu něco tihne jako k cíli, totiž to, k čemu směřuje pohyb nebo činnost, nikoliv to, odkud to neb ono vychází, někdy však oboje i to, odkud pohyb i činnost vychází, i to, kam směřuje, ba i účel, pro který se cosi koná. Jindy tak nazýváme to, v čem tkví podstata neb prapodstata věci; neboť to tvoří hranice našeho vědění a tudíž také věci. Jak vidno, má výraz hranice kolikerý význam, jako slovo počátek, ba ještě početnější; neboť každý počátek se stýká s jakýmisi hranicemi; ale hranice nejsou vždy počátkem.

18. Výraz „podle čeho“ „καθ' ὅ“ má několikerý význam. Někdy značí ráz a podstatu předmětu, jako na příklad „dobro“ samo jest vzorem, dle něhož někoho nazýváme dobrým; jindy výraz onen značí základ, v němž něco vzniká, nebo se vytváří, jako na příklad barva na povrchu. Především nazýváme καθ' ὅ podstatu tvarovou, podružně také pralátku a prvotní podklad věci; výrazu καθ' ὅ jest přiřknouti kolikerý význam, jako výrazu příčina; můžeš totiž zrovna tak říci: „za čím přišel“ jako: „proč přišel“¹⁾ anebo zrovna tak: z čeho jest tento úsudek tvořen chybně nebo správně, jako: co jest příčinou té správnosti nebo chybnosti. Také o poloze užíváme slova καθ' ὅ (= na čem) jako na čem stojí

¹⁾ Místo toto se nedá dobře zčeštití. Ale znamenitě se dá přeložit, vezmeme-li na pomoc polštinu. Tam totiž καθ' ὅ se dá přeložití doslovně: „dla czego“, to jest „proč“; dalo by se tedy místo toto objasnití takto: v polštině říkají „dla czego przijechal,“ jako my říkáme „proč přišel“.

nebo na čem se prochází, neboť máme tu na zřeteli polohu a místo. Zrovna tak mnohoznačný je výraz „καθ'αὐτὸ“ (= jest o sobě, jako takové). Jednak vyjadřujeme rčením tím prapodstatu, na příklad: „Kallias jako takový“ značí totéž, jako prapodstata Kalliova; jednak to, co jest obsaženo v podstatě; na příklad: Kallias jest živočichem o sobě, neboť v tom jméně jest zahrnut pojem živočích; Kallias jest tudíž jakýmsi živočichem. Rčení toho používáme také, má-li věc jakási, nebo její část cosi původně v sobě; jako na příklad: povrch bílý o sobě; anebo člověk živý jako takový; neboť člověk má za součástku duši, duši pak původně svědčí žití. Dále hodí se výraz ten na to, co nemá příčiny v ničem jiném. Na příklad člověk má sice mnoho příčin, jako bytost živou a dvounohou; ale přece jest člověk člověkem o sobě. Konečně to rčení značí cosi, co patří pouze jakési jednotlivině, pokud jest taková, proto, že se tím sama o sobě odlišuje.

19. Řád (διάθεσις) slove souvislost v něčem, co se skládá z části, ať místní, ať dle možnosti, ať tvarová; jde při tom o jakousi řadu, jak také výraz naznačuje. 1022b

20. Držbou (ἔξις) slove jednak skutečná činnost drženího a držícího jako nějaká činnost neb pohyb. Když se totiž něco koná a někdo něco koná, jest konání uprostřed mezi nimi a obdobně držení jest uprostřed mezi tím, kdo má oděv a tím oděvem. O takovéto držbě, jak vidno, nelze říci, že má držbu; neboť bys se nedodělal žádného konce, kdybys pravil, držené má zase cosi v držbě. Jinak slove držením řád, dle něhož něco jest uspořádáno dobře nebo špatně a to buď vzato o sobě, nebo vzhledem k něčemu jinému; takovým stavem jest na příklad zdraví, neboť, kde jest zdravost, tam je ústrojí „v pořádku“. Také na částky takového řádu hodí se ten výraz; pročež tak slove také výtečnost těch kterých částek.

21. Stav (πάθος) značí jednak vlastnost, která se může zjinačiti, jako na příklad bělost a černost, sladkost a hořkost, těžkost a lehkost a pod., jednak zjinačení takové skutečně se odehrávající. Spíše používáme slova toho o proměnách

škodlivých, nejvhodněji pak o škodách způsobujících bolest. Také tak slovou velké pohromy a zármutky.

22. Odepření (στέρησις) schodek, nedostatek, slove v jednom významu nedostatek nějaké vlastnosti s přirozeností věci související, třeba věci vzaté samé o sobě nesvědčí; na příklad přisuzujeme rostlinám nedostatek očí. V jiném smyslu mluvíme o nedostatku vlastností, když něčemu neb jeho rodu schází, ač jí jsou schopni; na příklad: zraku postrádá slepec i krtek, ale každý v jiném významu; tento jako rodovou vlastnost, onen jen sám pro sebe. Jindy zase používáme slova toho tehdy, když něco postrádá za určitých okolností přirozené náležitosti jakési; slepota jest takovým nedostatkem, ale nerozšiřujeme toho výrazu na celý věk jednotlivcův, nýbrž přisuzujeme ji jemu jen, postrádá-li zraku v době, kdy by jej měl míti. A rovněž tak nenalzáme-li něco někde, kde by to mělo býti, buď jako vlastnost nebo cíl nebo část. Dále hodí se výraz ten tam, kde bylo něco násilím odňato. Vůbec kolikrát používáme předpony ne-, nebo bez-¹⁾, tolikrát odpíráme něčemu něco; na příklad: nestejným slove, co postrádá stejnosti obyčejné; neviditelným, čemu se nedostává barvy, beznohým, čemu se nedostává nohou vůbec nebo vyvinutých. Někdy značí chudost ^{1023a} něčeho na příklad bezjaderný, bezzrnitý,²⁾ to znamená, že je to špatné. Dále značí slovo to někdy: nedosti lehko, nebo nedosti pěkně; neštípatelným slove nejen to, co se nedá vůbec štípati, nýbrž i co se nedá štípati snadno nebo pěkně. Jindy vyžaduje se nedostatek naprostý; slepým nazýváme toho, kdo nevidí na obě oči, nikoli jednookého. Pročež nelze prohlásiti každého buď za dobrého, nebo za zlého, za spravedlivého nebo nespravedlivého, nýbrž je tu cosi uprostřed.

23. Míti (ἔχειν) držeti a pod., má několikerý význam; jednak značí to: chovati se dle své podstaty nebo dle svého sklonu, pročež pravíme: horečka má (drží) člověka;³⁾ tyran

¹⁾ V řečtině: alpha privativum.

²⁾ „Málo sypající obilí.“

³⁾ V češtině ovšem naopak: člověk má horečku.

má město a oděný má oblek. Jinak značí slovo to: vyskytovati se v čemsi jako v nositeli, na příklad: kus kovu má podobu sochy, nebo: tělo má nemoc. Dále: zahrnovati zahrnuté; neboť je-li cosi v něčem jiném zahrnuto, pravíme, že „toto“ má „ono“ jako nádoba má tekutinu a město má lidi a loď má plavce. Tak také celek má v sobě své části. Dále: moci zabrániti, aby něco dle zákonů přírodních se nepohybovalo, nebo nejednalo, jako: sloupy mají na sobě břemena přilehající a nebo jako básníci nechají Atlanta míti nebesa, která by se jinak zřítila na zem, což tvrdí také někteří přírodovědci. V tomto významu pravíme také: souvislé má v sobě to, co souvisí, ježto by se to jinak dle své podstaty rozpáčilo. Se rčením „míti něco“ shoduje se rčení „býti v něčem“ také co do významu.

24. Pocházeti z něčeho (ἐκ τινος εἶναι = býti, vzejíti z něčeho) značí jednak býti z té a z té látky a to opět dvojím způsobem: buď v nejvyšším rodu, neb v nejnižším druhu, jako: všechny tekutiny jsou z vody nebo: socha jest z kovu. Potom to znamená z určitého prvotního popudu na příklad „z čeho vzešla tato válka?“ z pohany, neboť ta k ní zavdala podnět. Jinak zase: záležeti z určité látky a určitého tvaru dohromady, jako: částky nějakého celku, ten a ten zpěv z Iliady a ty které kameny z jakési budovy. Tvar totiž jest posledek a tím se všecko dovršuje. Zase jinak: býti z těch a z těch součástí tvarodárných, jako jest člověk z dvounohosti a slabika z hlásek; to jest jiný původ, než na příklad vyznačený větou: socha jest z kovu; neboť 1023b věc — složenina pochodí z látky, tvar má však svou látku. Kromě toho používáme onoho rčení někdy také, táhne-li se pouze k částkám toho, co mu propůjčuje význam naznačený shora, jako: dítě jest z otce a matky a rostliny jsou ze země, totiž z nějaké části jejich. Dále: „býti po něčem časově“ jako noc je ze dne a bouře je z jasného počasí, protože jedno následuje po druhém. V těchto případech buď jde o změnu střídavou, jako v příkladech právě vypočtených, nebo pouze o posloupnost časovou, jako na příklad když pravíme: Plavba byla (podniknuta) z (za)

rovnodennosti a Thargelie jsou z Dionysií, protože po nich následují.¹⁾

25. Díl (μέρος, část, složka, zlomek a pod.) nazývá se jednak všechno, do čeho se dá rozložit jakákoli kolikost (složenina); nazýváme tak totiž vždy to, co bylo odděleno od nějaké složeniny, jako takové, na příklad „dvě“ jsou v tomto významu částí tří. Jinak tak slove pouze to, čím se takové složeniny dají změřiti; v tomto významu by se „dvě“ nedaly prohlásiti za částku „tří“. Dále nazýváme tak také to, v co se dá něco pojmově rozložití nehledíc ke kolikosti; v tomto významu nazýváme druhy součástkami rodů. Dále v co se dá rozložití nebo z čeho se skládá celek, buďsi podoba, buďsi její nositel. Na příklad kovová koule nebo kovová krychle má za složky jednak kov (ten totiž je nositelem tvaru), jednak úhly.²⁾ Konečně slovu tak také znaky pojaté v definici; pročez v jednom významu jest nazvati rod součástkou druhu, v jiném významu však naopak.

26. Celkem (ὅλον) slove to, čemu neschází nic z toho, co je činí celkem dle přirozené podstaty, také, co zahrnuje jakýsi obsah tak, že se dá prohlásiti za jednotné. A to ve dvojm významu: buď že každá jednotlivina je jedno, nebo souhrn jednotlivin. Neboť všeobecné a co nazýváme vůbec celistvé, slove tak proto, že shrnuje spoustu jednotlivin tak, že se to propovídá o každé z nich, jako na příklad bytost živoucí o člověku, koni, bohu. Na předměty nepřetržité a ohraňčené hodí se ten výraz, když to jsou souhrny skládající se z částí tvrdých, a to zpravidla daných možnostně, ale třeba i daných skutečnostně. A tu jest spíše míti na zřeteli to, co je uceleno od přírody než ucelistvené uměle, jak jsme to také o slovíčku „živ“ pověděli;³⁾ jestiž ucelenost jakýmsi

¹⁾ V češtině tu užíváme předložky „po“ ne „ze“, spíše „se“ jako „s neděle“ a podobně. Thargelie byl svátek slavený nž počest Apollonovi, Dionysie na počest Bakchovi.

²⁾ Jelikož koule nemá úhlů, může se to týkati pouze krychle. Někteří čtou toto místo jinak, totiž: „kovová koule nebo krychle má za součástku kov; také úhly jest počítati mezi součástky.“

³⁾ Viz kap. 6 této knihy.

způsobem ujednocenosti. Má-li nějaká složenina začátek, 1024a střed a konec, slove $\pi\tilde{\alpha}\nu$ (souhrn, vše) nedá-li se tam začátek, střed a konec dle polohy rozlišiti; $\delta\lambda\omicron\nu$ (celkem) pak slove, dá-li se to tak rozlišiti; kde tomu jest tak i onak, tam lze použití obou výrazů. Takové jsou věci, jejichž podstata se přeměnou nezjinačuje, kdežto tvar se zjinačuje, jako na příklad vosk a oděv; to můžeš nazvati i „vším“ i „celým“, neboť je to obojí. O vodě a tekutinách i číslech používáme výrazu $\pi\tilde{\alpha}\nu$ (= všecek, všecko, veškero) nikoli však slova $\delta\lambda\omicron\nu$ (= celé) leda obrazně. Při tom jest použití singuláru nebo plurálu podle toho, zda-li jde o cosi konkrétního nebo abstraktního jako: toto veškeré číslo, tyto všecky jednotky.¹⁾

27. Výraz $\kappa\omicron\lambda\omicron\beta\omicron\nu$ (zkomolenina, kusost)²⁾ hodí se jen na takové kolikosti, které tvoří celek skládající se z dílů nikoli na jakékoli. Nenazveš kusým, co zbude, odejmeš-li jedničku od dvojky (neboť „zbytek“ a „kus“ není nikterak totéž), ani tak nenazveš vůbec jakékoli číslo; neboť musí zbýti podstata;³⁾ schází-li poháru kus, zbývá přece pohár; ne tak čísla. Kromě toho nehodí se ten výraz i na lecos, co se skládá z částek nestejnorodých, jako na příklad z čísla z dvojky, trojky, vůbec se výraz ten nehodí na to, co se skládá z částic nedajících se dle polohy rozlišovati, jako na příklad voda neb oheň,⁴⁾ nýbrž hodí se jen na něco, co má části, které se dle své podstaty dají tak rozlišovati. Dále jest třeba souvislosti; neboť na příklad souzvuk se skládá sice z částí nestejnorodých lišících se polohou,⁵⁾ ale nestává se nikdy „kusem“. Také nenazveš rozkouskovaným celek, ať si pozbude kterékoli částky. Jednak nesmí býti odstraněna hlavní podstata, jednak nevádí porucha nepatrná, na příklad byl-li pohár jakýs provrtán, nenazveš jej rozbitým,

¹⁾ Jinak v češtině: my nemůžeme říci „všecko číslo“ (v singuláru), nýbrž jen „všecka čísla“.

²⁾ Srovnej s kapitolou 25.: $\mu\acute{\epsilon}\rho\omicron\varsigma$ (= díl).

³⁾ Cosi hmotného (substance).

⁴⁾ Totiž jako se ve vodě (v nádobě naplněné vodou) nedá kapka vody od kapky rozeznati.

⁵⁾ Tóny „vyšší“ a „nižší“.

ale nazveš jej tak, schází-li mu ucho, nebo kus okraje. Také člověka nenazveš zmrzačeným, schází-li mu kus svalů nebo slezina, nýbrž jen když mu schází úd jakýsi a i to ne pokaždé, nýbrž jen, když se to neobnoví. Pročež nenazýváme lidi holohlavé mrzáky.

28. Slova γένος (= rod, kmen zrození, původ, genese)¹⁾ používáme tam, kde vznikají nepřetržitě jedinci téhož druhu, jako na příklad pravíme: „pokud potrvá lidský rod (pokolení)“, totiž pokud lidé budou nepřetržitě ploditi lidi. Dále tak slove to, čehož původ se dá stopovati až k prvnímu předku. Tak nazýváme rodem Helleny a Iony, protože oni pocházejí od Hellena, tito od Iona jako předků. Při tom máme více zření k činiteli plodícímu, než k tomu, jenž dodává látku;²⁾ bývají však rodové nazýváni také po přeslici, jako 1024b rod Pyrrhin. Dále slove plocha rodem obrazců plošných a těleso rodem obrazců tělesovitých; neboť každý obrazec plošný jest jakousi plochou a každý obrazec tělesový jest jakýmsi tělesem; plocha a těleso jsou podkladem těch rozdílů podrobnějších. Dále tak slovou nejvyšší znaky pojmové, udávající podstatu, na nichž závisí věcné rozdíly. V tolikém významu tedy používáme slova γένος; značít jednak, co se plozením nepřetržitě obrozuje, jako druh, pak to, co prapůvodem jest stejnorodé, konečně to, co takové je látkou. Látkou totiž nazýváme podklad, na němž lpějí rozdíly a jakost. Rodově rozdílnými pak nazýváme věci, které se liší v prapodkladě, a které se nedají rozložiti ani v sebe navzájem, ani společně v cosi třetího; na příklad: rodově se liší tvar a látka a vůbec všecko dané, na co se hodí různé kategorie; ty totiž se táhnou jednak k podmětu, jednak k jakosti, atd. jak shora vypočteno;³⁾ tyto kategorie nedají se totiž převésti ani navzájem v sebe, ani v cosi jediného třetího.

29. Slovo ψεῦδος (omyl, klam, chyba, lež, nesprávn-

¹⁾ Německé „Abstammung.“

²⁾ Totiž: k lůnu mateřskému.

³⁾ Na příklad v kapitole 13. πῶσον, = „kolikost“, kapitole 15. πρὸς τί (= „vztah“), v kapitole 18. καθ' ἑ (= „vzor“).

nost, nedorozumění a pod.) vztahuje se jednak k věcem, a to buď k takovým, které se neshodují, pokud se týče, nedají se srovnati se skutečností, jako na příklad: průměr se dá změřiti,¹⁾ anebo k takovým, jako řekne-li se: „že sedíš“; onen výrok postrádá správnosti nadobro, tento se neshoduje s pravdou někdy; v těch a těch případech, totiž není tomu tak (jak tvrdíš). Dále se význam ten táhne k tomu, co sice jest dáno, ale nejeví se takovým, jaké to jest skutečně, anebo k tomu, co se nějakým pouze zdá, jako na příklad mlhoviny a sny; tu sice cosi jest, ale ne takové, jak se to vtírá fantasií. Nazýváme tedy klamnými (= klamavé, klamně předměty) buď neeksistující, anebo představované, jakými nejsou. Na věty hodí se pak náš výraz, jestliže obsahují něco nejsoucího. Prohlašujeme za nesprávnou každou větu, která se přičí pravdě, na příklad kdybys přičkl kruhu trojhrannost. Každý pojem jest sice cosi pro sebe, totiž co do prapodstaty, ale může se vyskytovat v různých vazbách, jestliže mu přisoudíme ten neb onen znak, jako na příklad „Sokrates“ a „Sokrates vzdělaný“. Slovo ψευδής (= chybný, nesprávný a pod.) nehodí se nikdy na pojmy samotné. Proto domníval se Antisthenes mylně, že by pro každý jednotlivý předmět mělo býti jen jediné slovo (označení); takto prý nebylo by lze zaplésti se do sporů, ba ani lháti. Ale věci dají se označiti nejen jmény sobě vlastními, nýbrž také jinými, arcif často chybně, ale někdy správně, jako na příklad když prohlásíš osmičku za dvojnásobnou, totiž zkrze dvojku. — Kromě toho používáme slova ψευδής také o lidech, totiž 1025a o takových, kdo buď ze žertu, nebo schválně mluví tak, aby jiné oklamal, a kdo vymýšlí takové řeči, obdobně jako nazýváme lži (smyšlenkou), co vyvolává klamně představy. Proto nelze souhlasiti, tvrdí-li se v Hippiovi, že člověk může býti zároveň pravdyznalým i lhářem. Nazývá tam „lhářem“ toho, kdo umí jiné klamati výmysly; to však jest znalec a odborník; také těm dává přednost, kdo klamou vědomě. A odůvodňuje tento chybný výrok obdobou: kdo kulhá

¹⁾ Čili: poměr průměru ke kružnici dá se určití číslem celistvým (racionálním).

naschvál, je lépe na tom, než ten, kdo kulhá nechtě (nuceně). Platon tam má na zřeteli kulhání předstírané, kdežto jinak ten, kdo takto kulhá, je na tom snad hůře, třeba ve mravech.

30. Συμβεβηκός (= náhodné, mimořádné, vedlejší, nepodstatné, výjimečné a podobně) nazýváme to, co se dá něčemu přisouditi sice dle pravdy, ale nikoli nutně, ani zpravidla, na příklad, když nalezneš poklad kopaje jámu, abys do ní zasadil strom. V takovém případě pravíme, že jsi nabyl toho pokladu náhodou, neboť nikdo neřekne, že jsi jej musel nalézt proto, že jsi kopal onu jámu, nebo po té, když jsi se dal do práce; ani se to nepřihází z pravidla, že nalézá poklad někdo, kdo sází stromy. Také se hodí ten výraz na bělocha slynoucího vzdělaností, jelikož tato souvislost se nevyskytuje ani nutně, ani zpravidla; proto ji prohlašujeme za nahodilou. Použiješ tedy toho slova, shledáš-li na něčem kdysi kdesi cosi, aniž dovedeš říci, proč tomu tak bylo, nebo jest tady nebo tam. Nahodilé nemá tedy vymezené příčiny, nýbrž vyskytuje se maně, aniž se to dá určit. Na příklad: náhodou se ocitáš v Aigině, když tě tam zahnal vítr, nebo tě tam odvěkli loupežníci, aniž jsi se chtěl tam dostat. Náhoda tedy nepřihodí se ve shodě s vůlí, nýbrž třebas proti ní; neboť vítr byl příčinou, že jsi se nedostal tam, kam jsi plul, nýbrž do Aiginy. Také ještě jindy používáme toho výrazu, jako když něco svědčí čemusi jinému, sice jako takovému, avšak nikoli dle jeho podstaty, na příklad že součet úhlů v trojúhelníku se rovná dvěma pravým. Takováto nahodilost vyznačuje se ovšem nepomíjejností, které v dřívějších případech není. O tom však jinde.

1. Pátráme po počátcích a po příčinách jsoucna a to zřejmě, pokud rěč existuje. Má totiž svou příčinu zdraví a dobré bydlo; matematické předměty pak mají také své základy, prvky a příčiny¹⁾ a vůbec každá věda rozumová nebo rozumem vybudovaná se zabývá zevrubněji nebo prostěji příčinami a prvopočátky. Všecky tyto vědy mají za předmět sice cosi jsoucího, ale jen v oboru ohraničeném, a nikoli jsoucí prostě jako takové, ani jeho přísudky, ani jeho podstatu, nýbrž některé objevují svoje poznatky pozorováním, jiné sahají k domněnkám o podstatě a těmi buď přesněji nebo méně přesně se snaží podávat, co náleží do jejich oboru. Takovýmto postupem nedá se ovšem podstata a bytost přesně vystihnouti, nýbrž třeba se o to pokusiti jinak. Také ony všude nevyšetřují, zdali skutečně existuje nebo neexistuje to, čím se zabývají, nýbrž téměř poznání, které odhaluje, jaké co jest, náleží také vyšetřiti, zdali to jest.²⁾ Také přírodopyt zabývá se čímsi daným (totiž tím, co má v sobě původ pohybu a klidu); ale není patrně vědou o jednání ani o tvoření. Tyto totiž mají svůj zdroj v tom, kdo tvoří, ať je to rozum, nebo umění, nebo schopnost tvořivá, ony pak ve vůli, neboť všecko činění zakládá se na vůli. Jestliže tedy všecko vědění týče se buď jednání (praktické) nebo tvoření (poietické) nebo pozorování (teoretické), jest přírodopyt zařaditi do třídy poslední a prohlásiti jej za vědu teoretickou vztahující se k jsoucnu, pokud může býti účastno pohybu, jinak však pojmové podstaty se dotýkající jen povšechně, nikoli podrobně. Nutno však po-

1) Totiž aksiomy, teoremy a pod.

2) To jest totiž poznání metafysické.

znati také prapodstatu a rozebrati pojem její, sice se bádáním ničeho nedopátráš. Všecko, co jest pojmově vymezeno a co slouží za podmět, dá se přirovnati buď k ploskonosému nebo dutému. Rozdíl jest v tom, že ploskonosost spojená jest s látkou, jest totiž dutý nos hmatatelný, kdežto dutost jest bez vnímatelné látky.¹⁾ Dá-li se všecko fysické přirovnati ploskonosému, jako nos, oko, obličej, svalstvo, 1026a kosti, vůbec všecko živočišné, dále list, kořen, kůra a vůbec všecko rostlinné (neboť nic z toho není pojmově bez pohybu, nýbrž obsahuje to vždy látku), seznáš, kterak jest určovati podstatu ve přírodozpytu, a proč přírodozpytec se musí poněkud zabývati také duší, na kolik totiž je připoutána k tělu. Dle toho tedy přírodozpyt jest patrně vědou pozorovací (teoretickou). Ale také matematika jest takovou vědou. Nevyšetřuji prozatím, zdali její předměty jest prohlásiti za nepodrobené pohybu a za samobytné,²⁾ ačkoli některé její poučky se zřejmě k takovým předmětům táhnou. Existuje-li však cosi nepomíjejcíného, nepodrobeného pohybu a samobytného, musí se tím zabývati patrně jakási věda teoretická a to věda lišící se od fysiky, která jedná jen o předmětech podrobených kinesi i od matematiky a předčící obě tyto vědy. Fysika zabývá se jen předměty nemajícými samobytností³⁾ a podrobenými kinesi, matematika pak částečně předměty nepodrobenými kinesi, ale nikoliv samobytnými, nýbrž vázanými ke hmotě; onano věda přednější pak jedná i o předmětech samobytných i o nepodrobených kinesi; všechny příčiny vyznačují se nutně nepomíjejcíností, nejvíce však tyto;⁴⁾ neboť jimi se zjevuje božství.

Máme tedy trojí filosofii (teoretickou): matematiku, fysiku a teologii.⁵⁾ Vyskytuje-li se vůbec kde cosi božského,

¹⁾ Dle dnešní terminologie asi rovná se rozdílu mezi konkrétním a abstraktním.

²⁾ χωρῆστα = nevázané ke hmotě, tedy buď spiritualia nebo abstracta.

³⁾ Čili: danými in concreto.

⁴⁾ Totiž ty, které spadají do naší pravědy (metafysiky).

⁵⁾ Jak z pozdějšího výkladu (zejména v knize 12.) vidno, co

vyskytuje se nepochybně v takovéto povaze.¹⁾ Vědu pak, která se zabývá předmětem nejvznešenějším, jest samu míti za nejvznešenější. Vědy teoretické tedy předčí nad ostatní, tato pak věda²⁾ jest první mezi nimi. Snad se otázíš: zdali tato pravěda se zabývá všeobecninami anebo zdali tvoří jakýsi obor vlastní. Ani vědy matematické nemají rázu jednotného, nýbrž měřictví a hvězdářství jsou obory pro sebe, kdežto abstraktní matematika³⁾ se táhne k tomu, co všemu jest společno. Kdyby tedy nebylo jiné podstaty kromě té, kterou věci mají od přírody, byla by fyzika vědou první, je-li však také jakási podstata neměnná (věčná) má přednost nad onou, a s ní zároveň také věda, která o ní pojednává; a protože je první, má za předmět cosi všeobecného; úkolem té vědy jest prozkoumati, co jest dáno jako takové, a vyšetřiti jeho podstatu i vlastnosti a znaky.

2. Poněvadž τὸ ὄν (= „jsoucno dané prostě“) má několik významů, jednak v nevlastním smyslu slova, jednak v pravém, kdežto výraz „nejsoucno“ značí nepravdivé; poněvadž kromě toho máme jednotlivé způsoby kategorií, jako: podmět, 1026b jakost, kolikost, místo, dobro a pod.; a konečně ještě rozeznáváme všecko v dané pouze možnostně a v dané skutečně: tedy pro tuto rozmanitost významu slova „dané“ podotýkám především, že „dané“ ve významu nevlastním není předmětem nějakého vědeckého zkoumání. To je patrné; neboť se tím nezabývá žádná z věd ani z mravoučných, ani z technických ani z popisných. Buduješ-li dům jakýsi, nepracuješ o tom, co se u domů vyskytuje nahodilého, neboť toho jest nekonečná spousta; až dům ten bude vystavěn, prohlásí jej někdo za vyhovující, jiný za nevyhovující, někomu se bude líbiti a tak každý se může o něm vysloviti jinak; umění stavitelské toho všeho nedbá. Nejinak také

Aristoteles tuto nazývá teologií, nazvali bychom my spíše kosmologií, kosmogonií nebo kosmografií, nebo pod.

1) Totiž ve vesmíru (kosmu), jakožto oboru, jež prozkoumává metafyzika.

2) Tedy bohosloví (teologie).

3) Dle Kanta „čistá“

měřič (geometr) si nevšímá toho, co obrazce vykazují nepodstatného, na příklad zdali v každém trojúhelníku součet úhlů se rovná 180° . A to právem, neboť nepodstatné má více méně význam pouze slovný. Pročež Platon¹⁾ nikoli neprávem prohlásil o sofistice, že se zabývá tím, čeho není. Sofisté totiž rozebírají téměř ve všem pouze to, co tam je nepodstatného, tážice se na příklad, zdali „vzdělanec a učenec“ značí tutéž osobu, nebo různé; zdali „vzdělanec Koriskos“ a prostě „Koriskos“ jest totéž; anebo zdali vše, co trvá, ale ne ode vždy, se takovým kdysi stalo: zdali vzdělanec se proměnil v učence, nebo naopak a podobné řeči. Nepodstatné se totiž náramně podobá nejsoucímu. Což vysvitá také z takovýchto výkladů; neboť nehodí se přisuzovati vznik a zánik nepodstatnému. ostatnímu však ano. Nicméně však jest vyšetřovati, pokud možno, jakého rázu jest nepodstatné, a jaký jest jeho původ; snad také z toho vysvitne, proč se tím nezabývá žádná věda. Všecko dané trvá „tak a tak“ buď nutně, totiž nikoli „nuceně“, nýbrž ve významu „nemůže tomu býti jinak“, anebo nikoli nutně, ani vždy, nýbrž jen zpravidla; obdobně jest hledati počátek a původ nepodstatného; tak totiž nazýváme to, co netrvá napořád, a co se také nevyskytuje zpravidla. Nastane-li na příklad o tak zvaných „psích dnech“ počasí chladné a větrné, pravíme, že to je jen náhodou; ale nemluvíme tak, je-li v ten čas počasí parné a dusné, protože toto se přihází vždy, nebo skoro vždy, ono však nikoliv. Také řekneš o tom kterém člověku: jest náhodou bělochem, (nejsouť totiž bělochy všichni lidé, ba ani většina jich); ale neřekneš, že je pouze náhodou živočichem. Také o staviteli řekneš: zabývá se léčením jen mimořádně, protože zaměstnání to svědčí lékaři a nikoli staviteli; náhodou však stavitel může míti vědomosti lékařské. Také kuchař, jehož úkolem je upravovati chutně pokrmy, snad někdy poslouží radou lékařskou, ale nečerpá jí ze svého umění kuchařského. Protě řekneš, že ti tak posloužil jen náhodou, ale neřekneš, že to dovede vůbec.

¹⁾ V dialogu Soficstes p. 237.

Pro nepodstatné není žádné mohutnosti ani umění, jaké jsou pro ostatní, neboť co trvá, nebo co vzniká jen náhodou, to má také jen nahodilou příčinu. Jelikož netrvá nebo nevzniká všecko nutně a od věčnosti, nýbrž většina daného trvá nebo vzniká jen zpravidla, je nutně dáno cosi takového, co nazýváme nepodstatným. Na příklad neprohlásíš bělochy vesměs ani zpravidla za vzdělance; shledáš-li tedy takového, řekneš, že je jím náhodou. Jinak by všecko bylo spoutáno nutností. Nepodstatné má tedy svůj základ v látce, která vedle pravidelně se přiházejícího připouští i jiné. Třeba totiž především se tázati, není-li snad něčeho, co by trvalo vždy, nebo aspoň zpravidla, či nemůže-li cosi takového býti? Kromě toho tedy je také všelicos, co se přihází jen někdy a mimořádně. Dále: jest cosi věčného, či nevyznačuje se věčností nic z toho, co se přihází pravidelně? O tom bude mi jednati později, ale zjevně je již, že žádná věda se nezabývá nepodstatným, ježto všechny se táhnou k tomu, co trvá napořád, nebo aspoň zpravidla. Neboť kterak by jinak bylo lze vyučovati nebo naučiti se něčemu? Látka učební totiž musí býti vymezena nezměnitelností buď naprostou nebo pravidelnou; na příklad, že medovina zpravidla pomáhá od horečky. Kromě toho nedá se říci nic určitého, na příklad, jaký vliv na léčbu má snad nový měsíc; neboť pomáhá-li co vždycky, nebo zpravidla, pomáhá to také o novém měsíci; nepodstatné však jest mimo tento obor. Vyložil jsem tedy, co jest nepodstatné, jaký to má původ a jak se k tomu chovají vědy.

3. Nelze o tom pochybovati, že jsou počátky a příčiny zploditelné a zničitelné, aniž by vznikaly a zanikaly. Jinak by všecko bylo vázáno nutností, jelikož nelze náhodu uznati za příčinu toho, co vzniklo a zaniklo. Stane se toto, nebo nestane? Stane se, jestliže se přihodí ono a ono; jinak ne. „Ono a ono“ pak zase závisí na něčem třetím. Takto tedy dospěješ vždy k přítomnosti odnímaje po částkách času od určitých hranic. Jako: tato osoba zemře nemocí neb úrazem, vyjde-li z domu; a vyjde z něho, majíc žízeň a to bude, když stane se zase něco třetího; takto dospěješ vždy

k tomu, co je teď, nebo co se stalo dříve, jako na příklad k žízni ; ta vznikne, jestliže jsi pojedl něčeho dráždivého ; toto pak se buď stane, nebo nestane ; takže lze říci: dojistá buď zemřeš, nebo nezemřeš. Nejinak je tomu, jdeš-li zpět do minulosti ; také minulé se pojí vždy k čemusi jinému. Všecko budoucí přihází se totiž nutně, na příklad: nutně zemře všecko, co žije ; máš již totiž v těle něco, so se přičí životu ; ale nemůže se říci, že ten a ten živočich zemře nutně nemocí nebo úrazem ; to totiž závisí na okolnostech. Takto dospěješ patrně k jakémusi začátku, kde se postup končí. Na ten počátek třeba navázati ty které děje, po jeho příčině pak nesluší se pátrati. Především pak je zkoumati, k jakému začátku a ke které příčině zpětný ten postup konečně směřuje, zda-li k pralátce, nebo k účelu, nebo k původci pohybu.¹⁾

4. Dosti již o nepodstatném. Pravdivost a nepravdivost čili klamnost je založena na skládání a rozlišování a oboje na protikladné rozluce (pravdivost totiž jest tam, kde spojujeme, co patří k sobě a rozeznáváme, co se liší ; nepravdivost tam, kde si počínáme naopak) ; jiná jest otázka, kterak se děje toto slučování a rozeznávání v mysli ; mám tu na zřeteli dění současné a nikoli postupné. Pravdivost a klamnost nesluší se totiž hledati ve věcech samých, jako na příklad dobro se přímo shoduje s pravdou a zlo se jí přičí, nýbrž úsudky ty vytvářejí se v rozumu ; avšak o jednoduchosti a podstatě nerozhoduje se myšlením. O tom, co jest a co není dáno takto, pojednám později. Jelikož totiž spojování a rozeznávání se děje v rozumu a nikoli mimo něj ve věcech samých a jelikož to, co takto jest dáno, třeba rozeznávati od toho, co jest dáno ve vlastním smysle, neboť rozum spojuje a rozlišuje pouze „co“ a „jak“ a „mnoholi“ a pod ; ponechávám zde stranou jednak nepodstatné a jednak pravdivé jako cosi daného ; neboť příčina jedné věci je neurčitá, druhá pak jest v rozumovém nějakém pochodu ; to i ono

¹⁾ Totiž ke které z těch „příčin“ (principů), jež Aristoteles již častěji vypočetl (na př v knize I. kapitole 3, v knize V. kap. 2).

náleží k ostatním druhům daného a ani to, ani ono neodha-1028a
luje snad nějaké vnější podstaty toho, co jest dáno. Pročež
zde pomíjím a všímám si pouze toho, jaký původ a základ
má „dané“ jako takové. Již z dřívějších výkladů¹⁾ je známo,
jak mnohojmenný je výraz „dané“ (τὸ δν)

¹⁾ Z knihy V. kapitola 7.

Kniha sedmá.

1. „Jsoucí“ (τὸ ὄν)¹⁾ bere se v několikerém významu, jak bylo již dříve na svém místě pověděno; znamená totiž podmět určitý nebo jakost nebo kolikost, nebo některou jinou z kategorií. Když jest tomu tak, jest patrně nejpřednější význam podmětový,²⁾ jenž se táhne k podstatě. Neboť říkáme-li, jaké něco jest, pravíme, že je to dobré nebo špatné, ale nikoliv, že měří to tři lokte, nebo že je to člověk; za podmět nám však slouží výrazy jako: člověk nebo bůh, nikoli však: bílý, nebo teplý, ani tříloketní. Ostatní slove jsoucí, pokud se to k takovému podmětu táhne,³⁾ buďsi kolikost, buďsi jakost, buďsi stav, nebo cokoliv jiného podobného. Mohl bys se tedy tázati, zdali také slova: jíti, býti zdrav, nebo seděti a podobně⁴⁾ značí něco daného, nebo ne; neboť nic takového netrvá samo o sobě, ani se to nedá odloučiti od věcí, nýbrž spíše prohlásíš „jdoucí“, „sedící“ a „nechuravějící“ za cosi daného.⁵⁾ A to proto, že se to pojí k jakémusi určitému podkladu, totiž k jakési podstatě a jednotlivině, která v každé takové kategorii zřejmě proráží. Kde nic takového není, nenazýváme také nic chorým nebo sedícím. Zřejmo, že jen proto také vše z oněch kategorií, slove „dané“ Pročež podstata se kryje s tím, co je nejdříve ze všeho (prvotně) dáno a nikoli s čímkoli daným, nýbrž je něco jsoucího prostě. Také slovo „prvotný“ (πρῶτον) má ně-

1) Neboli: „dané“.

2) τὸ τί ἐστίν.

3) Totiž pouze k podmětu pojí se všechny ostatní kategorie, kdežto jinak kategorie se kategorií přisouditi nedá. Na příklad: jakost, kolikost, umístěnost atd.

4) Tedy slovesa.

5) Participia totiž značí stav jakýsi (jednu z kategorií).

kolikery význam; ale podstatu jest všude a vesměs prohlásiti za to nejpřednější i pojmově, i poznatkově i časově. Podstata jediná ze všech kategorií značí cosi samobytného. Též pojmově jest předmětem prvním, neboť podstata tvoří hlavní obsah v pojmu každého předmětu. Také vědění pokládáme za nejdokonalejší tehdy, znáš-li na příklad člověka nebo oheň co do podstaty; aspoň jest dokonalejší, než když to znáš pouze co do jakosti, nebo kolikosti, nebo místa; ba i tyto kategorie znáš jenom tehdy, víš-li, co každá z nich značí. Otázkou kladenou od starodávna i teď i vždy, co jest to, co slove dané? ptáme se vlastně: „co jest podstata?“ Někteří tvrdí, že to jest cosi jedinečného, jiní, že je něco množného; jedni to prohlašují za cosi konečného, jiní za něco nekonečného. Pročež také zde jest nejvyšším, předním, ba takřka jediným naším úkolem odhaliti, co jest toto „dané“ svou podstatou.

1028b

2. Podstatovost (οὐσία) na první pohled svědčí nejspíše tělesům; pročež výrazu toho používáme o zvířatech, o rostlinách a jejich součástkách, o tělesech přírodních (fysických), jako jsou oheň, země, voda a podobné, jakož i o součástkách a složeninách jejich aťsi celkových nebo skupinových, jako jsou nebesa a jejich části hvězdy, měsíc a slunce. Především třeba vyšetřiti, zdali jest podstatu přisouditi pouze těmto předmětům, nebo zdali také jiným; anebo zdali naopak oněm předmětům není spíše upřiti podstatu a přisouditi ji jiným. Někteří přisuzují podstatu i jiným: tomu, co ohraničuje tělesa, totiž plochám, čarám, bodům a jednotce; aspoň spíše, než tělesům pevným. Někteří přisuzují podstatu pouze vnímatelnému, někteří však také předmětům jiným a zejména věčnému, jako Platon přiznává po podstatě ideám a předmětům matematickým, třetí pak tělesům vnímatelným. Speusipos¹⁾ pak uznává podstat ještě více, počínaje od „jedna“ (ἓν) a přikládaje vlastní prvkový původ každé věci, a to jiný prvotinám číselným, jiný rozměrovým, pak duši; čímž nemálo rozšířil obor „opodstatněného“ Ně-

¹⁾ Synovec, žák a nástupce Platonův v jeho škole (Akademii).

kteří tvrdí, že ideje a čísla mají tutéž podstatu a všecko ostatní že se od nich odvozuje, jako čáry, plochy až po nebesa i věci vnímatelné. Třeba tedy vyšetřiti, se kterými z těch názorů lze souhlasiti a se kterými ne, co jest vlastně nazvati podstatou, zdali jest přiznati podstatu pouze věcem vnímatelným, nebo také jiným, a jaká jest asi tato druhá; dále trvá-li nějaká podstata samobytně, čím a jak, a nebo není-li žádné podstaty mimo věci vnímatelné; především budiž pověděno, co vlastně jest podstata.

3. Podstata (οὐσία) má aspoň čtvero významů, ne-li více; neboť: prapodstata (τὸ τὶ ἦν εἶναι) „všeobecno“ a rod zdají se podstatou jednotlivin a za čtvrté podklad (τὸ ὑποκείμενον) toho všeho. Podkladem, podmětem slove to, čemu přisuzujeme všechny ostatní kategorie, kdežto jej samotný nepřisuzujeme ničemu jinému. O něm tedy budiž pojednáno nejdříve; neboť k němu zdá se podstata býti připoutána 1029a zejména. Podmětem nazývají někteří látku, jiní tvar, třetí oboje dohromady. Látkou jest vyrozumívati na příklad kov, tvarem schéma ideové¹⁾ a celkem složeným z obojího sochu. Pročež je-li tvar (představa druhu) dřívější než látka a svědčí-li mu více jsoucnosti než této, jest také prvotnější než celek sloučenina z obou z téhož důvodu. Tolik budiž v povšechném obrysu pověděno o podstatě; totiž že ji nepřisuzujeme ničemu jinému, ale naopak všecko přisuzujeme jí. Ale to nestačí, neboť toto určení jest nejasné a také látce nelze upříti opodstatněnost. Neboť kdybys jí ji upřel, v čem jiném bys ji hledal? Odmyslíš-li si totiž všechno ostatní, nezbude nic jiného, než ona. Všecko ostatní, co se táhne k tělesům, slove vlastnosti, stavy a síly; délka, šířka a hloubka pak spadají pod kategorii kolikosti, ale nehodí se na ně slovo podstata; kolikost sama není žádnou věcí, nýbrž tak nazýváme spíše to, na čem shledáváme kolikost; odmyslíš-li si však délku, šířku a hloubku nezbude nic, leda to, co ty rozměry ohraničuje;²⁾ pročež s tohoto hlediska jedině látka jeví se podstatou. Látkou pak vyrozumíváme to, čím se

¹⁾ Představu druhu.

²⁾ Kantovo: Ding an sich.

neurčuje dané ani podmětově ani kolikostně, ani jakkoli jinak.¹⁾ Eksistuje totiž něco, čemu jednotlivé ty kategorie přisuzujeme, a to něco různícího se od nich; všecko ostatní přisuzujeme totiž podstatě podmětné, tuto samu pak přiznáváme látce (substanci). Nejspodnějším základem o sobě není ani podmět, ani kolikost, ani cokoli podobného. Ani to, co záporem upíráme věcem; neboť i to závisí na okolnostech. S tohoto hlediska tedy jeví se látka vlastní podstatou. Ale tak tomu nemůže býti, neboť podstatě přisuzuje se většinou samobytnost a svéráznost, takže spíše než látku sluší se za podstatu prohlásiti tvar a celek.²⁾ Podstatu svědčící celku, totiž zároveň látce i tvaru odstavuji prozatím; neboť jest jednak podružná, jednak známá. Také látka není něčím neznámým. Jest tedy pojednati o oné třetí,³⁾ neboť v té se skrývá nejvíce záhad. Jelikož všichni se shodují v tom, že některým z věcí vnímatelných jest přiznati podstatu, třeba tedy ji hledati především tuto.

4. Jak dříve jsme rozeznali, značí nám v jednom významu podstata prapodstatu;⁴⁾ o té teď jest pojednati.⁵⁾ Doporučuje se totiž obrátiti se k tomu, co známe lépe. 1029b Učení se zajisté postupuje od toho, co dle rázu známe méně k tomu, co známe lépe; jest tomu tak, jako když v praxi z toho, co se hodí jednotlivci, činíme cosi všeužitečného, a tím opět zároveň cosi jednotlivcům vyhovujícího; nejinak postupuje se od toho, co ty znáš lépe, k tomu, co známe (všichni) lépe dle jeho rázu, tím to také tobě se činí známějším. To však, co my známe všichni a především, jest nezdědka co do svého rázu dosti záhadné, a jest toho

1) Co tedy zbývá, odmyslíš-li si tyto kategorie.

2) Rozuměj: látku spolu s tvarem, čili věc danou celistvě.

3) Totiž táhnoucí se ke tvaru (formě).

4) Τὸ τί ἦν εἶναι;

5) Jelikož Aristoteles na konci 3. kapitoly slíbil pojednati o tvaru (podstatě tvarové), buď tuto podstatu s ní stotožňuje, anebo přerušil postup a vsunul cosi jiného. Bonitz první větu této kapitoly pokládá za omylem sem vřaděnou a umisťuje ji na počátek odstavce druhého téže kapitoly. Christ počíná čtvrtou kapitolu až tímto druhým odstavcem.

dáno dosti málo, nebo vůbec nic; nicméně třeba se pokusiti, od toho, co samo je záhadné, ale tobě známější, postupovati k tomu, co jest všeobecně známo, a přejítí pomocí toho, jak pověděno, k onomu. Především budiž podotknuto pro jasnost: že prapodstatou jest to zejména, o čem se řekne, že je: „o sobě“, („jako takové“ a pod.). Ke tvé prapodstatě nenáleží na příklad vzdělanost; neboť nejsi vzdělaný „jako takový“; nýbrž jen to, co ti svědčí „o sobě“ Ale ani to ne všecko; na příklad bělost nenáleží k prapodstatě plochy, protože věta: „to a to je plocha“, nezahrnuje v sobě: „je to bílé. Avšak ani rčení kombinované, „běloplošnost nehodí se na prapodstatu. A proč?, protože je v tom obsaženo už, oč jde. „Prapodstatu“ vymezíš správně tím, v čem není podstata, obsažena ačkoli ji naznačuje. Má-li běloplošnost býti totéž, co hladkoplošnost, pak bělost se neliší od hladkosti. Jelikož také ostatními kategoriemi vytváříme takové spojení (neboť každá z nich se táhne k jakémusi podmětu, jako: jakost, kolikost, čas, místo, pohyb) jest vyšetřiti, zdali také ty mají jakousi pojmovou prapodstatu, a lze-li jim vůbec přiznati prapodstaty, jako na příklad bělochovi bělokožnost. Vezměme třebaš jméno „oblek“. Co znamená toto jméno? Nenáležíť patrně k tomu, nač se hodí rčení „o sobě“. Leda že bychom rčení „nikoliv o sobě“ brali ve dvojím významu jednak jako přísadu, jednak nikoli. Buď totiž to přisuzujeme v definici čemusi jinému, jako na příklad chtěje vymeziti bělost poukazuješ na bělocha anebo tomu přisuzujeme cosi jiného, jako na př., když by „oblek“ značil 1030a bělocha a ty bys oblek vymezil jako cosi bílého; běloch vyznačuje se arcíř bělostí, ale není její prapodstatou. Ale hodi-li se na oblek vůbec slovo prapodstata nebo ne? Prapodstata totiž jest u jednotlivin; přisoudíš-li však něco čemusi jinému, není to jednotlivina; na příklad: výraz běloch neznačí nic jednotlivého, jelikož tím jest vyrozumívati pouze věci dané. Výraz prapodstata hodí se tedy jen na to, co se dá pojmově vymeziti. Pojmově však nevymezuješ nic, jestliže pojem prostě nahradíš výrazem,¹⁾ pak by každý

¹⁾ Stručněji: Definice nesmí zníti tautologicky.

pojmem sám sebou byl vymezen, neboť obsah jeho nelišil by se od významu slova; také Iliada byla by pak definicí; nýbrž musíš vyjítí od jakéhosi základu a tím může býti jen to, co nepřisuzujeme něčemu jinému. Dle toho tedy prapodstata svědčí pouze druhům rodovým, neboť jen ty nepřisuzujeme ničemu jako vlastnost a stav, a to ani výjimečně; arcif dá se zevrubněji popisem¹⁾ vyložiti také, co ten neb onen jiný název znamená; ale to není definice, ani to nevystihuje prapodstaty. Leda, že bychom výrazu „definice“ přisoudili význam několikerý, tak jako výrazu: „co to jest“. Toto určení znamená totiž jednak podstatu, jednak tu kterou kategorii: kolikost, jakost, atd. Tak, jako sice pravíme o všem: „jest to dáno“, ale nikoli stejně, nýbrž něco prvotně, něco podružně, zrovna tak svědčí podstatě prostě, ostatním věcem jednotlivým jinak; také o jakosti můžeš se tázati: co to jest, neboť jest to cosi daného konkrétně, ale nikoli prostě, nýbrž asi tak podobně, jako někteří se vyjadřují o tom, co není dáno: totiž, že to jest, ale nikoli prostě, nýbrž jako nejsoucno. Třeba však bedlivě uvažovati, jak se máme vyjádřiti a to neméně, než uvažovati, jak se věci mají. Z vyloženého tedy vysvitá, že také prapodstata je obsažena prvotně a prostě ve věcech, podobně jako o nich pravíme, že jsou konkrétně dány, v ostatním však nikoli prostě, nýbrž jako podstata jakostná nebo kolikostná. Jest totiž něco nazývati daným buď stejnoznačně, nebo přimýšlejíc a odmýšlejíc něco, tak jako také nepoznatelné lze nazvati poznatelným, ačkoli by bylo lépe nevyjadřovati se takto, ani podobně, nýbrž asi tak, jako slova „lékařský“ používáme sice o čemsi jednotlivém, ač samo nic takového neznamená. 1030b Vždyť výraz: lékařské těleso, práce, náčiní neobsahuje nic stejnoznačného ani jediného, nýbrž je to jen spojeno mluvnicky. Ale ať se tu každý vyjadřuje, jak mu je libo; zjevno je dojista tolik, že definice jakož i prapodstata se táhnou prvotně a prostě jen k věcem daným; k čemukoli jinému jen podružně. Ať kladeš cokoli, nesmíš to vymezovati tautologicky, nýbrž

¹⁾ Tedy jen větami, ne pouhými výrazy.

jinými výrazy; jen když se to táhne k čemusi jednotlivému, co nesouvisí pouze seřaděním, jako na příklad Iliada, nýbrž je zceleno jinak. Slovo: „jednotlivé“ má tolikery význam, jako „dané“. Toto pak znamená buď podmět, nebo kolikost, nebo jakost. Pročež také slovo „běloch“ se dá pojmově vymeziti, ale jinak než bělostí jakožto podstatou.

5. Namanuje se obtížná otázka: neuzná-li se pojem za vymezený vytčením znaků, čím pak se vymezi nejednoduché spojeniny slovné? Neboť dají se patrně objasniti jen skrže znaky. Myslím to takto: vezměme slova: „nos“ a „ploskost“; oba shrneme ve výraz „ploskonosost“; jedno jest tu obsaženo v druhém a to ne pouze jen někdy; ploskost ani ploskonosost nejsou pouze nahodilými znaky určitého nosu,¹⁾ nýbrž náleží mu jako takovému; nepřisuzujeme přívlastků těch nosu tak, jako na příklad bělost Kalliovi nebo člověkovu, protože Kallias jest náhodou běloch, nýbrž náleží nosu tak, jako na příklad mužskost zvířatům nebo stejnost veličinám a vůbec cokoli tvoří podstatu věcí o sobě. Takového rázu jest to, v čem jest obsažen pojem, nebo nač se hodí název příslušný a bez takovýchto přívlastků nedá se nic objasniti; na příklad „bělost“ se dá objasniti bez člověka, kdežto pojem „ženskost“ není bez pojmu „zvíře“. Pročež, jak pověděno, takové věci buď vůbec nemají prapodstaty a nedají se pojmově vymeziti, anebo mají prapodstatu jinou a potřebují definice jiné. Ještě jiná otázka se tu namanuje. Dejme tomu, že ploskonosost a dutonosost značí totéž, pak jest totéž také ploskost a dutost; není-li však tomu tak, protože slovo „ploské“ neznačí nic, leda ve vztahu k předmětu, jehož to jest přívlastkem (ploskost totiž značí dutost týkající se nosu), nesluší se buď vůbec utvořiti vazbu „ploský nos“ (ploskonosost) a nebo třeba jedno slovo opakovati; dutonosý nos; neboť nos ploský bylo by třeba omeziti jako nos dutonosý.²⁾ Pročež nesluší se

1) Ovšem ne každého, nýbrž jen některých druhů.

2) Tento výklad, který sám, jako celá tato kniha 7. neoplývá zrovna jasností, postrádá jí tím více v překladu, jelikož příklad, jehož se zde Aristoteles dovolává se nedá dobře zčeštiti. Snad by se v češtině výrazy ploský (μύς), dutý (κοίλος) a nos (ρίς) daly vhodněji nahraditi na

takovým předmětům přiznati prapodstatu, jinak zabředneš do nekonečna, neboť ploskonosému nosu musíš přidělití zase jiný přívlastek. Jak tedy zřejmo, jen věci podstatonosné^{1031a} mohou býti vymezeny definicí, ostatní kategorie jen skrze přívlastky,¹⁾ jako na příklad jakost a lichost; neboť není lichosti bez čísel, jako není ženskosti bez zvířat. Slovy: „skrze přívlastky“ vyrozumívám tautologické rčení jako v hořejším případě. Je-li tomu tak, nelze vymeziti definicí výrazy sdružené, jako na příklad „liché číslo“; neuvědomujeme si toho arciť, protože se nevyjadřujeme dosti přesně. Trváš-li však na tom, že i zde lze tvořiti definice, jsou buď výrazu jiného, nebo dáváš (jak již pověděno) výrazům „definice“ a „prapodstata“ několikery význam. Takže takto dají se definovati pouze podstaty, a ostatní předměty jen tím druhým způsobem. Z tohoto výkladu tedy vysvitá, že definice podstaty vymezuje vlastní pojem prapodstaty, a že tak svědčí buď pouze podstatám neb aspoň zejména, především a prostě.²⁾

6. Teď jest vyšetřiti, zdali výrazy: podstatnost a jednotlivinost znamenají totéž nebo ne. Odpověď může nám nemálo objasniti, co jest vlastně „podstata“, neboť jednotlivinost nezdá se býti ničím jiným, než býti svou podstatou (samopodstatností), a prapodstatou nazýváme pouze podstatu svědčící těm kterým jednotlivým druhům. U nepodstatného tomu tak není; neboť rčení „člověk bílý“ nevystihuje věcné podstaty bělochovy; jinak by věcná podstata člověková a věcná podstata bělochova se nerůznily. Neboť, jak někteří

příklad slovy: „pestrost“, „strakatost“ a „kůže“ (nebo peří); anebo „hladkost“ a „srst“. Z dlouhého tohoto výkladu lze si sotva vybrati co jiného než pravidlo, že se máme vystříhati definicí tantologických.

¹⁾ ἐκ προσθέσεως.

²⁾ Aristoteles chce říci asi toto: Prapodstatu má jen to, co se dá definicí určití. Tím pak nejsou ani jednotliviny dané přímo smyslům (concreta), jako: osoba N. N.; trojúhelník někde nakreslený a podobně, ani to, co jest příliš abstraktní, na př. výrazy jako: něco, nic, věc, předmět a jiné; nýbrž prapodstatu lze přiznati jen tomu, co jest jaksi uprostřed, tedy, co není ani příliš abstraktní, ani příliš konkrétní, jako: člověk, živočich, plocha, obrazec atd.

tvrdí, slovo „člověk“ praví totéž, jako „člověk běloch“,
 pročez prý také věcná podstata obojího se neliší. Anebo
 u nepodstatného té totožnosti není; aspoň v návěstech ne-
 stávají se podmět a praedikát stejným způsobem totožnými.
 Ale snad by se mohlo zdáti, že přísudkům nahodilým alespoň
 výjimečně lze přiznati totožnosti, jako na příklad: býti
 bělochem a býti vzdělcem. Avšak není tomu tak. Jen
 znaky táhnoucí se k podstatě vyznačují se takovou totožností.
 Ale snad jsou jakési věci, které nemají nad sebou jiných
 věcí, ani jiných podstat, což někteří tvrdí o tak zvaných
 ideách. Různí-li se totiž dobro a dobrota, živočich a živo-
 čišnost, dané a danost trvají nutně jiné věcné podstaty
 1031b a ideje kromě vypočtených, a to prvotnější, jestliže neod-
 lučujeme prapodstatu od podstaty. Odtrhneš-li však toto
 od onoho, jedno nebude dáno a druhé nebude poznatelné.
 („Odtrhnutím“ vyrozumívám, že by (na př.) dobru jako
 takovému nesvědčila dobrota, a že by dobrota nebyla
 prohlášena za cosi dobrého). Vědu totiž o něčem máme, když
 známe prapodstatu buď dobra, buďsi čehokoli jiného; nelze-li
 dobrotu prohlásiti za cosi dobrého, nelze ani jsoucno pro-
 hlásiti za cosi jsoucího, ani jednotlivost za cosi jednotlivého
 a podobně. Pročez prapodstata jest buď vším nebo ničím;
 nepřisoudíš-li danosti ani tomu, co jest dáno, tím méně
 čemu jinému. A čemu nesvědčí dobrota, to nedá se také
 pokládati za dobré. Musí se tedy shodovati dobro a dobrota,
 krásno a krása, aspoň jako takové, a jako cosi prvotního
 a ne pouze přisuzovaného něčemu jinému¹⁾. To jest s dostatek
 jasné i když neuznáváme žádných idejí; tím více, uznáváme-li
 je. Zároveň z toho vysvitá: existují-li idey takové, jak je
 někteří uznávají, nelze jim přiznati podstatu podmětovou;
 nepostrádají sice podstaty, ale nemají podstaty podmětové,
 nýbrž podstata jejich má ráz prostředkující²⁾. Z řečeného
 vyplývá, že každá jednotlivina má svou jedinečnou prapo-
 dstatu shodující se s ní a to nikoli jen náhodně, jakož i že
 rčení: „poznati tu kterou jednotlivinu“, značí totéž, jako

1) Tedy jako podmět, nikoli však, jako přísudek, nebo v přísudku.

2) κατὰ μέθεξιν.

„znáti její prapodstatu“, takže obojí takto spadá v jedno. O tom, co přisuzujeme něčemu jen mimochodem, jako na příklad vzdělanost nebo bělost, nelze tvrditi, že by se to shodovalo s prapodstatou, neboť to má dvojí význam; výraz „bělost“ znamená sice totéž o sobě, jako když ji něčemu mimochodem přisuzujeme, ale nikoli, pokud jde o prapodstatu; býti člověk a býti běloch, není totéž; jen ve výroku se dá oboje sloučiti. Také nelze doporučiti, aby prapodstatě bylo dáno zvláštní jméno; měliť bychom pak kromě ní ještě 1032 cosi jiného, na příklad: kromě prapodstaty označené slovem: Koriskos, ještě nějakou jinou. Proč bychom nepřisoudili prapodstatu přímo předmětům samým, když jim přiznáváme podstatu? Nejenom názvoslovně, ale i pojmově prapodstata a její nositel jsou totéž, jak z výkladu toho vysvitá; neboť „jedinost“ a „jedno“ nejsou jen mimochodem zajedno. Jinak bychom zabředli do nekonečna; měli bychom prapodstatu „jedinosti“ kromě „jedna“, a opakovalo by se všecko jako dříve.¹⁾ Shoduje se tedy, jak patrno, u jednotlivých podmětů prvotních jméno a prapodstata jejich. Tak třeba také vyvrátiti sofistické námitky čelící proti této větě a vyslovené v otázce: zdali Sokrates a jeho prapodstata se shodují; nezáleží zde na tom, proč se tak ptáš a odkud čerpáš odpověď. Tolik o tom, pokud prapodstata se shoduje s jednotlivými podměty a pokud nikoli.²⁾

7. Vše vzniká buď od přírody, nebo uměním, nebo samo od sebe.³⁾ Všechno, co vzniká, vzniká něčím, z něčeho a jakožto něco. Tímto „něco“ vyrozumívám ty které kategorie. Podmět nebo kolikost nebo jakost nebo místo. Vznikání od přírody slove přirozené (fysické). To, z čeho něco vzniká, slove pralátka, to, od čeho to pochodí, slove věc přírodní a to, co tím vzniká, slove člověk nebo rostlina, nebo něco podob-

¹⁾ Totiž měli bychom podstaty podstat, a nad těmi zase vyšší podstaty do nekonečna.

²⁾ Stručný obsah těchto výkladů: Dle Aristotela propodstata jest (obsažena) ve svém nositeli, a nedá se o něho odloučiti, čímž se podstatně liší od idejí Platonových (které prý existují mimo věci).

³⁾ ἀπό τ'αὐτομάτου.

ného, a především to, co nazýváme bytostí. Všecko co vzniká od přírody nebo uměním je vázáno na látku; vše vznikající může něčím se státi nebo nestáti, a to jest každé věci látkou. Vůbec náleží přírodě i to, z čeho cosi vzniká i to, dle čeho se to utváří; věc vzniknuvší má totiž fysický ráz jako rostlina nebo živočich; rčení: „od čeho“ znamená podstatu stejnorodou a stejnotvárnou, obsaženou v něčem jiném; neboť: člověk pochází plozením od člověka. Takto vznikají věci od přírody. Ostatní pak způsoby vznikání slovou tvoření, a všechno tvoření pochodí buď z umění nebo ze schopnosti nebo myšlení. Z nich pak některé věci vznikají, samy od sebe a nahodile, podobně jako ty, jejichž vznik je hledati v přírodě; neboť i tento vznik jest někdy vázán k zárodku jakémusi, jindy ne. O tom však teprve později. Uměním vytváří se to, co má svůj pratvar v duši (představě). Pra-
1032b tvarem vyrozumívám zde jestotu a prvotní podstatu. Také protivy mají po té které stránce týž pratvar; opačná podstata jest totiž podstatou záporu, jako zdraví se zřetelem k nemoci; nemoc zjevuje se jako nedostatek zdraví, zdraví pak značí nám pojem vědecký, obsažený v duši. Uzdravuješ se totiž od nemoci takto: záleží-li zdraví v tom a v tom, jest třeba, aby to dříve nastalo, než se doděláš zdraví, jako na příklad pravidelný průběh pochodu, kterého lze snad dosíci zahříváním. A tak uvažuješ dále, až dospěješ postupem k čemusi, co můžeš sám zaříditi. Co se odtud počíná, slove tvořením, zde uzdravováním. S tohoto hlediska vzniká zdraví jaksi ze zdraví a dům z domu, totiž hmotný (hmotně vybudovaný) z nehmotného;¹⁾ v lékařství a stavitelství totiž nalezněš prapředstavu zdraví a domu. Onou „podstatou nehmotnou“ vyrozumívám právě naši prapodstatu (jestotu). Takovéto vznikání a pohyb nazývá se jednak myšlení, jednak tvoření; totiž vznik prvotin a představy tvaru je myšlení, naproti tomu to, co následuje po představení je tvoření. A podobně se to má také se vším, co je uprostřed; jako na příklad, řeknu-li: chceš-li se uzdraviti, je třeba, aby tvá

¹⁾ Totiž obsaženého v představě.

ústrojí tělesná řádně působila. A co jest to? Toto a toto. A to zase se dostaví, jestliže tělo své pořádně zahřeješ. A co zase je to? Ono a ono. Něco závisí na uschopněnosti, něco působí už jaksi samo sebou. Umělá činnost léčebná vychází od představy, někdy se však děje samočinně, co jindy koná znalec; na příklad: vyléčení závisí na zahřátí těla, toho pak dosáhneš třením; teplo tělesné pak buď jest složka zdraví anebo způsobuje přímo nebo prostředně cosi, co jest takovou složkou¹.) Od toho východiska započíná se činnost, a je to takovou složkou zdraví, jako kameny jsou složkou budovy. A podobně všude. Nemůže tedy, jak právě bylo pověděno, nic vzniknouti tam, kde není cosi předem dáno. Musí tedy, jak zjevno, jakési součástky býti dány; takovou jest na příklad hmota; ta jest jednak dána, jednak se utváří. Nejinak také předměty pojmové. Co nazýváme podstatou kruhu kovového, zahrnuje 1033a v sobě dvoje: jednak látku zvanou kov, jednak tvar zvaný podobou; takto obdržíme nejbližší rod. Kovový kruh má tedy také ve svém pojmu látku. Věci vzniklé, nenazýváme zpravidla přímo tak, jako jejich látku, nýbrž s přídavky; na příklad sochu nenazýváme kamenem, nýbrž kamennou. Člověka uzdravujícího se nenazýváme dle toho, z čeho se uzdravuje; máme tu totiž jednak nedostatek jakýsi,²) jednak podmět, který zveme látkou, takže lze zrovna tak říci: „uzdravuje se člověk“, jako: „uzdravuje se osoba churavějící“. Zpravidla všude prohlašujeme za uzdravujícího se spíše nemocného než prostě člověka. Naopak nenazýváme jej zdravým, nýbrž člověka. I tam, kde není žádného zjevného nedostatku nebo jména proň, jako na příklad nedostatek jakéhokoli tvaru při kovu a nevybudovanost při cihlách a trámech, vzniká dílo podobně, jak onde zdraví z nemoci. Pročež jako tam nenazýváme díla taková tak,

¹) Dnes bychom myšlenku tu vyjádřili takto: normální teplota tělesná jest příznakem zdraví. Rčení „součástka zdraví“ nemá žádný jazyk moderní. Nezapomínejme, že Aristotelovi bylo teplo prvkem

²) Úkor zdraví.

jako nazýváme surovinu, z níž jsou vyrobeny, nenazýváme sochu dřevem, ač je ze dřeva, nýbrž nazýváme ji dřevěnou, anebo kovovou nebo kamennou, nikoli kovem nebo kamenem a budovu nazveme cihlovou a nikoli cihlami, neboť přihlédněš-li zevrubně k věci, neřekneš, že socha vzniká ze dřeva, nebo budova z cihel¹⁾ a nesluší se tedy tak se vyjadřovati, protože podklad se při tom vzniku mění a nezůstává, jaký byl. Pročež třeba se vyjadřovati, jak pověděno.

8. Ježto všecko tedy vzniká jednak od něčeho (tak nazývám původ vzniku), jednak z čehosi (čímž však je zde vyrozumívati látku²⁾ a nikoli nějaký nedostatek nebo zápor, a již jsem vyložil, jak na to pohlížím) a jednak jako něco určitého (na příklad jako koule nebo kruh, nebo cosi podobného), proto jako látka podkladu nevytváří kov, zrovna tak nevytváří kouli, leda nahodile; protože koule kovová je vždy zároveň koulí, a látka vytváří kovovou kouli. Vytvořiti cosi určitého znamená vytvořiti to z jakéhosi obecného podkladu. Pravím totiž: vytvořiti kruh z kovu neznámá utvořiti ani kruhovitosti, ani kouli, nýbrž cosi třetího, totiž dodati něčemu tuto podobu. I kdyby někdo vytvořil kruhovitost, musel by ji udělati z čehosi jiného jako podkladu, tak jako když vyrábíš kovovou kouli; zde totiž z tohohle totiž z kovu, vytváříš tohle, totiž kouli. Kdybys chtěl stvořiti také kouli jako takovou (koulovitost), musel bys sis patrně počínati zrovna tak, a pak by to šlo do nekonečna. Z toho vysvitá, že tedy ideje³⁾ nebo jak bychom jinak nazvali podobu věcí vnímatelných, nevznikají, a že neznáme jejich počátků; a zrovna tak jejich podstatu; ta jest totiž to, co vchází v cosi jiného buď uměním, nebo přírodou, neb mohutností. Ty tedy můžeš zrobiti kovovou kouli; vyrábíš ji jednak z kovu, jednak z koulovitosti; dodáváš onomu této podoby a tak vznikne kovová koule. Kdyby také koulovitost

¹⁾ Nýbrž vzniká z představy sochařovy nebo stavitelovy; ze dřeva a cihel jsou ty věci arci v y r o b e n y dle té představy, která jest Aristotelovi *πρῶτον* — prazákladem.

²⁾ Hmotný podklad.

³⁾ Pravzory představové, *πρατῶν*, *εἶδος*.

měla teprve vzniknouti, muselo by se to státi z čehosi. Neboť všechno, co vzniká, se dá vždy rozlišiti v dvě, totiž jednak v látku a jednak ve tvar. Slove-li kouli těleso, jehožto povrch jest od středu vesměs stejně vzdálen, musíš to jako cosi daného vnéstí v to, co obrábíš, a tím vznikne jakýsi celek, kovová koule. Z toho vyplývá, že to, co slove tvar a podstata, nevzniká, ale že se může vznikem vytvořiti cosi pojmenovaného názvem takové spojení; jakož i že všechno vznikající je vázáno na látku a celek, tedy se skládá jednak z této (látky), jednak z oné (podoby).

Avšak: existuje-li nějaká koule mimo tyto zde a existuje-li jakási budova mimo cihly? Kdyby tomu tak bylo, nemohlo by vůbec nic určitého vzniknouti. Spíše totiž znamená forma nějakou jakost, ale nic určitého, nýbrž z tohoto něčeho děláš něco takového a takového, a vzniklo-li to, jest to něco určité jakosti. Nějaký určitý celek, jako na příklad Kallias nebo Sokrates, dá se přirovnati nějaké určité kouli kovové, kdežto zase člověk nebo živočich kovové kouli vůbec. Z toho tedy vysvitá, že příčiny tvarů, zač někteří prohlašují ideje i kdyby existovaly mimo jednotliviny, nevysvětlovaly by nikterak vznik a podstatu; bytnost věcí jako takových by na nich nezávisela. Mnohé věci, z nichž cosi vzniká, podobají se tomu, co z nich vzniká, ač nejsou s tím arci číselně za jedno, ani totožny, nýbrž jen tvar druhový mají týž, jako věci mající podstatu fysickou: na příklad člověk plodí člověka, leda by něco vybočilo z řádu přírodního, jako na příklad mezek od koně. Ale i v tomto případě je to vlastně stejné; pro rod zahrnující koně a osla nemáme jména, ale muselo by obsahovati oboje jako právě mezek. Nepotřebujeme tedy nijakých tvarů ^{1034a} jako vzorů (zde totiž nejvíce po nich pátrali; neboť to jsou po přednosti podstaty) nýbrž stačí, když činitel jakýsi působí, a tvar vštípí látce. Celek pak, taková a taková forma vtělená do tohoto masa a do těchto kostí to je Kallias a Sokrates; oba se liší po stránce tělesné, ale druhovou podstatou se neliší; ta totiž se nedá dělití.

9. Snad se teď zeptáš: čím to, že něco vzniká uměním (přičiněním) i samo od sebe, jako na příklad zdraví, něco

však ne, jako na příklad dům. To je proto, že látka, která jest počátek toho, co vzniká a tvoří se uměním, a v níž samé jest obsažena částka výtvaru, jest dvojí: buď se může sama od sebe měniti, nebo nemůže; a v onom případě buď to dovede nebo nedovede určitým způsobem: mnohé věci totiž mohou se sice samy od sebe dáti v pohyb, ale nikoli v takový a takový, na příklad v tanec. Co jest z takové látky, jako na příklad kamení, může tu kterou kinesi prodělati jen cizím působením, jinou však bez toho působení; a podobně oheň. Pročež něco může vzejíti jen umělým zasáhnutím, něco bez něho; toto uvádí v pohyb činitel, který nevládne uměním, ale který sám může se octnouti v pohybu, působí-li na něj něco, co vládne uměním, buď zcela nebo zčásti. Z toho vysvitá, že s určitého hlediska všechno pochodí od něčeho stejnojmenného, jako přírodniny, anebo od části stejnojmenné, jako stavba od výstavby, aneb od umu (umění totiž jest forma) nebo od jakési součástky, nebo něčeho, co ji obsahuje, leč že by to vzniklo pouze náhodou; neboť původ vznikání je jaksi první část podstaty. Teplo pochodící z pohybu zplozuje teplo v těle; toto pak (teplo tělesné) je samo zdravím, nebo jeho známkou. Anebo přivádí zdraví buď docela, nebo z části. Pročež se říká, že teplo způsobuje to, co přivádí zdraví, jehož jest přívlastkem. Jako základ všech úsudků jest podstata (neboť ta jest obsahem návěští), rovněž tak je tomu při všem vznikání; a nejinak při všem přirozeném vzrůstu. Semeno (zárodek) totiž působí podobně, jako umění; 1034b chová totiž v sobě potenciálně tvar druhový, dle něhož také semeno je pojmenováno; neboť nesluší se předpokládati, že je tomu všude tak, jako v případě vyjádřeném větou: člověk pochodí od člověka; neboť ženské pochodí od mužského;¹⁾ a mezek nepochodí od mezka; vyskytují se i nepravidelnost. Podobně jest tomu, když něco vzniká samo od sebe, totiž když látka jakási může sama sebe uvést v pohyb, tak jako semeno; kde toho nemůže, tam není také takového vzniku. Toto tvrzení, totiž že tvar nevzniká, platí nejen pro

¹⁾ Zplozením, nebo mužské od ženského zrozením.

podstaty věci, nýbrž pro všechny základní kategorie, jako pro kolikost, jakost a pod. Slovo vznik hodí se na ně jen asi tak, jako když mluvíme o kovové kouli; nevznikáť ani kov, ani koulovitost, nýbrž jen tak, jak se slovo vznik táhne ke kovu (třeba míti vždy na mysli, že látka i tvar musí býti předem dány), táhne se také k podmětu, jakosti, kolikosti a ostatním kategoriím; nevznikáť totiž nikdy jakost, nýbrž pouze jakési (takové a takové) dřevo¹⁾ ani kolikost, nebo tolikost, nýbrž jen tolik a tolik výrobků dřevěných, anebo zvířat. Podstaty vyznačují se při tom pouze tím, že musí býti předem dány jiné věci ve skutečnosti působící, jako na příklad zvíře, má-li vzejíti zvíře; jakost nebo kolikost nemusejí však býti dány takto, nýbrž třeba jen potenciálně.

10. Jelikož vymezení týče se pojmu a každý pojem se skládá z částí, a poněvadž pojem se má k předmětu stejně jako část předmětu ku části pojmu, namanuje se tu otázka, zdali pojem částic musí nebo nemusí býti obsažen v pojmu celku. V některých případech zdá se, že ano, v jiných, že ne. Pojem „kruh“ nezahrnuje v sobě pojmu výsečí, kdežto pojem slabika zahrnuje pojem hlásky. A přece dá se kruh rozebrati ve výseče, tak jako slabika v hlásky.²⁾ Je-li součástky pokládati za dané před celkem, pak by byl úhel ostrý dán dříve než úhel pravý a prst dříve než člověk, protože ostrý úhel tvoří části pravého a prst část člověka.³⁾ Ale zdá se tomu býti spíše naopak; pojmově shledáváme ostrý úhel spíše v pravém a prst v člověkovu než naopak; to pak, co může býti bez něčeho jiného, jest míti za dané dříve; leda že bychom slova „část“ používali v několikerém významu; jeden by byl „míra kolikostná“.⁴⁾ Avšak to budiž prozatím ponecháno stranou; zde chci vy- 1035a
šetřiti, ze kterýchžto částí se skládá podstata. Třeba-li roz-

¹⁾ Prkno, kláda, trám, bedna a pod.

²⁾ Nikoliv! Výsek jako součástka kruhu jest něco podstatně jiného, než hláska, jako součástka slabiky. Tam je kruh dán předem (πρότερον), zde však hláska. Kruh třeba rozebrati ve výseky, slabiky však nutno z hlásek skládati.

³⁾ Tato záhada jest zhola fraseologická. Dnes jí neznáme, neboť rčení „dané“ dříve nebo před něčím vymizelo ze všech jazyků.

⁴⁾ Τὸ μετροῦν κατὰ τὸ πόσον.

lišovati jednak látku, jednak tvar, a jednak celek složený z obého, můžeme také v podstatě hledati látku, tvar a celek takový; látku pak s hlediska jednoho můžeme prohlásiti za část něčeho, jiného však nikoli, nýbrž jest toliko pojmově součástíkou.¹⁾ Na příklad maso není součástíkou dutosti (nýbrž dutost nebo dutina se může vyskytnouti v mase), ale jest součástíkou ploskonososti, anebo kov jest součástíkou sochy celistvé, ale není součástíkou podoby vtělené v sochu. Pojmenovati dá se jednotlivě pouze tvar druhový a jeho nositel, ale látka nedá se pojmenovati o sobě.²⁾ Pročež pojem „kruh“ nezahrnuje v sobě pojmu „výsečí“, kdežto pojem „slabika“ zahrnuje pojem „hlásek“; hlásky totiž jsou součástkami druhového tvaru po stránce pojmové a nikoli látkou, kdežto výseče jsou součástkami podobně jako látka ve svém nositeli; arciž, výseče se blíží více ideji kruhu, než na příklad kov, když jej zakulacuješ, avšak ani hlásky nelze prohlásiti za pojmové součástky slabiky, jako na příklad když jsou vepsané do vosku,³⁾ nebo prostě vyslovené (na prázdno); ty jsou součástíkou slabiky leda tak, jako látka daná hmotně; čára rozpůlená nezaniká, tak jako člověk rozložený (rozpitvaný) v kosti, šlachy a svaly; ty jsou hmotnými součástkami věci celistvé, nikoli však podstaty pojmové a druhové, pročež se také nehodí za znaky pro definici. V něčem tedy pojem částí je obsažen, v něčem však nemusí býti, zejména odmyslíš-li si látku; pročež se něco při zániku rozpadá v takové prvky, něco vůbec ne. Cokoli má tvar i látku, jako na příklad ploský nos, nebo kovový kruh, rozpadá se v ty takové součástky, co však se nepojí k látce, nýbrž je bez ní, jako pojmy tvarů druhových, nepomíjí buď vůbec, nebo aspoň ne takovým způsobem. Onyno věci tedy mají prvky a součástky v sobě, ale tvar druhový nemá takových částic a prvků. Pročež hliněná socha se rozpadá v hliněné kousky a kovová koule v kovové kusy a Kallias v maso a kosti, také kruh ve výkroje, neboť všecko to obsahuje látku; slovem „kruh“ pak vyznačujeme i kruh o sobě (kružnici)

1) Znaky — tam: concreta, zde: abstracta

2) Totiž: in concreto.

3) To však jsou písmena a ne hlásky.

i jednotlivé kruhy dané,¹⁾ protože nemáme zvláštních názvů 1035b pro každý z těchto.

Ačkoli jest již s dostatek vyloženo, kterého názoru se nutno přidržeti jako správného, zopakují to ještě zevrubněji. To z čeho se skládá pojem, a v co se dá pojem rozebrati,²⁾ jest pokládati za přednější buď vesměs, nebo z části. Pojmu „pravý úhel“ nerozebereš skrze pojem úhlu ostrého, nýbrž naopak; chceš-li totiž vymeziti pojem „úhel ostrý“, potřebuješ pojmu „úhel pravý“; sloveť totiž úhlem ostrým ten, který je menší než pravý.³⁾ V podobném vztahu je také polokruh ke kruhu; vymezuje se totiž onen skrze tento, tak jako prst skrze pojem celistvé bytosti; jestiť totiž prst součástíkou člověka.⁴⁾ Součástky hmotné a to, v co se věci rozpadají hmotně, jsou tedy pozdější, kdežto součástky pojmové a svědčící podstatě pojmové jsou přednější buď vesměs, nebo některé. Pojmová podstata živočichů tkví v duši, (ta totiž určuje podstatu oživeného), která je také druhovým tvarem a prapodstatou toho kterého těla; každá součástka dá se správně vymeziti jen skrze svůj úkon, který se zase dá vystihnouti jen vnímáním; pročež součástkám, z nichž se skládá duše, buď všem nebo některým, svědčí prvotnost před celistvým živočichem, i pokud jde o jedince. Tělo pak a jeho součástky jsou oproti oné podstatě,⁵⁾ čímsi podružným a pouze bytost celistvá se dá rozložiti v takové součástky tělesné a nikoli ona podstata. Vzhledem k bytosti celistvé těmto součástkám s určitého hlediska svědčí přednost, s jiného však ne; nemohou totiž jednak trvati odděleně pro sebe, jednak známe i prsty nenáležející živočichům a také odumřevší prsty tak nazýváme. Některé součástky existují jen pospolu⁶⁾ totiž nejdůležitější a pro pojmovou podstatu nejvýznačnější, jako na příklad někde srdce nebo mozek

1) Na příklad: na papíře ve výkresech.

2) Totiž: znaky.

3) Přiběfeme-li však souvztažný pojem úhlu tupého, můžeme naopak definovati pravý úhel jako ten, jenž není ani ostrý ani tupý. (Ovšem taková definice zní záporně.)

4) Správně: těla lidského.

5) Duševní, resp. „člověcké“.

6) Totiž: ani jako priora ani jako posteriora.

— lhostejno, které z nich.¹⁾ Člověk však, kůň a jiné toho druhu, co se proslovuje sice o jedincích ale všeobecně, nemají podstaty, nýbrž slove tak jen jakási povšechná složenina sestavená z toho a toho pojmu a z té a té látky. Sokrates však jako jednotlivec chová již látku naposled ustrojenou, a zrovna tak vše ostatní podobně.²⁾ Ze součástek se skládá i tvar druhový — tak nazývám prapodstatu — i látka i celek složený z obou. Součástky pojmové³⁾ táhnou se pouze ke tvaru druhovému, pojem pak jest cosi obecného; neboť „býti kruhem“ a „kruh“, „býti 1036a duší“ a „duše“ značí totéž. Celistvé však, jako tento zde kruh viditelný, nebo představitelný (takovými nazývám kruhy, jakými se zabývá matematika, kdežto oku danými jsou na příklad kovové nebo dřevěné) nedá se vymeziti definicí, nýbrž poznávají se jen myšlením nebo vnímáním. Jsou-li však vyňaty ze skutečnosti, nemůžeš rozpoznati, zdali ještě jsou nebo nejsou, nýbrž bývají vždy pojmenovány a poznávány obecnými pojmy. Látka sama o sobě je nepoznatelná. Látka dá se rozlišiti v danou smyslům a danou duchu; onu shledáváme na příklad v kovu, ve dřevě, a vůbec ve všem, čím se dá hýbati, tuto nalézáme sice také v něčem daném, ale nikoli pokud to vnímáme smysly, jako na příklad v obrazcích matematických.

Pověděl jsem tedy, jak se to má s celkem a částkami a jak s přednostmi a podružnostmi. Teď přikročím k obtížné otázce: zdali svědčí prvotnost pravému úhlu, kruhu a živočichu, nebo součástkám, z nichž se ty předměty skládají a ve které se dají rozložit. Jestliže totiž duše dodává jednotlivým živočichům životnosti a od kruhu odvozujeme kruhovitost a od pravého úhlu pravoúhlost a její podstatu, jest to všecko s určitého hlediska prohlásiti za cosi podružného, proti něčemu jinému, totiž proti svému pojmu i proti svým součástkám (neboť kovový pravý úhel předpokládá látku a rovněž tak nakreslený); jako předmět nehmotný jest to však proti součástkám pojmovým pozdější, kdežto proti součástkám daným

1) Dopln: . . . pokládáš za důležitější, jako na příklad u Aristotela srdce, u Platona mozek.

2) Protivou k surovině (látce nezformované).

3) Totiž: znaky.

jednotlivě je to prvotnější. Nelze tudíž na onu otázku dáti odpověď prostou. A tak také, pokud se týče duše, ať ji se zvířetem stotožňuješ, ať nikoli.

11. Namanuje se přirozeně otázka: co jest a co není součástíou tvaru druhového, a co pouze částkou předmětu celistvého? Pokud záhada ta není rozřešena, nelze nic vymezovati. Definice se totiž týče všeobecnin a druhů. Pokud není objasněno, které součástky mají ráz hmotný a které ne, nebudeš také míti jasného pojmu o tom kterém předmětu: když vůbec něco zřejmě přistoupí k čemusi jinorodému, jako na příklad kruhovitost ke kovu nebo kameni nebo dřevu, není vždy jedno k druhému svou podstatou připoutáno; ani kov, ani kámen nenáleží k podstatě kruhu, protože se to dá odmysliti. Ale také, co nevidíme zrůzněné, se má podobně, jako na příklad kdybychom znali jen kovové kruhy (neboť pak by kov přece nebyl sounáležitou částicí toho druhu); arcíť by se to pak obtížněji dalo odmysliti. Na příklad: člověk jako druh (species) zjevuje se nám vždy se svaly, kostmi a podobnými součástkami; nuže, jsou snad ony také částicemi druhového jeho tvaru a pojmu? anebo nejsou, nýbrž mají ráz pouze hmotný, ačkoli se nám zdají býti neodlučitelnými, protože jich nikde jinde nenalézáme?!) Jelikož však ono odloučení nelze pokládati za nemožné, ač není zřejmo, kdy a jak, táží se někteří, zdali také kruh a trojhran se snad nedá odloučiti od čar a nepřetržitost, a zdali snad tyto součástky se nemají k oněm věcem zrovna tak, jak svaly a kosti se mají k člověkovu a kov či kámen k soše? Tak se táží ti, kdo redukují všecko na čísla a v čáře vidí pojem dvojky. A ti, kdo se přidržují ideí, buď prohlašují dvojku za „čáru o sobě“, anebo za druhový tvar dvojky; tvrdí, že někdy předmět a druhový jeho tvar spadá v jedno, jako na příklad dvojka a její druhy, nikoli však také čára. Podle toho mnoho předmětů by mělo též druhový tvar, které se podobou liší, kteréžto výtce se nemohli ubrániti ani Pythagorovci. Ba možno však všemu přidělití jediný druhový tvar jakýsi, nic jiného neuznati za takový a smísiti takto všecko v jedno.

!) Než u živočichů.

Vyložil jsem již, jaké potíže se namanují, když rozebíráme definice a proč tomu tak jest. Nelzeť všecko takto zjednodušovati a úplně pomíjeti látku, neboť ledacos jest takové a takové jen v určitých případech, a obsahuje to a to jen určitým způsobem. Také se nehodí ono podobenství, v němž Sokrates mladší dává „živočicha“ za příklad; odvádí nás totiž od pravdy a dovoluje odmysliti si od člověka jeho součástky, tak jako kov od kruhu (kruhovitosti). Není zde obdoby; neboť živočich jest bytostí hmotnou, a nelze jí definovati bez hybnosti, a tedy také ne bez určitých součástek. Není totiž ruka za všech okolností součástíkou člověčí, nýbrž jen, pokud jí člověk vládne, tedy pokud „je živá“; ruka neživá není takovou součástíkou. Ale proč matematické pojmy se neskládají ze součástek pojmových, jako na příklad kruh z polokruhů? Proto, že nejsou vnímatelný či snad na 1037a tom nezáleží? Látku má také leccos, co není dáno smyslům a vůbec všechno kromě prapodstaty a druhového tvaru jako takového, tedy každá jednotlivina.¹⁾ Kruh in abstracto tedy řečených součástek nemá, ale ovšem je mají jednotlivé kruhy dané, jak dříve pověděno; máme totiž látku jednak vnímatelnou, jednak myslitelnou.

Duše však je patrně prvotní podstatou; tělo však látkou a člověk nebo živočich se skládá z obojího jakožto obecina. O Sokratovi a Koriskovi pak, když oba mají duši, lze mluvit s dvojího hlediska; buď si všímáme pouze jejich duše, anebo je bereme v celistvosti; určitá duše a určité tělo mají se k sobě obdobně, jako obecné ke zvláštnímu. Později se rozhovořím o tom, zdali kromě látky takovýchto věcí, jest ještě jakási jiná, a zdali jest hledati ještě jinou jakousi jejich podstatu, na příklad v číslech nebo v čemsi podobném. K vůli tomu pokouším se také vymeziti věci vnímatelné, ačkoli tyto náleží vlastně do přírodopisu a do tak zvané druhé filosofie; neboť přírodopyscec musí si všímati také, ba především stránky pojmové a nikoli pouze látky. Také o tom pojednám teprve později,²⁾ v jakém vztahu jsou znaky pojmové k definici,

¹⁾ Nebo každé concretum.

²⁾ V následující kapitole této knihy a v 6. kap. knihy následující.

a proč definice jsou čímsi pojmově jednotným (neboť předmět jest patrně cosi jednotného, ale skrze co?, když se přece skládá z částí).

Vyložil jsem tedy povšechně, ač všestranně, co jest prapodstata a jak je to s ní o sobě vzaté a obecně, proč definici její někdy jest sestrojiti ze znaků pojmových, jindy ne jakož i že podstata po stránce pojmové neobsahuje takových součástí, jako po stránce hmotné. Neboť to nejsou součástky podstaty nýbrž celku; po jedné stránce se dá sestrojiti pojmově po jiné však nikoli; neboť pokud je vázána ke hmotě (nelze ji vymeziti, jeť neurčitelná), je to však možno, pokud se táhne ke svému základu, jako na příklad duše jest pojmovým základem člověka. Neboť podstatou prostou jest vyrozumívati vniterný tvar druhový, který spolu s látkou tvoří věc celistvou; na příklad dutost; tato totiž spolu s nosem dává nos ploský¹⁾ a ploskonosost; „nos“ vyskytuje se zde dvakrát. V tomto celku, jako na příklad v ploském nose, nebo v Kalliovi vyskytuje se také látka. A dále: prapodstata spadá někdy s jednotlivostí v jedno, totiž při prvotních podstatách, jako na příklad „křivo“ a „křivost“, pokud slova ta značí něco prvotního. (Vyrozumívám „prvotinou“, co se nepřisuzuje ničemu jinému jako hmotnému podkladu.) Není však takové totožnosti tam, kde předmět je sám látkou nebo připoután k ní, nebo kde spojení jest jen nahodilé; jako na příklad Sokrates a vzdělanost. Toto se shoduje jen po případě.

12. Teď pojednám o definici, pokud se tak nestalo ve spise „Analytika“;²⁾ záhada tam nadhozená má totiž důležitost také při výkladu o „podstatě“ Mám tu na zřeteli otázku: proč tvoří jednotnou spojeninu to, co nazýváme charakteristickou známkou, jako na příklad: dvounohý živočich = člověk. Dejme tomu, že jest takto vymezen ten pojem. Čím to, že „dvounohost“ a „člověk“ tvoří jednotnou spojeninu a nikoli něco množného? „Člověk“ a „bělost“ jsou dvě věci, pokud jedno nenáleží druhému, ale tvoří spojeninu, pokud

¹⁾ Jaký má na příklad většina ssavců (kůň, pes, kráva) protivou k nosu zobákovitému (jaký mají dravci).

²⁾ Totiž v druhých „Analytikách“ (kapitole 6.)

tomu tak jest, a pokud ji lze přisouditi člověkovu jako podmětu; pak vzniká spojenina „bílý člověk“. Tu však jedno nemá účast na druhém; vždyť druhové rozdílyne svědčí rodu, neboť pak by téže věci mohly svědčiti protivy, ježto rozdíly, jimiž se rod rozlišuje v druhy, sobě jsou protivné. Ale i kdyby druhové rozdíly svědčily rodu, bylo by tomu zrovna tak, vezmeme-li jich několik najednou, jako na příklad: „pozemní,“ „dvounohé“, „bezkrídle“ Proč všecko to tvoří jednotný celek a ne rozházené množství? Nikoli proto, že by to bylo součástíkou rodu, neboť pak by se všecko smísilo v jedno. Ale vše, co obsahuje definice, musí tvořiti jakousi jednotu; definice totiž shrnuje pojmově v jedno podstatné znaky, vztahuje se tedy nutně k čemusi jednotnému; také slovo „věc“ znamená, jak již pověděno, určitý celek jednotný. Nyní je především třeba obrátiti zřetel ke druhovým rozdílům vznikajícím z dělení. Definice totiž neobsahuje nic jiného, než tak zvaný první (nejbližší) rod a znaky rozlišující; ostatní rody obsahují rod první a s ním rozdíly sdružené; na příklad: „živočích“ značí první rod, po něm následuje „živočích dvounohý“ a k tomu se řadí dále „živočích dvounohý a bezkrídlý“
 1038a a takových rozdílů můžeš nahromaditi, kolik ti libo. Nezáleží nic na tom, zdali napočteš znaků mnoho nebo málo, jako nezáleží na tom, zdali jich vezmeš jenom dva nebo více; jsou-li jen dva, značí jeden rod a druhý rozdíl (druhový), jako ve výrazu „dvounohý živočích“ slovo „živočích“ značí rod a „dvounohý“ rozdíl. Jestliže rod neeksistuje (o sobě) vedle jednotlivých druhů, aneb eksistuje-li jen po způsobu jako látka (na příklad: hlas je rodem a zároveň látkou¹⁾ jejížto diferenciací se tvoří hlásky jako jeho druhy, obsahuje definice patrně pojem rozdílů druhových.²⁾ Ale jest pak druhové roz-

¹⁾ Češtině se ovšem přiči prohlásiti hlas za látku (ὄλη); na nejvýše za látku předmětovou; snad vhodněji: „materiál“.

²⁾ Dříve prohlásil Aristoteles definici za pojem prapodstaty (τὸ τῆν εἶναι); dle toho by tedy prapodstata a druhové rozdíly byly totéž, proti kterémužto výroku se dá však leccos namítnouti; na příklad: prapodstata značí dojistá cosi určitě ohraničeného a vymezeného, do definice však můžeš pojmoviti rozdílů ad libitum (viz shora).

díly dále rozlišovati; na příklad „živočich“ má za druhový rozdíl „míti nohy“; živočichy nohaté jest pak dále rozlišovati dle toho, jaké mají nohy. Nemůžeš nohatá zvířata rozeznávat v okřídlená a neokřídlená, chceš-li je rozříditi řádně a odbornicky, nýbrž rozřídíš je na jednopaznehté a vícepaznehté,¹⁾ kterýžto rozdíl se týče nohou; pojem, totiž „míti kopyta“, spadá pod pojem: „míti nohy“. A tak musíš pokračovati, až dospěješ k něčemu, co se nedá dále rozlišovati. Pak budeš mítí tolikéž druhů nohy, kolik rozdílů, a dle těch budeš moci pojmenovati zvířata nohy majíc. Je-li tomu tak, tkví patrně v posledním rozdilu podstata předmětu a hodí se ten rozdíl zejména pro definici, jelikož v této netřeba používati zbytečně několikráte téhož výrazu. Totiž kdybys řekl „nohy mající“ zvíře dvounohé“, nepovíš tím nic jiného, než: „zvíře mající nohy, obdařené dvěma nohama“ Rozlišíš-li název „zvíře“ dle podstatných jeho znaků, pojmenuješ je několikráte a to dle rozdílů (druhových). Budeš-li rozlišovati rozdíly samotné, můžeš jedině poslední uznati za druhový a podstatový; budeš-li rozlišovati dle znaků nepodstatných, na příklad: zvířata nohatá v bílá a černá, obdržíš tolik druhů, kolik takových řezů učiníš. Dle toho tedy definice vymezuje pojem dle rozdílů (druhových) a to správná jen dle posledního. To vysvitne zejména sestrojíš-li takové definice, jako na příklad: „člověk jest nohatý živočich, mající dvě nohy; zbytečně do ní bereš slovo „nohatý“ vedle „dvě nohy“ Pořadí v podstatě žádného nehledej; neboť dle čeho bys v ní něčemu přiznal, nebo upřel přednost? Tolik prozatím o tom, jaké jsou rozdílové znaky definice.

13. Vraťme se zase k „podstatě“, když o ní teď vlastně¹⁰³⁸⁾ pojednávám. Označují se za²⁾ podstatu jednak podklad, pak bytnost, pak to, co je složeno z obojího, konečně obecnina. O obou prvních jsem již pojednal, totiž o bytnosti a o podkladu, který zase rozeznávám v určité daný, jako na příklad živočich je podklad svým vlastnostem, a látku, jako podklad

1) Dnes: sudoprsté a lichoprsté.

2) Viz na stránce 116 knihy sedmé.

skutečnosti. Ale také všeobecniny zdají se býti původem a základem všeličehos; pojednejme tedy také o nich. Žádná všeobecnina, jak se zdá, není dána jako věc. Každá věc má totiž jakousi vlastní svou podstatu, které nikde jinde u ničeho jiného nenalézáme, kdežto všeobecniny jsou společny více předmětům; nazýváme tak totiž to, co se vyskytuje ve mnohém. Čí podstatou by byly všeobecniny? Buď všeho, nebo ničeho; všeho podstatou býti nemohou; jsou-li však podstatou jednotlivých celků jakýchsi, budou ji také ostatní předměty míti;¹⁾ neboť co má jednotnou podstatu a jedinou bytnost, jest samo jednotný celek. Věci nazýváme, co se nedá žádnému předmětu přisouditi (ve výroku), kdežto všeobecniny takto vždy přisuzujeme. Či dá se všeobecnina v něčem tak naléznouti jako prapodstata, na příklad živočich v člověku a koni?; pak ovšem se táhne k pojmu. Nezáleží na tom, jestliže nemáme názvu pro všecko, co je v podstatě zahrnuto; neboť podstata se v nich vyskytuje nicméně, jako na příklad člověkost ve všech lidech. Opakuje se pořád totéž; vyskytuje se ve svém nositeli tak, jako živočišnost v tom, v čem ji nalézáme. Nelze také rozumně tvrditi: je li určitá věc z něčeho složena, že neobsahuje podstatnosti ani určitosti, nýbrž pouze „jakost“, neboť pak by tato jakost měla přednost před podstatou a určitostí. Ale tak tomu nemůže býti, nelzeť aby přívlastky pojmově ani časově ani původem byly prvotnější, než věci, jinak by se vyznačovaly samobytností. Kromě toho by podstata Sokratova obsahovala zase podstatu a bylo by v něm podstat dvě. Vůbec, má li „člověk“ a cokoli se tak nazývá, jakousi podstatu, nemůže nižádnému znaku pojmovému býti přiznána podstata něčeho, ani nemůže existovati pro sebe nebo v něčem jiném; totiž na příklad: nemůže existovati živočich mimo jednotlivé živočichy a podobně kterýkoli znak pojmový.

1039a Z tohoto hlediska je patrné, že žádná všeobecnina není podstatou a nic z toho, co společně přisuzujeme předmětům, neznamená něco určitého, nýbrž jen něco takového a takového. Jinak by kromě spousty jiných nesrovnalostí z toho

¹⁾ Totiž všecko, co všeobecně zahrnuje; nebude se tedy týkati pouze čehosi jediného.

vyplýnul také tak zvaný „třetí člověk“.¹⁾ Ale také takto, je to patrné: že zajisté nemůže podstata býti ve skutečnosti složena z několika podstat, neboť co je ve skutečnosti dvoje, nedá se nikdy prohlásiti za skutečnou jednotlivinu, pouze něco, co je dle možnosti (potenciálně) dvoje, může se proměnit v jednotlivinu, jako na příklad: dvojité se možností skládá ze dvou půlek; skutečnost je totiž odděluje od sebe. Je-li tedy věc jakási dána jako jednotlivina, nemůže se skládat z několika podstat, a dle toho tedy správně učí Demokritos: nemůže se dvoje proměnit v jedno, ani naopak; on totiž vidí podstatu v „atomech“. Nejinak patrně také čísla, jestliže dle některých pokládáme čísla za součet jednotek, pak buď dvojka není jednotným celkem, anebo není v ní jednotka obsažena reálně. Takovéto tvrzení však jest na pováženu. Nepřiznáš-li všeobecninám podstaty proto, že znamenají jen jakousi neurčitou jakost, ale nikoli něco určitého a nemůže-li žádná podstata ve skutečnosti býti složena z více podstat, pak musí býti každá podstata nesložená tak, že by o ní nebylo žádného pojmu.²⁾ Přece však soudí se obecně a bylo od starodávna vysloveno, že podstata jediné nebo alespoň zejména dá se definovati; teď by tomu tak nebylo. Nezbylo by nic, co by se dalo vymeziti definicí, anebo věci daly by se definicí vymeziti v jistém smyslu, v jiném však nikoli. Záhadu tu rozluštím ve výkladu následujícím.

14. Vidiš tedy, jaké důsledky z toho vyplývají, přizná-li se, že ideje jsou podstaty a že samostatně existují a že tvoří zároveň druhy z rodu a rozdílů (druhových). Trvají li totiž ideové tvary, jako živočich (živočišnost) v člověkově a v koni,

-) Tímto „třetím člověkem“ potírali v Řecku Platonovy ideje. Právili: „Existují-li kromě jednotlivin také jejich ideje, tedy na příklad kromě osob N. N., M. M., P. P., atd. také idea člověk, musí býti cosi, co prostředkuje mezi tou ideou a oněmi jednotlivinami, čili co způsobuje, že jednotliviny „mají podíl“ (μετέχοντα) na své ideji a toto slulo v hořejším případě „třetí člověk“. Kromě člověka daného (N. N.) a ideje člověka byl by ještě „třetí člověk“, který mezi oběma prostředkuje, čili způsobuje, že idea „člověk“ nalézá se v každém jednotlivém člověku (osobě). (Srovnej knihy I. kapitola 9.)

¹⁾ Pojem je tedy složenina (obsahuje několik znaků).

buď jsou anebo nejsou tu i tam číselně jedno a totéž. Pojmově jsou patrně za jedno. Každý totiž myslí v tom i v onom případě na totéž. Je-li ten který člověk sám o sobě určitou samostatnou bytostí, znamená také to, z čeho se skládá, totiž živočišnost a dvounohost, něco určitého a samobytného, podstatu; tedy také „živočich“. Jestliže to, co jest obsaženo v člověku a koni, jest jedno a totéž, tak jako ty jsi sám s sebou totožný, kterak můžeš toto jediné jako jediné naleznouti také ve věcech existujících pro sebe a proč by pak 1039b tento živočich nemohl existovati také pro sebe? K nemožnému důsledku dospěješ také, přiznáš-li tomu živočichu účastenství na dvounohosti a zároveň vícenohosti, neboť pak by se v samé a téže věci jednotlivě vyskytovaly znaky si odporující. Popřeš-li to, kterak můžeš živočicha prohlásiti za cosi dvounohého a žijícího na souši? Snad namítneš: znaky ty pouze souvisí s tím předmětem, nebo druží se k němu, nebo jsou s ním smíšený. Ale to stejně nic nevysvětluje. Pokládejme však ty všeobecniny za cosi pro sebe v každé věci jednotlivé. Pak by podstata „živočicha“ se vyskytovala v takřka nekonečném počtu věcí; není člověk živočichem pouze nahodile. „Živočich“ sám pak by byl dán mnohonásobně, jelikož tvoří podstatu v jednotlivcích; na nic jiného se totiž ten výraz nehodí. Jinak bys musel prohlásiti člověka za něco jiného a to by bylo pak jeho rodem. Také by bylo za ideu prohlásiti všechno, z čeho se člověk skládá. Podstata se však nemůže týkati něčeho jiného než idea. Byl by tudíž „živočich“ cosi pro sebe ve všech zvířatech. Dále z čeho pochází toto a kterak z toho pochází zvíře? A kterak může trvati živočich jako podstata mimo zvíře? Také u věci vnímatelných narážíš na tyto potíže a ještě na větší. Nemůže-li tomu tak býti, pak neexistují ideje o sobě, jak někteří tvrdí.

15. Jelikož jest rozeznávati podstatu skutečné věci od pojmové (tou první nazývám pojem včetně látky, kdežto ta druhá jest sama o sobě), tvrdím: to co se nazývá takto, zaniká a vzniká; ne tak podstata pojmová; ta není podrobena ani vzniku ani zániku (neboť vzniká, na příklad pouze ta která určitá budova, ale nikoli to, co zveme „budova“, nýbrž

pojmová podstata jakási buď jest, nebo jí není, aniž se pojí ke vzniku nebo zániku, jak již bylo dokázáno, nikdo nic takového ani netvoří, ani nevytrábí. Proto také o jednotlivých vnímatelných podstatách nemáme pojmu, ani důkazů, protože obsahují látku, takové povahy, že může, ale nemusí trvati; pročež všechny jednotliviny dané mohou zaniknouti. Jestliže pak důkaz jde za nutností a určení podstaty náleží vědě; a jestliže poznatek nemůže býti buď věděním a hned po té nevědomosti (což se přichází pouze u domněnek,) a ještě podobně ani důkaz a vymezené podstaty nemůže se spokojiti s domněnkami,¹⁾ tedy plyne z toho, že o věcech vnímatelných není ani pojmu, ani určení podstaty, (definice). Neboť pomíjející jest pro vědoucí nepoznatelné, jakmile to uniklo smyslům, a třeba že o tom zbyly v duši představy, není možný o nich pojem ani důkaz. Jestliže tedy se pokusíš vymeziti jakousi jednořlivinu, nezapomínej, že definice ta není nevývratná, neboť tu vlastně pro ni není místa. Ani ideje nedají se vymeziti definicí, neboť vztahují se, jak tvrdí,^{1040a} k jednotlivinám a trvají samy o sobě. Pojem nutně skládá se z jmen, kdo však něco vymezuje, netvoří pouze slova; neporozuměli bychom mu. Ale slova běžná jsou společným majetkem nás všech. Jejich význam musí tedy také jiný znáti; na příklad: kdyby někdo chtěl podati definici o tobě, nazve tě živočichem buď hubeným nebo bílým, nebo podobně. Namítneš-li, že ty které znaky se snad vyskytují pospolu jenom v jednom předměť, jinak že však svědčí všemu možnému, odpovím ti především, že se tu přece vyskytuje dvoje, jako na příklad: „dvounohý živočich“ se táhne i k živočichu i ke dvounohosti. A totéž jest tvrditi také o předmětech nepomíjejících, které jsou základními součástkami složenin. Ale také jest ty znaky prohlásiti za samobytné, platí-li to na př. o člověku; neboť buď patří samobytnost oběma nebo žádnému. Není-li jedno ani druhé, nebude žádného rodu vedle druhu; platí-li opak, tedy jsou i znaky rozlišované samobytné; neboť oboje jsou prvotnější a takové nepomíjí

¹⁾ Protivou k „substancím“, na příklad malta v domě vystaveném.

současně s věcí. Dále: jestliže ideje pocházejí zase z ideí, totiž složenější z méně složených, dají se tyto ještě mnohemu jinému přisoudit na př. živočišnost a dvounohost. Kterak bychom se s nimi jinak obeznámili? Vždyť potom by byla také idea, kterou bychom nemohli přisouditi více, než jedné věci. Tak se to však nemíní; nýbrž, že každá idea připouští účast na sobě.

Jakož tedy řečeno, nepostřehují, že ideje pro vymezení věcí nepomíjejících, nehodí se zejména pro jedinečně dané jako slunce nebo měsíc. Nejen chybuji v tom, že těmto věcem přikládají znaky, které se dají odmysliti, aniž se tím zruší jejich bytnost, jako na př. že slunce obíhá kolem země, anebo že je v noci nevidíme; neboť slunce zůstane sluncem i kdyby stálo na témže místě a svítilo nám pořád; taková jest již jeho podstata, nýbrž bývají věcem nepomíjejícím přikládány také znaky svědčící věcem jiným, takže by se stalo sluncem něco, 1040b co by jím nebylo. Název je tedy cosi společného; slunce je však jednotlivina jako Kleon a Sokrates. Proč nikdo nepodá (co tak smýšlí) vymezení ideje těchto bytostí? Kdyby se o to pokusili, jistě by se přesvědčili o pravdě toho, co právě bylo řečeno.

16. Z vyloženého vysvítá, že velmi mnoho věcí, které se zdají býti podstatami, jsou pouze schopnosti, jako na př. součástky živočichů; neeksistují pro sebe; a oddělili se (od těla), trvají všechny pouze jako látka jako země, oheň a vzduch; neboť nejsou ničím jednotným, nýbrž podobají se syrovátce, než se z ní vyvaří nějaký celek. Nejspíše ještě mohl bys součástky bytostí oživených a jejich duše pokládati za dané jako cosi skutečně i možnostně existujícího, poněvadž mají příčiny pohybu nějak ve svých kloubech, pročež také mnohá zvířata žijí dále i když je rozřežeme. Než přece je to všechno jen potenciálně, kdežto celek je něco jednotného a stálého od přírody a z donucení nebo srústem; neboť to jest jen jakási zkomolenina.

Poněvadž pak slova „jedno“ lze užívatí týmž způsobem jako „jsoucnó“ a poněvadž jeho podstata jest jedinnost, a to, čeho podstata číselně jest jedna, samo číselně jest jedno;

je patrné, že ani to jedno „ani jsoucno“ nemůže býti podstatou věcí zrovna tak jako jí není prvkovitost nebo počátečnost ;¹⁾ nýbrž pátráme po počátku, chceme-li něco vysvětliti něčím nám již známějším. Arciž zdá se podstata blíže vystižena slovy „jsoucno,“ „jedno“ než slovy „prvek,“ „prvotina,“ „příčina“; ale ani ony kategorie jí v pravdě nevystihují, protože nelze podstatu vůbec hledati v něčem společném; nenalezneme podstaty v ničem jiném než v ní samé a v tom, čeho je podstatou. „Jedno“ nemůže v tu kterou chvíli opakovati mnohonásobně, „společné“ však ano. Z toho vysvítá, že žádná obecnina netrvá mimo jednotliviny. Ti tedy, kdo se přidržují ideí, mají jednak pravdu, když jí přiznávají samobytnost pokládající je za podstaty, jednak chybuji, nazývajíce ideou jedinečné v mnohém.²⁾ Připodobňují je tedy věcem pomíjejícím, (ty totiž známe), připojujíce k jejich názvu příponu „samo—“ na př. samočlověk, samokůň.³⁾ I kdybychom nikdy nespátřili hvězd, byla by tuším, přece 1041a věci nepomíjející, kromě těch, jež známe; pročež i teď je pokládati lecos za existující, co nemůžeme popsati.

Vidno tedy, že obecniny nemají podstaty, ani že není podstat skládajících se z podstat jiných.

17. Vyložím teď jaksi s jiného východiska ještě jednou, co a jaká jest podstata; snad tím vysvitne, co jest vlastně podstata odloučená od věcí vnímatelných.⁴⁾ Vyjítí jest odtud, že v podstatě jest spatřovati jaksi původ a příčinu. Ptáš-li se po příčině, chceš vždy zvědět, proč se něco vyskytuje v čemsi jiném. Ptáš-li se proč, (čím) ta která osoba nazvaná vzdělanec, je tím vzdělanecem, pátráš buď jen po tomtéž, co již jest obsaženo v otázce, totiž proč ta a ta osoba jest vzdělanecem, anebo po něčem jiném. V onom případě otázka jest marná, neboť chceš zvědět: proč to a to jest to a to? Neboť se tu ptáš po něčem, co jest předem zjevno jako na

1) Rozuměj: podstata věcí není vystižena znakem jednotnosti ani jsoucnosti tím, je-li něco prvkem nebo prvotinou jsoucna.

2) ἕ, ἐπὶ πολλῶν.

3) αὐτοαριθρικος, αὐτοῦπιπος.

4) Totiž podstata in abstracto.

př.: že měsíc se zatmívá. Že cosi jest to, co jest, to můžeš tvrditi jak odpověď a důvod o všem možném, na př. o člověkoví, protože je člověk a o vzdělanci, protože je vzdělanec, leda že by chtěl říci, že jednotlivě nedá se samo od sebe odmysliti tvořic nerozlučný celek. To však se hodí na všechno možné a je tím velmi málo pověděno. Můžeš však svou otázkou pátrati po tom, proč člověk jest živočichem takovým a takovým? Tu patrně se neptáš pouze, proč ten který člověk jest člověkem, nýbrž pátráš po tom, proč to a to přísluší něčemu jinému; že mu to však přísluší, musí býti zjevno, jinak se tážeš naplano. Tedy na př. tážeš-li se: proč hřmí? chceš zvědět, proč vznikl hluk v mračnecích. Hledáš tu souvislost mezi dvojím. Anebo i proč to a to zde, tyto cihly a kameny tvoří budovu? Patrně se tu ptáš po příčině; tato pak vztahuje se k prapodstatě, přesně vyjádřeno. Tato prapodstata zase tkví někdy v účelu, jako na př. jde-li o dům nebo postel, jinak v hybné síle, neboť i ta jest příčinou. Příčiny pak týkají se někdy vzniku a zániku, jindy trvání. Nejzáhadněji znějí otázky, neurčuješ-li jich ničím, co má 1041b k nim vztah, jako na př. ptáš-li se prostě: co jest člověk? nepoukazuje při tom k ničemu jinému, ani k tomu, ani k onomu. Třeba tedy otázky blíže určit; ptáš-li se jinak, je tomu bezmála tak, jako kdyby ses nedotazoval po ničem. Jelikož pak podstata jako základ otázky musí být dána a známa, ptáš se otázkou „proč“ patrně pro látce; na př. proč toto zde je dům? protože to obsahuje vše, co je činí domem. A podobně i člověk anebo tělo o těch a těch součástkách. Hledáš tedy příčinu ztvárnující hmotu; touto (příčinou) pak jest tvar druhový činící z věci to a to, totiž dodávající jí podstaty. Podle toho tedy jednoduché není ani předmětem zkoumání, ani učby, nýbrž věci takové nutno prozkoumávatí způsobem jiným. Složenina jest jakýsi celek, sjednocený, ale nikoli tak, jako hromada, nýbrž asi tak, jako slabika; slabika pak liší se ode hlásek; není (slabika) *ba* totéž jako *bia*; ani maso není ohněm a zemí; maso nebo slabika trvají jen jako spojeniny, prvky však, jako oheň a země, trvají o sobě (napořád). Jestliť tedy slabika čímsi podstatně

jiným než samohlásky a souhlásky a také maso se čímśi jiným podstatně různí od ohně, i od země neb od tepla a vlhka. Toto „jiné“ jest patrně buď zase prvkem nebo složeninou. Prvkem to býti nemůže, jinak se nedostaneme dále; byloť by pak maso složeno z toho, z ohně, ze země a ještě čehosi a to bez konce; je-li pak toto jiné složenina, má patrně součástíek více a nikoli pouze jednu, jinak by to samo bylo tou jedinou součástkou a vracíme se tu pořád k téže záhadě, za jejíž příklad jsem zvolil maso nebo slabiku. Dle všeho tedy toto „jiné“ není žádným prvkem, nýbrž cosi svérázného, tudíž příčina způsobující, že to a to zde je maso a ono i ono slabika. A tak všeobecně. Nalezli jsme takto podstatu; neboť ta jest prapříčinou existence. Jelikož nelze všem předmětům přiznati podstatu, nýbrž jen těm, které ji mají od přírody, jest přírodu pokládati za podstatu ne jakožto prvek, nýbrž jakožto počátek. Za prvky jest prohlásiti, v co se rozpadá látkově (obsahově) ta která věc, jako na př. slabika *ba* v *b* i *a*.

Kniha osmá.

1042a 1. Z vyloženého jest nyní odvoditi důsledky, a shrnutím hlavních věcí dospěti ke konečnému výsledku. Řekl jsem, že zde pátrám po příčinách, počátcích a prvcích věcí. Některé předměty jsou vesměs uznávány za podstaty, o jiných se názory rozcházejí: všeobecně uznáno jest za věc vše, co se vyskytuje v přírodě, jako: oheň, země, voda, vzduch a vůbec všechna jednoduchá tělesa; dále rostliny a jejich součástky; zvířata a jejich ústrojí, konečně nebesa a tělesa nebeská; pouze někteří prohlašují za věci také tvary druhové¹⁾ a veličiny mathematické. Jiných věcností nabudeme pojmovou úvahou, totiž bytnost a podklad. Dále shledávají někteří více věcné podstatnosti v rodu než v druhu a více ve všeobecninách než v jednotlivinách. Ideje podobají se všeobecninám a rodům; neboť pro jejich věcnou opodstatněnost mluví tytéž důvody. Jelikož povaha je podstatou a jelikož tato dochází svého výrazu v definici, bylo pojednáno také o definici jakož i o svébytnosti. Jelikož definice je pojem, pojem pak se skládá ze součástí, bylo třeba objasniti také pojem „součástka“ a vyšetřiti, které součástky jest a které není pokládati za podstatové a za hodící se pro definici. Z toho rozboru vysvitlo, že ani všeobecniny, ani rod nesluší se prohlásiti za věci. O ideách a veličinách mathematických promluvím ještě později; někteří totiž kladou tyto předměty mimo věci vnímatelné.²⁾ Teď přikročím ke věcem uznávaným všeobecně za podstaty. To jsou věci vnímatelné a ty obsahují vesměs látku. Podstatu (čili základ) jest hledati jednak v látce (látkou nazývám to, co nejsouc určitou věcí ve skuteč-

¹⁾ Ideje.

²⁾ Dopln: připisujíce jim také podstatu (opodstatněnost).

nosti, jest jí (látkou) v možnosti (potenciálně), jednak v pojmu a v tvaru, totiž v tom, co jsouc něčím určitým, může trvati samo o sobě, do třetice jest hleděti k předmětům celistvým, totiž složeným z obojího,¹⁾ které jediné vznikají a zanikají a jimž jest přiznati prostě samobytnost, kdežto tomu, co má (pouze) podstatu pojmovou, ji lze někdy přiznati, jindy ne. Také látku jest dojista uznati za cosi majícího podstatu; každá změna totiž odehrává se na jakémisi podkladu, jako na př. nalézá-li se něco (v prostoru) teď zde a pak jinde, nebo je-li teď něčeho tolik a tolik, později však více nebo méně, nebo promění-li se v choré něco, co teď je zdravo; podobně co do 1042b podstaty něco teď vzniká, pak to zanikne, nebo teď něco slouží za podmět jako něco určitého, později jako něco bez-tvarého. Tuto změnu provázejí změny ostatní, kdežto ona sama nesleduje té které z oněch změn nebo více jich; má-li n. př. něco látku přemístitelnou, nemusí to nutně býti látka vytvořitelná nebo zničitelná. Čím pak se liší vznik prostý od složitého, pověděl jsem ve „Fysice“.

2. Jelikož podmětům a látce jest vesměs přiznávána podstatovost, tato však je dána pouze v možnosti, třeba mi pověděti, jakého rázu jest podstata věcí daných smyslům skutečně. Demokritos rozeznával tré jejich způsobů; těleso tvořící podklad a látku pokládá za totožné, ale rozlišoval je jednak co do útvaru, jenž dodává podobu, jednak co do směru, jenž určuje polohu, konečně co do doteku, na němž závisí uspořádání. Patrně však jest těch rozdílů mnohem více, totiž jest rozlišovati sdruženiny látkové jako: smíšeniny, na př. medovina, svázaniny, na př. otýpka, skupeniny, na př. kniha, sklíženiny, na př. skříňka anebo několik těch druhů v jednom; dále máme rozdíly polohové, jako na př. mezi prahem a podvojem (povalem) (ty totiž se liší pouze umístěností), pak rozdíly časové, jako mezi večerí a obědem, dále místní, jako mezi větry, dále znakové, jako mezi tvrdostí a měkkostí, mezi hustotou a řídkostí, mezi suchostí a vlhkostí. Některé věci liší se jen těmi kterými z těch rozdílů, jiné všemi a vůbec některé nadbytkem jich, jiné nedostatkem.

¹⁾ Látky a tvaru (matrice i formy).

Je tedy zjevno, že také výraz „toto jest“ má několikery význam, neboť prahem jest něco proto, že to tak a tak leží a býti zde značí tu a tu polohu; podobně to a to jest ledem, znamená, ztuhnutí určitým způsobem. Někdy hodí se na slovíčko „býti“ všechny tyto výrazy: smíšenost, rozpuštěnost, svázanost, zhutněnost a co podobně určeno, jako na př. jde-li o ruku nebo nohu. Jest tedy rozdíly ony roztřídití dle druhů, čímž obdržíme principy: jsoucná, jako: příčinu mnohosti, tuhosti a řídkosti a pod.; všechno to se vyznačuje buď přebytkem nebo nedostatkem. Co se rozlišuje tvarem nebo jako 1043a hladké a drsné, spadá pod rovné a křivé. Někdy jest jsoucnost založena na smíšenosti, nejsoucnost naopak. — Z toho vysvítá: tkví-li v podstatě příčina individuální existence, jest pátrati, co je v těch kterých případech příčinou. Tyto rozdíly však nezakládají podstatu samou, ani dohromady ani každý zvlášť; nýbrž jako u věcí hledáš skutečnost v tom, co se vztahuje ke hmotě, tak také v jiných definicích. Máš-li definici vymeziti „prah“, prohlásíš jej za prkna nebo kameny ležící tak a tak, a „dům“ prohlásíš za cihly a trámy nakupené tak a tak (někdy musíš přihlížeti také k určení); za led pak prohlásíš vodu ztuhnuvší nebo ztvrdnuvší tak a tak; za souzvuk prohlásíš takovou a takovou sdruženinu vysokých a nízkých tonů a tak dále.

Z toho vidno, že je-li skutečnost různá, jest různá i látka, i pojem; někde záleží v složenosti, jinde ve smíšenosti, jinde v některém jiném z vypočtených rozdílů. Kdo tedy při určování domu řekne, že jsou to kameny, cihly a klády, vymezuje jej pouze po možnosti (potenciálně), neboť vypočítává tu pouze látku; kdo však jej prohlásí za skryš pro osoby a zboží nebo za cosi podobného, vymezuje jej po skutečnosti; kdo spojuje to i ono, přihlíží k podstatě ve významu třetím, totiž ke složené z obou těch součástí. Znaky vzaté z rozdílů táhnou se patrně spíše k tvaru (formě) a skutečnosti, kdežto znaky obsahové bereme spíše od látky. Takové jsou také definice Archytovy;¹⁾ spojuje v nich oboje. Na př. co jest

¹⁾ Archytas tarentský: Pythagorovec, současník Platonův. Proslul také v geometrii.

bezvětrí? Ticho v ovzduší; látkovou součástíku jest tu vzduch, skutečnost a podstatu dodává klid. Co jest hladina mořská? Nerozčerenost povrchu moře. Zde jest látkovým podkladem moře, kdežto nerozčerenost dodává skutečnost a součástku tvarovou. Z toho vysvítá, co jest podstata vnímatelná a jak jest dána; totiž jednak jako látka, jednak jako tvar a skutečnost; do třetice jako celistvá, která se skládá z toho i onoho.

3. Nesmíme však zapomenouti, že mnohdy nevíme určitě, zdali ten který název značí podstatu celkovou, nebo pouze skutečnost spolu s tvarem na př. zdali název „dům“ značí celek jako skryš shotovenou z cihel a kamenů narovnaných na sebe tak a tak, anebo je-li známkou něčeho skutečného, co má určitý tvar; dále: zdali slovo čára znamená dvojici rozměrovou nebo prostě dvojmost; slovo „živočich“ zdali znamená duši v těle anebo prostě duši; duše totiž dodává tělu podstatu a skutečnost. V tom i v onom může býti spatřována živočišnost, ne sice v tomtéž významu, ale vzhledem k jedinému předmětu. Toto rozeznávání jest snad jinak užitečno, ale k objasnění podstaty vnímatelné nepřispívá;¹⁾ prapodstata totiž tkví ve tvaru a ve skutečnosti. 1043b Duše se shoduje s oduševněností, nikoli však člověk s člověkostí, leč bys duši vyrozumíval také člověka, tak že by se to v jednom významu krylo, v jiném ne. Přihlédneš-li však blíže ke věci, shledáš, že slabika vlastně se neskládá z hlásek a z jejich souzvučnosti, ani dům z cihel a z jejich nakupečnosti. Pochopitelně, neboť skladba ani smíšenost není z těchže prvků, k nimž se táhne. A tak vůbec; na př. slove-li něco prahem pro svou polohu, tato poloha neobsahuje prahu, nýbrž spíše naopak prah zahrnuje v sobě polohu. Také člověk není živočišnost a dvounohost, nýbrž máme-li tu na zřeteli látku, musí být kromě těch znaků cosi, co není ani samo prvkem ani složeno z prvků, totiž podstata, to jest, co zbývá, odmyslíš-li si hmotu. Je-li toto původem jsoucnosti a podstaty, může to snad býti stotožněno se samou podstatou.

¹⁾ Nýbrž to jsou pouze znaky jeho definice.

Tato podstata trvá nutně od věčnosti anebo je to cosi sice pomíjějícího, ale nezničitelného a čímsi nastalým, ale beze vzniku. Dokázal a vyložil jsem již jinde, že nikdo¹⁾ netvoří ani neplodí pratvaru, nýbrž vytváří se jen určitá věc a vzniká z něčeho určitého. Není ještě zjevno, mohou-li podstaty věcí pomíjějících trvati samy o sobě; ale je zjevno, že některé nemohou, totiž ty, které mohou trvati jen jako jednotliviny, na př. ten který dům nebo nástroj. Nejlépe snad bude, nepřiznáme-li podstaty nejen těmto věcem, ale vůbec ničemu, co nevytvořila příroda; jedině přírodu jest totiž pokládati za to, co dodává věcem pomíjějícím podstatu. Dle toho má cosi do sebe pochybnost žáků Antisthenových a podobných nedouků, že podstata se nedá vymeziti (neboť definice obsahuje mnoho slov), nýbrž možno jen pověděti, jaké něco jest; na př. nemůžeš pověděti, co je stříbro, ale můžeš říci, že se podobá něčemu. Podle toho jest u některých podstat možná definice a pojem na př. u některých složených, ať jsou to předměty vnímatelné nebo ať pomyslné. Naproti tomu se vymeziti nedá podstata prvkovitá, jestliže totiž v definici objasňujeme pojem něčeho jiným a jestliže v podstatě třeba rozeznávati jednak látku, jednak tvar. Z toho také vysvítá, že jsou-li podstaty jaksi čísla, mohou jimi býti jen tímto způsobem a nikoli tak, jak někteří tvrdí, přiznávajíce ji jednotkám; definici totiž lze přiznati jakýsi ráz číslovitý, neboť dá se rozebrati v součástky nedělitelné; neboť není nekonečně mnoho pojmů; a taková též jsou čísla. A jako nemůžeš od činitelů skládajících tu kterou číslici něčeho odečísti ani

1044a k nim přičíst a to ani sebe méně, aniž by se číslice ta proměnila v jinou, zrovna tak nesmíš si nic odmysliti od definice nebo prapodstaty, ani si nesmíš k nim nic přimysliti, sice se změní. Také číslo má v sobě cosi, co z něho činí celek jednotný, oni však nedovedou pověděti, co to jest, ač-li číslo jest skutečně takovým jednotným celkem. Buď jím totiž není, nýbrž je pouze jakýmsi množstvím, anebo je-li jím, nutno pověděti, co z toho množství tvoří ten jednotný

¹⁾ Totiž žádný člověk; „jinde“: v kn. VII. kap. 8.

celek. Také definice jest takovým celkem, jež nedovedou vysvětliti. Pochopitelně; neboť ta má stejnou příčinu a též podstata je podobným celkem, ale nikoli, jak někteří tvrdí, tak jako číselná jednotka nebo bod, nýbrž jako cosi skutečně daného v přírodě. A jako číslo se nedá zveličovati a zmenšovati, zrovna tak podstata, alespoň tvarová; leda o podstatě látkové by se to dalo uznati. Tolik tedy o vzniku a zániku toho, co se nazývá podstatou, nakolik se mohou vyskytovat i o nakolik nemohou, jakož i o redukci podstat na čísla.

4. Třebaže všecko pochází z jedné prapříčiny anebo ze stejných prapříčin a třebaže v jedné a téže látce jest viděti základ všeho, co vzniká, nesmíme pustiti se zřetele, že každá jednotlivina má svou zvláštní látku, na př. sliz má nejdříve za látku sladkost nebo mastnotu, žluč hořkost nebo cosi jiného. Snad tyto látky pochodí z jediné pralátky. Z téže pralátky vytváří se látek několikero, jestliže jedna stává se látkou něčeho různého; na př. sliznici můžeš pokládati za složenou z mastnoty i sladkosti i když mastnota sama pochodí ze sladkosti, anebo ze žluče, pokud si žluč myslíš rozpuštěnou v základní její látku. Může totiž něco z něčeho jiného dvojmo vzejíti, buď přímo anebo rozkladem v prvočástky. Z téže látky mohou vzejíti různé věci působením příčiny, na př. ze dřeva bedna i postel. Ne všecko však může býti z téže látky, na př. píka nemůže býti nižádným přičiněním vyrobená ze dřeva; neboť nevyrobíš ji nikdy ze dřeva zrovna tak, jako ne z vlny. Může-li tatáž věc býti zrobena z různých látek, děje se tak aspoň tímže uměním a touže prací; kdyby se různila i látka, i práce, musil by se různiti také výtvar.

Poněvadž výraz „příčina“ jest mnohoznačný, tedy ptáš-li se po ní, nutno vypočísti všechny možné její způsoby.¹⁾ Na př. co jest hmotnou příčinou člověka? Snad měsíčky. Co jest působící jeho příčinou? Semeno mužské. Co utvářející příčinou? Zvláštní podstata.²⁾ A co příčinou účelovou? cíl. Tyto dvě poslední příčiny tu asi jsou stejné. Jest

¹⁾ Tuto známou nám již specifikaci najdeš v kn. I. kap. 3 (viz na str. 7).

²⁾ Roz.: „člověckost“ čili podstata bytosti lidské.

pak udati příčiny nejbližší. Ptám-li se po příčině hmotné, nesmíš jmenovati oheň nebo zemi, nýbrž látku specifickou. Kde máme takovéto věci vytvořené přírodou, musíš postupovati způsobem naznačeným, chceš-li si vésti správně; neboť tu se vyskytují takové a toliké příčiny, a třeba je znáti. Ale jinak je tomu, pokud jde o věci dané sice v přírodě, ale nepomíjející. ¹⁾ Některé z nich snad ani nemají látky, neb aspoň ne takové²⁾ jako věci vznikající, nýbrž látku přemístitelnou. ³⁾ Látky nemá také to, co se pouze zjevuje v přírodě, ale ne jako věc; tu nahrazuje podstatu podmět (sám). Na př. jakou hmotnou příčinu má zatmění? Není žádné, nýbrž měsíc je tu pouze nositelem (toho zjevu). A co jest tu příčinou působící, totiž přerušující osvětlenost? Zeměkoule. Účelové příčinnosti pak se zde sotva dopátráš. Příčinou tvarodárnou jest tu udati výkladem, jenž však ničeho neobjasňuje, netáhne-li se k té příčině. Na př. co jest zatmění? přerušení osvětlenosti. Připojíš-li: způsobené tím, že zeměkoule se ocitá uprostřed (mezi sluncem a měsícem), objasnil jsi příčinu výkladem. Anebo: spánek. Neznáme základního jeho nositele. Řekneš snad: živočich? Budiž, ale které ústrojí jeho? Srdce? nebo jiné? A od čeho (je spánek)? A proč ten stav postihuje jen ono ústrojí a ne celé tělo? Snad pro zaraženou pohyblivost? Třebas, ale co při tom ono ústrojí prodělává?

5. Některé věci jsou a nejsou beze vzniku a zániku, jako na př. body, ač-li mají jsoucnost, a vůbec druhy a tvary (vznik týče se na př. bílého dřeva a ne bělosti); jestliže všecko vzniká z něčeho a stává se něčím, nelze tedy tvrdit, že všecky protivy se proměňují vesměs v sebe navzájem, nýbrž černý člověk proměňuje se jinak v člověka bílého, než čern v běl; nemá všecko látku, nýbrž jen to, co se vytváří vznikem a přetváří změnou. Látky postrádá všecko, co neprodělává změny ani když to jest, ani když toho není. Zde se namanuje otázka, která se má hmota jednotlivin k protivám? Na př.

¹⁾ Totiž to: co je na nebesích.

²⁾ Dopln: jako věci vedlejší: Snad tu A. má na zřeteli komety létavice a p.

³⁾ Imponderabilia?

je-li tělo cosi, co může nabýti zdraví, zdraví pak má za protivu nemoc, týče se tato možnost obojího? A může se voda proměnit (stejně) v ocet, jako ve víno? Anebo jest voda v jednom látkou skutečně a specificky, v druhém však jen odnětím a škodlivým zkažením? Dále se namanuje otázka: proč víno není hmotnou součástí octa a octem možností (ačkoli přece z něho ocet vzniká nebo se vyrábí) a proč živoucí bytost není mrtvolou možností. Nejdříve tu třeba zániku a látka živočišná stává se látkou pro mrtvolu teprv tehdy, když zaniká a podobně voda vzhledem k octu; proměna se tu podobá přechodu dne v noc. Vůbec, kdykoli má dojít ke vzájemné proměně, musí ta která složenina dříve se rozložit^{1045a} ve své prvky; na př. má-li z mrtvoly vzniknouti zase živočich, musí býti napřed proměněna zpět v prvky, které teprve vcházejí v živočicha; a ocet musí se dříve státi vodou, než se může proměnit zpět ve víno.

6. Vracím se k věcné záhadě o definici a číslech: co dodává jim jednotnosti? všechno, co se skládá z více součástí a není celkem pouze takovým, jako hromada,¹⁾ nýbrž co má jako celek svoji (vlastní) podstatu vedle součástí, nabylo-li ucelenosti jakousi příčinou, jakou jest u těles na př. dotyk nebo lep nebo něco pod.²⁾ V definici nejsou slova nakupena prostě jako na př. v Iliadě, nýbrž je tu nějaký jednotící činitel. Co tedy dodává člověku jednotnosti a proč jest něčím jednotlivým a ne množným, na př. živočichem a bytostí dvounohou, zejména existují-li. jak někteří tvrdí, živočišnost o sobě a dvounohost o sobě. Proč nejsou tyto pojmy o sobě člověkem a proč lidé jsou lidmi tím, že mají účast ve člověckosti jako v čemsi jednotném a nikoli tím, že mají účast podvojnou, totiž v živočišnosti a v dvounohosti? Tak že by pak člověk byl čímsi množným, totiž živočichem a tvorem dvounohým a nikoli bytostí jednou. Tato otázka nedá se patrně rozřešiti a odbýti tak, jak se to zpravidla činívá při určování pojmů a uve výrocích. Jestliže však, jak já činím, rozeznáváme jednak átku a tvar, jednak možnost a skutečnost, záhada ta se

¹⁾ Na př.: kamení, sena.

²⁾ Buď kohese neb umělé zpracování (zklížení, přibití, svírání atd.).

rozplyne. Není pak ve věci o nic více záhadnosti, než kdybys šat svrchní vymezil jako „ohnutý kov“; onen název by pak byl znakem pojmu a otázka by zněla pouze: co dělá z ohnutosti a z kovu celek? Ale záhadnost tu mizí, protože jedno značí látku, druhé tvar. Čím však možné se proměňuje ve skutečné ovšem vedle činnosti (umělé), kterou něco vzniká? Nic zajiště jiného není příčina toho, že z možné koule se stává koule skutečná, než prapodstata obou. Látku jest rozeznávati v pomyslnou a vnímatelnou, a u pojmu je vždy jedno látkou, druhé skutečninou, na př. kružnice jest obrazec plošný.

1045b Co však nemá žádnou látku, ani pomyslnou ani vnímatelnou, jest bezprostředně jako něco jednotného, jakož i jsoucího dáno, totiž něco určitého nějaké kvality a kvantity. Pročež do definicí nepojímáme ani jsoucnost, ani jedinnost, nýbrž podstata jest přímo cosi jedinečného a jsoucího. Proto také nesmíš hledati jinou příčinu jedinnosti a jinou jsoucnosti; neboť všecko jest (samo sebou) dáno jako cosi jediné, jsoucnost a jedinnost nejsou tu rody, ani netrývají samobytně mimo jednotliviny. V těchto rozpacích někteří to nazývají „účastenství“, nedovedou však pověděti, co jest příčinou a co jest ono samo; jiní to označují výrazem: „společenství duševní“, jako na př. Lykofron, jenž prohlašuje vědu za společenství vědomostí a duše; jiní zase říkají, že život jest sloučení nebo svazek duše s tělem. Ale tak se můžeš vyjadřovati, kdekoli se ti to zlíbí; také na př. zdraví můžeš prohlásiti za společenství, nebo svazek nebo sloučení duše a zdravoti, kovový trojhran za sloučenost kovu a trojhrannosti a běl za sloučenost plochy a bělosti. Příčinou toho zmatku jest nesprávné stotožňování, pokud se týče rozeznávání možnosti a skutečnosti. Jak již pověděno, jest poslední látka a podoba totéž; jedno jest možnostně to, co druhé jest ve skutečnosti. Nesmíš tedy hledati jinou příčinu jsoucnosti, a jinou jedinnosti; jesti každá jednotlivina celkem jednotným, ať si možnostně, ať skutečnostně. Můžeš se tedy tázati nanejvýše po příčině, která proměňuje možnost ve skutečnost. Všecko, co nemá látku, pak jest prostě jakýmsi jednotným celkem.

Kniha devátá.

1. Pojednal jsem tedy o tom, co je ve vlastním smyslu jsoucí a k čemu se všechny ostatní kategorie jsoucna táhnou, totiž o podstatě, neboť podle pojmu podstaty označuje se všechno ostatní jakožto jsoucí, co má velikost, jakost a ostatní toho druhu, neboť toto vše musí pojem a podstata obsahovati, jak jsem dříve vyložil. Jelikož všecko jsoucím se nazývá, co je něčím, nějaké, nějak veliké, co je možné, nebo skutečné a hotové, pojednám blíže teď o rozdílu možnosti¹⁾ a skutečnosti²⁾, především však o výrazu „možnost“ v jeho významu nejvíce rozšířeném, ale pro nynější můj úkol méně vhodném; neboť výrazy: možnost a skutečnost vztahují se ponejvíce jen k pohybu; avšak promluvíce o tomto, ob- 1046a
jasníme při určování skutečnosti také to ostatní. Již dříve³⁾ jsem vyložil, že slova δύναμις a δύνασθαι mají význam několikový. Zde pomímám pouze stejnojmenné (homonymní) způsoby toho výrazu. Někdy se výraz ten opírá pouze o jakousi podobnost, jako v geometrii⁴⁾ a všelicos nazýváme možným

1) δύναμις; výraz, možnost, ani zdaleka nevyčerpává význam slova δύναμις, které jest mnohoznačné, značí také: sílu, schopnost a p., ba i čtverec (druhou mocninu), jak z dalšího výkladu vyplývá.

2) ἐντελεχεια, kterýžto výraz se co chvíli střídá s výrazem ἐνέργεια, aniž by se rozdíl dal přesně vytknouti; po stránce etymologické budiž upozorněno na to, že jeden výraz jest utvořen ze slova τέλος = konec, druhý z ἔργον = dílo, tak že by rozdíl ten mohl býti spatřován v tom, zdali něco jest uskutečněno (uvedeno ve skutečnost) samo sebou (působením přírody) anebo přičiněním lidským. Ale A. sám se toho rozdílu nedrží, nýbrž používá obou výrazů docela střídavě, jak se mu právě kdy líbí.

3) V kn. V. kap. 12.

4) Samo značilo slovo δύναμις to, co my nazýváme čtvercem (2²).

a nemožným pouze proto, že to jakési je nebo není. Tam, kde máme na zřeteli předměty stejnorodé, značí slovo to vždy nějaký počátek, zejména však prapočátek, kterým se počíná přeměna čehosi nebo zjinačení. Na př. způsobilost trpná jest to, co umožňuje, že postižený předmět se dá něčím proměnit v něco jiného; způsobilost setrvačná pak zabraňuje zhoršení nebo zničení činitelem pozměňovacím. Na takové případy hodí se výraz prvotní možnost. Dále jest rozeznávati, zdali uschopněnost se týče činnosti a trpnosti vůbec, anebo zdali jen účelné činnosti a trpnosti; takže se setkáváme s „pramožností“. Zřejmě tedy, že uschopněnost činná a trpná se po jedné stránce stýkají (neboť slovo to hodí se i na to, co může se samo uvést ve stav nějaký, i na to, co způsobuje stav v něčem jiném), po jiných stránkách však nikoli. Jednu uschopněnost jest hledati v trpném; neboť trpné snáší něco působením odjinud, protože to má jakýsi základ a že také látka jest základ; tuk zajisté se dá spáliti; měkké zmáčknutí a podobně jinde; druhou uschopněnost pak jest hledati v tom, co účinkuje na př. teplo v zahřívajícím, nebo stavebnost v budujícím. Pročež součástky, které srostly, nepůsobí v sebe navzájem; neboť tvoří jednotný celek a ne každá pro sebe cosi jiného. Dle toho jest také objasniti význam slov ἀδυναμία a ἀδύνατον (neschopnost a nemožné); značit, že si čemusi nedostává toho, co slove δύναμις potencialita atd., tak že oba ty výrazy se vždy vztahují k témuž předmětu. Výraz „nedostatek“ (στέρησις) jest víceznačný; značíť buď: není ničeho anebo: není ničeho, co bývá a to buď vůbec nebo v tu kterou chvíli, anebo: není něco takové, jaké to bývá a to buď nadobro, nebo po té které stránce. Také používáme toho slova tam, kde něčemu bylo odňato něco násilím, co mu příroda dala.

2. Poněvadž tedy některé takovéto počátky shledáváme nejen u neživých, nýbrž také u živých bytostí, v duši jejich 1046b a zejména v rozumové části duše, jest zřejmo, že také některé možnosti budou nerozumné a jiné rozumné. Hodí se slovo to tedy na všechna umění a na vědy technické, neboť jsou příčinami změny jinde, v něčem jiném anebo pokud to je jiné.

Schopnosti rozumové táhnou se k protivám, uschopněnost prostá týče se vždy jen čehosi jedinečného, na př. teplo způsobuje vždy jen zahřátí, kdežto umění lékařské se vztahuje i k nemocem i ke zdraví. To proto, že poznatek je pojem, pojem pak vysvětluje zároveň věc i její nedostatek, třeba ne obojí stejnou měrou; ač se týkají toho i onoho, přece lnou více k obsahu věci. Pročež takové nauky nutně se zabývají předměty protivnými a to i, jsou-li o sobě, nebo nikoli; neboť také pojem týče se jednak předmětu o sobě, jednak jen náhodných jeho přívlasktů; prozatím se pak objevuje buď zápořem nebo odnětím (abstrakce). První zápor jest opak a vzniká odmyšlením druhé části. Jelikož žádná věc neobsahuje cosi a zároveň opak toho, věda pak: slouží rozumu a duše jest silou hybnou: zdravodárné poskytuje pouze zdraví, teplodárné pouze teplo a zimotvorné pouze chlad; ale ten, kdo má vědu, dovede způsobiti obojí. Neboť pojem táhne se k oběma členům protivy a třeba že ne stejně, a jest v duši, která působí jako činitel hybný, spojuje obé za jedním cílem. Z té příčiny to, co je schopno rozumové činnosti jedná opačně než něco nemajícího rozum. jež má totiž v pojmu něco protivy sjednocujícího.¹⁾ Schopnost pak dokonalou doprovází, jak patřno, vždy schopnost prostá, činná nebo trpná, ale nikoli naopak; neboť ten, kdo jedná dobře (účelně), vždy jedná; ten však, kdo prostě jedná, nejedná nutně dobře.

3. Někteří, jako Megarikové, tvrdí, že výrazy schopnost, uschopněnost, moc, možnost a p. hodí se jen tam, kde něco působí; kde nic nepůsobí, nejsou výrazy ty na místě; na př. schopnost stavitelskou jest přiznati jen tomu, kdo buduje stavbu jakousi, ne však tomu, kdo ničeho nebuduje a podobně také v jiných případech. Nesmyslnost toho názoru je na bíledni. Neboť dle něho bys nebyl stavitelem leda ve chvíli, kdy právě provádíš stavbu, ačkoli „býti stavitelem“ znamená uměti prováděti stavby; a tak je tomu, ať jde o kterékoliv umění. Jestliže pak nemožno míti taková umění, až když je někdo učením a cvikem osvojil a jestliže nemožno jich nemíti 1047a

¹⁾ Totiž protivy: možnost býti a nebýti.

leč, když jsi jich pozbyl (buď zapomenutím nebo chorobou, nebo časem; nikoli však zánikem umění samého, neboť to nepomíjí): měl by snad, kdo se jím přestane zabývat, ho pozbýti a když by se dal do stavení, jak ho znova nabude? A podobně při věcech neživých, nebylo by nic studeného, ani teplého, ani sladkého, ani cokoli pod., leč když to zrovna někdo cítí neb ochutnává; oni (Megarikové) mluví tedy docela tak, jako Protagoras. Ba ani ústrojí smyslových bys pak neměl, leda když zrovna něco vnímáš, nebo činíš. Nazýváme-li slepým toho, kdo nemá zraku, ač by ho dle přirozenosti své měl míti nebo ještě míti, tatáž osoba by několikrát v týž den oslepla a také ohluchla. A schledáváme-li nemožnost tam, kde něco postrádá uschopněnosti, nebude moci nikdy vzniknouti, co již nevzniklo a ten by lhal, kdo tvrdí, že něco takového trvá nebo vzejde; tak jest totiž rozumět slovu „nemožné“. Tento názor odstraňuje všecek pohyb a všecku změnu; co se zvedlo, bude na věky státi a co se posadilo, bude na věky seděti; co se posadilo, nezvedne se nikdy, protože se nemůže zvednouti to, čemu se nedostává příslušné uschopněnosti. Je-li takové tvrzení nesmyslné, jest nutně možnost něco jiného než skutečnost; ono učení však směšuje oboje a vyvolává tím zmatek nemalý. Můžeš tedy směle tvrditi: co může býti, toho někdy není a co může nebýti, to někdy jest a to ať sáhneš ke kterékoliv kategorii; jako: co může kráčet, někdy nekráčí a co může nekráčet, někdy kráčí. Toto slovíčko „moci“, jest na místě všude, kde lze říci: to a to nemusí nebýti, nastal-li případ, kde se to může proměnit ve skutečné.¹⁾ Myslím to takto: může-li se něco posaditi a je ti dána příležitost toho, neznemožňuje nic, aby se to stalo; a podobně pravíme-li: moci se pohybovati nebo moci pohnouti něčím, nebo moci se postaviti nebo moci postaviti něco, anebo moci býti nebo moci vzniknouti, nebo moci nebýt nebo moci nevzniknouti. Slovo „skutečnost“ táhne se zejména k pohybu a změně a to v každém významu, nejenom v tom, v němž

¹⁾ Anebo také: kde nelze říci: to a to nemůže být v případě, kdy by to dle předpokladu mělo býti. Rozumí se, že to není žádná definice, nýbrž tautologické přepisování (přepisné objasňování).

utvořeno „uskutečnění“; zdát se býti ve vztahu co nejužším s kinesi. Pročež tomu, co nemá dáno, nepřisuzujeme pohybu a změny, nýbrž přisuzujeme tomu jiné kategorie prohlašující to na př. za představované nebo požadované, ale nikoli za pohybované. To proto, že to, co není dáno skutečně, se 1047b takovým může státi. Leccos, co není dáno, může býti dáno; prohlašujeme to však za nejsoucí, protože to postrádá skutečnosti.¹⁾

4. Je-li však, jak řečeno, něco možným potud, pokud za ním jde skutečnost, nemůže očividně býti pravda, řekne-li se: to a to sice může býti, ale nebude to nikdy; neboť by nemožnost pozbyla smyslu; totiž jako kdyby někdo tvrdil: „průměr dá se určit, ale nikdy se tak nestane“, nepochybně, jaká to nemožnost, aby když není překážky, aby něco se mohlo státi, přece to nebylo a se nestalo. Pravda, bývá někdy tvrzeno, že něco možného se stalo, čeho ve skutečnosti není; v tom není žádná nesrovnalost; ale ona změřitelnost (průměru) zahrnuje v sobě nemožnost. Jest třeba rozeznávati nemožnost a nesprávnost; mýlím se snad domnívaje se, že teď stojíš, ale nesmím to prohlásiti za cosi nemožného. Zároveň vysvítá také: trvá-li nutně B, když trvá A, může také nutně B trvati, jestliže může trvati A; neboť jinak by mohlo netrvati. Mějme A za cosi možného; není v tom nesrovnalosti, budeš-li je pokládati za jsoucné; pak musí býti také B. Ale shora bylo tvrzeno, že nemusí trvati. Mějme tedy B za cosi nemožného. Nemůže-li býti B, pak nemůže býti ani A. Ale A jest dle předpokladu cosi možného; tedy také B bude takové. Přiznáš-li tedy A možnost, musíš ji přiznati také B, aspoň za předpokladu, že B trvá

¹⁾ Vtírá se otázka zdali A. v této kapitole správně tlumočí učení Megariků (Eukleides z Megary, jenž aebudíž směřován se známým geometrem Euklidem, a jeho stoupenci). Snad filosofové ti soudili toliko: zdali ta která osoba vládne nebo nevládne jakousi schopností (dovedností, uměním a p.), dá se rozpoznati teprve, až když něco vykonala, anebo snad všeobecněji: zdali něco může nebo nemůže býti (se státi), dá se ve směru kladném rozpoznávati jen, když to skutečně nabylo bytnosti; — proti čemuž by se nedalo mnoho namítnouti.

nutně, jestliže trvá A.¹⁾ Máli se tedy A B takto, ale nepřiznáš-li B možnosti, nemohl bys uznati ani A B ; je-li však B nutno uznati za možné, když možným uznáváme A, vyplývá z toho, že B jest nutné, jestliže jest A. Rčení: „B jest nutno uznati za možné, když uznáváme A za možné“ znamená totiž pouze: stane-li se A skutečným, kdy a jak se to může státi, tehdy musí se také B takto státi.

5. Schopnosti jsou buď vrozeny, jako na př. smyslové, nebo vypěstované cvikem, jako na př. pískání na fletnu, neb osvojené učením, jako umění ; z nich nabýváme těch druhých a třetích pouze přičiněním, jehož netřeba při ostatních, jakož i při uschopnění pouze trpné. Uschopněnost má svůj
1048a předmět, svůj čas, své jak a pod. dle kategorií ; některé schopnosti mají ráz činorodný a umový, jiné ho postrádají ; ony svědčí pouze bytostí, tyto vyskytují se v přírodě oživené i neoživené. Tyto druhé schopnosti nutně buď působí nebo dají v sebe působiti, jakmile se naskytnou podmínky toho neb onoho, což o schopnostech oněch tvrditi nelze ; neboť nerozumové schopnosti vyznačují se jednostranností, kdežto schopnosti umové mohou působiti i opačně;²⁾ avšak nezpůsobují najednou něco, zároveň opak toho, neboť to se nemůže státi. Tudíž musí vládnouti nad nimi cosi jiného, což nazývám žádáním nebo předsevzetím.³⁾ Člověk zvolí a učiní to, po čem zatouží a když se octne v blízkosti toho, k čemu má schopnost. Pročež bytost rozumná, jakmile v ní zapůsobí žádost, nutně provede, co dovede a jak to dovede — a to, je-li předmět žádosti pohotov a v náležitém stavu. Jinak nebude moci býti činna. Netřeba zvláště podotýkati, že nesmějí překážeti zevní okolnosti ; nejde tu o žádnou schopnost působiti nějak a zejména jak to zevní okolnosti dovolují, neboť tyto

¹⁾ Text na tomto místě zdá se býti zkomolen a jest také různě podáván v jednotlivých vydáních. Jak to zní shora, jest vytknouti, že možné nebytí ($\mu\eta\ \epsilon\lambda\upsilon\alpha\iota\ \delta\upsilon\nu\alpha\tau\omicron\nu\ \epsilon\lambda\upsilon\alpha\iota$) se později proměňuje v nemožné bytí ($\eta\upsilon\ \acute{\alpha}\delta\delta\upsilon\alpha\tau\omicron\nu$), což není totéž.

²⁾ Srov. k tomu kap. 2. v této knize.

³⁾ $\delta\rho\epsilon\zeta\iota\varsigma\ \eta\ \pi\rho\omicron\alpha\acute{\iota}\rho\epsilon\sigma\iota\varsigma$; také snad: úmysl, impuls, pud, pohutka, a p.

určují některé složky určující. Pročež i kdybys si předsevzal neb usmyslil vykonati současně dvoje nebo co se sobě protíví, nesvedeš toho; neboť nevládneš schopností takovou, která by ti umožňovala provésti současně několik úkonů, nýbrž musíš se přizpůsobiti schopnosti, jaká je ti dána.

6. Pojednav o uschopněnlosti k činnosti promluvíme teď o skutečné činnosti a povím, co to jest a čím se vyznačuje. Při tom se zároveň lépe objasní pojem „možné“, totiž že slovo to se hodí nejen na případy, kdy něco působí pohyb v něčem jiném, nebo dá v sebe tak působit, buď vůbec, nebo určitým způsobem, nýbrž také na případy jiné. Pročež jest to také pojato v naši úvahu. Slovo „skutečnost“ znamená danost předmětu a to nikoli pouze po možnosti (totiž na př. tak, jako podoba Hermesova ve dřevě, nebo jako polovice v celku, cdkud se dá vyjmouti, ani tak, jak nazýváme někoho znalcem, i když nepracuje právě duševně, jen když to dovede), nýbrž vskutku. Při jednotlivých případech vysvitne indukci, jak to myslím a není třeba všude požadovati přesné definice, nýbrž nutno se někdy spokojiti také obdobou. Jako se má na př. stavění ku stavitelství, tak se má bdění proti spaní, 1048b vidění proti přimhuřování, výrobek proti surovině a jako dílo zhotovené k nedohotovenému ještě. Jednou částí těchto protikladů budiž vyznačena skutečnost, druhou možnost. Nepoužíváme však výrazu skutečnost vždy stejně, nýbrž někdy jak to obdoba připouští, jako toto v onom nebo k onomu, tak druhého něco v tom a tom nebo k tomu a tomu; někdy se má skutečnost k možnosti jako pohyb k síle, jindy jako podstata k látce. Jinak rozeznáváme skutečnost od možnosti, jde-li o nekonečnost, prázdnotu a pak předměty, než když jde o cosi daného, jako dívání, chození nebo zpozorování. Neboť v tomto druhém případě možnost se někdy proměňuje ve skutečnost; viděným totiž jmenujeme nejen to, co skutečně je viděno, nýbrž i to, co může býti viděno, ale možná nekonečnost nikdy není v tom smyslu možnou, že by mohla skutečně sama o sobě existovati, nýbrž jenom pro poznání. Neboť jen ta okolnost, že dělení je bez konce, činí z této skutečnosti možnou skutečnost, ale ne samobytnost. Děje

obmezené časově nemají nikdy cíle, nýbrž vztahují se k tomu, co vede k cíli; na př. zhubnutí jest cíl, pro který se potíš, pocení jest pochod nemající sám v sobě cíle; nelze je prohlásiti za činnost, aspoň ne za účelovou; neboť není účelem; nýbrž to, v čem shledáváme účel, nazýváme vhodně dějem; na př. řekneš-li: vidí, nebo přemýšlí, nebo chápe a pochopil; nikoli však, řekneš-li: učí se a naučil se, uzdravuje se a uzdravil se; žije mravně a žil mravně; daří se mu dobře, dařilo se mu dobře. Sice by byla musila nastati přestávka. Ale to nikoli, nýbrž žije a žil. Některé ty děje nazýváme činnostmi, ostatní skutečnostmi. Onyno nespějí k žádnému konci, jako: zhubnutí, učba, procházka, stavba; to jsou činnostmi nevázané žádným ukončením. Neboť nelze ztotožňovati výroky: prochází se a procházel se, ani staví a vystavěl, ani vzniká a vznikl nebo pohybuje se a pohyboval se; také se různí: hýbe nebo pohnul (něčím). Stotožniti se však dají výrazy: uviděl a vidí, porozuměl a rozumí. Takové úkony nazývám skutečnostmi, kdežto onyno činnostmi. Dle těchto a podobných úvah snad pochopíš, co a jakého rázu jest skutečnost.

7. Nyní jest pověděti, kdy jest něco dané v možnosti a 1049a kdy ne; nelze totiž, aby to platilo kdykoli. Jest na př. země možnostně člověkem? Sotva, nýbrž spíše teprv když vznikne semeno, ba ani pak ještě ne; jako nelze říci: všcko se uzdravuje uměním lékařským nebo náhodou, nýbrž jen to, co má příslušnou uschopněnost čili, čemu je dána možnost uzdraviti se. Co je dáno možnostně, proměňuje se v skutečně dané úmyslně tehdy, když tvému chtění nic nepřekáží z venčí, anebo jinak, když tomu nic nepřekáží uvnitř, jako na př. při uzdravení. Obdobně slove domem daným v možnosti (vybudovatelným) jen to, co se jím může dáti bez překážky vnitřní a zevní¹⁾ — a to tak, že netřeba ničeho přidávati ani ubírat ani to přetvořiti. Podobně je tomu vesměs, ať věc má původ mimo sebe, ať jej má v sobě, kdy arciť zevní okolnosti také nesmějí překážeti. Nelze tedy símě vlastně ještě prohlásiti za člověka daného v možnost, neboť musí vniknouti do čehosi

¹⁾ čili kde jest plán a stavivo.

jiného a proměnění se. Daným v možnosti jest nazvati to, co má v sobě původ ; ono (símě) však potřebuje počátku jiného ; také zemi nelze prohlásiti za sochu danou možnostně ; nutno, aby se napřed proměnila v kov. Dle toho se také vyjadřujeme, nazývajíce věci „takovými a takovými“ ne „to a to“ ; na př. bednu nazýváme dřevěnou a ne dřevem, dřevo nazýváme zemitým a ne zemí a jestliže také země není něčím jiným, nýbrž z něčeho jiného, pak jest toto jiné možnostně pozdějším. Bedna není ani ničím zemitým, ani zemí, nýbrž čímsi dřevěným ; v tomto pak jest bedna dána možnostně a dřevo jest její látkou a to jak vůbec, tak každé jednotlivé bedny. Dospěješ-li takto k čemusi prvotnímu, co není podle ničeho jiného nazváno „takovým a takovým“, to slove pralátkou ; na př. kdyby země byla čímsi vzdušným, vzduch pak čímsi ohnivým, ale ne oheň sám, byla by v ohni dána pralátka jakožto určité něco i podstata. Všeobecnina rozeznává se od jednotliviny jako podmětu tím, že tato jest cosi určitého, ona nikoliv ; podmětem přívlastků jest na př. člověk, tělo i duše ; přívlastky jsou na př. vzdělanost a bělost ; kdo si osvojil vzdělání, slove vzdělaným a ne vzděláním, člověka nazýváme bílým, ne bělostí, anebo kráčejícím nebo pohybuujícím se, nikoli krokem ani pohybem, vůbec čímsi „takovým a takovým. Všecko takové má za poslední základ podstatu ; co však není takové, nýbrž vyznačuje se jako jednotlivina druhovým tvarem, má za základ látku, pokud se týče podstatu látkovou. Právem prohlašujeme věci za „takové a takové“ podle látky 1049b a přívlastků ; neboť obojí postrádá určitosti. Tolik o tom, kdy je a kdy není na místě rčení: „dle možnosti“

8. Vyložil jsem již shora, kolikerý význam má slovo „dřívější“ ; podle toho jest patrně skutečnost dřívější než možnosti (způsobilost) a p. Slovem „možnost“ vyrozumívám tu nejenom původ změn podstatových, nýbrž jakýkoli původ pohybu, nebo klidu. Také příroda náleží do téhož rodu jako způsobilost, neboť v ní hledati jest původ pohybu, třebaš jen působící vnitřně, ne z venčí. Oproti všemu tomu možnostnímu náleží přednost skutečnosti i co do pojmu, i co do podstaty, co do času někdy také, jindy ne. Přednost pojmová

je tu samozřejmá; neboť možnost přisuzujeme něčemu především proto, že se to dá proměnit ve skutečnost, jako slove: stavitelské, co dovede stavěti; vidomé, co může viděti; viditelné, co může býti viděno. A tak vůbec, pročez skutečnosti pojmově a poznatkově patrně náleží přednost. Jinak dle času; tu náleží přednost jen tomu, co se shoduje tvarem, ne však počtem. Totiž: je-li skutečně dána ta která osoba neb obilí, nebo bytost vidoucí, předchází časově její látka a semeno i vidomost, v čemž je člověk, obilí a vidění obsaženo pouze dle možnosti, nikoli však ještě skutečně. Ale tomu zase předcházelo cosi daného skutečně, z čehož to vzešlo; vždycky totiž něco (to), co je dáno možnostně, proměňuje se v cosi daného skutečně jen něčím jiným skutečně daným, jako člověka vždy plodí člověk a ve vzdělance vychovává tě vzdělanec; vždy působí tu přednější jakýsi činitel trvajícím již ve skutečnosti. V kapitole jednajícím o podstatě¹⁾ jsem vyložil, že všecko pochází z čehosi a od čehosi druhově totožného. Pročez se zdá býti nemožným, že by byl stavitelem někdo, kdo nikdy nic nevystavěl, nebo citeristou někdo, kdo nikdy nehrál na citeru; neboť jenom tím se mohl naučiti tomu umění, když na citeru hrál; a podobně také v jiných případech. Odtud známý sofistický výrok, že provozuješ umění ještě dříve, než jsi si je osvojil; neboť pokud se mu učíš, nevládneš jím ještě. Ale jako vznik je vázán k něčemu již vzniknuvšímu a vůbec pohyb k pohybu, minulému jak známo ze 1050a vědy jednajícím o pohybu, tak asi také žák má (v hlavě) něco z nauky. I z toho vysvítá, že skutečnost je dřívější oproti možnosti i co do vzniku, i co do času. Ale také co do podstaty a to především proto, že co vznikne později, je přece prvotnější co do tvaru a podstaty; na př. muž v poměru k hochovi a člověk v poměru k semenu, neboť muž a člověk již má podobu příslušnou, hoch a símě však ještě ne; za druhé proto, že všecko vznikající tíhne k jakémusi základu a konci; základ je účel a za účelem nějakým vše vzniká. S účelem jest spejena skutečnost a zřetelem k němu mluvíme o možnosti; zvířata

¹⁾ οὐσία v kn. VII. kap. 7.

totiž jsou obdařena zrakem, aby viděla, a nikdo neřekne naopak: zvířata vidí, aby měla zrak. Obdobně umění stavitelské slouží tomu, abychom prováděli stavby a vědy tomu, abychom věděli; avšak nikoli nesbíráme vědomosti k vůli vědě, leč když se cvičíme, ve kterémžto případě však vlastně nezkoumáme, leda jen na oko anebo že toho není třeba. Látka jest dále dána možnostně (hmota, surovina, materie, materiál) proto, aby někdy nabyla tvaru; jakmile ho nabude, jest dána skutečně. A nejinak všude, kde jest cílem pohyb. Pročež jako učitelé myslí, že dosáhli cíle vycvičivše někoho, zrovna tak příroda. Jinak nauka by se podobala Pausonově Hermě¹⁾ a nebylo by lze říci, zda-li jest uvnitř nebo venku jako tuto; dílo jest účelem a dílo se uskutečňuje. Pročež také slovo skutečnost (ἐνέργεια) pochodí od slova skutek (ἔργον) a směřuje k dokonalosti. Někdy přestáváme na činnosti jako na př. zrakové, když jsme něco uviděli a zrak kromě toho nevykonává ničeho více; jindy však z činnosti pochodí dílo jakési, na př. z činnosti stavitelské nejen stavby, ale i dům; nicméně zde i tam jest skutečnost cílem, k němuž směřuje, co jest dáno možnostně. Neboť stavba nedá se odloučiti od vystavěného a vzniká tak, jak dům sám. Tam, kde kromě činnosti vzniká ještě dílo nějaké, jest skutečnost viděti ve výtvoru, jako stavitelství jest uskutečněno v budovách a tkalcovství ve zboží upředeném a t. d., vůbec pohyb se uskutečňuje v tom, čeho se týče. Kde však se mimo činnost nevytváří žádné dílo, jest skutečnost hledati v činnosti samé, jako na př. vidění se uskutečňuje v člověkovi, jenž vidí, poznání v člověkovi, jenž myslí a žití v duši; také blahobyť, neboť je způsob žití. Jest tedy jak patrné také pod- 1050b statě a podobě přiznati skutečnost. Z řečeného také vyplývá, že skutečnosti náleží co do podstaty prvotnost oproti možnosti co do času, jak již pověděno, skutečnost se pojí vždy k jakési skutečnosti předcházející, až dospěješ k věčnému původci pohybu, ale také jí náleží skutečnost ve smyslu přesnějším; neboť co nepomíjí, předčí podstatou to, co pomíjí, nic ne-

¹⁾ Soše Hermově, o jejížto podobě se nedochovalo bližších zpráv.

pomíjejícího však není dáno pouze možnostně. A to proto: možnost je vždy spojena s protikladem; co prohlašujeme za nemožné, toho nenajdeš nikde, co však slove možné, nemusí býti uskutečněno. Co prohlašujeme za možné, to snad bude snad nebude; o tomtéž předměť dá se říci, že může býti i nebýti. Co může nebýti, snad nebude; co může nebýti, slove pomíjející a to buď vůbec nebo v těch částkách, které nemusí býti, anebo jen na určitém místě nebo v určitém počtu anebo v určité jakosti, vůbec celou podstatou. Nic nepomíjejícího není dáno jako něco pouze možné, leda snad v některém vzhledu, na př. co do jakosti nebo místa; nýbrž všecko nepomíjející trvá ve skutečnosti. A zrovna tak všecko nutné; třebaže to jest začátkem všeho; neboť kdyby toho nebylo, nebylo by vůbec nic. Zrovna tak také pohyb, ač-li uznáváme něco věčně se pohybujícího; a nalezá-li se cosi ve věčném pohybu, není ten pohyb dán jako pouze možný, leda snad co do směru; nevadí, že pohyb jest vázán k látce. Pročež slunce a hvězdy a všechna tělesa nebeská trvají napořád a netřeba se obávati, že by se kdy zastavila, jak se domnívají někteří přírodopytčové. Také tělesa ta neumdlí nikdy ve své činnosti; neboť jejich pohyb nemůže býti protikladem odmyšlen jako při věcech pomíjejících, tak že by pohyb jejich snad slábnul odporem; toho příčinou jest pouze látka a to jen jde-li o možnost, nikoli však při skutečnosti. Věcem nepomíjejícím podobá se také to, co prochází změnami, jako země a oheň; i to trvá věčně; mají totiž ty prvky samy v sobě příčinu pohybu. — Ve všech ostatních případech možnost se pojí k protikladu; něco, co může jakýsi pohyb provést tak a tak, může jej také tak neprovést, je-li to totiž bytost rozumná; u věcí ostatních působí zrovna tak jejich bytí nebo nebytí. Je-li tedy něco takového, jako to, co v některých vědách nazývají ideami, bylo by jsoucnost přiznati spíše tomu, čím se věda zabývá, než vědě samé a změně způsobené pohybem

1051a spíše, než pohybu, protože ony předměty se vyznačují skutečností, kdežto ve vědě a v pohybu jsou dány pouze možnostně. Zjevno tedy, že skutečná činnost je dříve než možnosti a než každý působící činitel.

9. Z následujícího výkladu vysvitne, že skutečná činnost je lepší a cennější než schopnost, třebaš dokonalá. Co prohlá-
šujeme za dané pouze v možnosti, to má vždy možnost k opaku;
na př. rčení: moci býti zdrav zahrnuje zároveň v sobě: moci
býti churav; neboť v možnosti jest oboje dáno pospolu, zrovna
tak jako odpočívání a pohybování, stavění a bourání, vy-
stavěnost a sesutí. V možnosti něčeho jest zároveň možnost
opaku, ale protiklad nemůže současně existovati a nemohou
tedy ani skutečné činnosti býti současně, jako nechuravění a
churavnění. Avšak za „dobré“ může být prohlášeno jen jedno
z obou, kdežto v možnosti buď oboje, anebo žádné z nich;
tedy nám také skutečnost lépe vyhovuje. Rovněž ve „zlém“
hotová skutečnost jest oproti možnosti horší, neboť v mož-
nosti je myšlena také protiva. Z toho také vysvítá, že není
zla mimo podmínky; neboť jest v přírodě dáno později, než
v možnosti. Také v prvopočátečném a v tom, co trvá věčně,
není žádného zla, ani chyby, ani zkázy; neboť i zkázu jest míti
za zlo. — Také obrazce geometrické nalézáme teprve sku-
tečnou činností dělením jich. Kdyby byly již rozděleny, byly
by zraku patrný, takto však dělení je v nich pouze možnostně.
Na př. proč součet úhlů v trojhranu se rovná dvěma pravým?
protože se dvěma pravým rovnají úhly vrcholové kolem
toho kterého bodu. Prodloužíme-li totiž některou stranu, se-
známe ho hned. Proč každý úhel v polokruhu se rovná pra-
vému? protože když poloměry se sobě vesměs rovnají a zá-
kladna se rovná dvěma pravým a kolmice svírá úhel pravý,
o čemž se názorem přesvědčíš, znáš-li větu onu. Z toho vysvítá,
že to, co je dáno pouze v možnosti, se objeví, jakmile se vy-
skytne příležitost naleznouti to v čemsi daném skutečně. To
proto, že skutečnost dá se vystihnouti jen rozumem; možnost
tedy na ní závisí; a poznatků nabýváme jen činností; neboť
skutečnost projevující se počtem jest ve vzniku pozdější.

10. Slovo „jsocno a nejsocno“ užíváme jednak o různých
kategoriích, jednak o možnosti oproti skutečnosti jejich 1051b
a o opaku, zejména však o pravdě a klamu; tento poslední
rozdíl spočívá na spojování a rozeznávání, takže pravdy se
drží, kdo rozeznáva, co je různé a spojuje, co je shodno; ne-

pravdu má v případě opačném, kdo považuje předměty za jiné, než jaké jsou. Tedy otázka: kdy je ten který výrok pravdivý a kdy ne? Dlužno říci, co tím míníme. Věc se má takto: Nelze říci: jsi bílý proto, že tě za takového dle pravdy pokládáme; nýbrž nutno se vyjadřovati, protože jsi bílý, prohlašujeme tě dle pravdy za takového. Některé předměty jsou jen pohromadě a nedají se nikdy rozeznávat, jiné naopak, třetí dají se spojit i rozeznávat; slovo „býti“ znamená dáti se spojit, jako cosi jediného „nebýti“ znamená nedati se spojit, jako cosi množného; ohledně těch třetích předmětů tatáž domněnka a týž výrok může se shodovati i neshodovati s pravdou, můžeš se tu někdy klamati, (mýliti), jindy neklamati; tam však, kde není možný takový opak, nemohou se pravda a klam takto střídati, nýbrž vždycky se ten který výrok buď shoduje nebo neshoduje s pravdou. Co však znamenají slova: „býti nebo nebýti“ a „pravdivost i klamnost“ tam, kde jde o cosi jednoduchého? Jelikož tu není složenosti, nemůže „bytí“ spočívat na sjednocenosti „nebytí“ na rozeznatelnosti, jako je tomu při bílém dřevu, nebo při nezměřitelnosti průměru; také slova „pravda a klam“ znamenají tu tedy cosi jiného, a také tedy „býti“ Pochopení a vyřknutí shoduje se s pravdou (jest však rozeznávat: tvrzení a vyřknutí) nepochopení rovná se nevědomosti; „klamati“ o takových předmětech nelze, leda nahodile. Podobně věci nesložené, také o jejich existenci nelze se klamati. Všecky jsou dány ve skutečnosti, nikoli pouze v možnosti, sice by vznikaly a zanikaly; ale to, co je takto dáno, ani nevzniká, ani nezaniká; museloť by to vzejít z čehosi. Co jest dáno ve skutečnosti jako „to a to“, o tom nelze se klamati; možno pouze to buď znáti nebo neznáti. Tážeme se pouze: čím jsou ty věci, zdali jsou nebo nejsou takové a takové. Říci správně: to a to jest a říci mylně: to a to není, jest totéž, totiž shoduje se to s pravdou, jestliže předmět existuje a neshoduje se to s ní, jestliže předmětu toho není. Jednoduché jest dáno jako takové, jinak není dáno vůbec. „Pravda“ značí tu: znáti to; slova: klam, omyl (a p.) se tu nehodí, nýbrž je na místě výraz: neznáti toho (neznání); a to nikoli tak, jak to na př. způsobuje slepota; slepotou by

tu bylo vyrozumívati leda nedostatek schopnosti poznávací. Patrně u věcí nehybných není klamu co do času, předpokládáš-li vůbec jejich nehybnost. Pohlížíš-li na trojúhelník jako na něco, co se nedá pozměnit, nebudeš se domnívati, že součet jeho úhlů se někdy rovná dvěma pravým, jindy ne (neboť pak by se zrovna měnil), nýbrž budeš míti pochybnosti jen o tom, co jest a co není, na př. zdali žádné sudé číslo není pračíslem anebo některá ano jiná ne. Věci jedinečné ani toho nedopouštějí, tu nemožno se domnívati, že něco některým z nich přísluší, jiným nikoli; nýbrž buď mluvíš pravdivě, nebo nesprávně, poněvadž se předmět chová vždy stejným způsobem.

Kniha desátá.

Že slůvko *εν* „jedno“ má význam několikerý, bylo řečeno dříve při rozborum nohovýznamnosti;¹⁾ zejména však že jest uznati čtverý význam za vlastní a hlavní, nikoli pouze za vedlejší. Slova toho užívá se předně o tom, co souvisí buď vůbec, nebo jenom o tom, co souvisí vnitřně a nikoli dotekem nebo poutem nějakým, a mezi těmito všemi nazývá se jedním nejspíše a nejdříve to, jehož pohyb jest méně složitý a jednodušší; za druhé to, co je celek určitého tvaru a formy, zvláště je-li co takovým od přírody a ne násilím jako vše kličem, hřebem, provazem spojené, nýbrž co drží se pohromadě samo sebou a to proto, že má pohyb jednotný a nerozeznatelný podle místa a času. Z toho jde, že je-li něco ze své povahy první příčinou svého prvního pohybu, myslím na př. mezi rozmanitými druhy prostorového pohybu pohyb otáčivý a kruhový, jest to první jednotnou veličinou.²⁾

Něco slove tedy *εν* pro souvislost a ucelenost, něco pro pojmovou jednotnost, takového rázu jest všecko jednoznačné, totiž co se nedá rozrůzniti ani co do tvaru ani co do počtu. Dle počtu je nerozrůznitelné jedinečno, dle tvaru se nedá rozrůzniti, co jest jednotným pro naše poznání a vědění. Proto hodí se slovo *εν* na to, co je pro věci příčinou jejich jednotnosti.

Tolik významů má tedy slovo *εν* a sice jednak to, co se drží pohromadě vnitřně, nebo celek, nebo jednotlivina, a všeobecné jedino. To všechno jmenuje se jedino, poněvadž se to nedá rozrůzniti ani co do pohybu, ani pojmově. nebo rozumově (logicky).

¹⁾ V knize V. kap. 6.

²⁾ Tedy snad to, co my nazýváme Kosmos.

Dlužno však povážiti, že tím, když jsme vyložili, na co se slůvko *ἐν* hodí, není vystižen pojmový obsah toho slova (možnoť toho slova použití ve všech případech, na které se hodí v tom neb onom významu; ale jedinnost svědčí těm předmětům jen někdy, jindy jiným, totiž takovým, které se více blíží významu jména, kdežto v oněch jest jedinnost dána pouze v možnosti obdobně jako, máš-li na př. slovy: prvek (živel) nebo příčina označiti ty které předměty anebo vymeziti jejich pojem.¹⁾ Oheň na př. jednak můžeš prohlásiti za živel (prvek) (snad také nekonečno o sobě nebo cosi podobného), jednak nikoli; neboť „ohňovost“ a „živelnost“ není totéž; nýbrž oheň jest živlem jako předmět daný v přírodě, kdežto název značí, že to jen nahodilý znak, když něco z něho vzniká jako z prapříčiny. Nejinak je tomu při slovech příčina, jedino, a pod. Jednotným býti znamená tedy buď tolik co nedělitelným býti jakožto jednotlivina určitého druhu a odlišná co do místa nebo tvaru nebo pojmově, anebo býti celistvým a nedělitelným vůbec; zvláště znamená to základní míru pro všechno, zejména pro kolikost (kvantitu); neboť odtud byl ten výraz přenesen na všechno ostatní. Měrou totiž slove, čím se poznává kolikost; kolikost jako taková pak určuje se buď jednotkou neb nějakým číslem a číslo vždy jednotkami. Tudíž kolikost jako taková dá se určití jen jednotkami a jednotkou slove základ, jímž se určuje kolikost, pročež jednotka jest počátkem čísla jakožto čísla. Odtud nazývá se také mírou jindy, čím nejdříve cokoli určujeme a mírou všude jest jednotka dálková, šířková, hloubková jednotka tíže a rychlosti. Tíže pak a rychlost shodují se v tom, jak stanovíme jejich protipojmy: oboje mají dvojí význam; těžkým nazýváme jednak, co vůbec má jakousi váhu, jednak

¹⁾ Ale tím vzniká nutně zmatek. Není-liž to zrovna tak, jako kdybys nějaké zvíře nazval koněm, ale zároveň mu zapřel koňskost (τὸ ἵππου εἶναι), totiž to, co jej právě činí koněm. Takové důsledky arcí vyplývají z mnohovýznamnosti slov, kterou tedy noetika potírá. Aristotelovi ovšem proto nesmíme činiti výtek, neboť on mohl psáti jen tím jazykem, který měl po ruce; přetvořiti starou řečtinu sám jediný nemohl.

to, co má váhu značnou; rychlost pak připisujeme jednak tomu, co se vůbec pohybuje, jednak tomu, co se pohybuje hodně; neboť také to, co se pohybuje pomalu, má jakousi rychlost a také to, co slove lehkým, má jakousi tíži. Všude zde je základní mírou nedělitelná jednotka; zejména při liniích užíváme za měřítko nedělitelné střevis. Všude hledá se za měřítko něco jednotného a nedělitelného; a to něco jednoduchého buď jakostně nebo kolikostně. To pak je společlivým měřítkem, od čeho se nesmí nic odebrati a k čemu se nesmí nic přidati. Nejpřesněji se značí míra v číslicích; neboť jednotku uznávají všichni za cosi nedělitelného, což slouží za příklad také jinde; při stadii a talentu, vůbec při větších měrách spíše se přehledně nějaký přídavek nebo schodek než při menších. Proto obecně se volí za míru ať si vlhkosti nebo suchosti nebo tíže nebo velikosti to, při čem se dá odchylka snadno postřehnouti; a domníváme se, že víme kolikost něčeho tehdy, když můžeme udati takové měřítko. Taktéž pohyb měříme pohybem jednoduchým a nejrychlejším; ten totiž vyžaduje času co nejméně.

Také ve hvězdářství máme takovou základní jednotku měrovou, totiž v rovnoměrném pohybu těl nebeských, který pokládají také za nejrychlejší a dle kterého určují pohyby ostatní. V hudbě jest tou měrnou jednotkou čtvrttón, jakožto nejkratší a v mluvě hláska. Všechno to jsou jakési jednotky v tom smyslu, jak bylo vyloženo, a nikoli jako by to byl společný znak. Někdy máme za měřítko více věcí a ne jednu jako na př. dvojčtvrttón, aspoň při učení třeba ho pro ucho; také více hlásek slouží za měřítko ba i průměr dá se měřiti něčím dvojnásobem, a hrany a vůbec všechny veličiny (prostorové). Takto jest jednotka měrou pro všecko, udávajíc nám, jak se ta která věc dá rozebrati kvantitativně nebo kvalitativně; jednotka nedá se dělit, jako vůbec nic prvopočátečního.

Ale nedělitelnost není všady táž; na př. jiná je u stopy, jiná při jedničce; tato jest naprostá, ona pouze blíží se¹⁾ nedělitelnosti pro vnímání jakož bylo už řečeno;²⁾ neboť o sobě

1) ἐνέλοι, chce býti nedělitelným.

2) Viz 1052 i 33.

dá se as všechno nepřetržitě¹⁾ dělití. Míra musí vždy býti stejnorodá; pro veličiny veličina, podobně pro linie linie, pro plochy plocha, pro tóny tóny, pro tíži tíže, pro jedničky jednička; nesluší se však říci pro čísla číslo, to by bylo na místě jen, kdyby se čísla nelišila od jednotek; ale ona se liší, bylo by to asi tak, jako kdybychom řekli: měřítkem jednotek jsou jednotky a ne jednotka; číslo totiž jest soubor jednotek.

Také vědu a smyslové vnímání považujeme za míru předmětů a to z téhož důvodu, protože jimi poznáváme předměty, ačkoli jsou spíše měřeny, než samy měří. Ale děje se nám tu podobně, jako když nás změří někdo jiný a my takto zvíme, jakou máme výšku, protože přiložil na nás loket tolikrát a tolikrát. Protagoras dokonce prohlásil člověka za míru všech věcí, ať si měl na zřeteli člověka jako bytost myslící nebo jako smyslovou a to proto, že člověk jest obdařen 1053b. smysly, duchem, rozumem, jež pokládáme za míru podstaty věcí. Zdá se, že výrok ten nepovídá to, co by povídati měl.

Zjevno tedy, že jedinečnost v pravém významu jest nezbytným znakem měřítka především pro kolikost, ale také pro jakost. Hodí se za měřítko pro svou nedělitelnost jednak co do kolikosti, jednak co do jakosti; nedáť se jednotka dělití ani vůbec ani pokud je jednotkou.

2. Jest nyní zkoumati, na co jsme už dříve při diaporematech²⁾ narazili, co vlastně jest to „jedno“ a co si o něm máme mysliti, zdali samo jest podstatou, jako to dříve říkali Pythagorovci a později Platon, anebo zdali nemá spíše svůj podklad v přírodě; nutno se o tom vysloviti odborněji a zevrubněji, než to činí přírodopisci, z nichž někteří prohlašují za ono „jedno“ přitažlivost³⁾ jiní vzduch⁴⁾ ještě jiní neko-nečno.⁵⁾ Nelze-li však obecninám přiznati opodstatněnosti, jak jsem vyložil na místech, kde pojednávám o podstatě a

1) Continuum.

2) Srovnej B 4, kde vykládá se o dialektickém řešení problému..

3) φίλία také přátelství Empedoklea.

4) Anaximenes.

5) Anaximander.

o daném¹⁾ a nelze-li žádnou jednotlivinu uznati za „jedno“ podle spousty toho, co je dáno, neboť obecniny jsou společným (znakem) slouží pouze za přísudky: dlužno patrně všecko to uznati také o našem „jedno“, neboť jsoucno (ὄν) a jedno jsou nejčastěji používané přísudky.

Pročež ani rodům nelze přiznati samobytné podstaty vedle toho, co je dáno v přírodě ani nelze „jedno“, uznati za rod a to z týchž důvodů, ze kterých nemůžeme za rod uznati ani to, co vyrozumíváme slůvkem ὄν, ani podstatu. Dále musí tomu býti všude stejně: Obou těch pojmů užívá se v stejně hojných významech; jestliže tedy i při kvalitách i při kvantitách jest nějaké jedno a nějaká podstata (vůbec) jest třeba patrně otázka, co vůbec jest to „jedno“, tak jako se ptáme, co jest jsoucno, protože nestačí říci, že jest to to samé co podstata.

Mezi barvami může býti „jedním“ jen barva na př. bílá, jestliže totiž míníme, že ostatní jsou vzniklé z ní a z černé; černá jest pak nedostatek bílé, jako tma jest nedostatek světla. Kdyby všechno jsoucno byly barvy, mohlo by to býti vyznačeno číslem ale čeho? patrně číslem barev. Také „jedno“ byla by nějaká jednotka, snad běl. Podobně, kdyby všechno jsoucno byly tóny, mohli bychom to vyjádřiti v číslech, totiž
1054a v počtu čtvrttónů, ale číslo to by neznamenal jejich podstatu.

Také za „jedno“ (za prvotón) mohl by býti prohlášen jen čtvrttón a nikoli vůbec jakékoli jedno.

Tak by tomu bylo také se hláskami, jedině bylo by číslo ale z hlásek. Podobně, kdyby jsoucno byly přímočaré obrazce, byl by to počet obrazců a jedině byl by trojúhelník. Totéž platí o ostatních druzích (rodech) věcí. Shledáváme-li ve stavech, ve vlastnostech, ve veličinách a v pohybu počet a nějaké „jedno“, jsou to vesměs čísla značící něco určitého a určitá jednotka, nikoli však přímo samu podstatu; zrovna tak tomu jest při všem jiném. Proto, jak patrně, ono základní jedno má v každém rodu svůj ráz, aniž ho samo dodává něčemu jinému; jako mezi barvami lze jen určitou barvu, zrovna tak jest mezi věcmi danými hledati určitou věc jako „jedno“

¹⁾ Kn. VII. kap. 3.

„Jedno“ a jsoucno značí v jistém smyslu totéž, jak vysvítá z toho, že spolu doprovázejí kategorie o stejném počtu významu, aniž znamenají v kterékoli z nich obsah nebo kvalitu, nýbrž má se to jako se jsoucnem: jako rčení *j e d e n č l o v ě k* nám neznačí něco, co by nebylo člověkem, zrovna tak rčení „býti něčím“ neznačí nic, co by bylo mimo předmět, mimo kvalitu, mimo kvantitu a „býti jedno“ (jednost) znamená „býti jednotlivinou“ (jedinečností).

3. Jedno a mnohé stojí proti sobě několikerým způsobem; jedním z nich jest, že stojí proti sobě jako nedělitelné a dělitelné; co je totiž rozděleno nebo dělitelné, nazývá se množství, nedělitelné a nerozdělené slove jedním. Ježto protiv jest vůbec čtvero, a poněvadž v našem případě ani první ani druhá nemůže být označena jako privace (nedostatek) druhého ani jako zápor ani vztah, musí býti protikladem druhého. Jedino pak nazývá se a vysvětluje se podle své protivy; nedělitelné podle dělitelného, poněvadž mnohost a dělitelné jest smyslově chápatelnější než nedělitelné; proto pojmově jest množství vzhledem k vnímání dřívější než nedělitelné.

Jak jsem již v rozboru protiv vyložil, k jedinu náleží totožnost, podobnost a stejnost, za „mnohost“ jest míti různost, nepodobnost, nestejnost. Slovo totožnost má více významů, někdy nazýváme něco dle počtu týmž, jindy prohlašujeme za totožné, co se shoduje pojmem a počtem na př.: *ty jsi pořád jeden a týž i podobou i tělem*; anebo používáme toho slova tam, kde věci mají pojmově jednu podstatu jako: *totožné přímký, stejné anebo stejné a stejnoúhlé čtyřúhelníky, třeba jich bylo počtem více*; jest u nich stejnost totéž co jedinnost. Podobnými slovou věci, které sice nejsou prostě totožny a dají se dle složené podstaty rozeznati, ale mají týž tvar, na př. *větší čtverhran slove podobný menšímu, také přímký nestejně dlouhé tak slovou*; podobají se sice sobě, ale za totožné je prohlásiti nelze. Dále slovou totožnými věci mající týž tvar, v nichž neshledáváme rozdílu stupňovitých, ač jich může býti více nebo méně. Věci o tomtéž stavu a rázu jako na př. *běl tmavší a světlejší slovou podobné,*

protože jsou stejnorodé. Dále slovou podobnými věci, mající více známek stejných než různých, buď vůbec anebo po význačné stránce, jako na př. cín řekneme že je podobný stříbru, zlato ohni pro žlutavou a narudlou barvu tohoto. takže také různost a nepodobnost mají několikerý význam, Jinakost stavíme proti totožnosti, protože každá věc je buď táž jako jiná, anebo jinaká; jindy mluvíme o jinakosti, když ani látka ani pojem nejsou stejné, takže ty jsi někdo jiný než tvůj soused. Třetí význam má to slovo v matematice. Tudíž může se říci o čemkoli, že je týmž nebo něčím jiným, když se to srovnává s čímkoli jiným, a když obě jsou dána jednotlivě.¹⁾ Jinakost totiž neznamená zápor totožnosti; proto se slova toho neužívá o tom, co není (tu říkáme, že to není totéž), nýbrž o všech, co jest. Neboť i jsoucno i jednotlivě jest od přírody buď jedino nebo nejedino.

Takto tedy jest jinakost protivou totožnosti, ale rozdílnost a jinakost nikoli. Neboť, co zveme jiným a jeho protějšek, nemusí se něčím lišiti; všecko zajisté, co jest, dá se označiti za jiné nebo za totožné. Co je však různé, jest různé vzhledem k něčemu, takže musí býti oběma něco totožného, čeho se rozdíl týče. To pak jest buď rod nebo druh; všecko, co označujeme za rozdílné, liší se buď v rodě nebo druhu. V rodě, co není též látky (ὄλη) a neproměňuje se v sebe navzájem, čili to, co spadá pod různé kategorie. V druhu pak, co má společný rod. Rodem se nazývá, v čem se oba členové, jinak se různící, shodují co do podstaty. Rozdílnost jest také v opaku a opak se pokládá za určitý druh rozdílnosti. Že tomu tak skutečně jest, dá se dokázati také epagogicky. Všecko co se nám jeví rozdílným, jeví se také totožným ne pouze jinakým, a to buď rodem nebo jako něco jiného v téže kategorii, tedy 1055a spadající pod týž rod. A co je rodem stejné a různé, o tom bylo jinde vyloženo.²⁾

4. Jelikož věci se mohou různiti více nebo méně, jest také nějaký rozdíl největší a ten nazývám protikladem. Že jest takový největší rozdíl, dá se dokázati epagogicky

¹⁾ T. j. když jsou εἰ, καὶ ὅ.

²⁾ V kn. V. kap. 9.

(indukcí). U těchto se různí dle rodu, a není žádného přechodu z jednoho do druhého, ale jsou od sebe příliš vzdáleny a nasetkají se; ale u těch věcí, co se různí druhově, může vzniknouti protiklad z krajních protiv. Vzdálenost mezi konci je největší, a tak je to i u protiv. Ale co je největší, to je v každém rodě také dokonalé; neboť největší je to, co ničím není převyšováno, a dokonalým to, k čemu se nedá z venčí nic více přičiniti; dokonalý rozdíl dospěl svého konce, jakož vůbec nazýváme dokonalým, co se octlo u konce, a za koncem pak už není ničeho více; neboť to je nejzazší všude a uzavírá všechno. Pročež nic není za koncem a dokonalému už ničeho neschází.

Z toho tedy vysvítá, že protiklad jest dokonalá různost. Slovo protiva má však několikerý význam, i bude různým jeho druhům příslušet dokonalost zrovna tak, jako jim přísluší protiklad. Je-li tomu tak, jest zjevné, že jedino nemůže míti více protiv; neboť nic nemůže býti krajnějšího, než co je nejkratnější, a jedna vzdálenost nemůže míti víc než dva konce. A vůbec, je-li protiklad rozdílem, a rozdíl je vždy mezi dvěma věcmi, musí také dokonalý rozdíl býti mezi dvěma věcmi. Také platí o něm vše ostatní, čím se jinak vyznačují protivy. Při dokonalém rozdílu je různost věcí největší. Mimo rozdíly rodové a druhové není žádných jiných, neboť prokázal jsem, že na to, co je mimo rod, výraz „rozdíl“ se nehodí; neboť největším rozdílem jest protiklad a to, co se v témž rodu nejvíce rozchází, jsou protivy; nejvýznačnější pak rozdíl je dokonalý. Protivami jest také nazvati to, co se nejvíce různí v téže vnímavé¹⁾ látce, neboť protivy ty jsou vázány k téže látce. Také tak slove to, v čem se nejvíce různí věci podléhající téže síle. Pro každý obor zajisté jest jen jedna věda a ta se zabývá dokonanou růzností.

První protiklad jest mezi míti a odníti,²⁾ ale ne mezi každým odnětím, poněvadž toho slova se užívá v mnoha významech, nýbrž odnětím úplným. Všechny ostatní pro-

¹⁾ Mateční t. j., která je schopna přijmouti na sebe formu — ὀλη.

²⁾ ἔξις καὶ στέρησις, měti odněti, — privace.

tivy bývají pojmenovány tudíž buď proto, že mají to a to nebo proto, že konají to a to, nebo že na sebe berou to a to, nebo že se zdržují toho a toho.

1055b Jsou-li pak protivami spor, privace, protiklad a vztah, mezi nimiž je spor na prvním místě, a jestliže mezi spornými členy není nic uprostřed, jako je to možno mezi protivami, plyne z toho, že spor a protiklad nejsou jedno a totéž.

Privace však jest určitého druhu protiklad;¹⁾ neboť připisujeme jej buď tomu, co vůbec není schopno něco míti anebo tomu, co svou povahou jsouc schopno něčeho, toho nemá, a to vůbec nebo s nějakým obmezením; neboť jest to slovo, jak jsme jinde²⁾ dokázali, mnohovýznamné.

Privace jest tedy nějakého druhu spor a sice buď neschopnost přirozená nebo zvenčí přivoděná. Proto není při sporu nic středního, při některé privaci ano. Nutno říci vždy: to a to se sobě rovná nebo nerovná, nelze však obdobně říci o všem, že to je buď stejné nebo nestejné, nýbrž leda o tom, na co se výraz „stejně“ hodí. Jestliže pak vznikání po stránce hmotné vychází od protiv, a dále, jestliže vychází buď od formy a formové schopnosti (tvárnosti) nebo od odnětí formy a podoby, pak jest každý protiklad případem privace ale nikoli není každá privace protikladem. To proto, že nedostáváti se může něčeho různým způsobem; kdežto protivné jest jen to, z čeho jakožto krajního vychází změna. To lze dokázati také epagogicky (příklady). Všechno zajisté sporné obsahuje v sobě nedostatek druhého člena protivy, ale ne vždycky stejně. Nestejnost na př. je opakem stejnosti, nepodobnost podobnosti, špatnost ctnosti. Jest zde rozeznávati,

¹⁾ Srozumitelněji (dle noetiky) vyjádřeno: privace (úpor) dá se vždy nahraditi protikladem, anebo: protiva obsažená v upření dá se vždy vyjádřiti ve formě protikladu a to dle noetiky dokonce správněji. Na př. místo rčení: „člověk je buď vidomý nebo slepý“, hodí se lépe: „člověk buď vidí nebo nevidí na oči,“ anebo: „je slepec nebo není slepec“ anebo „je stížen nebo není stížen slepotou; anebo „oslepl nebo neoslepl“ a p. Z toho plyne, že *στέργησις* může býti z hořejší řady beze všeho škrtnuta. V češtině také nemáme slovíčka odpovídajícího mu úplně. V němčině: Abgang Mangel.

²⁾ Kn. IV. kap. 22.

jak již bylo naznačeno, zdali totiž se něčeho nedostává vůbec nebo jen někdy a někde, jako na př. v určitém věku nebo na význačné části nebo vesměs. Pročež vyskytuje se při mnohých takových protivách jakýsi střed, na př. člověk, který není ani zlý ani dobrý, kdežto u jiných nikoli, na př. vše musí býti nutně sudé nebo liché; některé pak věci mají podklad určený, jiné ne. Z toho vyplývá, že jeden z členů protivy je privací druhého, stačí však, když to platí o prvotných protikladech a rodových, jako je u jsoucna a množství; vše ostatní pak dá se odtud vyvoditi.

5. Jelikož proti jednomu jest postavití zase jen jedno, mohla by vzniknouti pochybnost, v jakém poměru je jedno a množství a stejnost k velikosti a malosti. Otázka totiž „zdali-čí“ je vždy míněna o protivném na ůř. zdali bílé či černé, anebo zdali to a to je bílé či není bílé¹⁾ ale netážeme se však, zdali (to a to jest) člověk nebo bílá barva, leda za určitého předpokladu anebo pátráme-li po něčem, jako přišel-li Kleon nebo Sokrates. Ale v žádném z těchto případů není nutnosti, nýbrž otázka je pouze napodobena oné.²⁾ Jenom při protikladu jest nemožno, aby platil o něčem současně, a jen dle 1051a analogie říkáme: který odešel? neboť kdyby po případě byli odešli oba, byla by otázka ta směšná. Ale i v tom případě bychom se octli před rozlukou jinou: jedno nebo více; totiž zdali přišli oba nebo jen jeden z nich.

Jestliže je tedy otázka „zdali-čí“ vždy při protikladu, a přece říkáme: „zdali je to větší či menší či stejné“, jest otázka, v jakém poměru protivy jest „stejně“ k těm druhým není protikladné ani jednomu z nich samotnému ani oběma najednou. Proč by stejno mělo být spíše protivné více než méně? Kromě toho dá se postavití proti stejnosti také nestejnost, takže tu více sporných členů než jeden. Kdyby však nestejno mělo týkati se obou (více-méně) stejným způsobem,

¹⁾ Aristoteles zde staví vedle sebe dva příklady jako korelativní, které takovými nejsou; v druhém příkladě je protiklad, v prvním disjunkce, která může býti také vícečlená, kromě bílého a černého je také červené atd., což ovšem dle toho jsou jen smíšeniny běli a černi.

²⁾ Podržena otázková forma ze zvyku.

bylo by protikladné oběma a tento názor svědčil by těm, kdo nestejnost prohlašují za dvojici; ale takto bylo by jedno protikladné dvěma, což jest nemožné. A pak stejnost objevuje se uprostřed velikosti a malosti, protiklad nejeví se nikde uprostřed a nemůže se jeviti dle svého pojmu; jsouc uprostřed něčeho nebyla by na kraji (konci); ale sama vyžaduje spíše něčeho prostředního. Zbývá tedy ještě, aby byla v poměru protivy s něčím jako negace nebo privace. Ale jako negace nebo privace nemůže býti kladena proti žádné z těch dvou; neboť proč by se týkala spíše velkého než malého? Je tudíž privativní negací obojího.¹⁾ Proto také otázka „či“ (nebo) pronáší se stejně při obou a nikoli pouze o jednom z nich.²⁾ Neptáme se, je-li co větší nebo stejné ani je-li menší nebo stejné; nýbrž vždy je tu tré členů. Ale není to privace nutná; neboť není všechno, co není ani větší ani menší, proto stejné, nýbrž jen to, k jehož podstatě se slova ta hodí.³⁾ Není tedy stejné to, co je velké ani co je malé, ale co může býti od přírody buď velké nebo malé; proti obojímu je pak protikladem privativním a proto jest také uprostřed mezi nimi.⁴⁾ Také to, co není ani dobré ani zlé, je oběma protikladné; není však pro ně slova, poněvadž obého, dobrého i zlého užívá se ve významech různých, a nemají společnou látku. Spíše platí to o tom, co není ani bílé ani černé; než ani pro to nemáme jediný název, nýbrž vždy se uvádějí určité barvy, jimž se tu privace pronáší záporným přísudkem, neboť nutně musí býti něco šedé nebo bledé nebo pod. Neprávem tedy vyčítají někteří, že bychom se takto mohli vyjadřovati vesměs, a

1) „Stejným“ jest nazvati to, co není ani větší ani menší (nebo „čeho není ani více ani méně“) — dosti hubený to výsledek dlouhých výkladů.

2) Dopln: zdali se něco rovná či nerovná čemusi jinému.

3) Slovo „více — méně“ nehodí se na př. na přičetnost, mysl, svědomí; proto tu také není slovo „stejně“ na místě.

4) Dle dřívějšího výkladu bychom očekávali „ani menší ani větší“ Slovíčko *ἴσον* tu má význam jiný, asi „průměrný“. Ostatně také v dřívějších příkladech v češtině nestačí slůvko „stejně“, nýbrž třeba je doplniti: stejně velký, stejně malý; stejně mnoho, stejně málo atd., čímž se záhada Aristotelova bezmála rozplývá.

že by bylo uznati také cosi uprostřed mezi chodidlem a rukou, totiž co není ani chodidlem ani rukou, protože uznáváme to, co není ani dobré ani zlé, za protivu dobrého i zlého, jakoby takový střed byl nutný ve všem. Ale není tomu tak. Popření totiž obou členů protikladu najednou vyskytuje se jen tam, kde jest přirozeně něco prostředního a určitá odloučenost, 1056b poněvadž to najednou odpírané není stejného rodu a není tudíž stejný podklad.

6. Podobné rozpaky mohly by vzniknouti se slovy: *j e d n o* a *m n o h o*. Jestliže totiž jedno je prostě protiva mnoha, vyjdou z toho všeliké nemožnosti. Jedno musilo by se pak dát prohlásiti také za málo nebo malý počet něčeho; neboť protivou mnoha jest přece také „málo“. Také dvě bylo by pak mnohostí a dvojnásobné mnohonásobným, jelikož v dvojnásobném je zahrnuto „dvé“, takže by „jedno“ splynulo s „málo“. Neboť vzhledem k čemu byla by dvojice mnohostí, ne-li vzhledem k „jedno“ a „málo“? Vždyť nic není ještě menšího! Jako se pak při délce najde dlouhé a krátké, tak také při množství je mnoho a málo, a co je mnohé, toho je také zároveň mnoho a čeho je mnoho, to je mnohé (= četré). Kde tedy v řadě plynulé, snadno ohraničitelné není žádných rozdílů, musí málo býti množstvím. Jest tedy jednotka mnohostí, pokud jest málem; a tím jest nutně, jestliže dvě je množství. Ale snad možno mnoho nazvati množstvím, aby se označil nějaký rozdíl; na př. říká se: mnoho vody a ne mnohé vody. Tohoto výrazu používáme o věcech dělitelných, jednak shledáváme-li jich nadbytek, buď prostě nebo vzhledem k něčemu jinému — proti čemuž „málo“ znamená množství nedostatečné — jednak pokud máme na zřeteli čísla, a jen v tomto významu jest protivo slova „jedno“ Neboť řekneme-li jedno nebo mnohé je to zrovna tak, řekneme-li jedno a jedinci, nebo běl a bílé věci nebo míra a věc změřitelná.¹⁾

V témže významu užívá se i slova mnohonásobnost. Každé číslo totiž znamená mnohost, poněvadž každé obsahuje jednotky a je měřitelné jedničkou jsouc protikladné „jed-

¹⁾ Dle konjektury Bonitzovy τὰ μεμετρημένα καὶ τὸ μετρητὸν πρὸς τὸ μέτρον.

nomu“ a ne „málu“ V tomto smysle jest tedy také dvě mnohosti nikoli jako množství, které by buď prostě nebo ve vztahu k něčemu určitému obsahovalo přebytek, nýbrž jako první mnohost,¹⁾ neboť dvojice je prostě „málo“; neboť je to první množství nedostatečné. Nevyjádřil se tedy správně *Αναξαγορας* když pravil, že všechny věci se vyznačují stejnou nekonečností ve mnohosti, jako nepatrnosti. Měl říci místo: „v nepatrnosti“ v „nemnohosti“. Neboť nejsou neobmezeny, poněvadž nemnohé nepočíná od jednotky, nýbrž od dvojky.

Jednička má se k číselné mnohosti podobně jako míra k tomu, co má býti měřeno; jde tu tedy o vztah něčeho, co samo o sobě mezi věci vztažitelné (relativní) nenáleží. Bylo již jinde námi vyloženo,²⁾ že slovo „vztah“³⁾ má význam dvojí; někdy obdobný jako krajní protiva jindy, jako je mezi věděním a jeho obsahem,⁴⁾ pokud se k onomu vztahuje něco jiného. Nic tomu pak nevádí, že jednička je menší než něco jiného na př. než dvojka; neboť „menší“ neznamená totéž iako „málo“. Mnohost pak jest jaksi rodem čísel; jestli číslo prostě množstvím určitelným v jednotkách. Jednička a číslo pak stojí proti sobě podobně jako někteří členové vztahu, nikoli však jako členy protilehlé, jak shora pověděno, mají se k sobě jako míra k změřitelnému. Proto není číslem všechno, co je jedno na př. nedělitelné, je-li cosi takového. Vztah mezi vědou a vědomostmi neshoduje se úplně s poměrem mezi jedničkou a číslem; neboť bys musel vědu přirovnati míře vědomosti pak k měřitelnému; v pravdě však věda obsahuje vesměs vědomosti, vědomosti však nelze vesměs pokládati za část vědění, takže věda se jimi takřka měří: Mnohost však není protikladem k „málo“, nýbrž proti málu stojí mnohost a to jako mnohost převyšující proti

¹⁾ Totiž v řadě čísel jde za jedničkou a znamená víc než jednička.

²⁾ Viz výše IV. 15.

³⁾ πρόστι.

⁴⁾ ἐπιστήμη a ἐπιστητόν (vědomá vědomost). Také možno konec této věty přeložiti: pokud jedno slouží ku pojmenování druhého.

mnohosti převyšované; ani proti „jedno“ nestojí mnohost prostě, nýbrž, jak pověděno, buď tak jako dělitelná proti nedílnému anebo jako věda proti vědomostem, pokud je mnohost číslo a jednotka mírou.¹⁾

7. Jelikož mezi protivami může něco býti uprostřed a někdy také jest, pochodí tento střed nutně z protiv. Neboť členy prostřední jsou vždy téhož rodu jako protivy krajní. Nazýváme totiž prostředním to, čím to, co se mění, musí dříve projíti; na př. než ponenáhlu dospějeme od tónu nejvyššího k nejnižšímu, přijdeme dřív k tónům středním a od barev bílé k černé jde cesta dříve přes nachovou a šedou a podobně všude. V něco nestejného proměňují se věci leda výjimkou na př. barva v obrazec. Tudíž členy střední musí vespolek i s členy krajními býti téhož rodu. Členy střední předpokládají členy krajní; neboť jen odtamtud může změna postoupiti k nim. Nemůže tedy býti nic prostředního tam, kde není protikladu, jinak by změna nebyla vázána na protikladnost. Ostatně jsou buď relace, nebo privace nebo protivy. Z relací, nejsou-li to protivy, nemá žádná nic středního, protože nejsou stejného rodu. Neboť co by mohlo býti uprostřed mezi vědou a vědomostmi? Ovšem mezi velkým a malým je něco takového. — Jest-li však, jak dokázáno, 1057b střední téhož rodu a to mezi protivami krajními, musí nutně složeno býti z nich. Protivy totiž buď mají nad sebou rod, nebo nemají.²⁾ Mají-li jej, t. j. mají-li něco, čemu náleží přednost oproti krajním protivám, budou ty rozdíly dříve protikladně protivné, které stojí proti sobě jako druhy rodu: neboť druhy záleží z rodu a rozdílů.³⁾

Jsou-li na př. bílé a černé v poměru protikladu a jedna z nich je barvou rozlučující, druhá spojující, budou tyto rozdíly spojující a rozlučující dřívější a tudíž i ta protikladná protivnost. Avšak dřívější jsou přece rozdíly protikladné a vše ostatní a prostřední musí záležeti z rodu a rozdílu. Na př. všechny barvy, které jsou něco středního mezi bílou a černou,

1) Podle čtení: τὸ δ' ἐν καὶ μέτρον.

2) Jsou podřaděny něčemu nebo nejsou.

3) Genus proximum a differentia specifica.

musí označeny býti jako záležející z rodu — barvy a jistých rozdílů. Tyto však nejsou protivami prvotními, jinak by každá barva musela býti prohlášena za bílou nebo černou. Musí to býti tedy jiné rozdíly ležící mezi prvotními protivami. To jest však to, co rozlučuje a slučuje. Jest tedy u těch prvotních protiv, které nejsou zahrnuty v rodu, hledati, z čeho vzniká jejich člen střední: neboť všechno, co náleží témuž rodu, buď se skládá z prvků rodových, nebo je samo prvkem. Krajní protivy jsou k sobě v poměru prvků, tvoří tedy základ, členy střední však musí býti buď vždy složeny nebo nikdy. Z protiv pak vzniká něco, takže děje se dříve změna v toto než tohoto v ně, neboť musí býti něčím víc, než jedna a míň než druhá z nich. Musí to býti tedy něco středního mezi protivami. Tudíž jest vše také ostatní uprostřed složené. Co obsahuje něčeho víc a něčeho míň, jest přece nějak složeno z toho, čeho má v sobě více a méně. Jelikož pak v témže rodu nelze ničemu přiznati přednost před protivami krajními, jest pokládati všechny střední členy za složené z nich. Z prvotních tedy krajních protiv skládá se všechno podřaděné, totiž i protivy podružné i členy střední.

Z toho tedy vysvítá, že všechny střední členy v témže rodů jsou mezi protivami krajními a z nich se vesměs skládají.

8. Co se liší druhově, liší se od něčeho vždy něčím, co musí se nacházeti v obou, na př.: liší-li se druhově dvě zvířata, musí obě býti zvířata. Druhově odlišné náleží nutně témuž rodu, Rodem nazývám totiž to, co skytá oběma členům stejné jméno a co se štěpí v rozdíly nikoli pouze nahodilé, 1058a ať je to dáno jako látka nebo jako něco jiného. Nestačí, že tu jest něco společného, totiž že oba členy jsou zvířata, nýbrž toto „zvíře“ jest u každého jiné na př. tam kůň, zde člověk; liší se tedy onen společný podklad zde i tam druhem. Musí tedy to první jedno samo o sobě býti zvířetem určitým a to druhé jiným na př. jedno kůň, druhé člověk. Tímto rozdílem se tedy rod nutně zjinačí, nazývám pak rozdíl rodový jinačností, která rod sám činí jiným. Bude to tedy něco protivného. To lze dokázati také epagogicky. Neboť všechno se rozří-

duje skrze rozluky, a jest prokázáno již, že v témž rodu zahrnuty jsou protiklady, neboť protiklad objevil se dovršeným rozdílem. Každý rozdíl druhový vztahuje se k něčemu určitému; a to je pro oba členy společné — rod. Proto všechno protivné, jež se liší druhem a ne rodem, musí býti v témže pořadí kategorie, ač jinak jsou od sebe co nejvíce vzdáleny, neboť rozdíl jejich jest dokonalý a současně nemohou se vyskytovat.

Rozdíl jest tedy jakás protiva. Tudiž lišiti se druhově znamená býti téhož rodu, a státi v poměru protivy jakožto něco nedělitelného. Naproti tomu druhově totožné je to, co jsouc nedělitelné nemá protivy. Neboť při dělení a ve středních členech objevují se protiklady dřív než se dojde k nedělitelnému.

Z toho plyne, že srovnávající druhy toho kterého rodu s rodem samotným, neshledáme ani totožnosti ani různosti druhové; neboť látka projevuje se negací,¹⁾ a rod jest látkou toho, čeho rodem se nazývá, ne ve smyslu Heraklitovců, nýbrž jako se o tom mluví zřetelem k přírodě. Rovněž nerůzní se druhy od toho, co není téhož rodu, druhově; nýbrž od toho musí se odlišovati rodově, a druhově jen od toho, co je stejného rodu. Neboť rozdíl druhový jest nutně cosi protikladného; takový protiklad vyskytuje se pak jen u věcí stejnorodých.

9. Namanuje se otázka, proč nezařazujeme muže a ženy do různých druhů, když přece „ženskost“ a mužskost jsou protikladné protivy, kdežto rozdíl je protivnost, a proč stejným způsobem nerozeznává se samičí a samčí zvíře druhově, když je to rozdíl zvířete samého o sobě a nikoli jako při barvě bílé a černé, nýbrž tak, že mužskost a ženskost náleží zvířeti jakožto zvířeti. Tato otázka shoduje se bezmála s otázkou: proč některé protivy vytvářejí druhové rozdíly na př. míti nohy a míti křídla, jiné však nikoli jako bělost a černost.

¹⁾ Totéž při abstrahování odmýšlením (privací, negací) určitých znaků. Materie, látka, zjevuje se ve své pouhosti, odmyslí-li se tvar, jež shledáváme ve světě vezdejším s ní všude sdružený.

Jsou snad ony protivy svéráznými vlastnostmi rodu, tyto pak jen vedlejšími?

1059b Ježto však jest rozeznávati u všech pojem a látku, způsobují protivy pojmu se týkající rozdíly druhové, kdežto ty, jež jsou zahrnuty v látce, nikoli. Pročež bělost a černost nedělá z člověka různé druhy; taktéž neliší se běloch od černocho jako druh, třebaže dáváme každému zvláštní jméno. Máme tu na zřeteli člověka jako bytost hmotnou, hmota však neskytá rozdílů druhových; třeba že ten který člověk má jiné svaly a kosti, než člověk jiný, nezařazujeme oba proto vedle sebe jako různé druhy; jen celkovým vzezřením se lidé ti různí, nikoli však druhem a to proto, že tu není pojmového protikladu, který jest jen při konečné nedělitelnosti. Jméno Kallias týče se těla (ὄλη); protože Kallias jest bílý, je tu člověk bílý; bělost však náleží člověku jen nahodile. Zrovna tak kroužek kovový a kroužek dřevěný anebo trojhran kovový a kroužek dřevěný neliší se druhově proto, že jsou z různé látky, nýbrž pro pojmovou protivnost.

Proč však hmota neposkytuje druhových rozdílů, třeba se sama všelijak různí: či je tomu někdy přece tak? Neboť proč tento člověk zde se liší druhově od toho koně, ačkoli v pojmu jejich nedá se od nich odmyslití hmota? Pro co jiného, než že v nich jest pojmový protiklad? Ten jest ovšem také mezi člověkem bílým a koněm černým, ale zde rozhoduje onen protiklad, nikoli různost barvy. Neboť kdyby oba živočichové byli bílí, různili by se přece druhem. Mužskost a ženskost svědčí arci jen zvířatům, ale jen po stránce hmotné a tělesné a rozdíl netýká se tu podstaty. Pročež z téhož semene, dle toho, co je v těle potká, pochodí buď samice nebo samec.

Tolik o tom, co jest pokládati za druhovou rozdílnost a proč některé věci se liší druhově a jiné ne.

10. Jelikož protivy se liší druhově a pomíjejcí a nepomíjejcí jsou protivy¹⁾ (zápor totiž zahrnuje určitou

¹⁾ Je-li contrarium pomíjejcí nepomíjejcí (φθαρτόν — ἀφθαρτόν), měla by obdobně protiva černosti býti nečernost. Avšak to A. nikde nečiní, nýbrž vždy prohlašuje za protivu černosti bělost,

nemohoucnost), musí se věci pomíjitelné a nepomíjitelné lišiti rodově. Pokud dáváme ty názvy všeobecninám, nezdá se, že by všecko, co prohlašujeme za pomíjejcíné a nepomíjejcíné, se musilo druhově lišiti, zrovna tak jako to platí o bílém a černém. Táž věc může býti tím neb oním, jen je-li to všeobecnina, jako na př. člověk může býti bílý a černý, jenom že ne současně;¹⁾ a přece bělost a černost jsou krajní protivy. Ale některé protivy svědčí věcem jen nahodile, jako v případech uvedených a mnohých jiných, u jiných však to není možné a k těm patří také pomíjejcínost a nepomíjejcínost. 1059a Nic totiž není pomíjejcíné jen náhodou; co svědčí podmětu jen náhodou, může se na něm také nevyskytovat; pomíjejcínost je z těch, které svědčí podmětům nutně; jinak by totiž jeden a týž podmět mohl býti prohlášen za pomíjejcíný i za nepomíjitelný, kdyby totiž pomíjejcínost mu nemusela být přisouzena.

Anebo musí pomíjejcínost souviseti s podstatou či býti v ní u všeho pomíjejcího. Totéž platí o nepomíjejcínosti; obojí náleží k tomu, co se vyskytuje nutně. Prvotně možno pomíjejcínost, jak se týče nepomíjejcínost, přiznati jen členům protikladu, tedy něčemu, co se liší rodem.

Z toho vysvítá, že nemůže býti druhů takových, jako tvrdí někteří;²⁾ neboť pak by byli lidé pomíjejcí a nepomíjejcí. A přece někteří učí, že druhy se shodují s jednotlivinami v podstatě a ne pouze jménem; avšak co se liší rodem, je do sebe více vzdáleno, než co se liší pouze druhem.

což jest něco docela jináho než nečernost (i zelené je nečerné). Dle obdoby černost — bělost, mohla by proti pomíjejcínosti postavena býti „věčnost“, nebo „nesmrtelnost“. Snad A. to měl tak na mysli, jak svědčí další vývody. Předpona „ne“ u téhož slova značí vždy jen protiklad, kdežto A. zde míní pouhou protivu.

¹⁾ Příklad: bělochova kůže může zčernati, zbrunatněti a p. od žloutenky, od slunce.

²⁾ Totiž: Platón a jeho stoupenci, kteří prohlašovali idee za něco nepomíjejcího; tedy člověk v ideji byl nepomíjejcíný, jako živoucí bytost však pomíjejcí.

Kniha jedenáctá.¹⁾

1. Mudrosloví²⁾ jest věda o principiích,³⁾ jak vysvítá z úvah dřívějších, kde jsem probral, co o tom řekli jiní. Mohla by vzniknout otázka, zdali jest pokládati mudrosloví za vědu jedinou anebo za souhrn více věd. Kdyby měla býti jedinou vědou, jest povážiti, že jedna věda týče se vždy protiv, kdežto principia neznají protiv. Není-li jedinou, které vědy do ní jest položiti? Dále: náleží-li zkoumání⁴⁾ principií jedné vědy nebo více jich? Kdyby jedné, tož proč to náleží zrovna jí a ne kterékoli jiné? Kdyby to náleželo více vědám, tož zase kterým?

Dále: jest mudrosloví věda o všech podstatnostech či nikoli? Není-li vědou o všech podstatnostech, pak je těžko udati o kterých; je-li však jakožto jediná věda vědou o všech podstatnostech, pak není pochopitelné, jak jedna a táž věda může se zabývati rozmanitými předměty.

Dále: lze-li dokazovati jen podstatnosti, anebo také nahodilosti? Možno-li totiž nahodilosti dokazovati, není to věda o podstatnostech. Zabývá-li se však s jedněmi i druhými zvláštní věda, jest otázka, co je každá z nich a která z obou je mudroslovím. Dokazující mudrosloví je totiž to, které zabývá se nahodilostmi; to však, které se zabývá základem, jest věda o podstatnostech.

Nelze se také domnívati, že by hledaná věda jednala o příčinách uvedených ve Fysice. Neboť také nejedná o účelech,

¹⁾ V prvních 8 kap. této knihy opakuje A. všelicos obsaženého již v knihách dřívějších, v III., ve IV. (kap. 1—4, 9) v VI. (1—4).

²⁾ σοφία — co my nazýváme metafysikou.

³⁾ Rozumí se o principiích jsoucna = prvotiny.

⁴⁾ Zkoumáním zde míní se zkoumání přeběžné.

poněvadž toho druhu je dobro, to je však obsaženo v tom, co se má činiti a co se nachází v pohybu: ono je první příčinou pohybu (neboť tuto vlastnost má účel), ale příčina pohybu není v něčem nehybném.

Vůbec možno se tázati, je-li nyní hledaná věda o jsouc- 1059b-
nostech vnímatelných nebo ne, a je-li o nějakých jiných, o kterých. Jedná-li o jsoucnostech jiných, byly by to buď ideje anebo věci, jimiž matematika se zabývá. Že však ideje neexistují, je zjevno. A i kdybychom jim přiznali existenci, vznikala by obtížná záhada, proč se to nemá se všemi věcmi tak, o nichž máme ideje, jako v matematice. Myslím totiž, že matematické pojmy jsou uprostřed mezi ideami a vnímatelnými věcmi jako něco třetího vedle nich. Avšak není žádného „třetího člověka“ nebo koně kromě člověka a koně jako takového a jednotlivých lidí a koňů. Není-li však tomu tak, jak se někdy tvrdí, kam zařadíme předmět matematiky? Přece ne mezi ty věci zde, neboť tam není to, co matematikové hledají.

Nejedná pak hledaná věda o matematických věcech také proto, že se v nich nic nedá osamotiti, ale také ani o vnímatelných, neboť ty zase jsou pomíjející. Vůbec jest otázka, které vědě přináleží zkoumati to, čeho se týká matematika. Fysika to není, protože si všímá jen toho, co má původ svého pohybu a klidu v sobě; ani to není věda o dokazování a poznávání; neboť ta obmezuje se jen na tento obor. Nezbyvá tedy, než aby se tou záhadou obírala věda naše.

Dále je otázka, zdali hledané naší vědě není snad přikázati to, co někteří nazývají prvky, z nichž, jak se obecně uznává, se tvoří složeniny. Ale naše věda má za předmět spíše obecniny; neboť pojmy všechny a poznatky vztahují se k obecninám a nikoli k posledním jednotlivinám. Podle toho by tedy byla vědou o nejužších rodech. Za ty by se dalo snad pokládati, co naznačujeme slůvky $\delta\nu$ a $\xi\nu$; neboť těmi jest zahrnuto nejvíce věcí a to, co naznačují, podobá se nejvíce prvotinám¹⁾ poznání; jelikož jsou povahou svou první.

¹⁾ logice.

Kdyby jich nebylo, nezbylo z ostatního nic; neboť všechno „jest“ a je „jedno“ Kdybychom však z nich udělali rody, musely by se dáti naleznouti v rozdílech; žádný však rozdíl nemá podílu na takovém rodu a proto je nelze pokládati ani za rody ani za principy. Má-li však býti prvotinou spíše něco jednoduššího, než méně jednoduché, jest to, co je na konci řady, pokládati za jednodušší než rody (neboť ono se nedá více rozrůzniti, kdežto rody se rozpadají ve více odlišných druhů); tudíž bylo by spíše v druzích než v rodech hledati základ poznání. Pokud však odmyšlením rodů odstraní se také druhy, slouží za ten základ spíše rody. To jsou tedy 1060a a jiné tomu podobné věci, které vzbuzují pochybnosti.

2. Dále jest uvažovati, zdali jest předpokládati ještě něco jiného mimo jednotliviny, s čím by se snad zrovna naše věda měla zabývati. Jednotliven je však nekonečné množství. Kromě nich známe ještě rody a druhy. Naše věda se však neobírá ani těmito, ani oněmi; proč, bylo pověděno již shora.

Konec konců je otázka, zdali třeba vedle smyslových jsoucností a těch, co jsou zde, předpokládati nějakou jinou samostatnou bytost čili nic, takže to by byly jsoucnosti, s nimiž by se mudrosloví zabývalo. Zdá se totiž, že hledáme nějaké jiné jsoucno a je to právě naší, myslím, úlohou zvědět, je-li něco samostatně jsoucího, co by se nenacházelo na žádné vnímatelné věci. Jestliže pak jest něco vedle vnímatelných věcí, mimo které z nich máme je položit? Neboť proč bychom je měli spíše klásti mimo člověka a koně než mimo ostatní živočichy anebo také vůbec mimo neživé bytosti? Avšak předpokládati stejný počet jiných věčných bytostí, jako je vnímatelných a pomíjejících, přesahovalo by meze pravděpodobnosti. Není-li však ten nyní hledaný princip oddělitelný od těles, který by to mohl býti spíše než látka? Tato však neeksistuje ve skutečnosti, nýbrž jen potenciálně. Spíše a vlastněji by se hodila za takový princip forma a tvar; ten však je pomíjející; není tedy vůbec žádné věčné, oddělitelné, pro sebe existující bytosti. Avšak to nelze připustiti, neboť zdá se, že takový princip a taková bytost jest a jest právě

od nejvzdělanějších lidí hledána, neboť odkud by se vzal řád, kdyby nebylo něco Věčného, odlučitelného, trvalého?

Dále: je-li nějaká bytost a princip takový od přírody jako teď hledáme, a je-li pro všechny věci věčné a pomíjející jeden a týž, je záhadou, proč něco z téhož principu pochodící je věčné a jiné pomíjející. A to je nesprávné. Je-li však jiný princip pro pomíjející a jiný pro věčné, tu narazíme, třeba by princip pomíjejícího byl věčný, na stejnou potíž. Neboť proč by nemělo, když princip je věčný, také to, co pod ten princip spadá, býti věčné? Je-li však pomíjející, pak se musí pro něj přijmouti jiný princip a pro tento druhý zas jiný a tak dále do nekonečna.

Kdybychom však chtěli za princip považovati jsoucno a jedino, které nejobyčejněji platí za nehybné principy, jest nejprve otázka, když neznamená každý z nich něco určitého 1060b a nějakou bytost, jak by mohly existovat samostatně a býti oddělitelné? ale takové musí býti přece ty věčné a základní principy, které hledáme. Jestliže však znamenají určité něco a bytost nějakou, budou všechny věci podstatami, poněvadž o každé z nich platí, že jest, a o některých, že jest jedna. Že by však všechno jsoucí bylo věčnou podstatou, je omyl. A jak by mohli míti pravdu, kdo pokládajíce za prapřincip „jedno“ a toto za bytost, tvoří z „jedna“ a z látky jako něco prvotného číslo a toto prohlašují za bytost? Neboť kterak možno dvojku a podobně každé jiné složené číslo mysliti jako nějaké „jedno“? O tom neříkají nic a je také těžko o tom co pověděti. Kdybys však prohlásil za principie čáry anebo co s nimi souvisí (myslím tu prvotné plochy), pak to nejsou samostatné bytosti, nýbrž úřezy a části jednak ploch, jednak těles, body čar a jsou zároveň jejich hranicemi; ale vše to nachází se v něčem jiném a nic není oddělitelné. A zase jak si možno představit, že jest nějaká bytost jedničky a bodu? Každá bytost vzniká, ale o bodu to neplatí, neboť bod jest pouze dělení.

Také s tím je potíž, že každá věda týče se obecnosti a něčeho tak a tak upraveného; ale bytost nelze počítati mezi obecniny, nýbrž jest spíše něčím určitým a osamotitelným,

takže je otázka, když máme vědu o principiích, jak možno se domnívati, že princip je bytost.

Dále: jsou ještě nějaké věci vedle celistvých (srostitých)? Myslím totiž látku a co s ní souvisí. Nejsou-li, pak sluší povážiti, že na látce je vše pomíjející. Jsou-li, pak to musí býti forma a tvar. Tu bylo by těžko určití, u kterých věcí to není a u kterých je; neboť od některých není forma odlučitelná jako na př. u domu.

Mimo to: shodují se principie druhem nebo počtem? Shodují-li se počtem, pak musí býti všechno totožné!

3. Jelikož vědění filosofovo týče se jsoucna v jeho všeobecnosti a ne jeho části, a jelikož se slova jsoucno užívá ve více významech a ne pouze v jednom: nemohlo by to, co tím slovem označujeme, býti přikázáno jediné vědě, pokud jsoucno nemá nic jiného skutečného než jméno, neb není stejnorodé. Má-li však jsoucno něco společného, náleží do jedné, jediné vědy. Zdá se však, že se ho užívá tak jako slov lékařský a zdravý, která jsou také mnohovýznamná. Slova těch upo-
1561a třebujeme na označení něčeho, co se vztahuje buď k umění lékařskému nebo ke zdraví, anebo z podobného důvodu, ale vždy vzhledem k jednomu a témuž předmětu. Pravíme na př. **n á z o r l é k a ř s k ý** nebo **n o ž í k l é k a ř s k ý**, protože onen se vyskytuje ve vědě lékařské a tento slouží při umění léčebném. Podobně je to se slovem zdravotní; užíváme ho o tom, dle čeho rozpoznáváme zdraví anebo pro to, co mu slouží. Podobně všude jinde. Týmž způsobem mluvíme o všem jsoucím: značí vždy buď nějakou vlastnost nebo chování nebo rozpoložení nebo pohyb toho, co jest.

Jelikož však všechno jsoucí dá se převéstí na jakési „jedno“ a „společno“, nutno také všechno protikladné uvéstí na prarozdíly a praprotivy jsoucna jako takového, ať za prarozdíly pokládáme „mnohé a jedno“, nebo „stejno a nestejno“, ať cokoli „jiného“; neboť o tom bylo dostatečně pojednáno jinde.¹⁾ A je to jedno, převedeš-li to, co jest, na to „jedno“ nebo na „jsoucno“; třebaš výrazy ty neznačí totéž, nýbrž

¹⁾ V knize IV. kap. 4. 2.

každý něco jiného, přece se zastupují navzájem.¹⁾ Neboť „jedno“ je vždy něco jsoucího, a jsoucí je jedno.

Poněvadž však náleží jedné a téže vědě zabývatí se všemi protivami a protivy zahrnují v sobě zápor,²⁾ je mnohdy za těžko shledati zápor sám, kde je něco uprostřed jako na př. mezi spravedlivostí a nespravedlivostí. V takových případech je všude zápor položití nikoli do celého pojmu, nýbrž jen na konečný druh. Na př. prohlásí-li se za spravedlivého ten, kdo vždy poslušen jest zákonů, nelze za nespravedlivého míti toho, kdo se občas prohřešuje proti zákonům a jen potud je tu na místě mluvití o záporu. A tak se to má i jinde.

Matematik se zabývá jen abstrakcemi; odmýšlí totiž vše, co dodávají smysly, jako těžkost, lehkost, hutnost a protivu její, teplost, studenost a ostatní protiklady pojmové a přestává pouze na kvantitě a kontinuitě v jednom nebo ve dvou nebo ve třech směrech a na vlastnostech kolikostných a výměrových pomíjeje vše ostatní a látku rozbíraje co do polohy a jejích vztahů, co do poměrů a úměr, co do souměrnosti a nesou- 1061b
měrnosti; a to všecko spadá do jedné vědy totiž geometrie. Zrovna tak je tomu se jsoucnem. Neboť všechno, co mu připadne jakožto jsoucímu a všechny protivy toho, co je činí jsoucnem, nenáleží žádné jiné vědě nežli filosofii; fysika se totiž zabývá věcmi, pokud se pohybují a ne pokud existují. Dialektika pak a sofistika se zabývají jen vedlejšími pří-
vlastky jsoucna a nikoli podstatnými, ani jsoucnem samým o sobě. Takto zbývá pouze filosof, aby zkoumal věci, o nichž byla právě řeč, co do podstaty jsoucna.

Jelikož jsoucím se nazývá něco vždy jen vzhledem k nějakému „jedinu“ a „společnu“, třeba že mělo význam několikový, a zrovna tak i protivy, ježto je uvádíme na praprotivy a prarozdíly jsoucna, a všecko to může býti přikázáno jedné vědě, řeší se tím záhada nahoře vytknutá, totiž: kterak může býti v jedinou vědu pojaťta spousta látky přerozmanité a nestejnorodé.

1) V tekstu: ἀντιστροφειγες = připouští soudy které se zdají prostě obrátiti.

2) Nedostatek něčeho, zde toho, co činí společný podklad protiv.

4. Poněvadž také matematik potřebuje všeobecnin svým způsobem, náleželo by zkoumání jejich principů základní filosofii.¹⁾ Neboť že rovné od rovného odečteno, dá zase rovné, platí o všech veličinách, matematika pak používajíc té věty zkoumá o části své vlastní látky jako o čarách, úhlech, číslech a čemkoli jiném kolikostném, pokud to má rozměr jeden nebo tři, nikoli však, pokud to je něco jsoucího; filosofie však naopak vyšetřuje jen podstatu všeho toho, co jest, nezabývajíc se jednotlivostmi a jejich přívlastky. Podobně jako matematika obírá se také fysika případky principii a věcí, pokud jsou nositeli pohybu a ne jich podstatou. My jsme však prohlásili za pravědu tu, která se obírá jsoucnem, pokud je jsoucím a ne pokud jest něčím jiným. Nutno tedy matematiku a fysiku pokládati za část mudrosloví.

5. Jsou pak o jsoucnu základní věty, o kterých je nemožno se klamati a při nichž nevyhnutelně dostaviti se musí opak, totiž přesvědčení o pravdivosti jich, jako, že „nic nemůže současně býti a nebýti“ a jiné výroky podobným 1062a způsobem obsahující spory. Takové nedají se důkazem stvrditi přímo, ale dají se hájiti proti někomu, kdo by je popíral. Nedají se totiž sylogisticky vyvolati z návěstí ještě přesvědčivějších, což by muselo být možné, kdyby se důkaz měl provésti. Tvrdí-li však někdo něco sobě odporujícího a ty ho chceš o tom přesvědčiti, musíš se odvolati k větě podobné, jako je: že táž věc nemůže současně býti a nebýti a předpokládati, že je to sice totéž, ale že se z dá býti jiným; neboť jenom na tento způsob může býti poražen ten, kdo tvrdí, že protikladné výpovědi jsou najednou, i když se týkají téže věci, pravdivy.

Při společném dohovořování nutno pak na něčem se shodnouti; jak by jinak byl možný dohovor? Každý výraz musí býti znám a značiti něco určitého, totiž něco pouze jediného, ne mnohé; má-li výraz několikerý, je nutno se dorozuměti, ve kterém se ho teď užívá. Kdo tvrdí: něco jest a zároveň není, popírá právě to, co tvrdí, a odmítá význam

¹⁾ φιλοσοφία ἢ πρώτη

slovu náležející; to vede nutně ke zmatku. Znamená-li tedy nějaké slovo, že něco jest takovéto, nemůže opak o témžě předmětě býti pravdivý. Když pak nějaké slovo něco znamená a něco se pravdivě jím označí, musí to býti takové nutně; co je však nutné, nemůže někdy nebýti; je tedy nemožné, aby odporující si výroky platily o témž předmětě najednou. Dále: je-li zápor zrovna tak pravdivý jako klad něčeho, mohli bychom stejným právem někoho nazvati člověkem jako nečlověkem. Zdá se však, že bychom stejným anebo s nemenším právem člověka mohli nazvati nekoněm jako kdybychom jej zvali nečlověkem; pak by tedy měl pravdu, kdo by jej nazval koněm, když by měly obě protikladné výpovědi najednou pravdivé. Dle toho tedy možno téhož člověka prohlásiti za koně nebo za kterékoli jiné zvíře.

Přímo se arci ona věta důkazem potvrditi nedá, ale dá se obhájeti proti tomu, kdo ji popírá. Upravíš-li takto otázku, donutíš i samého Herakleita, aby uznal, že členy protikladu týkající se téhož předmětu nemohou býti najednou pravdivy; a jen protože neuvážil náležitě co povídá, vyslovil onen názor. Ostatně dejme tomu, že má pravdu; přec mohla by jeho věta 1062b právem býti zamítnuta, totiž že něco současně může býti a nebýti. Neboť shoduje-li se dle té vědy s pravdou zrovna tak klad jako zápor téhož, lze i na celou tu větu pohlížeti jako na klad, o němž platí totéž. Nedá-li se nic vůbec tvrditi tak, aby se to shodovalo s pravdou, neshoduje se s ní ani tato věta sama. Lze-li však tvrditi, co se nepřičí pravdě, jsou vyvráceny námitky těch, kdo hlásají takové věty a zne-
možňují dohovor.

6. Sem se dá také zařaditi známý výrok Protagorův, jenž prohlásil člověka za měřítko všech věcí, čímž neřekl nic jiného, než že všechno je zrovna takové, jakým se to člověku zdá býti. Dle tohoto výroku může totéž býti prohlášeno za jsoucí a zároveň za nejsoucí, nebo za špatné a zároveň za dobré a pod.; neboť nezdání se něco zdá někomu býti pěkné, jinému škaredé a to „zdání“ prý jest oním měřítkem. Vysvětlena bude snad tato záhada odhalením jejího původu. Někteří hledají původ takovýchto výroků v názorech fy-

siologů, jiní v tom, že se nejeví všem lidem všechno stejně, nýbrž někomu se jeví být na př. sladké, jinému hořké; téměř všichni přírodopytci totiž souhlasí, že všechno¹⁾ může vzniknouti jen z něčeho jsoucího, z toho však, co není, že nemůže vzniknouti nic. Jestliže tedy bílé nepochodí z dokonale bílého a nikterak z toho, co není vůbec bílé, a když se nyní stane nebílým, vznikalo by to, co se mění v nebílé, z něčeho nebílého. Podle nich by tedy vznikalo z něčeho nejsoucího, leč bychom uznali, že totéž může býti zároveň bílé a nebílé.

Tuto záhadu však lze snadno odstraniti. Vložil jsem ve Fysice, jak tomu jest, když něco pochází z něčeho nejsoucího, a jak, když pochodí z něčeho jsoucího.¹⁾ Pošetilé je dávat za pravdu míněním a představám těch stejnou měrou, kdo se 1063a o ně prou; neboť jedni z nich musejí patrně býti v nepravu. Takového rázu jsou smyslové vjemy; neboť nikdy nechutná něco všem stejně sladce a jiným opačně, jen když ten neb onen má čidlo a chuť pro určité roztoky pokažené a poškozené. V tom případě uznají se za měřítko jenom jedni, druzí nikoli; a nejinak, jde-li o dobré nebo zlé neb o krásné a ošklivé atd. Je tomu tak, jako při známém pokusu, když drže prst blízko před očima, vidíme jej zdvojený a řekneme, že jest prstů dvě, protože se nám to tak zdá, kdežto potom zase řekneme, že jest jen jeden; neboť kdo nezašilhá očima, neuvidí věci dvojmo. Vůbec nesmí se měřítko pravdy shledávati v tom, že věci vezdejší se pořád mění a netrvají bez proměn; nýbrž hledej pravdu tam, kde věci trvají napořád v stejnosti a neprodělávají žádných změn. Takovými jsou tělesa nebeská; tato nejeví se totiž pokaždé jinak, nýbrž nepodléhají sebe menším změnám. — Dále: Je-li nějaký pohyb a něco se pohybujícího, a jestliže každý pohyb má svou příčinu a cíl, musí pohybované býti obsaženo v tom, z čeho pohyb je způsobován a pohybovati se v něm a směrem k němu; ale opak nemůže býti zároveň pravdivý, jak oni chtějí.²⁾ A jestliže věci vezdejší

¹⁾ Tam A. rozeznává jako také v Metafysice to, co je dáno pouze potentialiter a co je dáno ve skutečnosti. Srovnej výše IV. 5 a XII.

²⁾ Místo je porušeno: v textě je vloženo za to, co odpovídá slovu „způsobován“ v překladě: καὶ οὐκ εἶναι ἐν αὐτῷ, čím se smysl ruší.

po stránce kolikostné neustále plynou a se pohybují, ač tomu třeba tak není, proč by nemohly trvati po stránce jakostné? Ti, kdo tvrdí, že lze témuž podnětu přisouditi, co se protikladem vylučuje, opírají se tuším o to, že tělesa se mění v kolikosti, jelikož totéž těleso někdy na př. měří čtyři lokte a jindy tolik neměří. Podstata pojí se však ke stránce jakostné jsouc určena přírodou, kdežto kolikost náleží do nekonečna.

Dále: proč pak oni požívají nějakého pokrmu, když jim ho lékař předepsal? Proč jest chlebem a ne stejně nechlebem vždyť vlastně jísti a nejísti mělo by dle nich býti jedno a totéž. Ale v tomto případě dovedou nalézti pravdu a požívají předepsaného uznávající je za to, co jest. A přece by to neměli činiti, jestliže věci vnímatelné netrvají ani chvílku v přirozené své podstatě, nýbrž všechny se napořád mění a plynou. Jestliže pak se také my pořád zjinačujeme a nikdy nezůstáváme týmiž, což divu, když se nám jako nemocným nic nejeví stálým? Nemocným zajisté proto, že stav jejich 1063b se liší od stavu zdravého, nejeví se stejným, co vnímají, ačkoli to neprodělalo změny žádné, nýbrž to bylo zjinačeno nemocným skrze vněmy. Tak tomu jest také nutně při změně, o níž byla právě řeč. Jestliže se však neměníme a zůstáváme týmiž, pak by už bylo něco trvalého.

Proti těm tedy, kdo hájí řečeného tvrzení nějakými důvody, nepořídí se nic, jestliže neuznáme něčeho, co by nepotřebovalo důkazů. Neboť jen tak možno něco dokázati a o něčem se dohověti. Kdo neuzná takových předpokladů, znemožňuje rozhovor a všechno dokazování, takže s ním není řeč; kdežto těm, kteří z tradičních důvodů činí námítky, snadno jest čeliti a jejich pochybnosti rozptýliti jimi samými. To vysvítá z řečeného. Tudíž nelze témuž něčemu najednou přisouditi protikladné výroky s pravdou ani protivné, protože každá protiva obsahuje zápor, což vysvitne, rozebereme-li onen pojem v prvky. Ale ani to, co je uprostřed, nedá se propověděti o témž předmětu zároveň, neboť řekneme-li o bílém něčem jen jeden z oněch výroků, může to býti pravdivé; avšak býti bílé a nebýti bílé je protiklad. Pročež nelze dáti

za pravdu ani stoupencům Herakleitovým ani Anaxagorovým.

Podle nich totiž dají se témuž podmětu přisouditi protivy; tvrdí-li, že se ve všem dá nalézt část všeho, nepraví tím nic jiného, než že se v téže věci nalezne zrovna tak sladkost jako hořkost, nebo kterékoli jiné protivy, totiž alespoň, jestliže se všecko vyskytuje ve všem skutečně a rozeznatelně a nikoli pouze v možnosti.

Zrovna tak nelze tvrditi, že každý výrok je pravdivý a zároveň nepravdivý, protože by z toho vyplývala spousta nemožných důsledků a protože, jestliže všecko se přičí pravdě, se jí přičí také tento výrok sám; a naopak ten, kdo by tvrdil, že se jí nic nepřičí, musil by to uznati také o výroku opačném.

7. Každá nauka pátrá po nějakých prapoznatcích a prapříčinách, na nichž je založena, jako lékařství, gymnastika a každá z ostatních praktických a matematických. Každá nauka má tedy jakýsi okruh, v němž vyzkoumává, co tam jest a to nikoli pokud a jak to jest; nýbrž touto záhadou obírá se jiná věda mimo ony vědy stojící. Z uvedených věd každá pochopivši nějak podstatu svého oboru, snaží se to ostatní více méně důkladně probádati. Berou pak svou látku buď z dojmů smyslových, anebo z předpokladů, z čehož vyplývá, že podstatu a jakost nelze dokázati. Když pak jest nějaká věda o přírodě, je zřejmo, že jiná bude než vědy praktické a poetické. U vědy poetické totiž je princip v tvůrčím činiteli a ne ve výtvoru a to je umění nebo jiná nějaká mohutnost. Podobně ve vědě praktické jest popud k pohybu nikoli v předmětu činění, nýbrž v jednajících. Věda fysikova však jedná o tom, co má příčinu pohybu v sobě. Z toho plyne, že fysika nemůže býti ani praktickou, ani poetickou, nýbrž je teoretickou vědou; neboť musí nutně býti jednou z těch tří druhů.

Jelikož v každé vědě nutno znáti podstatu toho, o čem jedná, a na tom budovati, musí býti také určeno, kterak fysikovi jest vymeziti pojem podstaty, zdali takovým způsobem jako tuponosost, nebo křivost (oblost). Do pojmu tuponososti přibírá se též látka výtvoru, pojem oblosti je bez zřetele

k látce. Neboť tuponosost vzniká na nose, pročež i pojem její je ve spojení s ním; tuponosost je zajisté nos tupý. Patrně musí i pojem masa i oka a ostatních částí těla tvořeny, býti vždy ve spojení s látkou.

Poněvadž pak máme vědu o jsoucnu samém o sobě, jest třeba vyšetřiti, zdali ji máme považovati za totožnou s fysikou nebo spíše za rozdílnou od ní. Fysika se obírá tím, co má původ pohybu samo v sobě, matematika má také ráz teoretický a jedná o něčem trvalém, ale nikoli samobytném. O samobytném a nehybném musí tedy býti třetí věda od obou dříve uvedených odlišná, jestliže totiž taková samobytná a nehybná podstata existuje, jakož se pokusím vyložiti. A má-li co z toho, co jest, takovýto ráz, budeme tomu zajisté moci přisouditi znak božskosti a nalezneme v tom první a nejvyšší princip.

1064b

Je tudíž patrné, že jsou tři druhy teoretických věd: fyzika, matematika, teologie.

Teoretické vědy jsou nejvyšší druh věd a mezi nimi samými ta naposled jmenovaná; neboť má předmět nejvznešenější a vědy pokládáme za více méně cenné, podle jejich předmětu vědního.

Mohla by býti otázka, zdali vědě zabývající se jsoucnem samým o sobě, svědčí nebo nesvědčí ráz všeobecnosti. Matematické vědy jednají totiž každá o druhu určitě omezeném, všeobecná matematika však je všem druhům společná. Připustíme-li nyní, že fysické bytosti jsou první mezi vším jsoucím, byla by také fysika první mezi vědami; je-li však ještě jiná přirozenost a bytost odloučená a nehybná, musí také věda o ní různiti se od fysiky a býti dřívější než ona, a musí býti všeobecná, protože je dřívější.

8. Poněvadž prosté jsoucno má více významů, z nichž jeden jest tak zv. nahodilé jsoucno, jest nejdříve všimnouti si toho, co takto je dáno. Žádná ze známých věd, jak patrné, nezabývá se nahodilostmi, ani stavitelství nehledí na to, co potká osoby, které budou v domech bydleti, zdali jim bude smutno nebo veselo; ani tkalcovství ani obuvnictví, ani kuchařství si nepočínají jinak. Každá nauka obírá se pouze

sobě vlastním oborem a to jest jejím vlastním úkolem. Žádná z uznaných nauk nejedná na př. o vzdělanosti spolu s učeností ani nevykládá zdali osvojením vzdělanosti nabudeš také učenosti, které jsi dříve neměl, ani nevyšetřuje, jak všecko vzniklo, co teď jest, ale nebylo vždycky a jak jsi se současně stal vzdělancem a učencem; to rozebírá sofistika. Ta jediná všímá si náležitostí nepodstatných, pročež Platón docela přílehlavě prohlásil, že sofisté poučují o tom, co není.

Že věda ani nemůže poučovati o nahodilostech, vysvitne, pokusíme-li se vymeziti ten pojem. O každé věci pravíme, že buď trvá napořád a nutně (nikoli vynuceně nebo násilím, nýbrž nutně ve smyslu logickém), anebo že to jest zpravidla, anebo že to není ani pravidelně, ani vždy a nutně, nýbrž jen nahodile; na př. udělá-li se o psích dnech chladno, což se nepřichází ani vždy ani nutně, ani zpravidla, nýbrž jen někdy. Znamená tedy nahodilé právě to, co se neděje vždy, ani nutně, ani zpravidla a z toho může býti zjevno, proč se vědy ničím takovým nezabývají. Všechny vědy obírají se totiž jen tím, co trvá vždy nebo zpravidla, nahodilosti však nespádají pod to, ani pod ono. Z toho vysvítá dále, že nahodilosti nemají ani týchž příčin ani téhož původu jako to, co náleží podstatě, jinak by všechno bylo nutné. Trvá-li totiž toto, pokud trvá to druhé, a toto druhé, pokud třetí a to nikoli nahodile, nýbrž nutně, musí se také všechno dít s nutností, čeho příčinou je toto třetí, až ke konečnému účinku; ale ten byl prohlášen za nahodilý. Takto by se tedy vše dělo s nutností a byla by odstraněna všechna nahodilost a libovolnost.

K témuž výsledku dospějeme i když prohlásíme za příčinu něco, co není ale co předpokládáme; i tu bude vše dít se nutně. Na př. zítra nastane zatmění, jestliže se udá to a to, toto pak se udá, jestli se přihodí něco jiného a takto můžeš vyplniti celou dobu od nynějška až do toho zatmění. Je-li tedy první člen nutný, děje se po něm také ostatní a vůbec všecko nutně.

Co je skutečné a ne pouze nahodilé, jest v jakési souvislosti s rozumem a jakýmsi jeho stavem; proto nepátráme po principiích toho, co je takto dáno, nýbrž co jest samo

o sobě mimo rozum; to druhé pak není nutné, nýbrž neurčitelné, nazývám to nahodilým; to pak má příčin nekonečně mnoho a nesrovnaných.

Účel jest hledati buď v dějích přírodních nebo v rozumu. Náhodou nazýváme, když se něco stane výminečně. Jako to, co jest, rozlišujeme na podstatné a náhodné, tak i příčiny. O náhodě mluvíme tam, kde příčina způsobuje účinek, do něhož vkládáme účel, jaksi libovolně. Náhoda a rozum se nevyklučují; úmysl neděje se bez rozumu, příčin však nahodilých dějů je nekonečně mnoho. Proto je i nezbadatelná lidskému rozumu příčina nahodilosti, jako by jí pro nás vůbec nebylo.

Náhodou nazýváme dobrou nebo zlou podle toho, zdali přivodila dobro nebo zlo; o štěstí nebo neštěstí mluvíme podle velikosti výsledku. A jako nedáváme přednost žádné nahodilosti před podstatným, tak také ani příčinám. Kdyby pak náhoda a libovůle byly příčinou nebes, rozum a příroda byly by příčinou jejich ještě dřívější.

9. Něco je pouze ve skutečnosti, něco je v možnosti, něco pak v možnosti i ve skutečnosti, něco je určité jakosti, něco jako veličina, něco dle jiných kategorií. Není žádné kinese mimo předměty, a ty se mění podle kategorií jsoucna; něco společného nad nimi, co by nebylo v nějaké kategorii, není. Všecko lze přisouditi všemu dvojím způsobem jako na př. něco určitého; buď to jest jako tvar, nebo ho postrádá; podobně kvalitou jest něco bílé, druhé černé, a dle kvantity něco úplné, něco kusé, co do pohybu je něco nahoře, něco dole anebo lehké či těžké, takže pohybu a změn je tolik druhů, kolik je jich v jsoucnu. V každém rodu rozeznáváme skutečné od možného a nazýváme uskutečňování možného pohybem. Že toto vymezení je správné, vysvítá z následujícího. Jestliže něco, co nazýváme stavitelným, se objevuje ve skutečnosti, provádí se stavba. Zrovna tak je tomu, mluvíme-li o učbě, léčbě, o koulení, o chůzi, o tanci, o stárnutí, o zrání. Slovo pohyb hodí se teprve, když se něco uskutečňuje, nikoli na fázi dřívější nebo pozdější. Pohyb jest tedy skutečnost možného, jakmile jest ono samo anebo něco, pokud je pohybu

schopno, skutečně v činnosti. Tím „pokud je schopno“ chci říci toto: Kov jest v možnosti sochou, ale přece není skutečnost kovu sama o sobě pohybem. Neboť „býti kovem“ a „moci býti něčím“ není jednostejné, jinak bychom mohli skutečnost kovu míti za pohyb. Ale není tomu tak, jak se dá doložit z protikladu; moci býti zdrav a moci býti churav neznamená totéž (jinak by zdravot a churavost mohly se prohlásiti za totéž), nýbrž pouze podklad, na němž shledáváme zdravot a churavost, je týž, ať již je to krev nebo jiná vlhkota.

Poněvadž však to není jednostejné, jako nejsou barva a viditelné jedno a totéž, jest uskutečňování možného jako takového pohyb. Jest tedy zjevno, že pohyb je právě to a že se vyskytuje tam, kde se něco uskutečňuje a ne před tím nebo potom. Všechno totiž může se někdy uskutečniti, jindy ne, na př. co se dá vystavěti, uskutečňování toho nazývá se stavba. Neboť stavba jest buď skutečnost toho, anebo vystavěný dům. Ale jakmile je tu dům, není tu již, co by 1066a se dalo stavěti; stavěti možno jen to, co nedohotoveno. Jest tedy ono uskutečňování nazvati stavbou a tato jest pohybem, a podobně se to má všude jinde.

Že tomu tak jest, o tom svědčí také vývody jiných (myslitelů) o té věci a to, že sotva to lze vyložit jinak. Pojem pohybu sotva se dá vřaditi do jiného rodu. Někteří jej prohlašují za to, co zjinačuje věci, nebo co je zbavuje stejnosti, nebo co způsobuje, že přestávají býti; ale při tom všem nemusí býti pohyb. Kromě toho takovou změnu v něco nebo z něčeho nelze nazvati větším právem pohybem než přechod protivy v protivu. Takové názory o pohybu byly patrně vysloveny proto, že se zdá býti čímsi neurčitelným a také původ členů druhé řady, obsahujících v sobě zápor, jest neurčitý; neboť nejsou ani něčím určitým, ani kvalitou, aniž jakou jinou kategorií.

Pohyb jeví se tedy něčím neurčitým proto, že nedá se vřaditi ani mezi možnosti, ani mezi skutečnosti, neboť ani to, co může býti veličinou, ani co jí skutečně jest, nepředpokládá pohyb. Arciť zdá se pohyb něčím skutečným, ale jen nedovršeným; neboť v možnosti uskutečňované není dovršenost.

Nelze proto snadno pověděti, co vlastně pohyb jest. Neboť musil by býti záporem, nebo možností, nebo skutečností; ale nic z toho nezdá se přípustným. Nezbyvá tedy než hořejší výklad, že jest skutečností i neskutečností, což jest ovšem těžko pochopitelné, ale není nemožné

A jest zjevno, že pohyb je v tom, co může býti pohybováno; neboť stává se jeho skutečností působením něčeho pohybujícího;¹⁾ a činnost pohybujícího není jiná; neboť musí býti skutečností obou; pohybu schopným je něco podle možnosti pohybu, pohybujícím je skutečnou činností; ale schopnost pohybovati něčím má od pohybovaného, takže stejným způsobem je skutečná činnost obou táž, jako je stejná vzdálenost od jedničky k dvojce, jako od dvojky k jedničce, a jako je nahoru zároveň dolů, aniž je to pojmově totéž. Tak se to má též s pohybujícím a pohybovaným.

10. Nekonečným slove buď, co se nedá propátrati, protože tomu jeho ráz nedovoluje, podobně jako je hlas neviditelný, anebo to, co se sice dá stopovati, ale bez konce, anebo stěží do konce anebo, co nemá žádného východiska nebo hranic, ačkoli by jich dle své povahy míti mělo. Dále může něčeho bez konce přibývati neb ubývati, neb obé zároveň. Nekonečno že by pak mohlo býti něčím o sobě mimo smysly, jest nemožné. Kdyby totiž nemělo ani velikosti, ani mnohosti a podstatou jeho byla právě ta nekonečnost a nikoli jen nahodilým případkem, nebylo by dělitelným, neboť není dělitelnosti bez velikosti, nebo početnosti. Nedělitelné však může býti prohlášeno za nekonečné leda tak jako hláska za neviditelnou. V obecné mluvě však slova toho v tomto významě nepoužívají, ani já toho nečiním, nýbrž vyrozumívám tím pouze něco, co se nedá dovypátrat. Ale kterak možno za nekonečné o sobě prohlásiti něco, co nemá počtu, ani velikosti, čehož je nekonečnost přece přívlastkem? I kdyby bylo jen něčím nahodilým, nedalo by se nekonečno jako takové prohlásiti za prvek jsoucna, zrovna jako neviditelné za prvek řeči, třebaže hláska je cosi neviditelného. Nekonečno nelze patrně

¹⁾ Pohyb působícího.

pokládati za něco skutečného. Neboť by každá částka z něho vyňatá musela býti nekonečná, jestli „nekonečným býti“ a „nekonečno“ považovati za totéž, jestliže nekonečnu přiznáme bytnost a ne pouze nějakému podkladu; nemá tedy buď vůbec dělitelnosti, anebo má-li ji, nemá ji aspoň dokončitelnou. Aby však jedno a totéž nekonečno mělo za své části mnohé nekonečnosti, jest nemožno a přece by muselo býti jeho částí zase nekonečno, jako je částka vzduchu vzduchem, pokud totiž byla podstatou a prvotinou (principem). Nemá tudíž částek a je nedělitelné. Co však jest skutečně, nemůže býti nedělitelné; neboť má nutně kolikost. Bylo by tudíž jen nahodilostí. Pak ale dle dřívějšího výkladu nemůže býti nekonečno principem, nýbrž tím by bylo to, čeho je případkem, snad vzduch anebo přímka.

Tolik povšechně o nekonečnu. Že však ho nenalezneš ve věcech vezdejších, vysvitne z následujícího. Slove-li tělesem, co je ohraničeno plochami, nemůžeme těleso považovati za něco nekonečného a to ani těleso vnímané, ani představené, zrovna jako neprohlásíme za nekonečné a samobytné kterékoli číslo; každé číslo a všechno počítatelné lze určití početně. Po přírodovědecku se to dokazuje takto. Nekonečno nemůže býti prohlášeno ani za složeninu, ani za nesložené; za složené ne, protože prvků jest jen určité množství a nemůže jeden z nich býti nekonečný; kdyby totiž tomu kterému tělesu na jedné straně nedostávalo se síly sebe méně, tu by člen nekonečný překonal a dočista zničil člena konečného. Ale všechno nemůže býti nekonečné. Těleso má všude jakousi prostorovou vzdálenost, takže by nekonečné těleso bylo na vše strany bezmezné. Rovněž nemůže býti nekonečné těleso pokládáno za jakési prosté „jedno“ ani, jak někteří tvrdí, za trvající mimo prvky, a z něhož by tyto pocházely (neeksistuje nějaké těleso mimo svoje prvky; všechno se totiž dá rozložití v totéž, z čeho se skládá a neobjevuje se tam nic mimo prvky) ani za oheň je nemůžeš prohlásiti, ani za kterýkoli jiný prvek.

Neboť nehledě k tomu, že by jeden z nich byl nekonečný, není možné, aby jím byl celý vesmír anebo aby se jím stal,

i když bychom si jej představili jako obmezený, jako tvrdí Herakleitos, že jednou všechno přejde v oheň. Zrovna tak záhadné jest ono „jedno“, jež přírodovědci kladou vedle prvků. Všechno totiž přechází z jednoho člena protivy v druhý, na př. z tepla ve studeno. Každé vnímatelné těleso nalézá se někde; a kde je celek, tam jsou i jeho částky, na př. země. Kdyby tedy vesmír byl cosi stejnorodého, nemohl by se pohybovat, anebo by se pohyboval neustále. Tak tomu však nemůže býti; neboť proč by se pohyboval spíše dolů než nahoru, nebo kamkoli jinam? Vezměme na př. hroudu: kde se bude pohybovati, kde ležeti, když prostor tělesa s ní sourodého rozstírá se do nekonečna? Či zaujme snad všechen prostor? Ale jak? Jaký bude jeho klid a jaký jeho pohyb? Je v klidu všude? Pak se nemůže pohybovati. Anebo je všude v pohybu? Pak nemůže býti nikde v klidu. Není-li však vesmír stejnorodý, nejsou ani taková místa v něm, a pak předně vesmír netvoří jednotný celek, leda jen dotýkáním se částí a za druhé, musí jeho součástky býti buď v počtu konečném nebo nekonečném. Konečný počet jich býti nemůže; jelikož je vesmír sám nekonečný, byly by některé částky nekonečné, jiné nikoli, jako na př. oheň nebo voda a tím by protičlánky byly zničeny. Je-li však těch prvkových součástí počet nekonečný, jest také míst nekonečně mnoho tak jako prvků. Nemůže-li tak býti a nelze-li místům přiznati nekonečnost, bude také vesmír ohraničen. Vůbec nelze přiznati nekonečnosti tělesům a místům jejich, jestliže každému vnímatelnému tělesu přísluší tíže nebo lehkost. Neboť bude tíhnouti buď do středu, nebo nahoru; kdežto nekonečno nemůže ani v celku, ani z polovice v žádném z těch pohybů se octnouti. Jak je rozdělíš? Kde najdeš v nekonečnu vrch a spod, kde kraj a střed? Každé vnímatelné těleso nalézá se na jakémsi místě, a umístění je způsobů šest.¹⁾ Těleso nekonečné však takto se umístiti nedá. Vůbec nelze-li přiznati místu nekonečnost, nemůže přiznána býti ani tělesu; neboť to se musí nalézati na nějakém místě, totiž buď nahoře, nebo

²⁾ Patrně: nahoře, dole, v pravo v levo, v předu, v zadu.

dole atd. Takové umístění však předpokládá hranice. Nekonečnost liší se podle toho, zdali se týče velikosti nebo pohybu, nebo času, nikoli však, jako jednotná podstata, nýbrž pozdější bývá označováno za nekonečné vzhledem k dřívějšímu, na př. pohyb vzhledem k velikosti, k níž pohyb nebo změna, nebo vzrůst směřuje, čas však vzhledem k pohybu.

1067b 11. Změna děje se jednak nahodile, na př.: něco vzdělaného kráčí, jednak říkáme prostě, že se na někom něco mění, na př. část; uzdravilo se tělo, jestliže se uzdravilo oko. Jsou věci, které samy ze sebe se pohybují, ty jsou samohybné. A podobně to je u věci pohyb způsobující; hýbe něčím buď náhodně, nebo částečně, anebo samo od sebe. Jest něco, co pohyb nejdříve začne, a jest něco, co je pohybováno, pak něco, v čem se pohybuje, čas, odněkud a někam; formy však a stavy a místo, kam se pohybované pohybuje, jsou nehybné, na př. věda a teplo. Teplo není pohyb ale zahřívání. Nenahodilá změna neděje se při všech věcech, nýbrž jen při protívách, při prostředních a protikladných členech, o čemž možno přesvědčiti se epagogicky. Co se mění, proměňuje se buď, z jednoho podmětu v jiný, anebo z něčeho jiného, co není podklad, do něčeho jiného, co také není podmět; anebo ze svého podmětu do něčeho jiného nebo naopak.

Podmětem vyrozumívám zde, co se kladným výrokem objasňuje, takže jsou nutně trojí změny; neboť změna z nepodmětu v jiný nepodmět není změna; neboť tu není ani protiva, ani protiklad, protože tu není nic protilehlého. Změna pak z nepodmětu v podmět ve smyslu protikladu je vznikání a to, kde se děje prostě, vznikání prosté a kde se mění něco určitého, vznikání určité: změna pak z podmětu do nepodmětu je zanikání a sice, kde se děje prostě, zanikání prosté, kde se mění něco určitého, zanikání určité. Výraz nejsoucno má arcí význam několikerý a jestliže proměnlivým není ani to, co se skládá a rozděluje, ani to, co je tu jen v možnosti jako protiva jsoucna (nebílé a nedobré může sice prodělati změnu, ale jen nahodilou, ježto nebílé mohlo by býti člověk; avšak co není určitou věcí, nemůže se nijakým způsobem pohybo-

vati), pak není možné, aby se pohybovalo něco, co není, pak nemůže vznikání býti pohybem; vždyť přece vzniká to, co není. Třeba že vznikání děje se ponejvíce nahodile, nutno přiznati, že při vznikání prostém předpokládá se něco, co zde není. A podobně jest to s klidem. K tomu se druží, že kdežto vše pohybující se jest v prostoru, nejsoucno není v prostoru, poněvadž by pak muselo býti někde. Rovněž není zanikání pohybem. Neboť protivou pohybu je buď pohyb jiný, nebo klid; protivou zanikání však je vznikání. Poněvadž pak každý pohyb je nějaká změna, a změna má uvedené tři způsoby 1068a a poněvadž dále mezi těmito obě změny v protikladnou protivu, vznikání a zanikání, nejsou žádným druhem pohybu, musí býti pohybem jenom změna jednoho podmětu v jiný. Podměty jsou buďto protivy, anebo jsou uprostřed mezi protivami; neboť také zápor budiž položen mezi protivami a dá se vyjádřiti kladně na př. nahota, slepota, čern.

12. Jestliže se kategorie rozlišují na podstatu, jakost, místo, činnost, trpnost, vztah, kolikost, musí býti trojí pohyb: jakostný, kolikostný, a místní. Podstaty se pohyb netýká, poněvadž podstata nemá své protivy, ani vztahu se nemůže týkati; neboť nemění-li se jeden člen protivy, nemění se také druhý. Jen v nevlastním významu možno zde použití slova pohyb. Také se nevztahuje k pohybu ani činnost, ani trpnost, ani způsobení pohybu a pohybování se, poněvadž nedá smysl říci „pohyb pohybu“ zrovna tak jako „vznik vzniku“, anebo vůbec proměna proměny. Jen ve dvojmýsmyslu dalo by se mluvit o změně změny a to buď, že by pohyb byl podmětem jako je na př. člověk, pravíme-li o něm, že prodělává změnu z bílého v černého. Dle toho by pak se mohlo říci, že pohyb se otepluje nebo ochlazuje, nebo že se přemísťuje, nebo rozmnožuje. Ale to nejde; neboť změna (pohyb) není podmět. Anebo že by pohyb pohybu tím nastal, že by se nějaký jiný podmět přeměnil ze změny v jinou formu jako na př. člověk z nemoci do zdraví. Ale ani to není možné leč ve smyslu náhodnosti. Neboť každý přechod z něčeho do jiného jest proměna, tak jako vznik a zánik, vyjma snad určité změny rázu protikladného, ty ostatní nejsou pohyby.

Přechod ze zdraví v nemoc byl by zároveň přechodem této změny v jinou. Jest na jevě, že když někdo onemocní prodělá změnu nějakou (třeba do klidu) a to třeba ne vždy tutěž. Také tato změna je přechodem z něčeho do něčeho jiného, takže protilehlou změnou bude uzdravení. Význam tu není vlastní, obdobně jako když řekneš: vědění se proměňuje v zapomenutí; protože tu změnu prodělává nositel zde co do vědění, tam co do zdraví.

Dále: nedojde se k žádnému konci, kdyby se mluvilo o změně změny a o vznikání vzniku. K pozdějšímu je třeba 1068b hledati dřívější. Takže nastal-li jednou vznik, vzniklo také to vznikající, nebylo to vznikající prostě, nýbrž vznikající vznik.²⁾ A poněvadž nekonečno nemá začátek, nebylo by ho ani tam (při vznikání) a tedy by také nic nemohlo následovati. Podle toho by tedy nemohlo nic ani vzniknouti, ani se dáti v pohyb, ani měniti. K témuž podkladu táhnou se jako protivy pohyb a klid, vznik a zánik. Dáváš-li něčemu, co vzniká, vzniknouti vznikáním, prohlašuješ to za zanikající; nevznikáť to ani právě teď, ani později, tedy se to rovná zaniknuvšímu. Co vzniká a se mění, má za podklad látku. Jaký podklad je však zde a kterak lze pohyb nebo vznik vznikající přirovnati tělu nebo duši, jež se mohou měniti? A dále kam pohyb směřuje? Nelze to prohlásiti za pohyb, mění-li se něco z něčeho v něco. Kterak to? Jako není žádného učení učby, tak není žádného vznikání vzniku.

Poněvadž tedy není změny při podstatě ani při vztahu ani při činnosti, ani při trpnosti, nezbyvá, než aby byla změna kvality, kvantity a místa; neboť při každém z těchto je protiklad. Kvalitou však nemíním tu, která náleží podstatě (vždyť také rozdíl druhový je kvantitativní), nýbrž kvalitu stavu, jako říkáme, že něco je dotčeno, nebo není dotčeno něčím. Nehybným nazývám to, co buď vůbec nemůže býti uvedeno v pohyb, nebo jen stěží a poněnáhlu, nebo velmi zvolna; dále co dle své podstaty může se měniti, ale nemění se když, kde a jak by mělo. Jen na to poslední hodí se rčení:

¹⁾ S Bonitzem čtu: ἀλλά τε γιγνόμενον γιγνόμενον.

býti v klidu; neboť klid stojí proti pohybu podobně jako odnětí (privace) něčeho.

Sousedním slove to, co se nalézá v jednom prostoru prvotním, odděleným to, co je v prostoře jiném; soumezné (styčné) to, co má společné hranice. Středním slove, čím musí projít něco, co směřuje nepřetržitě od konce jednoho k druhému, dřív než to dospěje k němu. Protilehlým slove, co je v přímce od něčeho nejvíc vzdáleno. Následujícím slove, co jsou první po něčem a odlišné buď polohou, nebo podobou, nebo jinak nemá mezi sebou a oním nic stejnorodého, jako písmeno vedle písmene, jednotka vedle jednotky, dům vedle domu. Při tom smí býti něco jiného uprostřed; neboť následné je něco vztahem k něčemu určitému a je pozdější; neboť jednička nenásleduje po dvojce a nový měsíc není po druhé čtvrti.

Soumezné je, co následujíc po něčem dotýká se ho. 1069a
 Proměna vyžaduje vždy protičlenů, těmi pak jsou buď krajní protivy, nebo protiklad; protiklad nemá mezičlena (středního), ten, jak patrno, se vyskytuje jen mezi protivami. Nepřetržitě slovou věci ohraničené a související, totiž jejichž součástky se dotýkají a souvisí na společné mezi, takže nepřetržitost shledáváme patrně tam, kde něco dotykem tvoří jednotu. A je zřejmo, že posobné (následující) je dřívější; co tvoří řady, nedotýká se vzájemně, ale co se dotýká, může se zváti posobným. Všecko nepřetržitě lne k sobě dotykem, nikoli však naopak; co lne k sobě, není vždy nepřetržitě. Kde není dotyku, není také srostění. Bod pak nesmí býti zaměňován s jednotkou; u bodů je možný dotyk, u jedniček však nikoli, nýbrž jen bezprostřední následnost (posobnost); mezi jedněmi najde se něco středního, u druhých však nikoli.

Kniha dvanáctá.

1. Pátráme po podstatě; hledáme totiž prvotiny a příčiny podstatností. Pohlížíme-li na vesmír jako na celek, podstata jest jeho základní částí (prvočinitelem); vezmeme-li to po řadě, je-li podstata prvočinitelem, jde po ní jakost a potom kolikost; zároveň nelze říci, že to posledně vyjmenované existuje prostě, nýbrž jen jako kvality a změny, nebo jako nebílé a nerovné; také o nich v podobném smyslu mluvíme, že jsou, jako na př. „je nebílé“ Rovněž ostatní kategorie neexistují samy o sobě. Na to se můžeme dovolávat svědectví starých. Také oni pátrali po počátečních prvcích a příčinách podstaty. Nynější filosofové kladou podstatu do všeobecnin. Takovými jsou totiž rody, které prohlašují spíše za prvotiny a podstatnosti, berouce to s hlediska logického; ale staří kladli podstatu do jednotlivosti, jako je oheň a země a nikoli do společného, do těla. Podstata pak jest trojí: předně vnímatelná, kterou všichni uznávají a ta jest jednak pomíjející jako na př. rostlina, zvíře, kdežto nepomíjející podstatu jest hledati v prvcích, ať ve více, ať v jednom. Kromě toho jest dále podstata nehybná, které přiznávají mnozí samobytnost, kdežto jiní ji rozlišují ve dvě, přiznávajíce ji pouze věcem matematickým, anebo kromě toho ještě ideám a to buď každému z obou o sobě, anebo oběma pospolu jako něčemu stejnorodému; ony podstaty patří do fyziky, poněvadž podléhají pohybu; tyto pak do jiné vědy, ježto nemají žádnou prvotinu společnou.

Podstata vnímatelná je proměnlivá. Jelikož proměna vychází od členů protilehlých, nebo středních, avšak nikoli od oněch všech (na př. nikdo neprohlásí hlásku za něco bílého), nýbrž jen z krajních protiv, musí patrně něco býti

podkladem toho přechodu; neboť protivy samotné se nemění.

2. Dále: něco tedy (při změně) trvá, protiva netrvá. ale jest něco třetího vedle protiv, látka. Jsou-li pak proměny čtveré: proměna podstatnosti, jakosti, kolikosti, místa, a je-li první z nich vznik a zánik, je-li příbytek a úbytek změna kolikostná, zjinačená změna jakostná, pohyb změna místní; tedy jednotlivé změny směřují vždy k nějakému protikladu. Musí se tedy měniti také látka, jež je schopna protikladu. Ale všechno jsoucí jest dvojího druhu, tudíž jde všechno, co existuje jen dle možnosti, do skutečně existujícího na př. co může býti bílé, mění se ve skutečně bílé, podobně tomu při množení a zmenšování, takže nejenom nic nemůže vzejíti z toho, co jest pouze nahodilé, nýbrž vše vzniká z toho, co je a to z něčeho, co může býti a ve skutečnosti není. A to je právě Anaxagorovo „jedno“ (což je zajisté lépe řečeno než „všechno dohromady“ a Empedoklova a Anaximandrova „směs“ a Demokritův výrok: že všechno bylo pohromadě, totiž v možnosti a nikoli ve skutečnosti. Tito mužové měli patrně na zřeteli látku. Vše, co se mění, má látku, ovšem různou; ba i věci nepomíjející, které se otáčejí a obíhají, třeba nelze stopovati jejich vznik, mají látku, arciž nikoli pro vznik, nýbrž jen pro pohyb.

Namanuje se otázka, jakého způsobu jest ono nejsoucí, když má význam trojí? Zajisté toho, kde znamená: „jsoucí jen v možnosti“ a nikoli z nahodilého něčeho, nýbrž různé z různého. Řčením, že všechny věci byly pohromadě, není pomoheno, neboť liší se látkou. Jak vysvětlit, že jich vznikla taková nekonečná spousta a nikoli jedna? Neboť tvůrčí duch¹⁾ jest jeden, takže je-li i látka jedna, změnilo by se to, co byla látka v možnosti, ve skutečnost. Jest však trojí druh příčin a počátků, dvě z nich jsou protikladné, totiž jednak pojem a idea, jednak zápor; třetí je látka.

3. Potom tvrdím, že nevzniká ani hmota, ani idea (tvar druhový), myslím totiž obě v podobě počátečné. Vždycky 1070a

¹⁾ воūς.

mění se něco, něčím a do něčeho. V tom, čím se mění, je původ pohybu ; co se mění, je látka a to, do čeho se mění, je forma. Nedošli bychom konce, kdyby se nestával jen kov okrouhlým, ale kdyby vznikala také okrouhlost a kov. Někde nutno se zastavit.

Dále: každá věc pochodí od něčeho stejnojmenného a to zrovna tak věci vytvořené přírodou jako ostatní. Vše vzniká totiž buď uměním, nebo přírodou, nebo náhodou nebo samo sebou. Uměním slove, co dává původ něčemu jinému, přírodou, co jej má samo v sobě, neboť člověk plodí člověka ; obě pak ostatní příčiny jsou popřením těchto dvou. Podstatu rozeznávám trojí: především látku, která se projevuje tím, co která věc jest (neboť jen to, co souvisí vnějším dotekem a ne srostěním, je látkovým podmětem) ; za druhé fysickou, která udává jakost a vlastnost, a třetí tu, z níž pochodí jednotlivina, jakou má na př. Sokrates nebo Kallias. U některých věcí neeksistuje určité něco mimo celkovou podstatu, jako na př. tvar domu, leda bys měl na zřeteli umění. Zde není vzniku ani zániku, nýbrž dům pouze představovaný ; také zdraví a všecko, co se tvoří uměním, trvá, jak se týče netrvá, ale způsobem jiným. Jestliže vůbec takového něco jest, tož je to v přírodě. Proto Platón řekl docela případně, že jest tolikéž ideí, kolik je druhů v přírodě, pokud totiž přiznáme ideám jsoucnost vedle těch druhů ; jako oheň, maso, hlava. Všechno to totiž jest látka a pro podstatu ve vlastním smyslu je to základ. Hybné síly (příčiny pohybu) jdou před vznikem něčeho ; logické příčiny (formy) jsou zároveň. Neboť tehdy, když člověk nechuraví, jest tu také zdraví, kovová koule je tu zároveň se svou podobou. Zbývá arcí vyšetřiti, zdali něco nepřetrvává věci vezdejší. U některých tomu tak skutečně jest, na př. u duše, u které přečkává alespoň duch, když ne celá. Zjevno tudíž, že k vůli tomu nepotřebujeme ideje přijímati. Neboť člověk zplozuje člověka, jednotlivec jednatelce. Podobně je tomu při umění ; lékařské umění na př. zakládá se na pojmu zdraví.

4. Příčiny a počátky různých věcí jsou po jedné stránce různé, po jiné stránce však, mluvíme-li o nich povšechně

a dle obdoby, jsou pro všechny stejné. Mohla by vzniknout otázka, zdali jsou stejné nebo různé příčiny a prvky pro podstaty a vztahy a podobně u ostatních kategorií. Patrně však nelze všemu připsati též původ a tytéž prvky; pak by totiž vztahy a podstata se skládaly z týchž prvků. Které by to však mohly býti? Neboť kromě podstaty a ostatních 1070b kategorií ničeho společného více není; prvky pak jsou dřívější než to, co je z nich složeno. Avšak ani podstata není prvkem vztahů ani žádný z těchto prvkem podstaty. — Kterak by mohlo všechno míti tytéž prvky? Neboť žádný prvek nemůže býti ztožňován s tím, v čem je obsažen jako prvek, jako na př. B neb A je něco jiného než B A. A věci pomyslné nemají takových prvků jako „jedno“ a jsoucno; neboť jsou ve všech složeninách. Žádný takový prvek by tedy nemohl býti prohlášen za podmět ani za přívlastek; a přece by tomu tak muselo býti. Není tedy prvků společných všemu, neb aspoň, jak pověděno, lze je za takové uznati jen s určitého hlediska, s jiného však nikoli; na př. u vnímatelných těles je snad formovým prvkem teplo a v jiném způsobu chladno jako popření formy, látkou pak v možnosti nejprve každá sama o sobě, podstatami pak oboje a co z nich jako prvků vzniklo složením, totiž celek, který se vytvořil z tepla a studena jako maso neb kosti. Složenina totiž se musí lišiti od toho, z čeho vzniká. Zde máme tedy takovéto prvky a počátky, jinde jsou zase jiné. Všem věcem však nelze přisouditi společné prvky leda jen obdobou, jako na př. kdybychom řekli, že je vůbec pouze tři základních prvotin: tvar druhový, zápor a látka. Ale každá z těchto prvotin je pro každý zvláštní obor věcí jiná, jako u barvy: běl, čern, podobně světlo, tma, vzduch; z toho vzniká den a noc. Za příčiny jest pokládati nejen, co je ve věcech, nýbrž i co je zevně na př. příčina pohybu; proto z toho plyne, že je rozeznávati počátek od prvku; ale příčinami jsou oboje.¹⁾ Avšak co je příčinou pohybu nebo klidu, je prvotina a podstata. Jsou tedy dle analogie prvky tři, příčin a počátků je čtvero. Všecko to se různí podle druhů, a také

1) V ruk. následuje: *καὶ εἰς ταῦτα διαίρεται ἡ ἀρχή*, což zde na tomto místě se pokládá za zbytečné.

hybná síla je pro různé různá. Na př. zdraví, nemoc, tělo: silou je umění lékařské. Forma: takový a takový nepořádek, stavivo; hybná síla: umění stavitelské. Po stránce fyzické je za hybnou sílu pro lidi pokládati člověka, po stránce logické buď formu nebo její protivu. Máme tedy po některé stránce příčin tré, po jiné však čtvero. Umění lékařské v jistém smyslu zahrnuje zdraví; umění stavitelské zahrnuje tvar budovy, a člověk plodí člověka; ale vedle toho jest něco, co hýbe vším.

5. Některé věci trvají o sobě, jiné nikoli: podstatami jsou
 1071a jen ty první. Mezi nimi jest proto hledati příčiny všeho, protože bez podstat není stavu ani pohybu. Za takové buďte pokládány duše zrovna tak jako tělo aneb duch, vůle, tělo. Také jinak lze dle obdoby všemu přiznati stejný původ, totiž skutečností a možnostní; ale i ty jsou různé a všelijaké u různých věcí. Někdy totiž jest dáno totéž skutečně, nebo jen možnostně, jako víno, maso, člověk. Všechno to spadá také pod vyjmenované příčiny. Skutečnost náleží totiž formě, pokud je osamostatitelná, a to, co z obou pojde, jakož i zápor, na př. tma nebo chorobnost; možnostně je tu však látka, neboť ta jest to, co má schopnost býti obojím. Jindy zase liší se skutečnostně a možnostně ty věci, které nemají stejnou látku, jako ty, které se liší formou, nýbrž jinou. Tak jsou příčinou člověka nejen prvky, oheň a země jakožto látka, nýbrž také zvláštní forma a nějaká jiná vnější příčina, na př. otec, pak slunce a ekliptika a tyto poslední nikoli jako látka nebo forma, nebo zápor, nebo něco podobného, nýbrž jakožto hybná příčina. Dále jest míti na zřeteli, že něco bereme všeobecně, něco ne. Prapočátkem je vždy něco určitého, skutečného a něco jiného jen dle možnosti. Všeobecniny nelze bráti za prapočátky; neboť jednotlivina odvozuje svůj původ vždy od jednotliviny, na př. osoba od osoby, ale ne od člověka „vůbec“, nýbrž jako od Pelea Achilles, ty od svého otce, toto B zde od onoho B A a vůbec B od jakéhosi B A. Dále přihlédněme ku formě podstat. Jak pověděno, věci nestejnorodé jako barvy, tóny, bytosti, veličiny mají příčiny a prvky různé, nesoudíme-li dle obdoby; ba i příčiny věcí nestejnorodých se různí, arcíť ne pokud jde o tvar, nýbrž proto, že

každá jednotlivina jest cosi pro sebe, jako tvé tělo se liší od mého, tvůj původce a tvá podoba od mých, třeba že spadají pod touž obecninu.

Pátráme-li tedy po počátcích, anebo prvcích věcí, o jejich vztazích a jakosti, zdali jsou nebo nejsou vesměs tytéž, shledáme je patrně stejnými pro všechny, když máme zření k jich mnohovýznamnosti. Různými jsou však, když je rozlišujeme, a jen v jistém smyslu pro všechny stejnými. Jsou jaksi totožny dle obdoby, totiž co do látky, tvaru, záporu a hybné síly a takto jsou příčiny podstat příčinami všeho, protože odstraněním jejich odstraní se vše ostatní; zároveň jest to první příčina ve skutečnosti. V jiném smyslu jest příčinou něco jiného: protiklady, kterých ani neposuzujeme jako obecné rody a neužíváme v různých významech; a potom látky.

Co jsou a kolik je prvotních principů smysly vníma-1071b
telných věcí, je takto vyloženo, jakož i nakolik jsou stejné aneb různé.

6. Poznali jsme trojí způsob podstaty, dvojí fysický a třetí nehybný, teď pojednáme zejména o tomto posledním a chci ukázati, že musí býti nějaká podstata neproměnlivá a nepomíjející. Neboť podstaty jsou první jsoucno a kdyby byly vesměs pomíjející, bylo by pomíjející všechno. Ale je nemožno, aby pohyb vznikal a zanikal; trvá od věčnosti; zrovna tak čas; neboť není-li času, nelze také rozeznávat „dříve a později“. Pohyb vyznačuje se nepřetržitostí jako čas; jestli čas buď totéž co pohyb, nebo nějaký jeho stav. Pohyb trvá nepřetržitě jen od místa k místu a to v kruhu. Ale nebylo by pohybu, kdyby byl pouze nějaký zdroj a původ pohybu, ale ve skutečnosti nepůsobil; neboť co má schopnost působení, nemusí působiti. Nic by tedy neprospělo, kdybychom předpokládali věčné bytosti, jako činí někteří s ideami, leč by byla nějaká síla působící změnu. Ale ani ta nestačí, ani jakákoliv jiná podstata vedle idejí; kde není skutečného působení, není pohybu; ale ani kdyby působila skutečně, ale její podstata byla jen v možnosti, nemůžeť býti pohyb pomíjející, kdežto co jest pouze možné, nemusí býti. Nutno tedy před-

pokládati jakýsi původ, jehožto podstatou je skutečnost sama. Takové podmínky musí mimo to býti bez látky; neboť je-li vůbec něco nepomíjejícího, musí ony býti nepomíjející, totiž ve skutečnosti.

Než zde je nesnáz; všechno co trvá ve skutečnosti, jest tu také v možnosti; ale nikoli naopak. Pročež možnost je nutně dřívější. Je-li však tomu tak, pak bychom neměli nic jsoícího; neboť co může býti, nemusí býti. Také nelze dáti za pravdu bohoslovcům tvrdícím, že vzniklo z Noci ani přírodozpytcům tvrdícím, že všechno trvalo současně. Jak by se do toho dostal pohyb, není-li žádné příčiny působící ve skutečnosti? Nemáť látka pohyb sama v sobě a od sebe, nýbrž vnáší jej do ní umění; a nemají v sobě hybné schopnosti měsíčky, ani země, nýbrž potřebují semene a oplodnění. Pročež někteří, jako Leukippos a Platón přiznávají skutečnosti věčné trvání, tvrdíce, že pohyb trvá od jakživa. Ale nepraví čím a který, ani proč právě takový. Nic totiž neocitá se v pohybu náhodně, nýbrž vždy musí něco působiti, buďsi příroda, nebo jindy hrubá síla, nebo rozumný duch, nebo něco jiného. Avšak který druh pohybu je první? Na tom 1072a mnoho záleží. Ani Platón nedovede říci takového tvůrčího činitele, ač se o to pokouší; prohlašujeť totiž duši jednou za vzniknuvší později než nebesa, jindy za trvajíc současně s nimi. Možnost lze v určitém smyslu pokládati za prvější než skutečnost, v jiném však nikoli; o tom bylo již jednáno.¹⁾

Skutečnosti přiznává přednost na př. Anaxagoras (neboť jeho $\nu\omicron\upsilon\varsigma$ je skutečnost), též Empedokles, který má přitažlivost a odpudivost a všichni, kdo pokládají pohyb za věčný jako Leukippos. Nelze tedy tvrditi, že chaos a noc trvaly věčně, nýbrž oni činitelé byly vždy a působily buď periodicky nebo jinak, pokud totiž skutečnost jde před možností. Děje-li se totéž pořád periodicky, trvá nutně jakýs činitel působící. Mínilo-li, že je spíše střídavé vznikání a zánikání, nutno uznati jiného činitele, působícího bez tak podruhé jinak. Působí tedy nutně něco buď samo na sebe, nebo na něco

¹⁾ V kn. XI. kap. 9.

jiného, buď prvotně nebo podružně. Tak tomu musí býti; jedno jest příčinou sobě i jinému. Přednější je prohlásiti také za lepší; neboť jest příčinou stálého trvání, kdežto podružné způsobují změnu a oboje dohromady zakládá věčnost proměny. Tak to platí také o pohybech. Nač tedy hledati jejich principii?

7. Tak tedy tomu jest; neuznáš-li toho a tvrdíš-li, že vesmír vzešel z noci a z chaosu a nejsoucna, pak se to vyvrací výkladem hořejším. Jest tedy něco, co se bez ustání pohybuje a to v kruhu, což vysvítá nejen z úvahy rozumové, ale z věci samé. Tudíž jest od věčnosti prvotné nebe. Jest tedy uznati nějakou sílu hybnou. Jelikož pak je tu pohybované a pohybující, jest tu i něco třetího (středního), což způsobuje pohyb samo se nepohybující a co je věčná a skutečná podstata. Takováto síla hybná, která se nepohybuje, je v pudu a rozumu. O sobě vzato a v původním smyslu jest jedno a totéž. Neboť pudí nás to k tomu, co se jeví krásným a chceme především, co je krásné. Spíše ovšem lze říci, že žádáme něčeho proto, jelikož se to zdá krásným, než naopak, že se nám něco zdá býti krásným, jelikož si toho žádáme. Původ jest totiž hledati ve vědění. Na rozum působí, co se dá mysliti, myslitelnou o sobě je však řada věcí; v té jest na prvním místě podstata a to zase jednoduchá a skutečná (jedno však a jednoduché není totéž; neboť jedno znamená míru, jednoduché však určitý stav). Do téže řady náleží také krásné a co jest samo o sobě žádoucné; první jest vždy také nejlepší, anebo něco analogického tomu. Že však účel jest něco nehybného, je patrné z rozřídění. Účel totiž tíhne k něčemu 1072b nebo za něčím, z nichž jedno existuje, druhé ne. Účel působí jako něco žádaného a pohyb jím vyvolaný hýbe dalším. Každý pohyb mohl by se díti také jinak. Tedy také oběh jako skutečný prapohyb mohl by se díti jinak aspoň místně třeba nikoli co do podstaty. Je-li však skutečně nějaká síla hybná sama se nepohybující, vyznačuje se naprostou neproměnlivostí. Neboť oběh jest první mezi změnami a prvním jeho způsobem jest oběh do kruhu (otáčení). Ten způsobuje ona hybná síla. Proto ona síla nutně skutečně jest; a protože

nutně, také dokonale a jako princip. Nutnost jest totiž několikerá, jednak násilím vynucená v obraně proti pudům, potom je v tom, bez čeho není dobra, konečně v tom, co nemůže býti jiné, nýbrž musí býti prostě takové, jaké jest.

Z takového počátku tedy vzešla nebesa a příroda. Jejich život jest nejlepší a jako pro nás trvá pouze na krátko, poněvadž stále trvání jest nám nemožné, tak jest pro ně věčný; neboť jeho činnost jest zároveň rozkoší. Proto bdění, vnímání myšlení jsou to nejpříjemnější a teprve prostřednictvím jich také doufání a vzpomínání. Myšlení táhne se k tomu, co jest samo o sobě nejlepší; čím lepší myšlení, tím na lepší předmět se vztahuje. Rozum poznává sám sebe, když si osvojuje poznatelné věci; neboť poznatelným se stává dotýkáním a myšlením, takže myšlení a rozum jsou jedno a totéž. Není totiž rozum nic jiného, než mohutnost v sebe pojmuti to, co je poznatelné, a podstatu; a tím je skutečně činný, takže ono pomyslné jest ještě větší měrou božské, než to, co zdá se božského obsahovati rozum, a pátrání jest věc nejpříjemnější a nejvýtečnější. Zdá se nám podivuhodným, že bůh se kochá neustále takovou blažeností, jako my jen občas; tím podivuhodnější, jestliže jeho blaženost předčí naši. Ale jest tomu tak. A život nalézá se v něm; neboť život není nic jiného, než skutečná činnost rozumu; božstvo je však činnost; jeho činnost jest jeho nejdokonalejší a věčný život. Pravím, že božstvo jest věčná živoucí bytost, tedy život a nepřetržité věčné trvání jest v něm; neboť ono jest život a věčnost.

Nelze tedy souhlasiti s těmi, kdo jako Pythagorovci a Speusippos tvrdili, že prvotní bytost nebyla nejlepší a nejkrásnější, tak jako rostliny a zvířata nejeví v začátcích krásu a dokonalost, nýbrž teprve v tom, co z nich pojde. Semeno ^{1073a} totiž pochází z čehosi, co již dříve nabylo dokonalosti a za prvopočátečné činitele jest pokládati dospělé ústrojí a nikoli semeno; tak jako dojistá přiznáme existenci člověku před semeny, arcif ne osobě z něho vyšedší, nýbrž té, ve které se semeno vytvořilo. Z toho tedy vysvítá, že existuje jakási prabytost věčná, nehybná a nadsmyslná. Také jsem již prokázal, že bytosti této nelze přiznati velikosti, nýbrž že nemá

části a nedá se dělit. Působí totiž hybně od věčných časů a nic konečného nemá nekonečnou sílu. Ježto pak každá veličina je buď nekonečná nebo konečná, nebylo by konečné veličinou, poněvadž nekonečno žádné nekonečné velikosti nemá. Také ona bytost ničeho nepostrádá a nemění se, všechny ostatní způsoby pohybu následují teprve po pohybu s místa. Takového tedy rázu jest ona bytost.

8. Nelze pominouti otázku, zdali jest jediná taková bytost anebo jich snad je více a kolik; a třeba si povšimnouti, co o tom pověděli jiní, totiž zejména, že se vlastně o tom nijak určitě nevyjádřili. Ti, kdo přiznávají ideám jsoucnost, nevyšlovi o té věci vlastního názoru, prohlašují totiž ideje za čísla, těch pak někteří uznávají množství nespočetné, jiní přestávají na desítky; proč právě na tomto čísle, neodůvodňují nikde přesvědčivě. My zde musíme vyjítí od základů tuto zjištěných. Počátek a prabytost zajisté jest neproměnná a to o sobě i v přívlastcích podružných; sama však způsobuje první věčný pohyb. Poněvadž pak pohybující se, musí býti něčím pohybováno, a první příčina pohybu musí býti sama nehybnou a věčný pohyb od něčeho věčného, jednotný od něčeho jednotného pocházeti musí a poněvadž mimo jednoduchý pohyb celku, který, jak tvrdíme, pochází od nehybné prabytosti, vidíme ještě jiné pohyby věčné, totiž pohyby planet (neboť těleso otáčející se jest věčné a neklidné, jak je ukázáno ve spisech o fysice:¹⁾ proto musí každý takový pohyb míti příčinu v nějaké nehybné věčné bytosti. Neboť povaha hvězd jest podstaty nepomíjející. Z toho vysvítá, že musí býti tolikéž bytostí povahou svou nepomíjejících 1073b a neproměnných o sobě a bezrozměrných. Protože to jsou bytosti, možno patrně jednu označiti za první, jinou za druhou v témž pořadí, ve kterém po sobě následují oběhy hvězd.

Kolik těchto oběhů jest, to musíme vzíti z té vědy matematické, která je nejbližší filosofii, z astronomie, neboť tato zabývá se sice s vrátitelnou ale přece věčnou podstatou,

¹⁾ Phys. VIII. a nás. De caelo II. 3.

kdežto ostatní vědy matematické nejednají vůbec o žádné podstatě, na př. věda o číslech a geometrie. Že takových oběhů je několikero, je zjevno i těm, kdo se o věc málo zajímají. Každá planeta totiž prodělává několik oběhů. Těm, kdož se o to zajímají, povím teď, jakým počtem někteří matematikové oběhy ty obdařují, zdali snad se neobjeví rozumové důvody pro určitý počet; ostatně musíme jednak sami hledati, jednak optati se těch, kdo se tou věcí obírají, a najde-li se pak při tom pátrání něco různícího se od toho, co bylo teď řečeno, musíme si vážiti obou názorů, ale jíti za přesnějším.

Eudoxos přiznává slunci a měsíci trojí oběžný pohyb sferický,¹⁾ z nichž první je týž, jaký náleží stálicím, druhý jde středem zvířetníku, třetí určuje šířkové odchylky od zvířetníku, které jsou u měsíce větší než u slunce. Planetám přiděluje oběžný pohyb ve čtyřech sférách, z nichž první a druhá se shoduje s těmitěž sférami slunce a měsíce (neboť sféra stálic stáhne všechno s sebou a druhá, která pod onou probíhá kolem středu zvířetníku, také je společná všem planetám); třetí sféra má své póly v čáře tažené středem zvířetníka; čtvrtá pak leží svým rovníkem šikmo k rovníku třetí; ve třetí sféře Venuše a Merkur²⁾ mají póly společné, ostatní pak planety každá jiný.

Kallipos klade polohové pořadí těch sfér zrovna tak jako Eudoxos, planetám Jupiterovi a Saturnovi přiděluje také tolikěž sfér, ale slunci a měsíci přidává po dalších dvou sférách, ostatním pak planetám po jedné, pokládaje to za potřebné k vysvětlení jevů.

1074a Chceme-li však úkazy vysvětliti vesměs skrze tyto sféry, nutno každé planetě přisouditi ještě jiné sféry a to o jednu méně, než kolik jich jest pro spodnější, jen tak dá se oběh planet v celistvosti vystihnouti. Takových oběžných kruhů

¹⁾ To jest totiž měsíční oběh měsíce a noční oběh slunce, za kteroužto dobu tato tělesa proběhnou celým zvířetníkem a octnou se opět u týcnž stálic.

²⁾ A. má ovšem: Afrodité a Hermes, a později Zeus a Kronos..

jest jednak 8, jednak 25,¹⁾ z těch pak nejnižše položené netřeba rozvinovati, bude tedy pro první dvě planety 6 oběhů rozvinutých, pro ostatní čtyři tělesa jich bude 16²⁾ a celkový součet sfér, pohybujiících se i zpětných, páčí se na 55. Nepřisoudíme-li však slunci a měsíci zmíněné oběhy, ztenčí se počet ten na 47.³⁾

Máme-li tedy tolik sfér, můžeme snad důvodně předpokládati, že existuje tolikéž také bytostí počátečných, nepodrobených pohybu a vnímatelných; podrobněji ať to rozvedou odborníci, kteří se v tom lépe vyznají.⁴⁾ Jelikož není žádného pohybu oběžného, jenž by se nehodil pro tu kterou hvězdu a jelikož jest předpokládati, že každá bytost a podstata neproměnlivá a došedší o sobě dokonalosti znamená vrchol, nelze patrně uznati více (božských) bytostí kromě těchto, nýbrž počet jejich musí býti zrovna takový. Kdyby jich totiž bylo ještě více, musil by se dáti zjistiti pohyb, jehož by byly příčinou. Kromě oběžných pohybů vypočtených však nemůže býti žádných jiných, jak lze usouditi z pozorování pohybujiících se těles. Všecko, co způsobuje nějaký pohyb, trvá k vůli tomu, čím pohybuje, pohyb pak je vždy vázán k tomu, k čemu se táhne, není tedy patrně pohybu, jenž by trval sám pro sebe, nebo pro nějaký pohyb jiný, nýbrž každý je pohybem hvězd.

Neboť kdyby nějaký pohyb byl tu pro pohyb jiný, musel by zase tento býti pro jiný; ale poněvadž nelze takto pokračovati do nekonečna, nutno uznati, že každý pohyb musí míti za svůj cíl nějaké těleso božské na nebi se pohybujiící. Také není patrně více než jediného nebe. Kdyby bylo nebes více, asi jako lidí, mělo by každé jednotlivé stejný princip:

¹⁾ Patrně podle Kalippa: totiž pro Saturna a Jupitera po 4, pro ostatní tři planety a pro slunce a měsíc po 5, dohromady tedy 33.

²⁾ Mínil asi měsíc jako nejspodnější; tam po třech, zde po čtyřech. Eudoxos napočítal celkem 26 sfér (po 4 pro 5 planet, po 3 pro slunce a měsíc) 22; takže jich je celkem 55.

³⁾ Totiž 55 — (2 × 4).

⁴⁾ Ar. tady patrně dělá z astronomie základ theologie, tak zv. fysikotheologie. Kromě nejvyššího boha tvůrce, jemuž děkují za pohyb stálice, uznává 55 bohů nižších (polobohů).

tvarový a jen početně bylo by jich mnoho. Ale číselná mnohost může býti jen u něčeho hmotného; naproti tomu pojem jest jen jeden a týž u mnohých na př. pojem člověka; Sokrates však jest jedinec. Prapodstata¹⁾ je však beze hmoty; jesti entelechií (sílu). Prasíla nehybná jest tedy jediná i pojmem i počtem a neměně jest jediné to, co se nalézá věčně a nepřetržitě v pohybu, Jest tedy pouze jedno nebe.

1074b Předkové a prapředkové v bájích sdělili s potomky, že bohové jsou takovíto²⁾ a že božstvo proniká i objímá celou přírodu. K tomu bylo leccos přibájeno pro poučení lidu, jakož i pro účely zákonodárné a praktické; prohlašujíť totiž bohy za bytosti podobající se člověkovu a jiným živočichům, z čehož pak vyplývá ještě všelicos jiného podobného. Odmyslíš-li tyto přídávky a přestanež pouze na názoru základním, totiž prohlásiti první podstaty za bohy, možno toto učení nazvati božsky vznešeným a jelikož asi každé umění a každá nauka častěji byly vynalézány a opět upadly v zapomenutí, můžeme také ony názory pokládati za pozůstatek starých poznatků dochovaných do dneška. Jen tak lze pochopiti víru otců a tradici předků.

9. Ještě nutno rozptýliti některé pochybnosti týkající se ducha;³⁾ ten totiž zdá se býti nejvznešenějším mezi všemi zjevy,⁴⁾ ale není snadno odhaliti jeho podstatu. Neboť jestliže není myslivě činným a podobá se spícímu, co by na něm bylo vznešeného? Jestliže však je činný myšlenkově jsa při tom ovládán čímsi jiným (tu by byl pak pouze schopností a poznání nebylo by jeho podstatou), nebyla by podstata jeho dokonalá; jeho hodnota totiž tkví v myšlení a poznání. Ať podstatu jeho vidíme v duchu nebo v poznání, co vlastně poznává? Buď samo sebe, nebo něco jiného. Jestliže něco jiného, tedy buď pořád totéž anebo něco jiného. Jest nějaký rozdíl v tom,

1) τὸ τί ἦ εἶναι, kterýžto výraz se po delší přestávce zase objevuje.

2) Totiž hvězdy nebo vlastně činitelé nebesí; proto dali také hvězdám jména božská nebo mythologická.

3) νοῦς.

4) φαινόμενον.

nebo není, myslí-li duch krásno, nebo cokoli mu napadne? A nebylo by mu dokonce na úkor mysliti některé věci? Patrně myslí jen, co je božské a nejvznešenější a to důsledně. Každá změna by totiž tíhla k horšímu a to by už bylo pohybem.

Předně tedy, kdyby duch byl pouhou schopností a nikoli skutečnou činností myšlení, bylo by mu neustálé myšlení na potíž. Kromě toho by pak něco jiného mělo hodnotu větší než sám duch, totiž to, k čemu se myšlení jeho táhne. Myšlení a poznávání nedá se upříti ani tomu, kdo myslí na nejhorší. Třeba-li však toho se vystříhati (neboť mnohdy jest lépe něco neviděti, než to viděti), nebylo by lze poznání prohlásiti za úkon nejdokonalejší. Duch tedy poznává sám sebe jako to nejmocnější, a toto poznání jest poznáním poznání, kdežto vědomosti, vjemy, domněnky a úvahy se vztahují vždy k něčemu jinému a jen mimochodem k sobě samým.

Dále: je-li mezi myšlením a myšlenkou rozdíl, které z nich přiznáme mu spíše? Neboť myšlení a obsah jeho není 1075a jedno a totéž. Než někdy jest věděním věc sama. Při vědách praktických jest, abstrahujeme-li od látky, předmětem podstat, a při teoretických¹⁾ pojmy a myšlenky. Jestliže v nehmotnu²⁾ nelze rozlišovat myšlení a myšlenku, spadají v jedno a poznání jest pak za jedno se svým obsahem poznáním.

Zbývá ještě otázka, zdali předmět poznání je něco složeného; neboť pak by se měnilo poznání, jako se mění části celku. Spíše jest vše, co nemá látku, nedělitelné. A jako si počíná duch lidský, když chápe něco složitého (neboť neshledává dobro brzo v tom a brzo v onom, nýbrž poznává největší dobro jaksi v celku třeba ne dokonale), nejnak duch poznáváje sám sebe na věky věkův.

10. Dále jest uvážiti, kterým z obou způsobů jest v přirozenosti všehomíra obsaženo dobro a nejvyšší dobro, zdali jako cosi svébytného a svérázného, anebo jako řád, anebo oboje, asi jako tomu jest u vojska. Neboť zde tvoří dobro jednak uspořádanost, jednak vojevůdce a především tento. Neníť zajisté on závislý na pořádku, nýbrž obráceně. Avšak

¹⁾ Popisných? A. totiž má θεωρητικῶν proti ποιητικῶν.

²⁾ Tam kde není látka.

všude shledáváme soustavný řád nějaký, arcif ne všude týž, i mezi rybami i mezi ptáky i rostlinami; a není to všecko od sebe úplně odloučeno, nýbrž trvá mezi tím vzájemný vztah; všechno je uspořádáno vzhledem k něčemu jedinému jako v domácnosti, jejíž členové nejméně smějí dělati jak komu co napadne, nýbrž všecko, nebo většinu konají soustavně, kdežto otroci a zvířata jen málo takovýmto způsobem a většinou dle nahodilé potřeby. Takový jest totiž všem dle jich přirozenosti přiřčen obor působnosti, a práce musí býti účelně rozdělena. Podobně je tomu všude, kde všecko působí společně na prospěch celku.

Třeba také zmíniti se o tom, do jakých nemožných a nesmyslných důsledků zabřídají ti, kdo o těch věcech soudí jinak a to i ti z nich, kteří se honosí největším důmyslem a kteří se pokoušejí ty záhady ještě co nejlépe rozřešiti. Všichni totiž tvrdí, že všecko vzniká z protiv, ale nevysvětlují řádně ani, co jest vyrozumívati slovem „všecko“ ani co rčením „z protiv“ ani kterak z těch protiv vzniká to, v čem se vyskytují. Protivy přece nepůsobí na sebe navzájem. Nám však se rozřešuje záhada ta snadno tím, že přihlížíme ještě k něčemu třetímu.¹⁾ Někteří dělají hmotu jedním z článků protiv obdobně jako staví nestejnost proti stejnosti, anebo jedinnost proti mnohosti.

Také tato potíž se odklízí podobně; hmota jako cosi jedinečného není v protivě k ničemu. Dále by všecko kromě „jedina“ mělo účastenství ve zlu, neboť prohlašují je za druhý ze živlů. Jiní opět neuznávají dobra a zla za počátky, ačkoli dobro jím přece po většině jest. Jiní sice uznávají dobro právem za počátek (princip), ale nepraví, za jaký; zdali v něm vidí účel, nebo činitele, nebo ideu. Také nelze
1075b souhlasiti s Empedoklem, jenž prohlásil za dobro přitažlivost²⁾ a učinil z ní nejen prvočinitele, protože sdružuje, nýbrž i látku, tuto jako součástku směsi. Třebaže něco může výjimečně býti počátkem i jako činitel působící i jako látka,

¹⁾ Totiž k látce. Sr. k tomu počátečné kapitoly této knihy zejména 2.

²⁾ φιλία přátelství, náklonnost, sympatií, afinitu.

tož přece jest něco jiného býti látkou a býti působícím. Zač tedy máme vlastně považovati přitažlivost? Také nesmí odporivost býti prohlášena za něco nezničitelného; ta totiž je nejvlastnější podstatou zla. Anaxagoras prohlásil dobro za princip jako působící, neboť duch způsobuje pohyb; ale činí to za jiným účelem, takže tu není totožnosti, leda že by to pojímali tak jako já, na kolik totiž zdraví jaksi stotožňuje s lékařstvím. Také pochybil nevytknův protiv dobru a duchu. Nikdo z těch, kdo své učení zakládají na protivách, nevyužívá těch protiv řádně, leda opravíme-li jejich výklady. Nikdo nepraví, proč to a to jest zničitelno, ono a ono nezničitelné, ačkoli přece všemu jsoucímu připisují týž původ. Někteří tvrdí, že jsoucno vzniká z nejsoucna; jiní zase chtějíce se toho vystříci, prohlašují všechno za „jedno“, Nikdo také nepraví, proč vznikání nikdy nepomine a co jest jeho příčinou. Ti, kdo uznávají dvojí počátek, musejí uznati také ještě třetí mocnější počátek nějaký a to musí také ti, kdo své učení zakládají na ideách; neboť jak jinak by vysvětlili, že něco jich bylo nebo jest účastno? Všichni ostatní musí uznati také, že se dá něco postavití proti moudrosti a nejvznešenější manii. Já však nikoli; neuznávám totiž vůbec, že by prazáklad měl protivu. Všechny protivy zajisté pojí se k látce a v možnosti jsou s ní totožné. Protiva moudrosti nevědomost vztahovala by se tedy na protivu. Avšak prazáklad nemá protikladu. Kdyby pak mimo vnímatelné věci neeksistovaly jiné, nebylo by principu, řádu, vznikání, nebeských těl, nýbrž neustále byl by tu princip principu, jako to vidíme u teologů a přírodopytců. Ideje pak a čísla nemohou býti prohlášena za příčiny ničeho, tedy ani pohybu.

Kterak, dále, mohla by velikost a nepřetržitost vzejítí z něčeho, co nemá velikosti? Číslo nevytvoří nikdy nepřetržitého něco ani jako činitel působící, ani jako idea. Také žádná protiva nemůže býti tvořivým činitelem, nebo silou hybnou; neboť by mohla také nebýti. Ale možnost je před skutečností a nemohlo by tudíž nic býti dáno jako věčné. Ale jsou takové věci; nutno si tedy něco odmysliti a o tom již byla řeč. Také nikdo ještě nevyložil, co činí z čísel jednotu

nebo z duše, nebo z těla a vůbec z tvaru a předmětu. Ani to nikdo nedovede povědědět, leč by se tak jako já dovolával nějaké tvůrčí síly. Ti konečně, kdo číslo prohlásili za základ 1076a a proto každé věci po řadě přikazovali jinou podstatu a jiný původ, zbavují vesmír veškeré souvislosti a soustavnosti; neboť věc pak nesouvisí s věcí ani pokud je dána, ani pokud není a zavádějí spoustu prvků; ale to, co jest, nechce býti špatně ovládáno a spravováno; „k ničemu není mnohovláda, jeden buď pánem“.¹⁾

¹⁾ Ilias II. 204.

Kniha třináctá.

I. Ve Fysice a sice tam, kde pojednávám o látce a potom tam, kde pojednávám o skutečnosti²⁾, vyložil jsem již, jaká je podstata věcí vnímatelných. Poněvadž zde jde o to, zdali kromě věcí vnímatelných jest nebo není ještě něco jiného věčného a neproměnného, a když jest, co to jest: proberu především názory, které o tom vyslovili jiní, abych se vyvaroval omylů, do nichž oni snad zabředli, jakož i abych čerpal posilu z toho, jestliže s nimi se v něčem shodují. Stačíf, podaří-li se mi vyložiti jen částku lépe a ostatní ne hůře.

Dvé názorů jest o těchto věcech. Jedni totiž vkládají podstatu věcí do toho, čím se zabývá matematika jako do čísel, čar a pod., jiní pak do idejí. Poněvadž pak někteří činí z idejí a matematických čísel dva rody a jiní je pokládají za stejnorodé, někteří pak jenom to matematické za pravou podstatu pokládají; pojednám především o těchto věcech matematických nechávaje stranou všechno jiné jako: zdali jsou nebo nejsou také ideami, zdali v nich jest nebo není hledati původ všeho jsoucna, nýbrž jen o matematických, zdali jsou nebo nejsou a jsou-li, jaké jsou: potom pojednám o ideách pouze samých o sobě po způsobu obvyklém; většinou jsem tu věc rozebral ve výkladech eksoterických.¹⁾ Kromě toho jest zevrubněji promluvíti, jsou-li podstatou a principiemi jsoucna čísla a ideje; neboť po ideách zbývá nám to jako třetí úkol.²⁾

Jestliže matematické předměty existují, musí existovati buď ve vnímatelných věcech, jak tvrdí někteří, anebo mimo ně (jak též někteří tvrdí); anebo není-li ani jedno ani

¹⁾ V knize I.

²⁾ Tím jsou asi míněny některé nedochované spisy Ar.

druhé, pak buď vůbec neexistují anebo nějak jinak. Spor tedy netýče se existence matematických předmětů, ale způsobu její.

2. Že předměty matematické nemohou býti obsaženy ve vnímatelných věcech a že by to byla holá smyšlenka, pověděl jsem již tam, kde jsem formuloval sporné otázky,¹⁾ že totiž na jednom místě nemůže být současně dvě věci, ježto by pak také všecko jiné pouze možné jsoucno bylo obsaženo ve věcech vnímatelných a nic z toho by nebylo pro sebe a o sobě. O tom tedy bylo již dříve pojednáno. Ale kromě toho jest zjevno, že by se pak nižádné těleso nedalo dělit. Neboť zároveň s ním by se rozdělily jich plochy, s plochami čáry a s čarami body; jelikož však bod se dělit nedá, nepodaří se to ani při čáře atd. Co na tom, přikládáme-li těmto věcem takový ráz, aneb upíráme-li jim ho sice, ale vmýšlíme jej přece do nich? Výsledek je týž. Rozdělíme-li totiž věci vnímatelné, rozdělí se tím zároveň oni součinitelé anebo nelze vůbec dělit věci vnímatelné, ale ani svébytnosti nelze přiznati věcem matematickým. Jestliže totiž mimo tělesa vnímatelná jsou ještě jiná od nich odloučená a dřívější, musí patrně z téhož důvodu také mimo plochy vnímatelné býti jiné odloučené a podobně body a čáry. Kdyby tomu tak bylo, musely by zase býti jiné samobytné plochy, čáry, body mimo matematická tělesa. Neboť nesložené je dřívější než složené; a jestliže kromě těles vnímatelných jsou jako dřívější jiná tělesa nadsmyslná, musíme z téhož důvodu uznati na tělesích neproměnlivých také plochy samobytné.

Tyto plochy a čáry lišily by se od ploch a čar nalézajících se na tělesech samobytných; jedny trvaly by zároveň s tělesy matematickými, druhé však byly by před nimi. Tyto plochy však obsahují zase čáry, před nimiž z téhož důvodu musely předcházeti jiné čáry a body a před body v těchto dřívějších čarách musely býti jiné dřívější body, před nimiž pak už nebylo by nic dřívějšího. Takové hromadění stává se však nesmyslným. Kromě těles vnímatelných máme pak

) V knize III. kap. 2.

ještě jednou tělesa, ploch tré, totiž plochy nevnímatelné, plochy obsažené v tělesech matematických a plochy mimo tato tělesa; čar bylo by pak čtvero a bodů patero. K čemu z toho vztahují se nauky matematické? Zajisté nikoli k plochám, čarám a bodům obsaženým v tělese nehybném; neboť věda týče se vždy toho dřívějšího.

Totéž je u čísel. Kromě každého bodu trvala by jednotka jiná a to vedle jednotlivin vnímatelných a dále vedle věcí pomyslných, takže by bylo nespočetně mnoho způsobů čísel matematických.¹⁾ A jak rozřešiti to, čeho jsem se dotkl již v aponrématech?²⁾ To, čím se zabývá astronomie, bylo by 1078a pak zrovna tak mimo svět vnímatelný, jako to, o čem pojednává geometrie. Ale kterak může nebe a jeho části nebo cokoli podrobeného pohybu trvati takto mimo svět vnímatelný? Totéž dalo by se pak říci o optice a akustice.³⁾ Tóny a světelné paprsky by pak trvaly mimo ty, které jsou dány v jednotlivých případech. A to by se dalo rozšířiti na jiné smyslové vněmy a jiné vnímatečné věci; neboť proč by to mělo býti někde uznáváno a jinde ne? A jeli tomu tak, pak i na zvířata, pokud jsou vnímatelná. Kromě toho matematické vymýšlejí ještě cosi všeobecného mimo tyto věci. Podle toho byla by pak ještě jakási další podstata svébytná mezi ideami a věcmi prostředními, která by nebyla ani číslem, ani bodem ani veličinou ani dobou. Ale tak tomu býti nemůže a tudíž patrně také ony předměty netrvají mimo svět vnímaný. Vůbec octneš se v rozporu s pravdou a s předpoklady pravděpodobnými, přiznáš-li samobytnou jakousi podstatu tomu, čím se zabývá matematika. V tom případě by totiž podstaty ty byly dřívější než věci vnímatelné,

1) Nejen počet čísel je nekonečný, ale každé číslo mělo by nekonečný počet způsobů. Na př.: řekneš-li dvě krávy a dva koně, tedy tam bychom měli jiný způsob dvojky než zde, což jest arci nesmyslné. Ale sotva by kdo něco takového tvrdil. Ani ze základní these Pythagorovců, dle níž podstata všech věcí tkví v čísle, nedá se nic takového vyčísti a Pythagorovci měli asi spíše na zřeteli různé číselné kombinace.

2) Totiž kniha III. kap. 2.

3) Akustika = τὰ ἀρμονικά.

kdežto v pravdě jdou teprve po nich; neboť nedokonaná veličina jest co do vzniku dřívější, co do podstaty pozdější než dokonaná v témž poměru, jako je neživé k živoucímu.

Dále: čím vlastně dostává se matematickým veličinám ucelenosti? Věci vnímatelné činí celkem buď duše nebo nějaká část její anebo něco jiného, k tomu vhodného; neděje-li se tak, jsou množstvím a rozpadají se. Avšak co sdružuje a drží pohromadě ony, které jsou dělitelné a mají kvantitu? Také jejich vznik nutno vzíti v úvahu. Nejprve vzniká délkou, pokračuje do šířky a konečně do hloubky a tím je dovršeno. Jestliže pak to, co vzniká později, podstatou je dřívější, bylo by těleso dřívější než plocha a čára, a také proto nutno je považovati za něco dokonalejšího a ucelenějšího, že může býti živé. Kterak by však mohla býti oživena čára nebo plocha? To bylo by nad naše smysly. Těleso jest jakási podstata a již proto je jaksi dokonalejší; jaká podstata dala by se však přisouditi čarám? Nejsou podstatami ani po stránce tvarové, jako jí jest duše, ani po stránce látkové, jako jí jest tělo. Jest přece zřejmo, že z pouhých čar nebo ploch nebo bodů nemůže záležeti nic. Kdyby však měly 1077b podstatu hmotnou, mohly by prodělávati změnu. Buďtež tedy matematické předměty považovány za dřívější; ale není všechno, co je pojmově dřívější, takovým po stránce podstatové. Neboť podstatově dřívější je to, co přetrvává rozlukou, pojmově dřívější jest, čeho pojem jest odvozen z jiných; oboje však nemůže býti najednou. Jestliže pak není přívlastků mimo věci, jako na př. hybnost nebo bělost, jest bělost jakožto pojem dřívější než „bílý člověk“, ale nikoli věcně; nemůžeť bělost býti odloučena (od věci), nýbrž jest vždy na nějakém celku, jímž zde vyrozumívám bělocha. Je tedy zřejmo, že ani to, co vzniklo abstrakcí (ubýváním), není dřívější, ani to, co vzniká determinací (přidáváním), není pozdější; vždyť člověka nazýváme bílým připojujíce toto slůvko.

Bylo tedy s dostatek vyloženo, že předměty matematické nemají více podstatnosti než tělesa a že neexistují dřív než vnímatelné věci leda pojmově a že nemohou pro sebe eksisto-

vati. Jelikož však nejsou dány ani ve věcech vnímatelných, nemůžeme jim buď vůbec přiznati jsoucnost nebo musíme jim přiznati jsoucnost jinou nikoli prostou. Máť slovo „býti“ význam několikerý.

3. Jako všeobecniny se v matematice nevztahují k něčemu odloučenému od veličin a čísel, nýbrž se přímo týkají těchto činitelů, arcíť nikoli pokud do nich vkládáme velikost a dělitelnost, zrovna tak je patrno, že také vnímatelné veličiny mohou býti předmětem výkladů a důkazů a to nikoli, pokud nám je smysly podávají, nýbrž pokud jsou právě veličinami. Také pokud věci jsou nositeli pohybu, možno o nich mnoho pověděti nehledíc k tomu, co každá jest o sobě a jaké má vlastnosti, znaky atd., aniž proto třeba míti za to, že existuje tento jejich pohyb mimo věci vnímatelné nebo že má v nich jakousi odlučitelnou podstatu: zrovna tak o věcech pohybovatelných máme dosti pouček a poznatků týkajících se jich pouze jakožto těles a nikoli jako nositelů pohybu, anebo týkajících se pouze jejich rozměrů plošných nebo délkových nebo jejich dělitelnosti nebo nedělitelnosti buďsi prostorové, buďsi prosté.

Můžeme-li tedy dle pravdy tvrditi, že existuje nejen to, co se vyznačuje svébytností, nýbrž i to, co jí postrádá na př., pokud se to pohybuje; zrovna tak možno tomu, čím se zabývá matematika dle pravdy přiznati bytnost, jak o ní mluvíme. A jako v ostatních vědách hledáme podstatu věcí a nikoli pouze nepodstatné jejich znaky, nedbajíce na př. toho, že jakýsi lék má barvu bílou, nýbrž pátráme po léčivosti, kde jde o léky, anebo po lidskosti, kde jde o člověka; zrovna tak 1078a geometrie: Třebas věci, kterými se zabývá, jsou vnímatelné, nezabývá se jimi, pokud jsou takto dány a nauky matematické nemají za předmět nic vnímatelného, ale také nic, co by trvalo pro sebe mimo svět smyslový. Mnohé přívlastky lze přisouditi věcem, z nichž ten nebo onen svědčí té které jednotlivině; na př. dle takových přívlastků svérázných jest zvířata rozeznávati na samce a samice, aniž proto řekneš, že by nějaká samčí nebo samečková pohlavnost existovala mimo zvířata; a podobně, pokud máš na zřeteli délky a plochy.

Čím více se předměty blíží počátečnosti pojmové a jednoduchosti, tím přesněji lze o nich pojednávat; v tom právě záleží jednoduchost. Můžeš tedy přesněji probrati něco, co nemá velikosti než to, co jí má, a nejpřesněji to, co postrádá pohybu; a má-li pohyb, tož nejlépe pohyb počátečný, neboť ten je nejjednodušší; a tu především opět rovnoměrný.

Zrovna tak je tomu v harmonice a optice; vědy ty nejdou o tom, pokud a na kolik slyšíme a vidíme, nýbrž pokud se to dá zredukovati na čáry a čísla, to jest totiž zvláštností těch předmětů. Podobně mechanika. Pročež jestliže pohlížíš na tyto předměty jako na takové, abstrahuje od nepodstatných jejich přívlasků, nezabředneš do omylu zrovna tak, jako když znázorniš střevíc čarou, která tolik neměří; neboť omyl netkví v takových předpokladech. Nejlépe probadáš věc tehdy, odloučíš-li od toho, co ve skutečnosti odloučeno není, tak jako to činí aritmetik a geometr. Člověk jako takový jest nedělitelná jednotka. Počtář takto člověka bere, aby vyšetřil, co se dá o něm říci jako bytosti nedělitelné; geometr pohlíží na člověka, pokud je tělesem a nikoli pokud je člověkem a nedělitelnou veličinou. Neboť co by mu svědčilo, i kdyby nebyl nedělitelný, nutno mu patrně přiznati v možnosti i bez toho. Geometri si tedy počínají správně a pracují o něčem skutečném; předměty jejich jsou skutečné; neboť „skutečné“ má dvojí význam značíc jednak skutečné v možnosti, jednak skutečné látkou. Jelikož jest rozeznávati dobro od krásna (ono svědčí totiž jen činnosti, krásno však také tomu, co není podrobena pohybu), nelze dáti za pravdu těm, kdo tvrdí, že nauky matematické naprosto pomfjejí krásno nebo dobro. Naopak vykládají je a pojednávají o tom nejdokonaleji. Nepoužívají sice těch výrazů, ale věcně o jejich obsahu pojednávají po stránce praktické i teoretické. Krásno totiž svědčí jako nejdůležitější znaky: úměrnost, souměrnost a vymezenost a právě to všecko matematické nauky dokazují nejvíce. A jelikož tyto znaky (totíž úměrnost a vymezenost) jsou základy mnohých věcí, je zřejmo, že ony nauky také tak neb onak se zabývají tím, co má svůj původ v krásnu. O tom však pojednám zevrubněji jinde.

4. Tolik o tom, čím se zabývá matematika: totiž že jsou to jsoucnosti a jaké, nakolik jsou původnější a nakolik nejsou. Obracím se nyní k ideám a chci především pojednati o nich samotných, nehledě k spoluúčastenství čísel v nich, nýbrž rozeberu učení to v té způsobě, v jaké bylo původně vysloveno.

Názor ten zakládá se prý na tom, že souhlasili všeobecně s Herakleitem, že všecko vnímatelné plyne; něčím takovým se vědy zabývati nemohou; pročež má-li tedy vůbec býti jakási věda a poznání, musí trvati něco jiného, stálého kromě věcí vnímatelných. Když pak Sokrates hloubal o ctnostech a snažil se nejdříve vymeziti jejich pojem všeobecně, podařilo se Demokritovi pouze ve fysice poněkud vystihnouti definicí „teplo“ a „chladno“, kdežto Pythagorovci ještě dříve pouze v maličkostech o něco takového usilovali převádějíce pojmy na čísla jako na př. čas, spravedlnost, sňatek. Sokrates logicky správně hledal podstatu, neboť postupoval deduktivně¹⁾ a základem dedukce je podstata. Dialektické obratnosti tehdy ještě neznali, tak aby byli mohli operovati protivami nehledíce k dané podstatě a seznati, zdali se jimi zabývá táž věda. Dvojí zásluhy nikdo neupře právem Sokratovi: že zavedl výklady deduktivní a pokoušel se o abstraktní definici; na obojím jest založena věda.

Avšak Sokrates neobdařil svébytností ani všeobecniny, ani definice; jeho nástupcové to však učinili a nazvali ty výtvoary ideami. Proto musili téměř pro každou obecninu přijímati ideu, podobně jako kdybys maje spočítati něco dohromady se domníval, že toho nedoveđeš, když je toho málo, ale že se ti to podaří, když to rozmnožíš; neboť ideje jsou něco takřka nadpočetného v poměru k jednotlivinám,^{1079a} jejichž příčiny v nich hledali. Každá ideu má totiž svou ideu stejnojmennou a kromě toho jsou ideje zahrnující spoustu věcí proměnlivých i nepomíjejících. Namáhají se sice dokázati několika způsoby, že ideje existují, ale nijak se jim to nedaří; někde závěr postrádá přesvědčivosti, jinde dospěješ k ideám

¹⁾ Pomocí sylogismu.

i tam, kde jich nepředpokládají. S vědeckého hlediska měli bychom ideje pro všecko, čím se vědy zabývají, obdobou¹⁾ je dostaneme také pro zápor a pamět nám je skytá také pro to, co již pominulo; neboť máme o tom jakousi představu. V zevrubnějších úvahách dělají ideje také z přívlastků, jimž jinak nepřiznávají rodové svébytnosti; pak vymýšlejí třetího člověka. Vůbec toto učení ruší vše, čemu jeho přívrženo přiznávají ještě více jsoucnosti než ideám samým; neboť podle něho jest základním pojmem číslo a ne dvojka, oproti číslu pak jako přednější kladou vztah a oproti tomu zase samobytnost — nehledíc k ostatním sporům, do nichž se zapletli ti, kdo založili své učení na ideách. Ve smyslu důvodů, kterými podpírají ideje, měli bychom ideje nejenom o věcech vnímatelných, ale také o věcech nevnímatelných můžeme míti ponětí, a vědy nejednají pouze o tom, co má podstatu věcnou; a tisíce jiných takových nesrovnalostí. Mají-li věci míti účastenství na ideách, ideje mohou dle vši pravděpodobnosti týkati se pouze věcí vnímatelných; neboť spoluúčast ona není pouze nahodilá, nýbrž svědčí jednotlivině jako podmětu. Na př. má-li něco účast na dvojitosti, má to třeba také podíl na nepomíjejícínosti, ale jen po případě; neboť jen po případě svědčí dvojitost nepomíjejícínosti. Ideje tudíž musí míti věcný podklad. Věcnost znamená však tam i zde²⁾ totéž; neboť co se dí rčením: mimo jednotliviny existuje ještě něco jediného zahrnujícího jich spoustu? Jsou-li ideje a věci, jež na nich mají účastenství, něčím stejnorodým, mají cosi společného; proč by u dvojic pomíjejících a u dvojic sice mnohých, ale nepomíjejících, dvojitost měla býti spíše jedna a táž, než u dvojic vůbec a té které dvojice dané? Nejsou-li však ideje a věci stejnorodé, mají společné pouze jméno a je tomu podobně, jako kdybys nazval člověkem 1079b Kallia a nějaký špalek nedbaje, co by měli společného. Kdybychom však chtěli také obecné pojmy přizpůsobiti ideám, jako na př. kruhu plošný jeho tvar a ostatní prvky pojmové, a to ovšem pro každý případ daný, bylo by třeba uvážiti,

¹⁾ κατὰ τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν.

²⁾ Totiž u jednotlivin i u idejí.

není-li to marné. K čemu bychom v tom kterém případě přihlíželi, ke středisku nebo k ploše nebo ke všemu? Všechno, co patří k podstatě, jsou ideje jako na př. zvíře a dvojnohost. Dále zjevno, že idea musí býti něčím, co podobně jako plocha tvoří rod pro všechny druhy.

5. Nejchoulostivější však otázka jest: čím kdy ideje přispívají věcem nepomíjejícím mezi vnímatelnými nebo těm, které vznikají a zanikají; neboť nelze je prohlásiti za příčiny nějakého pohybu ani proměny. Ale ani k poznání věcí ostatních nepřispívají ničím (neboť nejsou jejich podstatou, sic by byly v nich) ani nelze trvání jejich odvozovat z nich, jelikož se nevyškytují v tom, co má na nich podíl. Ale snad bychom je mohli pokládati za příčiny podobně jako na př. bělost, jeli přimísena k nějakému bílému předmětu. Ale tento názor, jež vyslovil ponejprv Anaxagoras, po něm Eudoxos a někteří jiní, neodklízí těch potíží, jak se dá snadno dokázati. Neboť může z něho snadno odvoditi spoustu nemožných důsledků. A vůbec ani kterýmkoli jiným z obvyklých způsobů nevyložíš, kterak z ideí vzejde něco jiného. Řekneš-li: ideje jsou vzory a ostatní věci jsou jich účastny jako takových, mluvíš na prázdno jako v básnických podobenstvích. Neboť co je ten čínorodý princip, který pracuje vzhledem k ideám? Můžeť býti a vzniknouti všelicos podobného, aniž to je napodobenina jako na př. může vzniknouti něco jakožto Sokrates, ať tento existuje nebo neexistuje a nejinak i kdybys Sokratovi přiznal nepomíjejícnost. Tatáž věc měla by pak několik vzorů, tolikéž jako idejí na př. člověk měl by živočišnost, dvounohost a kromě toho člověčnost o sobě. Ideje by byly vzorem nejen věcí vnímaných, nýbrž také sebe samých na př. rod byl by vzorem toho, co v něm je obsaženo jako druhy, takže totéž bylo by zároveň vzorem i zpodobeninou. Také může podstata sotva býti myšlena jako jsoucí mimo svého nositele. Kterak by tedy ideje mohly býti mimo věcí, jimž dodávají podstatu? Ve 1080a Faidónu¹⁾ čteme, že ideje jest pokládati za příčiny jsoucnosti

¹⁾ Dialog Platónův.

a vzniku. Ale tím, že ideje prostě jsou, nic nevzniká, nýbrž zapotřebí k tomu nějaké hybné síly, a s druhé strany vzniká mnoho věcí, jako na př. dům nebo prsten, kterým podle jejich názoru nepřínáleží žádná idea. Pročež nutno uznati, že i věci takové, jimž nepřidělují žádných ideí, snad trvají a vznikají z podobných příčin, jako věci právě vyjmenované a nikoli z idejí. Takto dá se proti ideám namítnouti ještě mnoho podobného buď takovým způsobem, jako jsem to učinil zde, anebo v ývody zevrubnějšími a propracovanějšími.

6. Po tomto rozboru bude dobře vrátiti se k číslům a k názorům těch, kdo prohlásili čísla za něco samobytného a za prapříčiny věcí. Má-li číslo svéráznou podstatu a žádnou jinou než právě tu, že je číslem, jak praví někteří, tedy jest především rozeznávati jako druhově se lišící číslo první a následující; a to buď hned od jednotky, takže by se žádná jednotka nedala sloučiti s jinou aneb teprve čísla další, tak že by jednotky tvořily řadu o členech slučitelných vespolek, za jaké prohlašují čísla matematická. Neboť v matematice se neliší jednotka od jednotky ničím: anebo některé jednotky se dají slučovati, jiné nikoli, jako na př. jestliže po jedničce následuje dvojka, pak trojka atd., jsou slučitelný jednotky obsažené v každém z těch čísel jakožto jednotky tvořící prvotní dvojku, prvotní trojku a podobně ostatní čísla, kdežto jednotky, z nichž je vytvořena dvojka, nelze pokládati za slučitelné s jednotkami tvořícími trojku a tak též po řadě dále. Pročež v matematice čítáme po „jedné“ „dvě“ připojujíce k první jedničce jinou, pak „tři“, připojujíce ke dvojce další jednotku atd.; ale jinak¹⁾ následuje po jedničce dvojka jiná neobsahující oné jedničky prvotní, pak trojka neobsahující dvojky atd. Anebo konečně lze uznati všechny tyto způsoby čísel: i ty, o kterých jsem se zmínil napřed i ty, kterými se zabývají matematikové i posléze uvedený druh. Tato čísla lze pokládati buď za trvající o sobě mimo
1080b předměty anebo za neodloučená od nich, nýbrž obsažená

¹⁾ Totiž mimo matematiku, máme-li na zřeteli podstatu čísel jako takových.

ve věcech vnímaných, ačť nikoli tak, jak jsem se o tom dříve rozepsal¹⁾ nýbrž tak, že čísla jaksi tvoří podstatu vnímatelných věcí,²⁾ anebo možno některým přiznati samobytnost, jiným ne. Tolik jedině jest způsobů, jimiž lze rozlišovati čísla. Také ti, kdo prohlásili „jedno“ za počátek a podstatu všeho a za všeprvek a kdo také číslo pokládali za složené z něho a ještě něčeho jiného, brali čísla v jednom z těch způsobů vyjímaje ten, v němž jednotky jsou pokládány za neslučitelné. A musili tak učiniti, neboť jiných způsobů kromě vypočtených není.

Někteří uznávají dvojí druh čísel existujících mimo věci vnímané a to: obsahující ideje prvotně a podružně a čísla matematická trvající mimo ideje a věci vnímané; jiní prohlásili pouze číslo matematické za svébytný základ všeho vnímatelného. Také Pythagorovci znali jen jeden druh čísel, totiž matematická, ale nepřisoudili jim samobytnost, nýbrž pokládali je za složky věcí vnímaných, sestavují celé nebe ze samých čísel, ačť ne z čísel jednotek, nýbrž přiznávají jednotkám velikost; kterak toho nabyla jednička, to nevysvětlují. Jiný zase uznává jen prvotní číslo za svědčící ideám, kdežto někteří stotožňují toto číslo s matematickým. Podobně se různí názory také, pokud se týkají délek, ploch a těles. Někteří rozlišují také tyto předměty v matematické a ideové; z ostatních jedni na tyto matematické veličiny pohlížejí také pouze matematicky, totiž ti, kdo nedělají z ideí čísla nebo popírají existenci idejí, jiní veličinám těm přiznávají sice ráz matematický, ale nepohlížejí na ně matematicky; neboť podle nich nedá se každá rozměrová veličina dělití v takové veličiny, tak jako netvoří jakékoli jednotky dvojku. Všichni pak kromě Pythagorovců, kdo prohlašují „jedno“ za prvek a počátek věcí vnímaných, považují čísla za něco jednotkového; onino však mají je za veličiny, jak již bylo vyloženo. Z řečeného vysvítá, kolik názorů lze o číslech vysloviti a že to jsou všechny možné způsoby. Žácný

1) Totéž v 2 kap. této knihy na počátku.

2) Jak tvrdili Pythagorovci.

z nich však neobstojí, třeba že proti některým se dá namítnouti méně než proti jiným.

7. Především jest vyšetřiti, možno-li jednotky slučovati 1081a čili nemožno, a v tomto případě pak, kterým ze způsobů námi uvedených to nemožno. Možno totiž rozlišovati takto: ta která jednotka nedá se s kteroukoli jinou sloučiti anebo: jednotka obsažená ve dvojce o sobě nedá se sloučiti s jednotkou obsaženou ve trojce o sobě a podobně jednotky obsažené ve všech číslech prvotních. Jestliže všechny jednotky jako něco nerůznícího se dají se slučovati, vznikne číslo matematické a jedině toto; ideje pak nemohou býti čísla. Kterým číslem byl by na př. člověk sám o sobě¹⁾ nebo živočich nebo kterákoli jiná z idejí? Každé věci svědčí jen jediná idea jako „samočlověku“ jedna a „samoživočichu“ jiná jediná. Čísla však podobají se sobě a jsou bez rozdílu dána v nespočetném množství, takže za samočlověka na př. by mohla býti prohlášena určitá trojka zrovna tak jako kterákoli jiná.

Nejsou-li však ideje čísla, nelze jim vůbec přiznati jsoucnosti. Neboť kde bys našel jejich původ? Číslo totiž pochodí z jedničky a z neurčité dvojky, což nazývají počátky a prvky čísel; ideje pak nelze klásti ani před čísla, ani teprve po nich. Pokládáš-li však jednotky za neslučitelné a to naprosto, takže žádná se nedá sloučiti s kteroukoli jinou, neobdržíš ani čísla matematického (neboť to se skládá z prvků stejnorodých a pouze o něm platí, co vyloženo) ani ideového; neboť pak první dvojka by nepocházela z jedničky a neurčité dvojky a zrovna tak následující čísla, jak pověděno, dvojka, trojka, čtverka; jednotky obsažené ve dvojce vznikají pak zároveň buď dle původce tohoto názoru²⁾ z nestejného (odmýšlením nestejnosti) anebo jinak. Jestliže však některou jednotku považuješ za původnější proti jiným, musíš totéž přiznati oproti dvojce vytvořené z nich; neboť považuješ-li něco za dřívější proti něčemu jinému, musíš to přiznati nebo nepřiznati také o tom, co jest z onoho složeno. Jelikož

1) αὐτοάνθρωπος = samočlověk.

2) Platóna.

jednička o sobě, po níž následuje jiná jednička, je původnější než dvojka, v níž je ona prvotní jednička s jinou obsažena a ta zas dřívější než trojka, v níž je jiná jednička s druhou obsažena, byly by jednotky původnější oproti číslům, z nichž je vyjímáme a byla by ve dvojce třetí jednotka dříve, než se dopočítáš tří; v trojce pak byla by dříve jednotka čtvrtá a dále pátá dřív, než bychom měli ta čísla sama. Nikdo sice neprohlásil jednotky za takto neslučitelné, ale vyplývá to z jejich názoru, ač tomu arcíť v pravdě tak býti nemůže. Neboť 1081b jest dojista jednotky rozeznávati v původní a podružné, uznáme-li nějakou prajednotu a prajedničku. Podobně také jest rozeznávati dvojky, uznáme-li nějakou pradvojku; neboť po čemsi prvním musí se uznati nutně něco druhého, po tomto zas něco třetího atd. po řadě. Ale nelze zároveň tvrditi oboje, že po jedničce jest první a druhá jednotka a že jest jakási pradvojka. Onino však uznávají sice jakousi prajednotku a prajedničku, nikoli však také druhou a třetí jedničku a jednotku, nýbrž pradvojku, ale také ne dvojku druhou a třetí.

Pokládáme-li jednotky vesměs za neslučitelné,¹⁾ nemůže patrně býti žádné dvojky, ani trojky ani ostatních čísel. Ať se jednotky neliší navzájem, ať se liší jedna od druhé, čísla musí býti tvořena připočítáváním jako dvojka tím, že k jedničce připočteš jinou a trojka tím, že k oběma předcházejícím připočteš další, a podobně čtverka. Je-li tomu tak, nemohou čísla býti prohlášena za vznikající z dvojky a z jedničky; neboť dvojka se stává součástíkou trojky a tato čtverky; podobně u čísel následujících. Ale (dle onoho názoru) měla by čtverka vzniknouti z dvojky prvotní a dvojky neurčité, takže bychom měli dvě dvojek kromě samodvojky; jinak by dvojka samotná byla součástíkou, k níž by se přidružila jiná dvojka, dvojka pak by skládala se ze samojedničky a jedničky jiné. Je-li tomu tak, nemůže ta neurčitá dvojka býti druhým prvkem; neboť ona by vytvořila jenom jednotku ale ne určitou dvojku.

¹⁾ Zde tolik, co nescítatelné.

Dále: kterak možno kromě trojky samé o sobě a dvojky o sobě uznati ještě jiné trojky a dvojky? a kterak je sestojíme z jednotek prvotných a podružných? To jsou vesměs plané dohady a nemůže býti prvotní dvojky a pak trojky samé o sobě. Než muselo by tomu tak býti, kdyby jednička a neurčitá dvojka byly prvky čísel. Jelikož tomu však nemůže býti tak, nelze je také za takové prvky pokládati.

K takovýmto a podobným důsledkům dospějeme nutně, když pokládáme jednotky za lišící se navzájem. Jestliže však pokládáme za rozličné pouze jednotky obsažené v číslech různých, nikoli však ty, které jsou obsaženy v čísle tomtéž, 1083a vzniknou potíže nemenší. Na př. v desítce jest obsaženo deset jednotek, desítka pak jest složena i z těchto, i ze dvou pětěk. Jelikož desítka není číslem jakýmkoli, neskládá se také z jakýchkoli pětěk ani z kterýchkoli jednotek a jednotky obsažené v desítce se tedy od sebe liší.

Jinak by nebylo možno rozlišovati pětky obsažené v desítce; liší-li se však od sebe, pak nutno rozlišovati také jednotky.¹⁾ Liší-li se pak (ony pětky), existují také ještě jiné pětky, nebo pouze ony dvě? Nelze přece říci, že neexistují jiné; řekneme-li však, že existují, jaká jest pak vlastně desítka z nich složená? Neboť dojistá nikdo nebude tvrditi, že v desítce jako takové jest ještě jiná nějaká desítka. Zrovna tak čtverka nemůže býti považována za skládající se z jakýchkoli dvojek, neboť neurčitá dvojka, jak praví, sdružuje se s určitou²⁾ dvojkou a vytváří dvě dvojek; neboť zdvojnásobila tuto dvojku.¹

Ale kterak možno dvojce vedle dvou jednotek přiznati ještě jednu podstatu a také trojce vedle jejích tří jednotek? Neboť pak buď jedno na druhém má podíl, tak jako člověk běloch jest něco třetího vedle bělosti a člověckosti (mají

¹⁾ A. patrně chce říci: Jelikož pětka a desítka jsou čísla různá, liší se (dle předpokladu) jednotky, z nichž se skládají. Jelikož však dvě pětky jsou přece desítka, obsahuje tato jednotky od sebe se lišící, což odporuje předpokladu.

²⁾ Určitá čísla jsou ta, která označují určité věci, tedy konkrétní na př. dvě jablka atd.

podíl na obojím), aneb se různí jedno od druhého, pak se to má tak jako s člověkem v poměru k živočišnosti a dvou-
nohosti.

Jednotný celek tvoří se buď dotekem nebo smíšením nebo polohou;¹⁾ nic z toho však nenalzáme u jednotek, z nichž se skládá dvojka nebo trojka nýbrž jako dva lidé nejsou jednotný celek, jenž by existoval vedle nich, zrovna tak jednotky. Nevadí, že jsou nerozlišitelné; takovými jsou také body a přece neuznáme dvojici bodů za cosi existujícího vedle dvou bodů. Zejména však jest připomenouti, že bychom takto obdrželi dvojky a vůbec čísla prvotná a podružná. Třeba bychom dvojky skládající čtverku pokládali za trvající najednou, přece jsou před dvojkami obsaženými v osmičce; neboť vytvořily čtverky obsažené v osmičce jako samy vznikly zdvojením. Prohlásíme-li prvotní dvojku za ideu, musíme také ostatním přiznati jakousi ideovou podstatu. A zrovna tak jednotky; jednotky obsažené v první dvojce vytvářejí oněch čtvero jednotek, z nichž se skládá čtverka a takto se stávají všechny jednotky ideami, a idea by se skládala zase z idejí.

Patrně tedy také to, k čemu se ty ideje táhnou, jest pokládati za složeninu a věc má se tak, jako kdybys řekl: živočichové se skládají z živočichů, jsou-li ideje těchto. Vůbec prohlásíme-li jednotky za různící se navzájem, vyvoláme 1082b zmatek libovolnou smyšlenkou (tím míním, co je násilně přizpůsobeno hypotézi); neboť neshledáváme, že by se jednotka rozeznávala od jednotky buďsi kolikostí nebo jakostí; čísla pak se nutně sobě buď rovnají nebo nerovnaj, a to vůbec, zejména však čísla jednotková, která se sobě rovnají tehdy, není-li jedno ani větší ani menší než druhé.²⁾

¹⁾ ὁ ἕσσι.

²⁾ Tato věta hodí se vlastně jen na veličiny ne na čísla. Nelze říci: to a to číslo rovná se onomu a onomu; nýbrž kterékoli číslo rovná se pouze sobě samému. Ale správně pravíme: počet toho a toho rovná se počtu něčeho jiného. Z toho plyne, že slova ἀριθμός jest někdy nutno přeložiti: veličina. Jestliť slovo to tak mnohoznačné jako většina slov starořeckých. Pro to, co jím Řekové označovali, máme my mnoho

Co se sobě rovná, pokládáme také za naprosto se nelišící, jsou-li to veličiny. Jinak by ani v desítce nebylo lze pokládati dvojky za nerozlišitelné, ač se sobě rovnají; neboť z jakého důvodu bychom je za takovéto prohlásili?

A dále: vytvářejí-li nějaká jednotka s jinou vždy dvě, pak jednotka vzatá z dvojky o sobě a jednotka vzatá z trojky tvoří dvojku, ale jako něco různého a namanuje se otázka, je-li oné přiznati původnost proti této neb ne? Patrně ano; neboť jedna jednotka je zároveň s trojkou, druhá s dvojkou. Také my máme za to, že jedna a jedna, ať se to sobě podobá nebo nepodobá, dává dvě, jako dobro a zlo, člověk a kůň; onino to však popírají pro jednotky. Dojista by vzbudilo podiv, kdyby někdo tvrdil, že trojka jako taková není větším číslem než dvojka. Je-li však číslem větším, obsahuje patrně číslo rovnající se dvojce, kterou lze sotva rozlišovati od dvojky jako takové. Ale tak by tomu nemohlo býti, kdybys rozeznával čísla v prvotní a podružná; ani pak nemožno ideje prohlásiti za čísla. Ti, kdo pokládají jednotky za lišící se od sebe, jak shora pověděno, správně to prohlédli, chtějí-li míti z čísel ideje. Druhový tvar je vždy jen jedinečný. Nedají-li se však rozlišovati jednotky od jednotek, nemožno rozlišovati ani dvojky a trojky. Pročež nesmějí odporovati, namítne-li se, že tedy čítajíce: jedna — dvě ničeho nepřidáváme k základu; neboť pak nebylo lze viděti původ v neurčité dvojce, ani ideje bys nenalezl; byla by totiž jedna idea obsažena v druhé a všechny by byly součástkami jediné. Soudí tedy zajisté správně se svého stanoviska; ale nikoli s obecného; neboť ve mnohém si odporují, ježto sami uznávají za pochybné, zdali čítajíce a řkouce: jedna — dvě — tři přidáváme něco nebo pouze určujeme částky. Činíme oboje a proto si počíná směšně, kdo do toho rozdílu vnáší rozdíl¹⁾ samotné podstaty.

výrazů různých: číslo, číslice, číslovka, veličina, činitel, nemluvě ani o výrazech jako: sčítanec, dělitel, odčítatel atd. Není tedy divu, když se nám vzhledem k této mnohovýznamnosti „záhady“ tuto přetřásané rozplývají pod perem a zdají málo srozumitelné.

¹⁾ Jde tu patrně o rozdíl mezi čísly a číslovkami.

8. Především jest záhodno vyšetřiti, kterak se liší čísla 1083a a jednotky, jestliže se vůbec totiž rozlišují. Mohou se patrně lišiti buď jen v kolikosti nebo v jakosti; ale jak se zdá, ani to ani ono se nedá zjistiti. Čísla se arcif liší od sebe kolikostně. Ale kdyby se tak lišily také jednotky,¹⁾ lišilo by se také od sebe dvě čísel obsahujících stejně mnoho jednotek. Dále je otázka, zdali prvotní jednotky jsou větší nebo menší než podružné nebo naopak. Všecko to se však přičí rozumu. Ale ani jakostně nedají se jednotky rozlišovati. Neboť nelze jim přiznati žádných vlastností. Také oni učenci příkládají číslům jakost teprv po kolikosti. Ani jednička ani dvojka nemůže číslům dodati jakosti; neboť ona sama je bez jakosti, tato pak má pouze jakost kolikostnou;²⁾ neboť způsobuje svou povahou, že věcem skutečným přiznáváme mnohost. Není-li tomu tak, sluší se hned na počátku to pověděti a vytknouti, v čem se jednotky rozeznávají a zejména, proč se musí rozeznávat; jak se jinak dovítíš, co vlastně mají na zřeteli?

Jestliže tedy prohlásíme ideje za čísla, je zřejmo, že nemožno jednotky uznati za sčítatelné, ale také ne za nesčítatelné a to žádným ze způsobů již vytknutých.³⁾ Ale také nelze soubhlasiti s tím, jak někteří jiní pohlížejí na čísla. Někteří totiž tvrdí, že není sice idejí vůbec ani po způsobu jakýchsi čísel, nýbrž předměty matematické, a čísla že jsou prý základem všeho jsoucího a sama že zase mají svůj původ v samé jedničce. Možno-li však uznati, že jednička je jakýmsi původem jedniček, jak někteří tvrdí, že však není žádné dvojky, která by byla takovým základem dvojek, ani trojky, která by byla základem trojek? Vždyť pro toto mluví tytéž důvody jako pro ono. Je-li podstata čísla taková a přiznáme-li jsoucnost jenom číslu matematickému, nemožno hledati počátek v jedničce. Neboť takováto jednička by musela býti rozeznávána od ostatních jednotek; učiníme-li to, musíme uznati také nějakou dvojku za prvotnou mezi dvoj-

¹⁾ μονάδες.

²⁾ ποσοποτόν.

³⁾ Srovnej kap. 6. této knihy.

kami atd. také u ostatních čísel. Má-li jednička býti uznána za takový základ, jest spíše souhlasiti s názorem, který Platón vyslovil o číslech a uznati také jakousi prvotní dvojku a trojku a pokládati čísla za nesčítatelná. Ale i když se přidáš k tomuto názoru, narazíš, jak pověděno, na spoustu nemožných důsledků. A přece tomu musí býti buď tak neb onak, sice nemůžeš přiznati číslům samobytnost.

1083b Z toho také vysvítá, že nejvíce jest zavrhnouti třetí názor, který ztotožňuje číslo ideové a matematické. V tomto názoru se skrývá dvojí omyl: číslo matematické nemůže totiž míti takovouto podstatu a zapletli bychom se nutně do divných domněnek. Kromě toho může býti namítnuto vše to, co se dá namítnouti těm, kdo přiznávají číslu podstatu ideovou. Názor Pythagorovců pak po jedné stránce dělá méně potíží, podruhé však stránce má své jiné zvláštní. Nepřiznáme-li číslu svébytnosti, odklidí se ovšem mnoho z oněch nemožných důsledků; ale nelze přece uznati, že tělesa se skládají z čísel a prohlásiti taková čísla za matematická. Neboť veličiny rozměrové¹⁾ nesmějí býti považovány za nedělitelné; ale i kdyby mohly býti považovány, nemohla by se jednotkám přiznati povaha veličin; kterak by mohla veličina rozměrová býti složena z něčeho nedělitelného? a aritmetické číslo záleží z jednotek. Onino však prohlašují věci skutečné za číslo; neboť přizpůsobují své poučky tělesům jako nositelům těch čísel.

Jestliže tedy číslo táhnoucí se k něčemu jsoucím jest cosi pro sebe, musí tím býti v jednom ze způsobů shora označených a jelikož po žádném z nich tomu tak býti nemůže, nemá patrně té podstaty, jako mu připisují ti, kdo z nich činí cosi samobytného.

Dále: skládá se každá jednotka z velika a mála, položených sobě na roveň, anebo jsou jedny pouze z mála a druhé z velika? Ve případě druhém není každé číslo složeno z veškerých prvků a jednotky se různí; v jedné najdeš pak jen veliko, v druhé jen málo, což se přičí jejich podstatě.

1) μεγέθη.

Kterak je tomu na př. v trojce? Tam jest jedna lichá. Proto as prohlašují jedničku o sobě za jakýsi střed lichého. Jestliže však pokládají se všechny jednotky za složené z obojího, z velika i mala zároveň, kterak může se dvojce připsati jediná podstata složená z velika a mala? a čím by se lišila od jednotky? Jednotku jest považovati za původnější než dvojku; neboť odstraní-li ji, odstraní se také dvojku. Musila by tedy býti ideou ideje, předstihovala by ideu a musela by vzniknout dříve. Ale z čeho? Neurčitá dvojka totiž vytváří teprve dvojku. Číslo musí být uznáno buď za něco nekonečného nebo konečného; neboť přiznávají mu samobytnost,^{1084a} takže nemohou se tomu důsledku vyhnouti. Že nemůže býti ničím nekonečným, jest zjevno; neboť nekonečné nedá se rozlišovat v sudé a liché, čísla však vesměs dle svého vzniku jsou buď sudá nebo lichá; totiž lichá, připojí-li se jednička k sudému, kdežto přidruží-li se dvojka, číslo se někdy zdvojnásobuje, jinak vznikají sudá z lichých.¹⁾ Jestliže každá idea se táhne k nějakému předmětu, a čísla jsou ideami, musí také nekonečné číslo býti ideou čehosi, buď něčeho vnímatelného nebo něčeho jiného. Ale ačkoli tomu tak nemůže býti ani s hlediska theoretického ani logického, přece takto pořádají ideje. Pokládáme-li však čísla za něco obmezeného, až kam sahají jejich konce? Nesluší se takového něco prostě tvrditi, nutno to také opřítí důvody. Nuže jestliže, jak někteří tvrdí, čísla končí u desítky,²⁾ budeme brzo s ideami v koncích. Značí-li na př. trojka samočlověka, které číslo značí pak samo-koně? Bude tedy nutno přestati na třech číslech, máme-li označiti věci a jejich ideje. Ale pak nepochodíme; neboť nestačí to ani na druhy živočišné. Značí-li trojka samočlověka, značí jej patrně také všechny ostatní trojky; neboť trojky obsažené v číslech se sobě rovnají a bude tedy nespočetně mnoho lidí (o sobě); totiž: je-li každá trojka ideou, bude každý člověk samočlověkem, ne-li tedy aspoň lidé (v celku). Je-li „menší“ jako součástka obsaženo ve „větším“, pokud máme

¹⁾ Není však jasno, má-li A. na zřeteli sčítání nebo násobení nebo oboje; někteří vykladatelé hledají zde dokonce umocňování.

²⁾ Jako představitel idee.

na zřeteli jednotky sdružené v čísle, a prohlásíme-li čtverku o sobě za ideu něčeho, buď koně nebo bělosti, pak bude člověk součástí koně, jestliže je na př. dvojka jeho ideou. Také nenahlížím, proč by měla sice býti mezi idey zařazena desítka a nikoli již jedenáctka ani následující čísla. Jest a vzniká mnoho věcí, jimž nepodkládáme ideí a proč jim je nepodkládáme? Prostě proto, že ideje nejsou žádnými příčinami. Dále nelze přisvědčiti tomu, že by číslo až po desítku mělo více jsoucnosti a ideovosti než desítka sama; ačkoli ono nevzniká jako jednotný celek, tato však vzniká. Počínají si tak, jako by číslo desítkou bylo dovršeno; tomu pak, co následuje jako: prázdnu, období, lichu a pod. vykazují původ uvnitř desítky; jiným prvotným pojům jako: pohybu, klidu, dobru, zlu přiznávají prapůvod, další odvozují od čísel. Pročež prohlašují jedničku za lichu; neboť kdyby jí byla trojka, která by pak mohla pětka platiti za číslo liché?

1084b Také veličiny rozměrné končí se určitou kolikostí, na prvním místě jest čára nedílná,¹⁾ pak čára značící dvě, pak ostatek do desítky.

Je-li číslo něčím svébytným, jest otázka, zdali je původnější jednička nebo trojka a dvojka. Pokud číslo jest jakousi složeninou, náleží původnost jedničce, pokud však přihlížíme především k celku a k druhu, náleží číslu o sobě vzatému. Číslo totiž skládá se z těch kterých jednotek jako látky, samo pak představuje tvar (formu) druhový. Je tomu podobně jako můžeme jednak úhel pravý pokládati za původní proti ostrému, protože tento je oním určen pojmově, jednak naopak tento proti onomu, protože ostrý úhel je součástí pravého a vzniká jeho poltěním. Po stránce látkové sluší původnost úhlu ostrému, prvku a jednotě, po stránce formové a co do pojmové podstaty však úhlu pravému, a složenině z látky a formy; ten se totiž blíží více druhu pojmově určenému, ač vznikem následuje po něm. A na kolik jest jednička počátkem? Protože se nedá děliti, říkají. Ale děliti se nedá také nic abstraktního, všeobecného a prvek, třeba každý

¹⁾ Patrně bod.

ten druh po jiném způsobu, jeden pojmově, jiný časově. V jakém významu především byla by jednička počátkem? Jak již shora pověděno, také pravému úhlu náleží jednak původnost proti ostrému, jednak naopak, a oba jsou „jedino“. Dělalí tedy z jedničky počátek obojím způsobem. Ale tak tomu nemůže býti; představovala by pak jednak formu a podstatu, jednak díl a látku. V pravdě každá jednička jest v číslech obsažena pouze možnostně, jestliže číslo pokládáme za jakýsi jednotný celek a nehledíme naň jako na pouhou hromadu a jestliže každé číslo je složeno z různých jedniček, jak tvrdí. Ve skutečnosti neeksistuje ani ta ani ona jednotka.

V tuto chybu upadli proto, že po principiích pátrali zároveň v oboru matematiky a ve všeobecninách, takže odtamtud vzali za prvotinu a jednotku něco jako bod; jestiž totiž jednotka jaksi bodem nikde neumístitelným. Jak někteří jiní prohlásili, jest vše jsoucno složeno z toho nejnepatrnějšího, čímž se jednotka stává látkou pro čísla a přiznává se jí původnost oproti dvojce; ale zároveň se jí upírá, protože dvojka se vyznačuje celistvostí jednoho něčeho a formy. Také dle dialektických rozborů učinili z jednotky součástku, totiž jako přísudek.¹⁾ Oboje však vedle sebe neobstojí. Je-li jednička sama cosi neumístitelného²⁾ (nevyznačujel se ničím jiným než svou prvotností) a je-li dvojka dělitelna, jednotka však nikoli, podobá se patrně jednotka spíše jedničce o sobě, a tomu-li tak, také druhé jednotce, takže by obě jednotky byly původní oproti dvojce. To však oni popírají pokládajíce dvojku za dřívější. Je-li dvojka 1085a o sobě jednotný celek a trojka o sobě taktéž, tvoří dohromady dvě; odkud však pochodí tato dvojítost?

9. Namanuje se otázka: jelikož čísla nesouvisí vespolek dotekem, nýbrž tvoří řadu, zdali to, co není mezi jednotkami, na př. v dvojce nebo trojce, se řadí nebo neřadí k samojedničce a zdali svědčí v řadě původnost dvojce nebo kterékoli z jedno-

1) Svědčící všem číslům.

2) Prostorově neurčitelného.

tek. Podobné záhady vyskytují se také při dalších výtvorech číselných, totiž při čáře, ploše a tělesu. Někteří odvozují předměty tyto z idejí „velika“ a „drobna“, na př. čáry z „dlouha“ a „krátka“, plochy ze „široka“ i „úzka“, tělesa z „vysoka“ a „nízka“; to totiž jsou vesměs druhy „velika“ a „drobna“. Jednotkový původ všeho toho spatřuje však každý v něčem jiném. Také tu narážíme na tisíce nemožných důsledků, domněnek a vývodů přičicích se rozumu. Neboť nepřizná-li se předmětům společný jakýsi základ totiž „široku“ „úzku“ rovněž „dlouhu“ a „krátku“, trhají se od sebe; přizná-li se jim však, spadá plocha v jedno s čarou a těleso s plochou. A od čeho odvodíš úhly a obrazce a pod? Totéž týče se čísel. Těmi se pouze určují veličiny, ale nejsou složkami veličin zrovna tak, jako délka se neskládá z „přima“ a „křiva“ ani těleso z „hladka“ a „drsna“. Jest tomu zrovna tak, jako když vyšetřuješ poměr druhů k rodu. Vezmeš-li totiž nějakou obecninu a tážeš se, zdali „živočišnost“ sama jest obsažena v tom kterém živočichu anebo zdali trvá jako něco různého mimo něj. Nepřiznáš-li takové obecnině samobytnosti nenarazíš na žádné potíže; přiznáš-li však, jak onino učenci činí svébytnost „jedinu“ oproti číslům, nerozluštíš snadno té záhady, leč bys nemožné prohlásil za něco snadného. Vmýšlíš-li totiž „jedno“ ve dvojku a vůbec v číslo, vmýšlíš tu totéž, či cosi jiného? Někteří pokládají veličiny za vzniklé z takovéto látky, jiní z bodu (který se jim jeví jako něco podobného „jednu“ a ne jednem samým) a z látky jiné, totiž z něčeho podobného „mnohu“ nikoli ze „mnoha“ samotného; ale ani takto nevybředneme z potíží.

Je-li totiž ona látka jediná, nutno čáru, plochu a těleso prohlásit za totéž; neboť z „téhož“ může vzniknouti zase jen 1085b jedno a totéž. Je-li však těch kterých podstat více, svědčí jiná čáře, jiná ploše, a jiná tělesu; tyto věci pak buď závisí původem na sobě nebo ne, takže jsme zase obklopeni těmitéž záhadami. Buď totiž plocha neobsahuje čar, anebo jest totéž co čára.

Také se nikdo nepokouší vyložiti, které číslo vzniká z „jedna“ a „mnoha“; ale byť se snažili jakkoli to vyložiti,

vždy narazí na tytéž nesnáze jako ti, kdo odvozují číslo z jedničky a neurčité dvojky. Jeden totiž vyvozuje číslo z jakéhosi „mnoha“ přisouzeného všeobecně a nikoli z určitého, jiný zase ze „mnoha“ určitého, totiž prvotního; za takové prvotní „mnoho“ prohlašuje totiž dvojku. Málo záleží na tom, jak nazveme toto „mnoho“, zdali směsicí nebo polohou nebo sloučeninou nebo vznikem a pod., potížím neujdeš. Především možno se tázati: je-li každá jednotka něco pro sebe, z čeho jest? neboť nemůže každá býti „jedno“ o sobě. Nutně tedy pochodí buď z „jedna“ jako takového a z „mnoha“, anebo je částí „mnoha“. Za „mnoho“ však jednotku prohlásiti nelze, protože nemá dílů; odvozujeme-li ji však od částky „mnoha“, zabředneme do spousty jiných potíží. Neboť pak buď každá ta částka není dělitelná anebo musíš jednotku uznati za „mnoho“ a za něco dělitelného, takže pak nemožno prohlásiti „jedno“ a „mnoho“ za prvky; neboť neskládá se z toho každá jednotka. Kdo tak mluví, vkládá pouze jiný význam do slova „číslo“, neboť množství jest číslo neurčité. Také se můžeme zeptati těch, kdo takto mluví, zdali číslo je něco nekonečného anebo zdali je nějak omezeno. Uznávají totiž, jak se zdá, také „mnoho“ konečné, z něhož spolu s jedničkou odvozují určité jednotky. Které „mnoho“ tedy jest spolu s jedničkou prvkem? Podobná otázka mohla by býti dána o bodu a onom prvku, z něhož odvozují rozměrné veličiny; neboť není pouze bodu o sobě. Z čeho pochodí ostatní body? přece ne z bodu o sobě a jakési vzdálenosti. Oddíly vzdálenosti nemohou býti nedílnými částicemi jako částice „mnoha“, z nichž se skládají jednotky; neboť číslo se skládá z něčeho nedílného, nikoli však veličiny rozměrové.

Z toho všeho a z úvah podobných vysvítá, že číslo a veličiny rozměrové nemohou býti uznány za svébytné.

Také ta okolnost, že se před námi tolik rozcházel v názorech o podstatě čísel, svědčí, jak těžko zde domakati se pravdy. Ti, kdo vedle věcí vnímatelných uznávali předměty matematické nemohouce dostati se ven z potíží, které tu skýtají ideje, zavrhli číslo ideové a drželi se pouze čísla

matematického. Jiní však chtěli z idejí míti zároveň čísla, ale nepostřehli, kterak na tomto základě čísla matematická mohou trvati vedle čísel ideových a ztotožnili pojmově čísla obojí, kdežto ve skutečnosti čísla matematická tím zbavili jejich svérázu; budoují totiž v základech cizích a ne matematických. Ten pak, kdo první rozlišil čísla a ideje co do bytnosti, rozeznal správně ideje od toho, čím se zabývá matematika. S každým z těch učenců lze tedy v něčem souhlasiti, v celku však s nikým. Přiznávajíť sami, že není mezi nimi souhlasu, nýbrž že názory jejich si odporují. To proto, že budoují na klamných základech a vycházejí od mylných předpokladů. A těžko, praví Epicharmos, z něčeho nesprávného odvodíš něco správného; sotva vyslovíš něco takového a již z toho vyzírá chyba.

Tolik o podstatě čísel; pro toho, komu to dostačuje, dalo by se ještě leccos připojiti; komu však nestačí, co bylo posud pověděno, toho bych také dalšími výklady sotva uspokojil.

Co bylo pověděno o principech, prapříčinách a prvcích od těch, kdo jednali pouze o vnímatelné podstatě, bylo jednak pověděno ve Fysice, jednak to nepatří do tohoto spisu; za to však nutno zde v pokračování pojednati o tom, co tvrdí ti, kdo kromě podstaty vnímatelné uznávají ještě jinou. Někteří takovou podstatu přisuzují ideám a číslům a tvrdí, že prvky těch i oněch jsou zároveň prvky všeho jsoucna; jejich názory jest třeba zevrubně rozebrati. Později budou posouzeni, kdo hledí pouze k číslům a to matematickým; ti pak, kdo tu záhadnou podstatu připisují ideám, mají takřka na čele napsány potíže z toho názoru plynoucí.

Neboť jednak dělají z idejí obecniny, jednak jim přiznávají samobytnost a jedinečnost. Zde narážíme na první potíž již dříve vytčenou,¹⁾ totiž že tomu tak nemůže býti. V tento zmatek upadli ti, kdo ideje berou jako obecniny, protože nepřiznávají věcem vnímatelným stejnou podstatu.

1086b Tvrdí totiž, že v jednotlivinách vše jsoucí plyne a napořád

¹⁾ Srov. kn. III. kap. 6 a této knihy kap. 4. a 5.

se mění, všeobecniny pak že trvají mimo ně a jako cosi odlišného. Jak již pověděno, podnět k tomu názoru zavdal Sokrates svými definicemi, ačkoli všeobecniny neodloučil od jednotlivin a to právem. Tomu nasvědčuje také prakse; neboť bez všeobecnin není žádných poznatků a jejich osamostatnění vyvolává tytéž potíže jako osamostatnění idejí. Myslili, že jestliže kromě věcí vnímaných a ustavičně se měnících jsou ještě jakési jiné, že tyto musí býti něčím samobytným; a jelikož nenalezli ničeho jiného, prohlásili za ně tak zv. všeobecniny, takže všeobecniny a jednotliviny co do podstaty jsou téměř jedno a totéž. Takovéto námitky vyvstávají jaksi samy sebou proti tomu náhledu.

10. Teď rozeberu námitku jinou, která čelí i proti těm, kdo uznávají ideje i proti těm, kdo jich neuznávají a které jsem se dotkl již dříve ve výpočtu sporných otázek.¹⁾ Nepřiznáš-li věcem samobytnosti v té způsobě, jak ji vkládáme do jednotlivin, odstraní se všechna podstatnost vůbec, jak vyložím; přiznáš-li jim však samobytnost, kterak se domakáš jejich prvků a základů? Máme-li pouze jednotliviny a žádné všeobecniny, bude tolikéž prvků kolik věcí a nelze jich pak poznati.²⁾ Považujme na př. slabiky za věci a jejich prvky za prvky věcí, pak musí B A býti uznáno za celek (ěv) a každá slabika za něco jedinečného; neboť nemají nic společného, všeobecně ani druhově, nýbrž každá jest jedinečná číselně a něco určitého a nikoli stejnoznačného (také prohlašují každou jednotlivinu za celek pro sebe). Tak-li tomu u slabik, pak to platí i o jejich složkách; nebude víc A než jedno; ani ostatních hlásek z téhož důvodu, jako každá jiná slabika je něco pro sebe. Je-li tomu tak, nezbyvá nic, co by bylo kromě prvků, nýbrž jedině tyto, a ty nejsou poznatelné; neboť nejsou obecninami, k nimž jedině věda se vztahuje. To vysvítá jak z důkazů tak z definicí; neboť neusoudíš, že úhly v nějakém trojhranu se rovnají dvěma pravým, jestliže tomu tak není ve všech trojúhelnících, ani neprohlásíš toho kterého člověka za živočicha, nejsou-li jimi všichni lidé.

¹⁾ Kn. III. kap. 4. a 6.

²⁾ Jak A. častěji tvrdil, táhne se věda jen ku všeobecninám.

1087a Jestliže však považuješ prvotiny nebo věci na nich spočívající za obecniny, musíš něčemu, co nemá podstaty, přiznati původnost před tím, co ji má. neboť obecnina nemá podstaty, prvek a základ však jsou obecniny; prvku a základu pak přísluší původnost proti tomu, co se skládá z prvků a spočívá na základech. Všechny ty důsledky vyplývají logicky odtud, dáš-li ideám vycházeti z prvků a pokládáš-li ještě něco existujícího celistvě a odloučeně vedle věcí stejnorodých. Může-li se v hláskové mluvě vyskytovat spousta A i B aniž kromě těchto hlásek trvá ještě jakési A i B o sobě, budeme míti také nekonečnou spoustu slabik stejnohláskových. Nejspíše ještě můžeš čeliti námitce, že všechny vědy se zabývají všeobecninami, pročež prý také principy jsoucna prý musí míti takový ráz a nemohou míti podstaty samobytné. Ale není tomu tak naveskrz, nýbrž námitka ta jednak jest oprávněna jednak není. Slovo „věda“ jakož i slovo „znáti něco“ má význam dvojí; značí jednak něco skutečného jednak něco pouze možného. Látka daná možností vztahuje se ke všeobecninám a k neomezenému a jest sama obecninou; kdežto látka daná jako skutečná jest cosi určitého, jelikož se vztahuje také k něčemu určitému. Zrak vidí mimochodem barvu vůbec, protože ta ona barva určitá, kterou vidí, je také barvou vůbec, a podobně to a to alfa, kterým se právě zabývá jazykozpytec, náleží pod alfa vůbec. Mají-li principy nutně ráz všeobecnin, musí jej míti také to, co na nich spočívá, tak jak to shledáváme při přesných důkazech. Je-li tomu tak, nemáme nic samobytného ani podstatového. Z toho vysvítá, že věda jednak se zabývá všeobecninami, jednak nikoli.

Kniha čtrnáctá.

1. Tolik o podstatě. Všichni chápou principy jako protivy a to nejen fyzické nýbrž i věci neproměnlivých. Nelze-li nic pokládati za dřívější oproti základu veškerenstva, nemůžeme souditi, že by nějaký základ spočíval na základu jiném, jako kdybychom prohlásili běl za základ nikoli jako takovou, nýbrž pokud je na nějakém podkladě; neboť pak by tento byl prvotní. Ale protivy vznikají vždy jen tak, že protiva je na nějakém podkladě; musí tedy, co řečeno, platiti především o protivách. Tudíž jsou protivy vždy na něčem a nikdy 1087b odloučeně. Ale podstata, jakož zjevno, nemá protivy, jak se také dá dokázati. Z protiv nemůže tedy býti žádná prohlášena za základ všeho; musí tu býti něco jiného.

Některí prohlašují hmotu za jeden člen protivy, jiní staví proti jedinu a stejnu nestejno jakožto podstatu „mnoha“, ještě jiní staví proti jedinu mnoho. Některí tvrdí, že čísla vznikají z nestejnorodé dvojice velika a nepatrna, jiní že vznikají z mnoha, obojí však vkládají do nich podstatu „jedna“; neboť také ten, kdo pokládá za prvky nestejno a jedno a za dvojku nestejno složené z velika a nepatrna, stotožňuje nestejno s velikem a nepatrnem nerozeznáváje číselně to, co je rozděleno pojmově.

Ale ani ony základy, jež nazývají prvky, nevymezili dosti přesně; jedni totiž kladou po jednu veliko a nepatrno a zakládají na těchto třech prvcích čísla, prohlašující „jedno“ za formu, ostatní dva prvky za látku; jiní vidí ty prvky v mnohu a málu, protože veliko a nepatrno má spíše ráz rozměrový; třetí konečně prohlašují za ně přebytek a nedostatek¹⁾ jakožto něco obecnějšího. Tyto náhledy nevedou

¹⁾ τὸ ὑπέρεχον a τὸ ὑπερεχόμενον. Bonitz překládá das Übertreffende a Übertroffene.

k důsledkům valně se lišícím, nýbrž jen ohledně logických potíží, jichž se hledí vyvarovati, chtějíce sami podati logické přesné důkazy.

Prohlásí-li se za základy přebytek a nadbytek místo velika a nepatrna, je to bezmála totéž, jako když se tvrdí, že číslo vzniká dříve ze svých prvků než dvojka; neboť oboje jest všeobecnina; ale oni tvrdí jen jedno a ne také to druhé.

Jiní kladou proti jednu jinako a různu, jiní „mnoho“ Pochodí-li všechno jsoucí z protiv, jak tomu chtějí a nepřiznáš-li „jednu“ buď vůbec protivy nebo přiznáš-li mu raději za protivu množství, kdežto proti rovnu kladeš nerovno, proti těmž jiné a proti stejnu různu, lze ještě nejspíše, ale nikoli ve všem, s tím souhlasiti, neboť pak jedno spadá pod málo; stojí totiž „mnoho“ proti nemnohu podobně jako mnoho proti málu. Jednotka značí patrně míru. Různé předměty mají za základ různé jednotky měrné jako hudba čtvrttóny, délka palec nebo stěvíc, sloka basi nebo slabiku; ^{1088a} podobně také tíha určuje se nějakou vahou. Každý předmět má svou měrnou jednotku: jakostnou, co se vyznačuje jakostí, kolikostnou, čemu svědčí kolikost. Míra se také nedá děliti, ani co do druhu ani pro oko; neboť nelze jí přiznati žádné podstaty samobytné. A skutečně slovo „jedno“ znamená, že se tím měří jakési množství a číslo udává jakési odměřené množství a mnohost měrnou. Proto právem nepočítáme jedno mezi čísla, a také míra jest něco jiného než množství měř; nýbrž jedno a míra jsou principy. Za míru těch kterých věcí může sloužiti pouze něco stejnorodého: kůň pro koně, člověk pro lidi, živočich pro člověka, koně a bytosti božské, jejichž počet udává živočichy; pro člověka, pro bílé a o chodící aspoň nějaké číslo, poněvadž všechny přicházejí v řadě po jediném a téměř jednu; avšak číslo 1. by se týkalo rodu aneb něčeho podobného.¹⁾ Ti pak, kdo prohlašují nestejno za „jedno“ a dvojku za neurčité „veliko“ a „nepatrno“, odchylují se daleko od pravděpodobnosti a možnosti; neboť tyto výrazy značí spíše vlastnosti a nepodstatné přívlastky

1) Společného těm všem podmětům.

čísel a veličin než jejich podklad jako mnoho a málo u čísel, veliko a nepatrno u veličin, jako sudo a licho, hladko a drsno, rovno a křivo. Tento omyl je tím horší, ježto slovy veliko a nepatrno a podobnými vyjadřujeme vztah; vztah však je ze všech kategorií nejméně věcí a podstatou a následuje teprve po jakosti a kolikosti; jak již pověděno, svědčí vztah jako vlastnost kolikosti a není sám látkou, nýbrž potřebuje látky, ať jde o vztah vůbec společný nebo jeho členy a způsoby. Nic totiž nemůže býti nazváno velkým nebo malým, ani četným nebo nečetným ani vůbec jsoucím v nějakém vztahu leda vzhledem k něčemu jinému skutečně četnému nebo nečetnému, velkému nebo malému, a pod. O tom, že vztah je nejméně věcnou podstatou, svědčí zejména to, že mu nelze přisouditi ani vznik ani zánik ani změnu, kdežto na p. u kolikosti máme zvětšení a zmenšení; u jakosti přejinačení, u místa přemístění, u podstaty prostý vznik a zánik. Toho všeho není u vztahu; neboť ten který jeho člen stává se větším nebo menším nebo stejným, jestliže se mění kolikostně něco jiného, aniž vztah sám se mění. Každá věc musí míti látku v tom, ^{1088b} co je stejné a podstatou aspoň v možnosti. Vztah však nemá podstaty ani možnostně ani skutečně. Je protismyslné ba nemožné z něčeho, co nemá podstaty, činiti prvek něčeho, co ji má; vždyť všechny ostatní kategorie jsou pozdější. Také prvky nemohou býti prisuzovány tomu, co se z nich skládá, ale „mnoho“, „málo“ říkáme o číslech buď o sobě vzatých nebo společně; „dlouho“ a „krátko“ o čarách, „široko“ a „úzko“ o plochách. Máme-li jakési množství, které jest vždy prohlásiti za málo, jako na př. dvě (neboť kdyby dvě bylo mnoho, bylo by jedno „málem“), pak jest také něco, co může býti nazváno prostě „mnohé“ jako snad deset, neuznás-li totiž nic většího nad ně, anebo desettisíc. Kterak může pak číslo býti prohlášeno za složené z mnoha a mála? Neboť pak bylo by třeba buď přisouditi mu oboje, nebo nepřisouditi mu ani to ani ono; kdežto teď mu připisujeme buď to neb ono.

2. Třeba se tázati vůbec, zdali nepomíjející se skládá z prvků; obsahovaly by pak látku; neboť všecko, co obsahuje

prvky, jest složenina. Musí-li pak všechno vzniknouti z toho, z čeho se skládá, ať to trvá od věčnosti čili nic, vzniká-li dále všechno z toho, v čem je obsaženo možnostně (neboť co nemá možnosti, z toho nemohlo by nic vzniknouti ani býti) a jestliže to, co je možné, může také objeviti se ve skutečnosti, nebo ne, mohlo by také číslo anebo něco jiného, co má látku, také nebýti, třeba by se to sebe více vyznačovalo nepomíjejícíností, zrovna tak, jako to, co trvá jeden den, i to, co trvá sebe více let, tedy také něco, co trvá po dobu nekonečnou. Takové věci nebyly by tedy nepomíjejícími, nelze-li nazvati nepomíjejícím, co může také nebýti, jak jsem již vyložil jinde.¹⁾ Platí-li všeobecně tato věta, že není jiné podstaty nepomíjejícíné leda ve skutečnosti a že prvky jsou látkou podstaty, není žádných prvků skládajících podstatu věčnou. Někteří prohlašují neurčitou dvojku za prvek po „jednu“ zavrhuje právem „nestejno“ pro nemožné důsledky z toho plynoucí; ale tím se zbavují jenom těch potíží, které plynou nutně z toho, když kdo prohlásí za prvky „nestejno“ a „vztah“, kdežto ostatních námitek tím nevyvrátí, ať si pokládají za složené z těch prvků číslo ideové nebo matematické.

Tato mýlka dá se vyložiti mnohými příčinami, nejvíce však tou, že lpěli neprávem příliš na starém. Domnívali se 1089a totiž, že všechno jsoucno nutno prohlásiti za „jedno“, existující samo o sobě, jinak že se nepodaří rozluštiti nebo vyvrátiti výrok Parmenidův: „netvrď nikdy, že něco jest, co není“ nutno prý tedy dokázati, že jest i to, co není, takto prý může mnoho jsoucího odvozeno býti od jsoucího a něčeho jiného. Ale především slovo „jsoucí“ má více významů (jednou to značí podstatu, po druhé jakost, jindy kolikost nebo některou z ostatních kategorií); kterak tedy rozuměti větě: „Všecko jsoucí jest jedno“, nepřiznáme-li jsoucnost tomu, co není dáno? Týče se podstat nebo vlastností nebo ostatních kategorií anebo všeho, takže by bylo „jednem“ i „to a to“ i „takové a takové“ i „tolik a tolik“ a vším, co vůbec znamená

¹⁾ Buď v kn. IX. kap. 8., nebo ve spise O nebesích I. 7.

slovo „jsoucí“? Ale sotva lze pochopiti, ba spíše nutno popřítí, že by všecko, co jest, pochodilo z jediné příčiny, ať to je podstata, nebo vlastnost, nebo kolikost, nebo místo.

Dále: z jakého nejsoucna a jsoucna má pochoditi vše, co jest? Nejsoucno má zrovna tak jako jsoucno význam několikový; neboť člověk nejsoucí znamená: není tohoto člověka; nejsoucí rovno znamená není toho a toho přívlastku; nejsoucí tři stopy značí není té a té kolikosti. Z jakého tedy jsoucna a nejsoucna pochodí celá spousta toho, co jest? Nazývá totiž¹⁾ nejsoucнем klam²⁾ a rozumí tím to, z čeho spolu se jsoucnem vzniká mnohost věcí. Proto tvrdí, že možno také něco nepravdivého předpokládat, jako geometři načrtávají čáry jednostopové, které skutečně tolik neměří.

Ale takové obdoby nelze se dovolávati. Geometři nebudují na žádném neskutečnu (neboť jejich čára není žádnou návěstí v závěru) a z toho, co takto jest neskutečné, nemůže ani vzniknouti něco skutečného, ani to tím nemůže zaniknouti. Výrazu „nejsoucno“ používáme mluvnicky o všech kategoriích, kromě toho tak nazýváme také neskutečno a konečně také to, co je pouze myšleno (jako možné); toto jest příčinou vznikání, na př. z člověka nejsoucího ale daného v možnosti pochodí člověk, z nejsoucí ale možnostně dané běli pochodí běl skutečná a to stejně, vytváří-li se vznikem pouze jediná věc nebo množství. Patrně pátrají pouze po tom, odkud se bere množství toho, co nazývají podstatami; neboť mají na zřeteli zejména čísla, délky a tělesa. Ale nesluší se pátrati jen po tom, kterak se zmnožuje jen podstata a nikoli také kvalita a kvantita. Neboť ani neurčitá dvojka, ani „veliko“ a „nepatrné“ nezpůsobuje, že máme dvojí běl nebo mnoho barev nebo šťav neb obrazců; neboť by i toto musely býti čísla a jednotky. Kdyby byli hlouběji vnikli do záhady, 1089b byli by také zde vypátrali příčinu buďsi o sobě nebo obdobou. Tímto omylem dá se také vysvětliti, proč postavili proti

1) Platón, proti němuž zde A. brojí.

2) ψεῦδος.

jsoucnu a jedinu vztah a nestejno pátrajíce po tom, z jakých to protiv kromě jsoucna a jedina se skládá vše skutečné; kdežto vztah a nestejno nejsou ani protivou ani záporem oněch pojmů, nýbrž mají se k věcem skutečným podobně jako podmět a jakost. Ale mělo býti pátráno také po tom, proč vztah je tak mnohonásobný a nikoli pouze jeden. Teď však se táží pouze, jak to, že je množství jednotek vedle prvotního „jedna“ a pomíjejí zcela otázku, jak to, že kromě „nestejna“ je spousta nestejností? A přece používají výrazů veliko — nepatrno — mnoho — málo, z čehož prý jsou čísla, dlouho — krátko, z čehož prý jsou délky, široko — úzko, z čehož jest plocha, hluboko — mělko, z čehož jsou tělesa; a ještě více takových vztahů znají. Ale proč je jich takové množství?

Nutno tedy, jak pravím, předpokládati pro každou skutečninu nějaké možnostní jsoucno; to uznal také původce toho učení; rozeznával podmět o možné podstatě, jenž však není dán jako takový, a pokládal jej za článek vztahu, právě tak, jako by byl mluvil o jakosti, která není ani pouze možným „jedním“ a daným, ani záporem toho, nýbrž jednou z věcí skutečných. Ještě mnohem jasněji by si to uvědomil, kdyby nebyl přestal na té které kategorii, když vyšetřoval, proč je toho tolik ve skutečnosti, na př. proč jest tak mnoho podmětů nebo přívlasků, nýbrž kdyby byl pátral, proč vůbec je tolik dáno: i podmětů, i článků vztahových i přívlasků.

U ostatních kategorií dá se mnohost ještě jinak odůvodniti; jelikož lpějí na podmětu, množí se jakost i kolikost, rozmnoží-li se počet podmětů. Každý rod musí míti svou látku, která se však od věcí nedá odloučiti. Ohledně podmětů určitých musíš se však tázati, proč jich jest mnoho, nepřisoudíš-li jim takovou povahu.¹⁾ Záhada tkví spíše v tom, proč je spousta těch kterých věcí ve skutečnosti a ne pouze jedna.

¹⁾ Jako já; totiž nerozeznáš-li je jako dané možnostně a dané ve skutečnosti.

Jestliže však jedinečnost a kolikost nesmějí býti stotožňovány, vysvětlují nám oni pouze, proč je kolikost mnohočetná a nikoli jak a proč toho jsoucno je takové množství. Každé číslo značí cosi kolikostního a jednotka, i když neslouží za míru, znamená: kolikostně nedělitelné. Dlužno-li rozezná- 1090a vati kolikost a jedinečnost, nepraví nám nikdo, z čeho pochodí ta určenost jedinečná a proč takových podmětů je mnoho; stotožňuje-li se pak kolikost a určenost, musí se, kdo tak tvrdí, připravit na mnoho námitek.

Mohla by také vzniknouti otázka, odkud čerpáme jistotu o jsoucnosti čísel. Ti, kdo uznávají ideje, mají v nich důvod pro existenci věcí, pokud každé číslo jest nějakou ideou, idea pak propůjčuje jiným věcem tak neb onak jsoucnosti; budiž tomu podle nich třeba tak. Kdo však nesouhlasí s tímto názorem, protože zná potíže v něm vězící a kdo tedy nepohlíží takto na čísla, nýbrž přiznává jim pouze význam počtářský, ten se tě otáže, čím se dokáže, že číslům takým náleží jsoucnost a nač jich vlastně třeba. Sám jich nepřisuzuje ničemu, nýbrž přiznává jim svéráznou jakousi bytnost, nečině z nich, jak patrno, ani příčiny; všechny počtářské poučky vztahují se, jak už bylo řečeno, k předmětům vnímatelným.

3. Ti, kdo přiznávají ideám jsoucnost a dělají z nich čísla, tvrdíce, že každá trvá vedle ostatního, co jest mnohopočetně ve skutečnosti, snaží se vyložiti, jak a čím trvá každé „jedno“. Ale poněvadž toho není nezbytně třeba a je nemožno toho dosíci, nedá se tím také vyložiti jsoucnost čísla. Pythagoroyci poznali, že mnoho přívlastků svědčících číslům se hodí také na tělesa a prohlásili tudíž všecko dané za čísla, aniž však přiznávali číslům samobytnost, nýbrž pokládali jen věci za složené z čísel. A proč medle to? Poněvadž našli v hudbě a na nebesích a ve mnohém jiném vztahy vyjadřitelné v číslech. Kdo však vidí v číslech pouze počtářský prostředek, nesmí se opíratí o takové domněnky a může se dovolávatí pouze vědy. Co já o tom soudím, vyložil jsem s hora.¹⁾ Číslům počtářským nelze, jak patrno připsati samobytnost, neboť

¹⁾ Kn. XIII. 3.

pak bychom se s jejich vlastnostmi neshledali u těles. V tomto ohledu nelze Pythagorovcům nic vytknouti; pokud však sestrojují tělesa fysická z čísel, totiž něco, co má tíži a lehkost z něčeho, co nemá ani jedno, ani druhé, zdá se, jako by mluvili o jiných nebesích a jiných tělesech než vnímatelných. Ti pak, kdo přiznávají číslům samobytnost, činí tak, protože 1090b jejich poučky neplatí o věcech vnímatelných a přece se shodují s pravdou a prospívají duchu lidskému, a podobně veličinám matematickým. Opačnému tvrzení dá se čeliti opačnými námitkami. Těch kdo mluví takto, můžeme se právem otázat, kterak to, že něco, co nevězí ve věcech vnímatelných, se k nim přece vztahuje?

Někteří se domnívají, protože bod jest zakončením čáry, tato plochy a plocha tělesa, že musí míti ráz fysický. Také tento náhled třeba prozkoumati, dá-li se úspěšně hájiti. Tyto konce totiž nejsou podstaty, nýbrž jsou to pouze meze, o jakých mluvíme také při chůzi a vůbec při pohybu. Všecko to by pak muselo býti určitým něčím a podstatou, což je nemístné. Ale i když jim přiznáme věcnost, zůstávají přece při věcech vnímaných, neboť tak se o nich právě mluvilo. Proč bychom je tedy od nich odlučovali?

Dále, když to nebereme jen tak povrchně, musíme dbáti, aby se dřívější a pozdější u věcí matematických a vůbec u čísel navzájem nezaměňovaly. Neboť podle těch, kdo jen matematické pokládají za skutečné, musely by, i kdyby čísel nebylo, přesto existovati prostorové veličiny a když ne ty, tož přece duše a vnímatelná tělesa. Nepodobáť se příroda v nesouvislosti svých zjevů špatné truchloře.

Tyto námitky netýkají se ovšem těch, kdo se přidržují idejí; neboť tito dávají vznikati veličinám prostorovým z látky a z čísla, totiž délkám z dvojby, plochám z trojky a tělesům ze čtverky, anebo třeba z čísel jiných, na čemž nezáleží. Jsou snad tyto předměty ideami, nebo jaký jest vůbec jejich ráz a kterak mají vliv na věci skutečné? Nijaký, zrovna jako nemají vliv na skutečné jsoucno matematické věci. Ba ani jedna poučka netýče se jich, nechceš-li matematiku předělávat a nějakými vlastními podivnostmi se vytasiti. Není

věru nesnadno vrhnouti do světa jakoukoli domněnku a obaliti ji sáhodlouhými výklady. Chybují tedy, když takto k ideám přilepují ještě matematické věci. Onino prvnější však, kdo stanovili dvojí číslo, ideové a matematické, nepověděli a sotva dovedou asi pověděti, kterak vzniká číslo toto a z čeho, (stavíť je jaksi doprostřed mezi číslo ideové a číslo smyslové). 1091a Dáme-li číslu počtářskému vzniknouti z „velika“ i „nepatrna“ neliší se vlastně od čísla ideového, ač jeho „veliko“ a „nepatrno“ jest jiné; neboť vytváří veličiny prostorové. Uznáš-li je za něco jiného, obdržíš spoustu prvků a je-li jakési „jedno“ počátkem všeho, bude i tam jakési společné jedno.

Také jest vyložiti, kterak celé to množství má být „jedno“, ač zároveň číslo nemůže vzniknouti jinak, než z „jedna“ a neurčité dvojky. Všecky tyto výklady jsou nemístné, odporují samy sobě, příčí se pravděpodobnosti a podobají se dlouhým povídačkám Simonidovým.¹⁾ Je z toho velké povídání, jako to tam otroci činí, nevědouce kudy kam. „Veliko“ a nepatrno“ takřka křičí jakoby za vlasy přitahovány, když z nich děláme prvky; neboť z nich nemůže vzejíti žádné číslo mimo zdvojeninu z jednotky vzniklou. Také nelze připustiti a je to přímo holá nemožnost, aby nepomíjějící vznikalo. Zdali Pythagorovci takový vznik uznávají, nebo neuznávají, o tom nemůže býti sporu; neboť praví výslovně, že kdykoli se utvoří nějaký celek buďsi z ploch, nebo z koží, nebo ze semene, nebo z čehokoli jiného, co sami nedovedou pojmenovati, že dotčená částka nekonečna byla uchopena a ohraničena. Jelikož však tu jde o záhady kosmologické a fysikální, jest o nich pojednati spíše ve fysice a nikoli zde; pátráme zde totiž jen po principiích toho, co není pohybováno a tudíž také o principiích takových čísel.

4. Lichu nepokládají za vzniklou patrně proto, že tak soudí o sudě; někteří dávají prvotní sudě vzejíti z nestejna tím, že veliko a nepatrno se stanou sobě rovnými. Než se tak může státi, musí patrně nestejno trvati dříve. Kdyby se něco

¹⁾ Simonidis fragm. 189 (Poetae lyrici graeci ed. Bergk. vyd. 4. sv. III.

od věčnosti sobě rovnalo, nemohlo by se o něm říci, že bylo dříve nestejným; neboť před věčností nic nepředchází. Je tedy zjevno, že nepátrali po vzniku čísel z důvodů vědeckých.

Záhadou i pro odborníky těžko rozřšitelnou jest, v jakém vztahu prvky a počátky jsou k dobru a krásnu, totiž zdali to, co bych nazval dobrem o sobě a největším dobrem, je samo prvkem a počátkem anebo není, nýbrž něčím vzniknuvším později. K tomuto druhému názoru se patrně kloní někteří z nynějších theologů, kteří tvrdí, že dobro a krásno, vzniklo teprv, když už tu byla příroda zahrnující vše jsoucí. Tím unikají choulostivým námitkám, které postihují ty některé, kdo kladou „jedno“ za počátek. Námitky vyplývají z toho, že právě kladou „jedno“ za původ jakož i za počátečný prvek a že odvozují z něho čísla, a ne z toho, že by nebylo lze dobro uznati za princip. Také starší básníci se kloní k tomuto náhledu, prohláshíce za krále a vládce Dia a nikoli bytosti nejprvnější jako: Noc, Nebe, Chaos, nebo Okeanos. Avšak oni básníci, došli toho názoru, tím že nechali vládce světa se střídati, kdežto polobásníci, kteří všechno nepronášejí mythicky, jako Ferekydes a někteří, jiní kladou nejvyšší dobu za praprvek a taktéž magové a někteří pozdější filosofové jako Empedokles a Anaxagoras, z nichž onen náklonnost a tento ducha (νοῦς) učinil počátkem všeho.

Z těch, kdo uznávají věci nedotčené pohybem, někteří prohlašují „jedno“ o sobě zároveň za dobro o sobě, vkládajíce totiž do tohoto jedinečnost za nejpodstatnější jeho přívlastek. Ke kterému náhledu třeba se přidati? Bylo by s podivením, kdyby tomu, co jest prohlásiti za první, nepomíjející a nejvíce soběstačné, toto prvenství, tato soběstačnost a spásonost nepatřily jakožto dobro. Neboť jen proto může býti nepomíjející a soběstačné, poněvadž se mu dobře vede. Zajisté tedy tvůrčí princip jest pokládati za takový. Ale nemůže jím býti „jedno“, nebo nějaký prvek číselný, nebo jiný; neboť pak se vyskytne řada námitek, kterým někteří chtěli uniknouti tím, že se onoho názoru sprostili; uznali sice „jedno“ za prapůvod a za prvek, ale pouze čísel počtářských. Než pak všechny jednotky vznikají jakožto dobro a měli bychom

pak ohromné množství statků. Jsou-li ideje čísla, bylo by také prohlásiti je vesměs za dobra. Ideje můžeš vložit, do čehokoli chceš; vložíš-li je pouze do hodnot, nemůžeš jim přiznati podstaty věčné; vložíš-li je však do všeho jsoucího, musíš všechny živočichy a rostliny a jejich součástky vřaditi mezi dobro. To však je nemístné a prvek protikladný, ať je to již „mnoho“ nebo „nestejno“ i „nepatrné“, byl by zlem o sobě. Pročež onen filosof nechtěl dobro spářiti s „jednem“, jako nerozlučné; neboť všecek vznik pochodí od protiv a zlo by tedy bylo podstatným přídatkem mnoha, kdežto jiní vidí podstatu zla v „nestejnu“. Takto by však všechno kromě pouze „jedna“ jako takového bylo účastno zla; čísla by byla čirého zla více účastna, než veličiny prostorové; dobro by bylo umístěno ve zlu a zlo by bylo pomíjející a samo by 1092a tíhlo k zániku; neboť členové protivy se navzájem hubí. A jestli, jak řečeno, látka znamená možnost býti pro všechno jako na př. skutečný oheň je dán v látce jako možný, tak jest zlo prohlásiti za samo dobro dané možnostně. Takové důsledky plynou z toho, že buď prohlašují každý princip za prvek nebo prvotiny za základy, nebo „jedno“ za základ nebo čísla za samobytné prvotiny a za ideje.

5. Nelze-li tedy dobro ani považovati za základ, nejsou patrně ani základ, ani prvotiny správně vymezeny. Nebylo by také správné, kdybychom počátky vesmíru přirovnávali k počátkům zvířat a rostlin a poněvadž zdokonalení pochodí vždy z nedokonalého a nerozlišného, se domnívali, že to platí také pro prvopočátky a že ani „jedno“ jako takové nelze pokládati za jsoucí. Neboť také zde (u zvířat a rostlin) jsou počátky jejich něčím dokonalým; neboť člověk plodí člověka a nelze semeno prohlásiti za prvopůvod. Také je nesprávné dávatí vznik prostoru zároveň s tělesy a veličinami (neboť každá jednotlivá věc má své místo a věci jsou tedy místně odloučeny, veličiny však nikoli) a nesluší se říci: něco je tam a tam, ale neřici, co je místo.

Ti, kdo tvrdí, že věci se skládají z prvků a že čísla jsou z věcí nejdřívější, měli vyložiti, kterak něco pochodí z jiného a jak tedy číslo vzešlo ze svých počátků. Snad smíšením? Ale nečá

se všechno smíšením pořídit; smíšenina je pak něco jiného a „jedno“ postrádalo by samobytnosti a odlišnosti, což mu přece přiznávají. Tedy snad skládáním? asi tak jako slabiky? Ale pak muselo by číslo míti svou polohu a „jedno“ a množství musilo by se mysliti odloučeně. Číslo by tedy bylo toto: jednotkou i množstvím, jedinem i stejnem.

Rčení „býti z něčeho“ znamená někdy, že součástky tohoto tvoří podstata onoho, jindy však ne. Jak je tomu u čísla? Ze součástí tvořících podstatu může býti složeno jen něco, co se vytváří vznikem. Tedy snad jako ze semene? Ale z něčeho nedělitelného nemůže nic se vyloučiti. Tedy snad jako z protivy při vzniku nestávající.¹⁾ Ale vše, co takto vzniká, 1092b vzniká zároveň z něčeho stálého. Jelikož tedy někteří kladou jedno proti mnohu, jiní proti nestejnu stotožňujíce jedno se stejnem, skládá se číslo z protiv. Máme pak něco jiného stálého a odlišného, z čeho číslo jest neb vzniklo. Ale vylož pak, jak to, že všechno, co buď pochodí z protiv nebo co má svou protivu, zaniká, i když pochází z celistvé protivy, číslo však nezaniká? O tomneníani řeči. Protiva však působí ničivě vždy, ať tvoří podstatnou součástku něčeho, nebo netvoří, jako na př. odpudivost rozkládá směs, ač by tomu tak nemělo býti, neboť není její protivou.

Také nikdo nepověděl, kterak čísla jsou příčinami věcí a jsoucnosti, zdali snad jakožto hranice, asi tak jako body jsou meze veličin rozměrových, anebo zdali tak, jako Eurytos každé věci přidělil určité číslo na př. toto člověkovi jiné koni, takže zpodobňoval tvary rostlinné kamínky počtářskými po způsobu těch, kdo sestavují veličiny a čísla trojúhelníku a čtyřúhelníku;²⁾ anebo jest snad na člověka a na každou jinou věc pohlížeti jako na souzvuk vyjadřovaný v číslech? Ale kterak mohou za čísla býti považovány vlastnosti na př. bělost, sladkost, teplost? Zřejmě jest, že čísla nejsou ani věcmi ani příčinami formy; neboť podstata vězí v pojmu, kdežto čísla

¹⁾ Protiva předpokládá dva členy: vzniká-li jeden z druhého, tedy tu ještě dva členy nejsou a při jednom nelze mluvit o protivě.

²⁾ Podrobnosti viz v *Cantor: Vorlesungen über Geschichte der Mathematik I 135, 142, 365.*

se vztahují k látce. Na př. číslo nalezněš v podstatě masa a kosti jen nahodile, že se skládají ze tří částí, ohně a dvou částí země.¹⁾ Každé číslo vztahuje se k něčemu určitému, buď k ohni, neb k zemi, nebo k jednotce. Ale podstata záleží v tom, že něčeho jest v nějaké složenině tolik a tolik oproti tolik a tolik jiného; toto však není číslo,²⁾ nýbrž číselná relace týkající se směsi tělesných a jiných všelijakých čísel. Nepůsobí tedy číslo nikterak jako příčina a to ani číslo vůbec, ani číslo jednotkové, ani není látkou, ani pojmem, ani ideou věci. Ale ani ne jako účel.

6. Namanuje se otázka, jaké jest to dobro pochodící od čísel, totiž jako smíšenina, skládající se z čísel buďsi sudých, nebo lichých. Medovina neprospívá zdraví dojista o nic více, je-li smíšená v poměru třikráté tří, nýbrž doporučuje se nesmíchati ji s vodou v určitém poměru. Smíšeninu obdržíš jen jako součet a nikoli jako součin,³⁾ totiž tři ke dvěma a nikoli třikrát dvě. Neboť násobiti můžeš jen něco stejnorodého. Třeba změřiti řadu A B C činitelem A a řadu D E F činitelem D a tak vesměs. Nemůže tedy oheň býti znázorněn součinem B E C F ani nemůže číslo vody býti dvakrát tři.

Jestliže však všecko jest nutně připoutáno k číslům, 1093a musí býti možnoství věcí totožných a shledáš pak totéž číslo ve všem možném. Jest snad tedy hledati původ věcí v souvislosti s čísly, či není to zjevno? Na př. slunce prohíhá určitým počtem kruhů, zrovna tak měsíc, živočichové pak žijí určitou řadu let a jsou v určitém věku; proč by čísla ta nemohla býti teď čtvercová, pak zase krychlová, jednou čísla sobě se rovnající, po druhé zdvojnásobená? Avšak nic tomu nebrání, nýbrž nutně se do toho zapleteme, když tvrdí se, že všechno má podíl na číslech a nejrozmanitější věci spadají pod totéž číslo. Mají-li ty které předměty totéž číslo, nelišily by se stejnorodé předměty číselně na př. slunce od měsíce.

¹⁾ Jak tehdy někteří přírodopisci tvrdili.

²⁾ Rozuměj: číselná veličina.

³⁾ Jak tvrdili Pythagorovci.

Ale kterak možno v číslech viděti původ věcí? Neboť máme sedm samohlásek, sedm strun neb intervalů, sedm hvězd je v Plejádách, v sedmi letech některá zvířata dostávají nové zuby a sečm mužů bojovalo proti Thébám. Nuže bylo těch mužů proto sedm a v Plejádách sedm hvězd proto, že máme takové číslo? Anebo bylo oněch tolik spíše proto, že měli v Thébách sedm bran, anebo jiné podobné příčiny, a nepočítáme v Plejádách jen jaksi náhodou hvězd sedm, ježto Medvěd jich má dvanáct a jiná souhvězdí ještě víc? Tvrdí také, že jest tré dvojzvučných souhlásek Ξ , Ψ , Z , protože jest také tré způsobů souzvuku.¹⁾ Ale proč by takových zdvojených souhlásek nemohla býti spousta? neboť také z Γ spolu s P dalo by se vytvořiti jedno písmeno. Oněch zdvojených souhlásek jest tré proto, že máme tři hlásky, s nimiž se může sdružit Σ ²⁾ a nikoli proto, že je trojí druh souzvuku, vždyť to má druhů více; oněch hlásek však více není.

Onino filosofové podobají se starým vykladačům Homéra, kteří si všímali jen titěrných podrobností, ale důležitého obsahu nedbali. Na př. jelikož ze středních strun jedna dává 1093b druhá 8 tónů, proto prý má verš epický³⁾ stejný počet 17 slabik, maje jich v pravém kólu 9, v levém 8. Dále tvrdí, že vzdálenost od A až k Ω v abecedě se rovná vzdálenosti mezi nejhlubším a nejvyšším tónem flétny a toto číslo zase prý vyjadřuje souzvuk nebeský. Ale považme, zdali to, co nalézáme ve věcech pomíjejících, se dá jen tak zhola přenést na věci nepomíjející a v nich nalézt!

Avšak tato velebená podstata vkládaná do čísel i její protivy a vůbec předměty matematicky v té způsobě, jak to někteří prohlašují a uznávají za původ přírody, uniká nám takořka pod rukama, hledíme-li na to tak, jak jsem vložil. Nic z toho se totiž nedá prohlásiti za příčinu v žádném

¹⁾ Dle Bonitze: diatessaron, diapente, diapasor: quarta, quinta a octava?

²⁾ Doslovně: tři místa, na něž se může položit Σ .

³⁾ Hexamet.

z těch významů, které byly vytknuty.¹⁾ Právem však všímají si dobra a staví krásno do téže řady jako „lícho“, „přímo“, „stejno“ a mocniny některých čísel, neboť vše dokonalé dá se vyjádřiti v takových číselných poměrech (a podobný ráz lze přiznati všemu ostatnímu) a odvozují z matematických pouček. Proto to má ráz pouhé nahodilosti a souvislost²⁾ nelze uznati za podstatnou, nýbrž ta i ono má svůj zvláštní ráz a dá se srovnati pouze obdobou. Obdobu pak najdeš ve všem, co je dáno dle kategorií, jako přímé v délce je snad obdobou plochého v šířce, licho v čísle a bělost v barvě.

Dále: čísla ideová nelze však pokládati za převody souzvuku a pod., neboť liší se od sebe, třeba že jsou stejnorodá, ba i jednotky jejich; pro tohle netřeba vymýšleti ideje.

Takové a ještě jiné důsledky plynou z oněch názorů. Jelikož vznik těch čísel se dá jen stěží vyložit a ona k ničemu kloudnému neslouží, nesluší se předměty matematické pokládati za něco o sobě existujícího mimo věci vnímatelné, jak někteří tvrdí, a nelze v nich hledati počátky všeho.

1) V kn. V. kap. 2.

2) Mezi čísly a dobrem.

Rejstřík jmenný.

- Alkmaion Krótonský* 13
Anaximenes 8
Anaximandros 211
Anaxagoras Klazomenský 8, 9, 17,
19, 23, 63, 67, 68, 75, 182, 198,
211, 216, 225, 235, 262
Antisthenes 105, 150
Archytas 148
Aristippos 36,
- Bohoslouci* 45
- Demokritos* 11, 67, 68, 139, 211,
233
Dialektikové 65, 56
Diogenes 8
- Empedokles* 8, 10, 11, 17, 19, 28,
41, 45, 46, 47, 68, 81, 211, 216,
224, 262
Epicharmos 69, 250
Eros 10
Eudoxos 220, 235
Euenos 82
Eurytos 264
- Faidón* 24
Ferekydes 262
Frynīs 29
Fysikové 26 (*přítrodopýtcí*) 57
Fysiologové 196
- Hellen* 104
Herakleitos 8, 15, 58, 69, 75, 195,
198, 205, 233
- Hermes* 49, 88
Hermotimos 9
Hesiodos 10, 18, 45
Hippasos 8
Hippias 105 (dialog Platonův)
Hippon 8
Homeros 69, 266
Ilias 101, 119, 153
- Ion* 104
Italikové 14, 15, 17
- Kallipos* 220
Kratylos 15, 69
- Leukippos* 11, 216
Lykoiron 154
- Magové* 262
Megarikové 157, 158
Melissos 14
- Parmenides* 9, 10, 14, 47, 68, 256
Pauson 165
Platon 15, 16, 17, 21, 26, 35, 47,
70, 91, 106, 110, 115, 173, 200,
212, 216
Platonikové 16, 26, 39
Polos 1
Protagoras 40, 63, 64, 67, 158, 173,
195
Přítrodní filosofové viz *fysikové*
Přítrodovědci 202
Pyrrha 104
Pythagoras 15, 35

- Pythagorovci* 12, 13, 14, 16, 19, 20,
21, 47, 133, 173, 218, 233, 237,
244, 259, 260, 261
- Simonides* 8, 261
- Sofisté* 55, 56, 200
- Sofokles* 82
- Sokrates* 15, 233
- Sokrates mladší* 134
- Speusippos* 115, 218
- Thales* 7, 8
- Theologové* viz *bohoslovci*
- Timotheus* 29
- Xenofanes* 14, 69
- Zenon* 48
-

Rejstřík věcný.

- adynamia* (neschopnost, nemohoucnost) 156
aksiomata matematická 57
akustika 228
apofasis 64
astronomie a *mythologie* (219 viz hvězdářství) — 228
- č**
čásntci 5
čod nevzniká 191 — není jednotka 209
čuh 218 (prabytost) — kolik je bohů 219 — první podstaty byly bohy v názoru předků 222
- čelek* δλον 102 — c. a části (pojmově) 219
- číslo* 12 — ideje jako čísla 24 — je-li věcné podstaty 48 — č. jako celek 150—226 — číslo obsahující ideu a č. matematické 227 — liší-li se od jednotky 243 — neeksistují sama o sobě 244 — čísla tvoří řadu 247—249 — která mohou čísla být příčinou věcí 264 268
- čefinice* 135 — shrnuje podstatné znaky 136 — vymezuje rozdíly druhové 137
čělitelnost 32
číl μέρος, část, zlomek 102 — část druhového tvaru a část celku 133
- čobro* 223 — Empedoklovo δ.φιλία 224 — je-li *č* prvkem, anebo vzniklo později, 262 — *č*. a číslo 265
čokonalé τέλειον 97
čržba — ἔξις (měti) 99
čúkaz, dokazování vlastní a vyvrácení 59 — princip důkazu není sám *č-m* 71. — *č*. možný jen pomocí něčeho, co *č*. nepotřebuje 197
čuch = nás 222 a nás. — způsobuje pohyb 225
čuš 134 — patří mezi podstaty 214
čřtve a *čotom* 42 — dřívější a pozdější πρότερα, ὕστερα 90 — skutečnost je dřívější než možnosti 164
čynamis různé významy 155 — schopnost činná a trpná 156
- E**
Eros 16
- filosof*, kdo je f. 68
filosofie části její 108 — druhá f. (přírodopyt) 134
filosofovati kdy se počalo 5
forma viz tvar
fysika 57 — čím se zabývá 108
- geometrie*, o čem jedná 38, 40, 110, 232
- harmonika* 232
hmota nevzniká 211 (látka)

hranice πέρους 98

hybný činitel — primum movens 9

hybná síla (příčina pohybu) jde

před vznikem 212 — je v pudu

a rozumu 217

hvězdářství 39, 172

Chaos 16—216

idea, Platónová nauka o *í*, 16

a násl. — není-li zbytečná 50 —

idea podstatou 139 — nevzniká

211 — nauka o *i*-ách v starší

filosofii 233 n. — není příčinou

pohybu a nepřispívá k poznání

věcí ostatních 235

jakost ποιόν 94

jedno (ἕν) 23 (jedino) 47 — různé

významy 53 — opět různé vý-

znamy 83 — pojmový obsah

slova 171 — *j.* a mnohé 175—181

jednička a číselná mnohost 182

jednotlivina a podstata 121 a nás.

vymezení jednotliviny 141

jedinečnost znak měřítka pro kvan-

titu i kvalitu 173

jiné (ἕτερα) 89

jinakost 176

jsoucí, jsoucno (ὄν) dané *j.* kolikery

má význam 52 — neodlučitelnost

od jedina 52 — může-li totéž

býti a zároveň nebýti 68 —

vysvětlení různých významů 86

— podmětový význam *j.* 114

co se nazývá jsoucím 156 —

princip všeho jsoucího 191

jsoucnost jiných bytostí mimo vni-

matelné jednotliviny 190

klam-mysl neklame, obrazotvor-

nost klame 70 — různé významy

104 — v čem lze a v čem nelze

se klamat 168

kategorie které jsou 207

kolikost πόσον 94

konečno a *nekonečno* 14

kritika názorů ontologických sta-

rych fil. jest v knize první

krása 262 n.

kusost κολοβόν 103

látka učebná táhne se k trvalému

111 — *l.* podmínem 116 — *l.* ne-

poznatelná; liší se v danou

smyslům a danou duchu 132 —

l. co jest? 146 — různost látky,

v čem jsou rozdíly 148 — co nemá

látky 152 — *l.* se mění 211

liča a *suda* 12—261

logická příčina současná se vznikem

212

matematika 12 — mat. přesnost

33 — nejedná o prapříčinách

37 — Aristippos o *m.* 36 — 54 —

m. vědou teoretickou 108 — ma-

tematické pojmy 134—189 —

zabývá se jen abstrakcemi 193 —

mat. předměty 227 a násl. —

nemající podstatnosti a neeksi-

stují před věcmi 230.

míti, ἔχειν 100

míra co jest, 171 — měrová jed-

notka 172

mohutnost δύναμις jako původ po-

hybu neb změny 92

možnost 51 — nejrozšířenější vý-

znam toho slova 155 — *m.*-ti ro-

zumné a nerozumné 156 — názor

Megariků o *m.* 158 — dané v mož-

nosti 16 — *m.*-ti náleží látka 214

mudřec, vymezení 4.

mudroslovní (σοφία) 188

nahodilost συμβεβηχός 108

náhoda 201

nauka a *věda* 3

nedělitelnost 172 — nedělitelné je,

co nemá látku 223

nejsoucno 11 — nejsoucno je, co se mění 69 — *n.* = nepravdivé 109—167—257

nekonečné 203 a nás.

nepodstatné 111

nebe 218 — jest jen jedno 222

noc 217

nús (νοῦς) um 9 — Anaxagorův *n* je skutečnost 216 — jakožto duch 222

nutné — ἀναγκαῖον — významy 82
nutnost 218

Odborník a praktik 2

obecnina viz všeobecnina

oheň prapříčinou 8, 41

optika 232

pathos stav πάθος 99

počátek (ἀρχή) co jest 77

podle čeho κατ' ὃ 98

podmět = podklad 116 — definice *p.* u 206

podstata 13, 17 — předmětem které vědy? 39 — znaky podstatné a nepodstatné 38 a násl. — Koli-kerá *p.* jest 39. — *p.* skládá se z protiv 56 — význam (οὐσία) 88 — *p.* je něco prostě jsoucího 114 — a prvotného 115 — čtverý význam *p.* 116 — *p.* a všeobecniny 138. — *p.* pojmová a *p.* skutečné věci 140 — *p.* jest v látce, pojmu a tvaru 146 — jen příroda dává věcem podstatu 150 — *p.* trojí 210 —

pocházení z něčeho 101

pohyb, původ *poh.* 196 — jakožto uskutečňování možného 202 — není ani skutečnosti ani možnosti 202 — pohyb, změna a vznikání 207 a násl. — trvá od věčnosti 215, 216 —

prapočátek (prvotina) nezaniknutelný 31

prapodstata 117 (τὸ τί ἦν εἶχαι) — vymezení 118 — svědčí druhým rodovým 119 — *p.* a jedno-tilivina 121 a nás. —

prapříčina, zkoumání *pr.* úkolem jedné vědy 34

pratvar 124

pravda, pátrání po *pr.* 29 — *pr.* a jsoucnost 30. — *pr.* nemůže býti u tvrzení kladu a záporu těžší věci 65 — *pr.* a smyslové vnímání 68 — pravdivost toho, co smysly podávají 72 — co je pravdivé 112 — rozdíl pravdy a klamu v čem? 167 — *pr.* pouze v neměnném, trvalém, věčném 196

pravděpodobnost 68

pravdivé věty bez dokazování 195

proměna viz změna

prostřední mezi protivy 183

protiklad, dvoučlenný nepřipouští středního mezičlenu 63—65, totéž 73 — definice protikladného (ἀντικείμενον) 89 — 177

protiva 178 — poměr mezi velikostí a malostí a stejností 180 — jsou vždy na něčem a nikdy odloučeně 253 — působí ničivě 264

pravěda (σοφία) o čem jedná 3 — definice 5 — její ráz 6 — jako věda o dobru 37. — věda o jsoucnu 52

protizemě (antichthón) 12

prvky Anaxagorovy 8 — *p.* jiných filosofů 11 — *p.* (στοιχεῖον) význam 80 — *p.* jsou různé 213

příčina, první *př.*, prapříčina 7. — Kolik je *př.* 7. — *př.* a počátek 30 — jaká musí býti *př.* 30 — různý význam slova *př.* 78 —

přirodovědecká filosofie 57

přiroda co jest 212 — 218 (z čeho vzešla) —

- přírodopyt* věda technická 107
přirozenost — fysis — významy různé 81
pseudos — omyl, klam ψεύδος 104
- rod* prvotinou 41 až 43 — význam 104
rozdíl jakožto protiva 185 — j. druhový 186
- řád* διάθεσις 99
- skutečnost* 51 — (έντελέχεια) 155 — 161 — s. -ti náleží forma 214.
schopnost vrozená a vypěstovaná 160
směs Anaxagorova 67
sofistika 55, 56
soumeznost 209
sousednost 209
sporné (άντιφάσις) 89
steresis, odepření nedostatek 106
svár (Empedoklův) 45
- šotožné* (ταύτά) 88
třetí člověk 22
tvar (podoba forma, εἶδος) 127 — t. druhový nemá částí ani prvků 130
- účel*, vždy něco konečného 31 — dvojí úč. 201
umění kdy vzniká 1 — co vytváří u. 124. — co je u. 212
- věc*, co jest v. 63 a násl. — každá v. vztahuje se k něčemu trvalému 111
věda, rozeznává se od nauky 3 — vyšetřuje základy 53 — nezabývá se nepodstatným 111 — druhy teoretické v. 198 — nepoučuje o nahodilostech 200
vědění nejdokonalejší 4 — co znamená věděti něco 7 — v. teoretické a praktické 107
veliko a *nepatrnó* 261
vnímání, schopnost v. u zvířat 1 — v. a pravda 68 — smysl neklame 70 — v. sebe sama (samovnímání) 71
voda jako prapříčina 7—8, 41
všeobecnina a podstata 138 — nemá podstaty 143 — v. podstatou 210 — v -ny nejsou počátky 214
vzduch prapříčinou 8, 41
vznikání trojího druhu 123 též 212 — možné jen z něčeho 125 — z látky 126 — je vázáno na látku a celek, tvar 127
vztah πρός τι 95 — není věcnou podstatou 225
- záhada* co jest 34
základní filosofie φιλοσοφία ἡ πρώτη 194 — viz též *pravěda*.
zdravotnictví 40
zkušenost co jest 1
změna je čtverá 211
zvýklost, určuje výklad 32
- žádání* 160
ženskost 185

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ A ČESKÉHO VYSOKÉHO
UČENÍ TECHNICKÉHO V PRAZE.